Materialni problemi in zagate v medčloveških odnosih spremljajo človeštvo od pamtiveka. Človeško življenje varujeta na tem področju socialna imunska mehanizma: samopomoč in dobrodelnost.

Organiziran družbeni odgovor na socialne zagate v sodobnih državah je pluralistična sociala, ki jo sestavljajo štiri sestrske veje:

- skupine in organizacije za samopomoč,
- dobrodelniške organizacije,
- državne socialne ustanove in
- zasebne socialne ustanove.

Uvajanje evropske pluralistične sociale bo v kriznem in postsocialističnem obdobju lahko učinkovito le, če bodo vse veje sociale povezane v enovit nacionalni sistem.

INŠTITUT ANTONA TRSTENJAKA

ISBN 961-6128-04-3
9 789616 128049

DR. JOŽE RAMOVŠ SLOVENSKA SOCIALA MED VČERAJ IN JUTRI

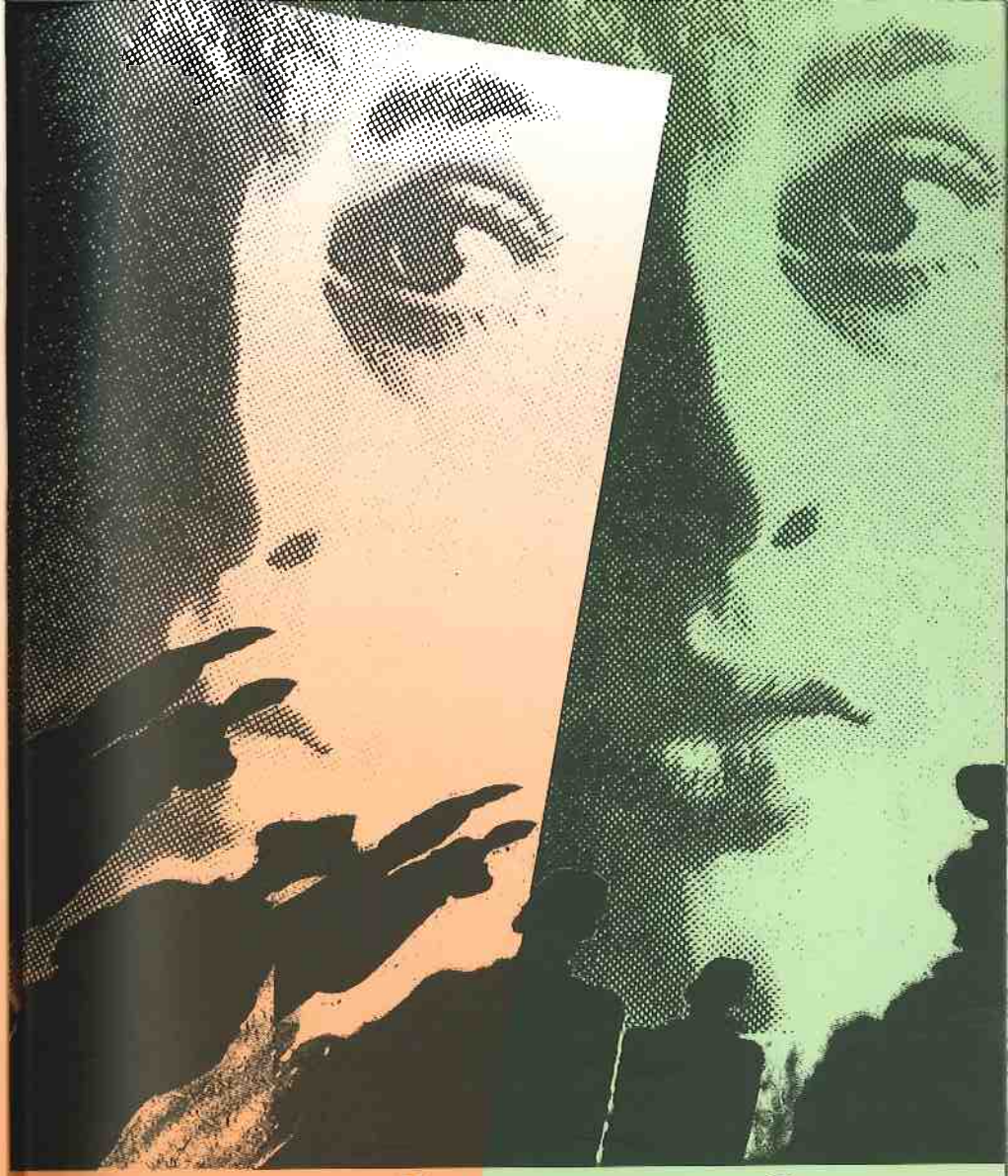

DR. JOŽE RAMOVŠ

SLOVENSKA SOCIALA MED VČERAJ IN JUTRI

DR. JOŽE RAMOVŠ

SLOVENSKA SOCIALA MED VČERAJ IN JUTRI

DRUGA,
PREDELANA IN DOPOLNJENA IZDAJA

INŠTITUT ANTONA TRSTENJAKA
Ljubljana 1995

Dr. Jože Ramovš
SLOVENSKA SOCIALA MED VČERAJ IN JUTRI
Druga, predelana in dopolnjena izdaja

Opremila Mihaela Svetek
Računalniška priprava besedila
Alenka Veber

Izdal in založil
Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo,
logoterapijo in antropohigieno

Natisnila Tiskarna Jože Moškrič, d.d.

Ljubljana 1995

ISBN 961-6128-04-3

CIP – Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

364(497.12)
304(497.12)

RAMOVŠ, Jože
Slovenska sociala med včeraj in jutri / Jože Ramovš. – 2., predelana in dopolnjena izd. – Ljubljana : Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo, logoterapijo in antropohigieno, 1995

ISBN 961-6128-04-3

57355520

Po mnenju Ministrstva za kulturo Republike Slovenije šteje ta knjiga med proizvode, za katere se plačuje 5% davek od prometa proizvodov.

KAZALO

	BESEDA OB DRUGI IZDAJI	9
	PREDGOVOR PRVE IZDAJE	13
1.	**UVOD**	17
2.	**ANTROPOLOŠKE IN DRUŽBENE DETERMINANTE SODOBNE SOCIALE**	23
2.1.	**Antropološke osnove sociale**	26
2.1.1.	*Celostno gledanje na človeka*	27
2.1.2.	*Celostna podoba človeka*	31
2.1.2.1.	*Biofizikalna razsežnost*	32
2.1.2.2.	*Psihična razsežnost*	33
2.1.2.3.	*Noogena razsežnost*	34
2.1.2.4.	*Medčloveška razsežnost*	43
2.1.2.5.	*Zgodovinsko-kulturna razsežnost*	45
2.1.2.6.	*Bivanjska razsežnost*	48
2.1.2.7.	*Človek je nedeljiva in enkratna celota*	53
2.2.	**Področje sociale**	57
2.2.1.	*Materialno preživetje v rizičnih razmerah*	57
2.2.2.	*Medčloveški odnosi in medčloveška razmerja*	58
2.3.	**Človek med socialno blaginjo in socialnimi problemi**	60
2.3.1.	*Socialna klenost in blaginja*	61
2.3.2.	*Socialne težave in stiske*	63
2.4.	**Socialnoimunske zmožnosti**	65
2.4.1.	*Samopomoč*	69

2.4.2. *Dobrodelnost* 70
2.5. **Motivacijske osnove socialno imunskih vzgibov** 72
2.6. **Zgodovinski razvoj sociale** 74
2.7. **Socialno delo kot stroka** 77
2.8. **Konceptualne podlage današnje sociale** 82
2.8.1. *Liberalistični tržni koncept* 85
2.8.2. *Marksistično-leninistični komunizem* 85
2.8.3. *Socialdemokratski koncept* 87
2.8.3. *Katoliški socialni nauk* 88
2.9. **Socialnopolitični okvir sociale** 92
2.9.1. *Vsa politika mora biti človeška* 92
2.9.2. *Sistemska celovitost socialnega delovanja* 94
2.9.3. *Socialna politika pred izzivi današnje krize* 102
2.9.4. *Komplementarnost duhovnega in materialnega pri socialnem delovanju* 108
3. **POJMOVNI OKVIR SODOBNE SOCIALE** 115
3.1. **Vrste socialnega delovanja** 115
3.1.1. *Socialna kurativa – reševanje težav in stisk* 115
3.1.2. *Socialna oskrba ljudi s trenutno nerešljivimi težavami* 117
3.1.3. *Socialna preventiva – krepitev socialne klenosti prebivalstva* 117
3.1.4. *Vsebinsko in organizacijsko razvijanje socialnovarstvenega sistema* 119
3.2. **Načini socialnega delovanja** 120
3.2.1. *Laično socialno delo* 121
3.2.2. *Ljubiteljsko ali prostovoljsko socialno delo* 122
3.2.3. *Poklicno socialno delo* 124
3.2.4. *Strokovno socialno delo* 127
3.3. **Organizacijske oblike socialnega delovanja** 128
3.3.1. *Državna sociala* 129
3.3.2. *Samopomoč* 130
3.3.3. *Dobrodelništvo* 133
3.3.4. *Zasebne socialne ustanove* 137
3.4. **Metodični pristopi pri socialnem delu** 138
3.4.1. *Pomoč posamezniku* 138
3.4.2. *Pomoč skupinam* 142
3.4.3. *Skupnostne socialne akcije* 148

4. **SOCIALNOVARSTVENA POLITIKA** 151
4.1. **Kaj je socialno varstvo?** 151
4.1.1. *Organizacijske plasti socialnega varstva* 152
4.1.2. *Socialnovarstvena politika sodobnega razvitega sveta* 153
4.1.3. *Socialnovarstveni načrt in njegovi problemsko-programski sklopi* 155
4.1.3. *Katalog socialnovarstvenih pravic in financiranje* 158
4.2. **Mehanizmi za učinkovitost socialnega varstva** 159
4.2.1. *Notranji mehanizmi za napredek socialnovarstvenega sistema* 160
4.2.2. *Zunanji mehanizmi za dviganje socialne blaginje* 162
4.3. **Koncepti socialnega varstva** 163
4.3.1. *Naš dosedanji socialistični koncept* 163
4.3.2. *Skandinavski koncept socialne blaginje* 168
4.3.3. *Srednjeevropski koncept pluralistične sociale* 169
4.4. **Pluralistična sociala povezana v enovito nacionalno celoto** 171
4.4.1. *Zakaj in čemu pluralistična sociala?* 173
4.4.2. *Zakaj in čemu enovita sociala?* 173
4.4.3. *Pluralizem izvajalcev, oblik in krajevnih razmer* 176
4.4.4. *Povezovalni dejavniki pluralistične nacionalne sociale* 177
4.4.5. *Mehanizmi za prehod iz socialistične državne sociale v pluralistično* 178
4.5. **Javna služba: med pravno državo in civilno družbo** 181
4.6. **Današnji prednostni nalogi naše socialnovarstvene politike** 189
5. **ORGANIZIRANOST SOCIALNEGA VARSTVA** 193
5.1. **Parlament in stranke v odnosu do socialnega varstva** 194
5.2. **Ministrstvo za socialno varstvo** 196
5.3. **Socialna zbornica** 198
5.4. **Občinska osnovna socialna služba** 200
5.5. **Centri za raznovrstne socialne dejavnosti** 207

5.6. **Socialnovarstveni domovi** 209
5.7. **Socialno delo v podjetjih, šolah, zdravstvenih in drugih ustanovah** 211
5.8. **Ustanove, ki so nujne za dobro delovanje sociale** 213
5.8.1. *Fakulteta za socialno delo* 213
5.8.2. *Inštitut za socialno varstvo* 217
5.8.3. *Združenja strokovnih delavcev* 224
5.8.4. *Skupnosti socialnovarstvenih ustanov* 225
6. **MISLI O NEKATERIH NUJNIH NALOGAH ZA KREPITEV SOCIALNE KLENOSTI PREBIVALSTVA** 227
6.1. **Dvig osebnega etično moralnega delovanja ljudi** 230
6.2. **Preraščanje nesloge, malodušja in cinizma** 234
6.3. **Smiselna prebivalstvena politika** 236
6.4. **Posebna skrb za družino** 238
6.5. **Reševanje problemov alkoholizma** 243
6.6. **Delo in zaposlenost ter problematika brezposelnosti** 254
6.7. **Skrb za stanovanja** 255
6.8. **Pošten odnos do žensk** 257
6.9. **Prispevek starih in družbena skrb zanje** 258
6.10. **Vzgoja in izobraževanje** 259
6.11. **Kultura** 260
6.12. **Davčna politika** 261
6.13. **Skrb za zdravje** 262
7. **LITERATURA** 265

BESEDA OB DRUGI IZDAJI

Knjiga SLOVENSKA SOCIALA MED VČERAJ IN JUTRI je izšla pred dobrimi štirimi leti. Bila je skoraj polovico krajša od te, namenjena le ožjemu krogu socialne stroke in tiskana v majhni nakladi, tako da je sploh ni bilo v prosti prodaji. Vsebovala je sedanje četrto, peto in šesto poglavje, drugo in tretje, ki sta sedaj najobširnejši, pa sta razen nekaj drobcev v celoti dodana.

Takrat so potekale priprave za novo socialno zakonodajo v Sloveniji in ker sem se več let pred tem poglabljal v vprašanja organiziranosti sociale pri nas in po Evropi, sem čutil kot poklicno dolžnost, posredovati svoja spoznanja strokovni javnosti. Knjižica je mimogrede pošla in slišati je bilo misel o ponatisu. Toda dobro leto po njenem izidu, 4. novembra 1992, je bil sprejet nov Zakon o socialnem varstvu – temeljni zakon o organiziranosti sociale v samostojni Sloveniji. Predvideval je naglo izdajanje kar nekaj podzakonskih izvedbenih aktov – menim, da s prekratkimi roki za njihovo pripravo. V tisti situaciji sem si dejal, da ni več smiselno ponatisniti knjige Slovenska sociala med včeraj in jutri, saj je naša sociala z novim zakonom že prestopila v jutri, ki ga je knjiga zarisovala; čez kako leto, ko bo zakon v osnovi uresničen, bom od knjige uporabil, kar bo strokovno še aktualnega, v učbeniku socialne imunologije in civilne sfere socialne za svoje študente.

Potem pa so se stvari pri uresničevanju novega zakona o socialnem varstvu začele odvijati v zelo upočasnjenem tempu, še bolj, kakor sem sam predvideval, da je realno. Kak podzakonski akt je z zamudo zagledal dan, na primer Pravilnik o standardih in normativih socialnovarstvenih storitev 28. avgusta 1995, o večini pa ni slišati niti, da bi se pripravljali, čeprav bi morali biti že davno sprejeti in preizkušeni v praksi. Pri miru stoji zlasti večina stvari, ki naj bi pognale v tek uresničitev evropske pluralistične sociale v naši praksi, še bolj pa pripravljanje mehanizmov, da bi bile vse veje nastajajoče pluralistične sociale povezane v nacionalno celoto. Ali je vzrok za tak potek dogodkov pomanjkanje politične volje, oziroma skrita politična namera, da se sociala razvija drugače, kakor je začrtana v novem zakonu – tako menijo nekateri – ali pa trenutna nezmožnost in slaba organiziranost vladnega resorja za socialno varstvo – kakor menijo nekateri? Upam, da je to običajno razvojno nihanje: ta zadnja leta so bila statična perioda mirovanja, potem ko je pred tem razvoj naše sociale zanihal krepko naprej; po tej logiki je spet na vrsti dinamičen napredek. Vsekakor je postsocialistična prestrukturacija naše sociale v težkih socialnih razmerah skrajno zatevna naloga.

V tem kontekstu pa je ponatis knjige prav tako smiseln, kakor je bila prva izdaja, če ne še bolj. Če je bila tedaj njena vloga strokovna pomoč pri porodu novega, ki bi morda potekal zelo spontano in hitro, se pa sedaj kaže, da gre za težavno in nevarno rojevanje smiselne organiziranosti socialnega varstva v novih razmerah.

Če k temu dodam še dejstvo, da študentje potrebujejo učbenik, se mi je zdelo smiselno, da prejšnji, pretežno organizacijsko-politično vsebino knjige utemeljim z novimi poglavji o strokovno-konceptualnih osnovah sociale, ki so v prvi polovici knjige. Tako razširjena knjiga je pravzaprav že nova. Prvotni naslov kaže na isti namen kakor je bil pri prvi izdaji. Zato je tudi ta izdaja – še bolj kakor prva – namenjena strokovnim kolegicam in kolegom v spodbudo, da vsebinsko in organizacijsko potegnemo svojo stroko spet kak korak naprej, prav tako pa politikom, ki želijo delati za družbo materialne in medčloveške blaginje v Sloveniji po svojih političnih socialnih programih, in seveda – ne nazadnje – mojim dragim študentom, v katerih vidim generacijo socialne stroke, ki bo dosegala tisto, o

čemer mi danes šele komaj sanjamo; dolžnost naše generacije pa je seveda, da jim dosedanja strokovna spoznanja posredujemo.

Po prvi izdaji knjige se je zgodilo v slovenski sociali še več obetavnih stvari. Naj omenim samo ustanovitev socialne zbornice, zlasti pa začetek visokošolskega študija socialnega dela na ljubljanski univerzi. Tudi ta dva prijazna dogodka se morata še dopolnjevati, zbornica v strokovni socialni vrh in osrednje povezovalno vreteno celotne sociale, šolanje v samostojno fakultetno in podiplomsko dopolnjevanje ter z veliko več vaj in prakse – podobno kakor ima to medicina – da ne bi v prihodnje šolali v sociali butalskih kovačev. Prizadevanja kolegic in kolegov v zbornici, v šoli in v praksi gredo v to smer. Če razširjen ponatis knjige Slovenska sociala med včeraj in jutri pri tem doda svoj kamenček v mozaik prizadevanj za boljšo socialo v Sloveniji, bo dosegel svoj smisel.

V Ljubljani, 26. decembra 1995

PREDGOVOR PRVE IZDAJE

Z demokratičnimi spremembami v Sloveniji so se pojavile čez noč tudi na področju socialnega varstva nove možnosti in nove naloge. Na površje je prišlo več materialnih težav in medčloveških zapletov kakor kdaj prej. Globalni koncept in organizacijo socialnega varstva moramo prilagoditi evropskim razmeram. Pred našo politiko in pred stroko je odločilno vprašanje, kako organizirati postsocialistično socialo, da se ne bo izgubilo nič dobrega od dosednje monopolne državne ter da bo čim prej in čim bolje vstopila tudi civilna sfera dobrodelnosti, samopomoči in zasebnega socialnega dela – torej pluralistična evropska sociala.

Zadnje leto sem intenzivno sodeloval pri iskanju odgovora na to vprašanje. Doma so nas nekaj strokovnih delavcev pritegnili v socialni svet, ki naj bi pomagal ministrstvu za socialno varstvo pri konceptualni pripravi zakona o socialnem varstvu. Vprašanju socialnega menagementa pa smo se posvečali zadnji dve leti tudi na inštruktažnem usposabljanju, ki ga je WHO organizirala za srednjo Evropo, pa tudi na nekaterih drugih evropskih strokovnih srečanjih smo posebej govorili o sociali. Tako sem lahko naše misli o postsocialističnem evropskem konceptu socialnega varstva sproti preverjal v strokovnem krogu, kamor so se stekala spoznanja tako Avstrije, Nemčije in Švice, kakor Madžarske, Čehoslovaške in Poljske. Ob tem, kar imamo

in kakor se usmerjamo na socialnem področju, nam ni bilo treba zardevati: iz bivših socialističnih dežel nam zavidajo, da smo sploh imeli organizirano socialo, Avstrijci in Nemci pa opozarjajo na edinstvemo možnost, da lahko uvedemo pluralistični koncept sociale, toda povezane v enovito nacionalno celoto in ne razbito v štiri nepovezane, celo sovražne sociale, kakor so pri njih. Ali ni za reševanje človeških težav in stisk najbolje, če dobrodelniške ustanove skladno sodelujejo z državno socialo in zasebne socialne ustanove z organizacijami za samopomoč, če se bodoči strokovni delavci vseh štirih vej sociale šolajo skupaj in se pri delu strokovno povezujejo?

Slovenska sociala je na križišču med dosedanjim socialističnim samoupravnim konceptom svoje organizacije – ki mu je kajpak odgovarjala tudi vsebinska usmeritev – in med konceptom pluralistične srednjeevropske sociale. Od tod tudi naslov knjige, v kateri so prikazane orientacijske točke pri vzpostavljanju te sociale v stvarnih postsocialističnih razmerah, kakršne so danes v Sloveniji.

Knjiga je namenjena predvsem trem kategorijam bralcev:

1. Politikom naj služi kot osnovna infomacija s strani socialne stroke. Predstavljam si, kako težko in odgovorno je danes njihovo delo, da bi vzpostavili smiselni sistem v slovenski državi. Na področju socialne politike in socialnega varstva jim bo tole branje morda pomagalo reševati zapletene dileme, ko iščejo rešitve in se odločajo.

2. Kolegicam in kolegom strokovnim delavcem na področju socialnega varstva naj bo knjiga prispevek za domišljanje naše strokovne podobe in poklicne orientacije v današnjem trenutku. Vedno sem se identificiral z našim poklicem in s prizadevanji za reševanje človeških težav in stisk. Tudi v naporu za strokovni napredek smo že dolga leta povezani; na koliko predavanjih in strokovnih razpravah smo se srečali samo ob priročniku Socialni delavec in alkoholizem, v katerem sem se pred tremi leti trudil za isti cilj na področju metodike, kakor se tokrat na področju koncepta in organizacije. Ko je del tegale besedila izhajal maja in junija letos kot podlistek Zadnji vagon družbe v Delu, je bil kak kolega nekoliko prizadet, da pišem tudi kritično o centrih za socialno delo. Ali ni sedaj možnost, da presežemo nekaj slabosti, ki zbijajo ugled teh ustanov, in krenemo za tistimi kolegi, ki so zadnja leta zavzeto razvijali nove programe, ne da bi jih sistem v to spodbujal? Če kdo, potem ti strokovni pionirji – prav tako pa vsi drugi zavzeti in pošteni socialni delavci – ne morejo biti nanašalni, ko razpravljam o zboljšanju koncepta in organizacije za naše delo.

3. Študentom socialnega dela naj bi bila knjiga pripomoček za zavzeto in trezno pripravo na zahtevno delo z ljudmi v socialnih težavah in stiskah.

Naj pojasnim, da je knjiga v tej obliki bolj delovno gradivo – pripomoček za domišljanje in dodelovanje tega področja, kakor pa sistematično napisano delo. Deloma zaradi naglice pri pisanju deloma pa zato, da ne bi narastel obseg, besedila tudi nisem veliko dopolnjeval z referencami in literaturo.

Pri oblikovanju besedila dolgujem veliko hvaležnost vsem kolegicam in kolegom v Svetu za socialno vastvo, zlasti predsedniku Bernardu Stritihu, ki je eden od najvidnejših strokovnjakov socialnega dela pri nas, Štefanu Kocipru, ki si kot politik in strokovni delavec v sociali zelo prizadeva za pluralistično socialo, namestniku ministra za socialo, Francu Imperlu, ki je še kot direktor centra za socialno delo pionirsko delal na uvajanju boljših programov za potrebno reorganizacijo centrov, Jožetu Valenčiču in Tatjani Petričkovi, ki z velikim strokovnim znanjem in zavzetostjo delata na ministrstvu pri oblikovanju novega koncepta sociale, sodelavcem na Inštitutu za socialno medicino in socialno varstvo, zlasti Erni Krašovec-Ravnik, ki pionirsko dela na uvajanju informacijskega sistema za socialo. Inštitutu sem hvaležen, da je želel knjigo izdati po najkrajši možni poti. Hvala tudi mnogim strokovnim kolegom in političnim delavcem, ki so se mi odzivali na podlistek Zadnji vagon družbe.

Naj dodam še osebni občutek. Z veseljem in zavzetostjo sem delal v socialnem delu; začenši v ljubljanski »cukrarni« preko dela z ljudmi v velikem gradbeniškem podjetju do sedanjega raziskovalnega dela na inštitutu. Ves čas, od študija sem, pa me je spremljal tudi trpek občutek, da je področje dela z ljudmi v težavah in stiskah pri nas le »družbena služba«, notranje odrezana od svojih naravnih in vrednostnih korenin: civilne človeške iniciative za pomoč sebi in soljudem v stiski. Temu se je pridruževala še druga grenkoba: ta družbena služba

se ni in ni dvignila v avtonomen strokovni razvoj, kakršnega terjajo današnje človeške zagate, zlasti problemi v medčloveških odnosih. Zdi se, da je sedaj, kljub nemoči v tako povečanih socialnih težavah, prvič pri nas realna možnost za pravi strokovni napredek.

V Ljubljani, 24. avgusta 1991 Jože Ramovš

1. UVOD

Človeka od nekdaj spremljajo socialne težave, materialne in one v medčloveških odnosih. Večji del jim ljudje klubujemo sami ali s pomočjo najbližjih svojcev, del človeških težav pa ostaja prepuščen javni družbeni človečnosti in solidarnosti.

Organiziranemu reševanju in preprečevanju socialnih težav in stisk ljudi se posveča danes ***sociala,*** kakor se zdravstvo zdravljenju in preprečevanju bolezni.

Seveda je sociala, enako kakor druga področja v sodobnih družbah in državah, dvoja:

– stroka ***socialnega dela*** in več drugih poklicev, ki delajo v sociali, ob njih pa sodelujejo laični sodelavci;

– resor ***socialnega varstva*** v organizaciji državne uprave na vseh nivojih.

Stroka socialnega dela je odgovorna za teoretično spoznavanje korenin in poteka materialne in medčloveške socialne problematike, ter, seveda za napredovanje metodičnih pristopov za njeno reševanje. Socialnovarstveno delo opravljajo v sodobnih družbah ljudje, ki so za to visoko strokovno izobraženi, saj je pomoč človeku v notranji človeški in socialni stiski kar najbolj zahtevno in občutljivo opravilo. Poleg njih delajo v raznovrstnih socialnovarstvenih ustanovah in združenjih tudi strokovno manj usposobljeni in laični sodelavci, saj socialno delo vsebuje tudi nešteto vsakdanjih opravil človeške pomoči.

Resor socialnega varstva pa je odgovoren za organizacijo, pravno ureditev in financiranje javne mreže, državne in civilne, za preprečevanje in reševanje socialnih težav in stisk prebivalcev države. Socialno varstvo je del socialne politike. Sodobne socialne države skrbijo za dobro mrežo socialnih ustanov in poklicnih služb, vedno pa ostaja odločilno mesto na tem področju spontani človeški samopomoči in humani pomoči soljudem ter civilni organiziranosti sodobne samopomoči in dobrodelništva. Vse socialno delo pomoči ljudem v stiskah pa se mora napajati iz notranjih človeških vzgibov obrambne samopomoči in človeške dobrote do človeka, sicer notranje razkraja tistega, ki to dela in tiste, katerim »pomaga« ali z drugimi besedami: iz razvitega imunskega socialnega sistema v človeku.

Znana je prispodoba, da sociala ***zadnji vagon*** na kompoziji vlaka, ki se mu pravi politika. V času neurejenih političnih razmer ali med družbenimi krizami je socialnih težav več kot običajno in ljudje jih bolj boleče doživljajo kot osebne stiske. V takih obdobjih se »zadnji vagon« vlaka prenapolni; lokomotiva in vsi vagoni pred njim delujejo tako slabo, da preveč ljudi izpada. Rešitve tega problema seveda nima zadnji vagon, prav tako pa ni rešitve, če ta ne začne delovati boljše. Odločilno je torej dvoje: ta vagon mora biti tem bolj smiselno organiziran, da učinkovito opravlja svoje reparaturno in oskrbovalno delo, celotna kompozicija pa mora upoštevati spoznanja o svojih napakah, ki se v najbolj kristalizirani obliki kažejo prav pri delu v tem zadnjem vagonu.

Naše dosedanje socialno varstvo je bilo zasnovano na marksistično-socialističnem konceptu. Zanj je značilno, da je socialne težave razlagalo predvsem kot ostanek kapitalizma in drugih preživelih družbenoekonomskih formacij in da je njihovo rešitev videlo v splošnem uveljavljanju marksistične družbene doktrine. Pri tem je pohodilo notranjo človekovo obrambno samopomoč in dobroto do sočloveka v težavi, še bolj pa organizirane oblike civilne samopomoči in dobrodelništva. Brez razvitih naravnih socialnih imunskih vzgibov v ljudeh pa je vse prizadevanje za socialno varstvo prej ali slej jalovo, brez dobro razvite kapilarne mreže sodobne civilne sociale v skupinah in organizacijah za samopomoč ter v dobrodelniških organizacijah pa ostaja mreža državne sociale nemočna upravna služba

in zbirokratizirano socialno gospodovanje nad socialno nemočnimi ljudmi.

Koncept našega dosedanjega socialnega varstva je torej bil zelo poenostavljen: dovoljeval je le državno socialo, ki je imela monopol pri odkrivanju, presoji in reševanju socialnih težav in stisk. Evropski in ostali nesocialistični svet ima ***pluralistični koncept socialnega varstva;*** to pomeni, da gradi na civilni sociali sodobno organizirane samopomoči in dobrodelništva, na zasebnih socialnih ustanovah in na mreži državnih socianih ustanov za najnujnejše storitve.

Posebej pa je treba poudariti, ***da je naša slovenska sociala bila v mejah omenjenega socialističnega koncepta sorazmerno dobra pri operativnem izvajanju;*** našim domovom, zavodom, centrom za socialno delo ni treba zardevati pred evropskimi zaradi svojega dela.

Družbene spremembe ob polomu socializma so Slovenijo prisilile, da je pravno spremenila tudi koncpet socialnega varstva po merilih Evrope: iz monopolne državne sociale je prešla v pluralistično socialo, seveda najprej na papirju zakona, postopoma pa bo tudi v praktični organiziranosti, načinu izobraževanja in miselnosti.

Ta ***prehod je velika priložnost za zboljšanje neše sociale,*** tako sistema socialnega varstva kakor stroke socialnega dela, saj se bo stroka za pomoč ljudem v težavah in stiskah lahko začela v resnici razvijati šele v pluralistični sociali.

Smo pa ***tudi v nevarnosti, da pademo na slabše.*** Da na primer uvedemo poleg državne sociale še dobrodelništvo, samopomoč in privatne socialne ustanove in jim s slabim sistem vgradimo medsebojno nerazumevanje – v materialni revščini, v kakršni smo, bi to bilo veliko slabše, kakor dosedanja sociala. Ali pa, da spremenimo le besede in začnemo govoriti o pluralistični evropski sociali, o dobrodelništvu, o samopomoči, o boljših socialnih programih in podobnem, v resnici pa ne zasnujemo sistema, ki bi bil najbolj smiseln za našo sedanjo situacijo in prepustimo pluralistični razvoj naključju po divjem načelu »znajdi se«. Če je morda mogoče enostavno prevzeti kak dober evropski davčni sistem, se pa gotovo ne da to storiti pri socialnem varstvu; saj sociala ni predvsem denar, ampak družbena zavest na tem področju, ustaljeno delovanje socialnih ustanov in strokovni ljudje, ki delajo v njih. Vse to pa

ima svoje vztrajnostne zakone, tako da je ***napredek postopen, če so zanj napravljeni konceptualni, izobraževani, pravni in drugi sistemski pogoji.*** Pred to nalogo je naša država in socialno delo kot stroka.

Prvi korak je bil zadnja leta v samostojni državi že narejen: sprejet je bil nov zakon o socialnem varstvu in prvi podzakonski akti, ustanovljena socialna zbornica, vpeljan visokošolski študij. Velika večina dela pri organizacijski, zlasti pa vsebinski prestrukturaciji naše sociale pa je še pred nami.

Prenova našega socialnega varstva bo uspela, če bomo konceptualno dosledno izpeljali pluralistično socialo, toda povezano v en nacionalnovarstveni sistem. Pri tem se ne sme poškodovati niti trohica od dobrih strani naše dosedanje sociale, prav tako pa se je treba izogniti silnicam, ki so že doslej onemogočale strokovni razvoj, tačas pa bi prenovile dosedanjo socialo v pluralistično tako, »da se ne bi nič spremenilo«. Novim vejam sociale, to je dobrodelništvu, samopomoči in zasebnim socialnim ustanovam je treba omogočiti dober strokovni razvoj, zlasti pa vse nove in dosedanje oblike utiriti v medsebojno dopolnjevanje, spoštovanje in naklonjenost. Imamo dobre možnosti, da gremo v to smer.

Vsebina knjige SLOVENSKA SOCIALA MED VČERAJ IN JUTRI je nanizana okrog dveh glavnih osi: strokovno-konceptualnih temeljev socile in organizacijsko-politične izvedbe današnje slovenske sociale. Skozi vso knjigo se oboje prepleta, prevladuje pa v prvi polovici knjige temeljna strokovno-konceptualna tematika, v drugem pa organizacijsko-politična.

Poglavje o antropoloških in družbenih determinantah sodobne sociale, ki je dvakrat daljše kot naslednja, prikaže ***osnovo vsake sociale, to je socialni imunski sistem v človeški naravi.*** Ta pojem uvajam nanovo po zgledu medicine, ki svojo veličastno stavbo kurativne in preventivne stroke utemeljuje na človekovih organskih zmožnostih obrambe pred boleznijo in poškodbami ter zdravljenja in celjenja. Nekaj zelo podobnega je ima človek v svoji socialni razsežnosti: naravno zmožnost obrambe pred socialnimi težavami in stiskami ter samopomoči in solidarne pomoči drugim, če do težav in stisk pride. Menim, da bo socialna stroka morala v prihodnje zelo

pospešeno raziskovati socialne imunske vzgibe, ki so glavna determinanta sociale. Raziskovanje socialnega imunskega sistema prinaša nova vprašanja, ki je nanje treba odgovarjati, da bi lahko sledili zastavljenemu cilju raziskovanja. Taka so na primer: ***podoba človeka, družbene teorije in socialna politika,*** ki se jim v poglavju posebej posvetimo.

Naslednje poglavje začrtava ***vsebino temeljnih razsežnosti sodobne sociale.*** Pri vrstah socialnega delovanja očrtamo meje socialne kurative, oskrbe ljudi z nerešljivo problematiko, socialne preventive ter vsebinskega in organizacijskega razvijanja sociale. Sledi razmejitev načinov socialnega delovanja, kajti v sociali se prepletajo strokovni in laični, poklicni in ljubiteljski ali prostovoljski način dela. Za postsocialistično prestrukturacijo naše sociale po evropskih merilih je temeljnega pomena poglavje o vseh štirih organizacijskih oblikah sodobne pluralistične sociale: državni sociali, samopomoči, dobrodelništvu in zasebnih socialnih ustanovah. Poglavje sklepa prikaz temeljnih metodičnih postopkov v sodobni sociali: individualnem, skupinskem in skupnostnem.

Četrto in peto poglavje se posvečata pretežno ***organizacijsko-političnim vprašanjem izvedbe socialnega varstva.*** Čeprav sta naperjeni v živo konretnost političnih in organizacijskih rešitev, ki se pereče postavljajo danes pri nas na socialnem področju, iščemo rešitve in odgovore v poglobljenem razgrinjaju bistva socialnega varstva, mehanizmov za njegovo učinkovitost, konceptualnih temeljev, ki konkretno socialo determinirajo... Pokaže se, da je v naših sedanjih razmerah evropski model pluralistične sociale edini smiseln, da pa je pri tem huda past, če vse njene sestavine niso povezane v eno nacionalno celoto. Peto poglavje je konkretni prikaz modela takega socialnega varstva. Ta koncept sem zastopal v letih 1990 in 1991 na strokovnih srečanjih po Srednji Evropi in bil deležen odobravanja, češ, da je to vizija razvoja sociale v vsej Evropi; šibka točka dosedanje vzhodne je bila državni socialni monizem, šibka točka mnogih zahodnih pa nepovezanost posameznih vej sociale v celoto. Z veseljem lahko ugotovimo, da je bil dobri dve leti pozneje sprejet slovenski Zakon o socialnem varstvu, ki je temeljni resorni zakon za to področje, kar dosledno v tem duhu. Tako je knjiga Slovenska sociala med včeraj in jutri, zlasti njeno peto poglavje, vsebinki prikaz za-

koňa, čeprav je bila vsa njena organizacijsko-politična vsebina napisana eno do dve leti pred zakonom.

Tudi v teh dveh poglavjih gre za temeljna teoretična spoznanja socialne stroke na področjih, kjer se stika s politiko. Spoznanja so prikazana v konkretni obliki, tako da se vseskozi še neposredno držijo naše vsakdanje prakse in so jezikovno razumljiva tudi bralcu, ki ni strokovnjak s tega področja. V poglavju o organiziranosti socialnega varstva so orisane glavne ustanove javne sociale, od vloge parlamenta, političnih strank in ministrstva za socialno varstvo, preko konretnih izvajalcev za vsakega občana, kakor so občinske socialne službe, centri za raznovrstne socialne dejavnosti, zavodi in domovi, pa do temeljnih in osrednjih ustanov, ki omogočajo socialno stroko in socialno delovanje države, na primer šolanje za socialno delo, informatika, raziskovanje, strokovno povezovanje.

Zadnje poglavje je le ilustrativni dodatek svobodnih misli o nekaterih nujnih nalogah za krepitev socilane klenosti prebivalstva; prav je, če se slovenska sociala in z njo ves narod ukvarja s perečimi problemi sistemsko in celostno, s pogledom, ki objema tudi dosegljiv jutrišnji dan.

2. ANTROPOLOŠKE IN DRUŽBENE DETERMINANTE SODOBNE SOCIALE

Sodobna sociala je družbena stavba, pri kateri sta v vsakdanjem življenju vidni predvsem obe plati njene strehe, to je konkretno ***socialno delovanje države*** z njenimi javnimi zavodi in drugimi oblikami pravno in finančno zagotovljenih socialnih storitev državljanom in tujcem, ter konkretno ***socialno delovanje civilne družbe*** nevladnih izvajalcev, združenj, društev, dobrodelniških in humanitarnih organizacij, skupin in organizacij za samopomoč, fundacij, podjetij za socialne storitve in podobnih.

Ta streha pa je povsem odvisna od spodnjih nadstropij, vse tja do nevidnih temeljev v globini človeške socialne narave; vse te so ***determinante*** sociale.

Neposredna determinanta, ki določa konkretno socialno delovanje države in civilne družbe je ***socialna politika*** vladajoče oblasti. Ta se kaže zlasti v sprejemanju in izvajanju zakonodaje, razdelitvi denarja in v političnem usmerjanju javnih služb.

Kaj pa določa, kakšna bo socialna politika določene oblasti? Poleg materialnih razmer, ki jih lahko vzamemo v določenem trenutku za fizično konstanto, ima konkretna socialna politika dve važni determinanti. Prva je ***podoba človeka,*** to je odgovarjanje na vprašanje: kdo in kaj je človek. V vsaki politični akciji se zrcali pogled na človeka, ki ga zavestno ali

nezavedno sledi socialna politika z določenimi ukrepi, tako da je socialna kakovost nekega ukrepa premo sorazmerna s tem, kako celostno in stvarno podobo človeka zastopa ta politika. Druga determinanta socialne politike pa je ***socialna teorija,*** to je odgovarjanje na vprašanji: kaj je družba in kako (naj) deluje.

Še eno etažo nižje moramo, in sicer prav v temelje, da pridemo do zadnje antropološke osnove sociale. Tu se bomo srečali z nevidnimi ***socialnimi imunskimi zmožnostmi*** v človeški naravi. Brez njih bi bila vsa vrhnja stavba socialnih teorij in pojmovanj o človeku, vsa socialna politika in vse konkretno socialno delovanje države in civilne družbe kakor hiša iz kart za poljubno igro. Kakor so človekova biološka odpornost proti boleznim in poškodbam ter njegove naravne zmožnosti za zdravljenje in celjenje osnove vsega zdravstvenega delovanja, tako je tudi s socialo: v celoti je utemeljena v človekovi socialni imunski zmožnosti.

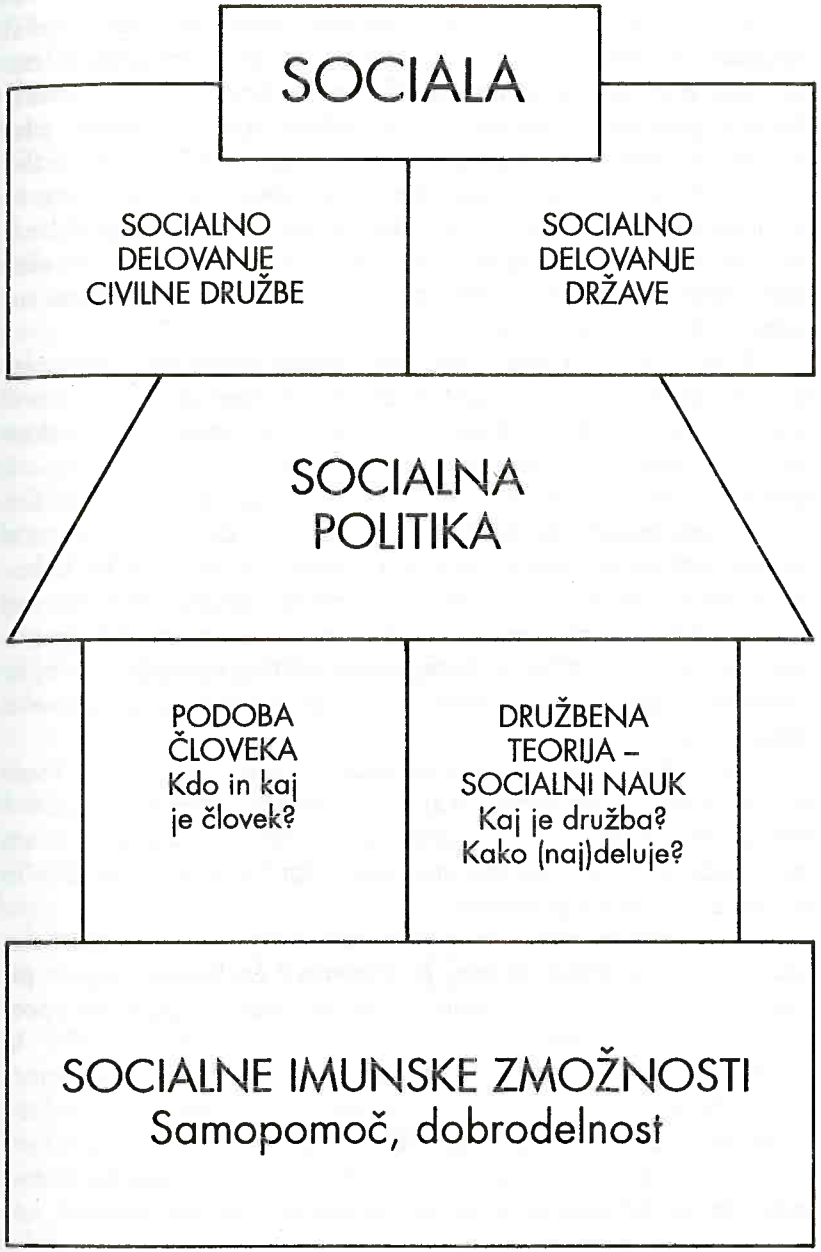

Slika 1. Stavba sodobne sociale in njene determinante

2.1. Antropološke osnove sociale

Beseda antropologija se v današnji strokovni govorici sliši pogosto, verjetno čedalje pogosteje. Po izvirnem grškem besednem pomenu je ***veda o človeku:*** ànthropos = človek, lógos = govorjenje, pogovor, rek, trditev, razlaga, bistvo, preudarjanje, vrednost, pomen. Antropologija se cepi v vedno nove panoge, od paleontološke in biološke preko socialne in kulturne do filozofske in teološke; vsaka od teh in podobnih antropoloških vej skuša podati svoj vidik spoznanj o človeku, prav zaradi tega pa nobena že načelno ne more pokazati na celostno podobo človeka.

Prav to pa je šibka točka vseh posameznih vej antropologije. Dandanes se po stoletjih delitev in specializiranih preučevanj čuti izrazita potreba po integraciji znanja, po celostnem ali holističnem gledanju na stvari in po takem pristopu k njim. Ta težnja je še najbolj pereča prav pri gledanju na človeka, kajti vsako neustrezno gledanje na človeka povzroča usodne stranpoti tako v osebnem življenju posameznika kakor na družbeni in kulturni ravni v skupnosti; pravo gledanje na človeka pa je samo celostno. Zato je prav, da razmišljamo o novi celostni, holistični ali ***integralni antropologiji,*** ki naj bi sintetično kazala, koliko lahko tačas dojamemo pojav človeka (Ramovš 1990b).

Integralna antropologija je veda za začetek novega tisočletja človeške zgodovine, ko si mora človeštvo pogledati v lastni obraz, ter pošteno in ustrezno odgovoriti na vprašanje o samem sebi v okviru celotne stvarnosti, da bo v tej stvarnosti in skupaj z njo lahko preživelo.

Vsaka od vej antropologije si na svojem področju zastavlja isto vprašanje: ***Kdo in kaj je človek?*** Že bežen pogled po literaturi pokaže, da so odgovori na to osrednje človeško vprašanje številni (Moltmann 1971, Trstenjak 1968, 1985 in 1988); Šušnji navaja poleg opredelitve, da je človek razumno bitje – homo sapiens še skoraj sedemdeset znanih opredelitev in ne pride do konca (Šušnji 1982: 194–197.). Ob vsem tem pa so vsi odgovori na vprašanje, kdo in kaj je človek še vedno skopi in nezadovoljivi, tako da je neizmerno več odprtih kot odgovorjenih vprašanj.

Vprašanje, kdo in kaj je človek, še nikoli ni bilo tako živo, kakor je danes; še nikoli ni bilo toliko odgovorov nanj; in dodati moramo: dobrih in slabih odgovorov . Dobri odgovori imajo to skupno lastnost, da so široki: upoštevajo vso zgodovinsko izkušnjo človeškega rodu, kolikor je dostopna, vse sodobno strokovno znanje, vso modrost različnih ljudi, ljudstev in kultur, skratka, vsega človeštva in vseh ljudi, ki danes – kakor nikoli doslej – postajamo ena sama velika vas, drug drugemu v pomoč ali v napoto, za kar se pač odločimo.

Integralna antropologija mora upoštevati celotnega človeka, v njegovem vzdolžnem, zgodovinsko-kulturnem razvoju in v njegovi prečni pojavni pestrosti današnjega zgodovinskega trenutka. Pozorna mora biti na razsežnosti, ki so mu skupne z ostalo naravo in na njegove izvirne razsežnosti, po katerih je človek, torej na biofizikalno, psihično, noogeno, medčloveško, zgodovinsko-kulturno, bivanjsko. Pri nas pionirsko in obenem mojstrsko združuje najrazličnejša spoznanja o človeku v svojih številnih antropoloških delih filozof, psiholog in teolog Anton Trstenjak. Njegova tovrstna dela ne zaostajajo za svetovnimi.

O integralni antropologiji govorimo tukaj zato, ker je čim bolj celostna podoba človeka, kakršno lahko danes dobimo na temelju spoznanj vseh različnih ved in drugih informacij o človeku, ***nujno potrebni okvir za socialo.***

Najprej bomo spregovorili o gledanju na človeka: o domnevah in vpogledih, ki jih je človeštvo imelo in jih ima o človeku. Osebno gledanje na človeka je nazor o človeku. Pri tem, kakšen nazor ima nekdo o človeku, igra zelo važno vlogo znanje o človeku, vendar pa znanje ni vse. Pri gledanju na človeka – nase, na druge ljudi in družbo ter na človeka kot takega – je in bo ostalo odločilno lastno stališče.

Nato se bomo obširjeno ustavili pri konceptu celotne, šestdimenzionalne podobe človeka.

2.1.1. Celostno gledanje na človeka

Na kakšne načine je človek iskal odgovor na vprašanje, kdo in kaj je?

Najbolj celosten odgovor na to vprašanje je ***človeško življenje samo:*** konkretno človekovanje in sožitje ljudi v določenem času in prostoru. Besedi človekovanje in sožitje sta

temeljni pri slehernem razpravljanju o človeku kot človeku; prva vsebuje vse dejavno pisanje rokopisa svojega lastnega življenja, druga pa neskončno zapletenost skupnega človekovanja v tesni medsebojni soodvisnosti ljudi. Toda ta živ odgovor življenja ni refleksni zavestni odgovor, kakršnega si želi in ga tudi potrebuje razumen človek.

Sorazmerno celostni odgovori so bili ***odgovori mitov.*** Isto velja v osnovi za ***religije,*** čeprav je pri njih celostni odgovor na vprašanje o človeku včasih zelo razbit v posamezne strukturne sklope religije, kot so versko izročilo, nauk, morala, oznanjevalna metodika, družbena organiziranost v globalno versko ustanovo, v krajevna občestva, v ločine, zlasti pa ob dejstvu številnih, komaj preglednih zgodovinskih pojavnih oblik današnjih in nekdanjih veroizpovedi.

Svojevrstni celostni odgovor na vprašanje človeka je tudi ***umetnost*** z vsemi svojimi muzami: književnostjo, glasbo, slikarstvom, kiparstvom, arhitekturo, plesnim izrazom, dramskim uprizarjanjem in drugimi. Odgovor umetnosti je zelo celosten in sintetičen, seveda pa je v skladu z naravo umetnosti bolj intuitivni kakor racionalno diskurzivni.

Vsa ta kulturna področja dajejo celostne in poglobljene odgovore na vprašanje o človeku; v stotisočletni zgodovini se je človek opiral predvsem nanje. Tudi za današnjega človeka so pomembni, povsem ga pa ne zadovoljijo, ker niso razumsko razčlenjeni. ***Današnjemu človeku se zdi, da je razumljiv in dostopen predvsem razumski, znanstveni odgovor.***

Znanstveno razumski odgovori o človeku so bili doslej zelo ozki in delni; vsaka antropološka ali humanistična veda je osvojila ozek »vrtiček« od celotnega polja – človeka. Ta vrtiček je ljubosumno ogradila od drugih, si izdelala svoje specifično izrazoslovno in drugo metodološko orodje in ga pridno obdelovala brez prave povezave s celoto. Kako ozke so glede na celoten pojav človeka že posamezne filozofske šole! In vendar je filozofija po svoji naravi še najbolj splošna in sintetična antropološka veda. Še toliko ožje izseke pojava »človek« torej zajamejo biologija, zgodovina, pravo, ekonomika, vzgojeslovje, etika, medicina, psihologija, sociologija, politologija in druge. Vse razumsko in znanstveno obdelano znanje o človeku, kolikor ga danes premoremo, pa je

razpršeno po vseh teh vedah, pri čemer pa je treba poudariti, da ga tudi v tehničnih vedah ni malo in ga ne smemo zanemariti, če nam je do celostne podobe človeka.

Viri podatkov za integralno antropologijo so torej spoznanja in teorije vseh antropoloških ved, posredno številna spoznanja tehničnih in organizacijskih ved, ter vsa modrost, ki je skrita v mitološkem, religioznem, umetniškem in konkretnem delovnem in sožitnem izročilu vseh narodov sveta.

Celostni odgovor na vprašanje človeka postaja danes življenjska potreba in nuja za preživetje človeka. Človek se je na Zemlji izredno razširil, ves živalski in rastlinski svet je pri tem pustil za seboj. Nad naravo je dobil izredno moč – v njegovih rokah je dobesedno nadaljni obstoj planeta in življenja na njem. Vse to peha človeštvo v hude civilizacijske in kulturne zagate, tako da je ustrezen celostni odgovor na vprašanje človeka nujno potrebna osnova za oblikovanje novih vzorcev sožitja med ljudmi in z naravo na planetarni in vesoljski ravni.

Konkretno pa je celostni, današnjemu času primeren odgovor na vprašanje človeka nujen vsakemu posameznemu človeku. Človek v zahodni civilizaciji je danes izpostavljen bivanjski praznoti, vsiljuje se mu misel absurda, tako da sistemsko goji nihilizem; nezavedno v tehnokratsko porabniški materialni ali v pomasovljeno kolektivistični družbeni inačici, zavestno pa v intelektualnem pesimizmu in predajanju absurdu.

Danes je torej pred posameznim človekom, pred kulturo, pred narodi in pred celotnim človeštvom resnična možnost duhovnega in materialnega samouničevanja in uničenja sveta. Smerokaz za rešitev kaže proti iskanju smisla v realnih okvirih človeškega bistva, kar pomeni v okvirih celostnega in realističnega odgovora na vprašanje, kdo in kaj je človek.

Celostni odgovor na vprašanje o človeku postaja dandanes tudi vse bolj možen. Specializirano znanje posameznih ved se je zelo nakopičilo, celotna prosvetljensko racionalistična pubertetna samozadostnost človeškega razuma se je unesla, z njo pa tudi absolutizacija delnih odgovorov in teorij posameznih znanosti; iz dneva v dan je glasnejša težnja po znanstveni interdisciplinarnosti. Ves svet je postal zadnja desetletja komunikacijsko povezan v eno samo vas, v kateri je dogajanje na drugi strani planeta bolj na dlani, kot življenje v

sosednjem stanovanju. S tem prihaja tudi prvič v zgodovini do interkulturnega povezovanja in medsebojne bogatitve različnih, navidez nasprotujočih si kultur in civilizacij. Cela gibanja težijo po življenjski povezanosti pameti in srca, osebne individualnosti in družbenega sožitja, materialnega in duhovnega vidika življenja. Po desetletjih, ko je mnogim antropološkim vedam bilo zanimivo predvsem to, kar ima človek skupnega z živalmi in ostalo naravo, preusmerjajo osnovne znanosti o človeku, zlasti psihologija, svoje zanimanje v človekovo specifičnost in v njegove svojsko človeške lastnosti.

Odgovor na vprašanje, kdo in kaj je človek, se torej postopoma izpopolnjuje z razvojem človeškega mišljenja in spoznanja. Danes smo na tisti točki razvoja, ko je človeku in človeštvu za nadaljnji razvoj nujna stvarna in celovita podoba o sebi, ne le o svetu, v katerem živi in dela; ***na teoretični ravni torej integralna antropologija, na osebni pa celostni nazor o človeku.*** Posameznik lahko danes življenje osmišlja le preko celovite podobe o človeku kot človeku in o sebi kot človeškem osebnem posamezniku. To je pogoj za celostno bivanje v sebi in s samim sabo, s soljudmi, z naravo in z razodevajočo se skrivnostjo naddojemljivega zadnjega temelja in zadnjega obzorja stvarnosti.

V sociali je celostni nazor o človeku pomemben ***za socialnega delavca,*** pa naj dela na področju preventive, kurative, socialne oskrbe ali na področju znanstvenega in organizacijskega razvoja stroke. Nazor o človeku je namreč osnova za zavest o samem sebi in za gledanje na druge ljudi. Pri delu z ljudmi in za ljudi pa sta lastna osebnost in gledanje na drugega osnovni delovni orodji. Če sta osnovni orodji slabi, delo ne bo šlo od rok, ampak z napakami v izmet; najprej tisti, za katere socialni delavec dela, postopoma pa tudi sam s svojim omagovanjem ob neuspešnem delu.

Prav tako pa je celostni nazor o človeku pomemben tudi ***za ljudi, ki se k socialnemu delavcu zatekajo.*** Neredko je preozko ali zgrešeno gledanje na človeka – in s tem na samega sebe in druge ljudi – eden od glavnih vzrokov socialne problematike. Pomoč klientu pri oblikovanju čim bolj celostnega gledanja na človeka je torej redno sestavni del socialne pomoči.

2.1.2. Celostna podoba človeka

Vprašanje, kdo in kaj je človek, se postavi pred slehernega normalno razvitega, razumnega človeka, tako da mora do njega zavzeti svoje stališče. Odgovarjanje nanj lahko skeptično zavrže kot nerešljivo ali nepotrebno, lahko nanj odgovarja tako ali drugače, morda ima na voljo veliko podatkov in različnih odgovorov iz preteklosti in sedanjosti, morda obojega skrajno malo. Do vprašanja mora zavzeti bolj ali manj zavestno stališče. Sicer pa je odgovor na to vprašanje celotno usmerjanje svojega življenja.

Posebej moramo poudariti, da ***znanstvenega odgovora na vprašanje, kdo in kaj je človek, ni in ga nikoli ne bo.*** Vprašanje namreč ne zajema zgolj razumske razsežnosti, ampak je veliko širše; je celostno življenjsko, zajema vse plasti človekovanja in občestvovanja, zato je odgovor na osebni ravni nujno celostno življenjski, je osebno stališče, je nazor o človeku. Nazor je lahko bolj ali manj znanstveno utemeljen. »Znanstveni nazor« pa je nesmiselna krilatica, ki se je še nikoli ni nihče držal, saj življenja ni moč postavljali samo na razum, ampak tudi na mnenja, potrebe, razmere, čustva, odločitve in številne druge vitre človeškega bivanja in sožitja.

Vendar pa je sodobnemu človeku znanstvene informacije o različnih razsežnostih človeka odločilno okostje za njegovo podobo o človeku. Spoznanja o človeku nakazujejo, da moramo pri človeku razločevati tri osnovne razsežnosti: biofizikalno ali telesno, psihično ali duševno in noogeno ali duhovno.

To je tridemenzionalna podoba človeka, kakor jo je utemeljil že leta 1946 znani psihoterapevt Viktor E. Frankl v knjigi Ärztliche Seelsorge (Frankl 1994: 41 sl.). Vsebinsko je prevzel Hartmannovo predstavo o treh stopnjah človeka in Schelerjevo o treh plasteh. Dopolnil ju je z geometrijsko predstavo o treh razsežnostih, s čimer je odločilno poudaril povezanost človeka v celoto, saj predstava geometrijskih razsežnosti ponazarja neločljivo navzočnost vsake razsežnosti v vsakem človeškem pojavu.

Biofizikalna, psihična in noogena razsežnost so osnova celostne podobe človeka, kakor so dolžina, širina in višina univerzalna osnova geometrije. Toda kakor potrebujemo poleg osnovne tridemenzionalne euklidske geometrije v sodobni

subatomski in makrovsemirski resničnosti še druge, večdimenzionalne geometrije, tako moramo za socialo posebej upoštevati tudi človekovo včlenjenost v socialno mrežo medčloveških odnosov – to je medčloveško razsežnost, dalje filogenetsko značilnost kulturno-zgodovinskega razvoja človeštva in ontogenetskega razvoja človeka – to je kulturno-zgodovinsko razsežnost, in končno človekovo izvirno potrebo po utemeljevanju svojega bivanja v smislu vsakdanjega početja in smislu celotnega življenja – to je bivanjsko razsežnost. Tako šestdimenzionalno podobo človeka smo razvili za potrebe ***antropohigiene, ki je teorija in metodika celostnega preventivnega delovanja,*** to je, zavestne krepitve telesnega in duševnega zdravja ter duhovne in socialne klenosti človeka in človeških skupin (Ramovš 1990a, 1994 in 1996).

Odločilno pa je, da gledamo vse te razsežnosti združene v enovito celoto.

To šestdimenzionalno podobo človeka bomo prikazali na naslednjih straneh.

2.1.2.1. Biofizikalna razsežnost

Človek je biofizikalno ali telesno bitje. Sestavljajo ga iste prvine, kakor so v kameninah, prsti, vodi, zraku, v rastlinah in živalih. Za snov človeškega telesa veljajo isti fizikalni zakoni težnosti, ogrevanja in ohlajevanja, vzgona v vodi, kakor za vso ostalo naravo. Človekova presnova sledi splošnim kemičnim zakonom spajanja in razkrajanja snovi.

Sleherna celica človeškega telesa – in vseh ima odrasel velikansko število 2 na 64. potenco – je živa. Življenje ima človek skupno z vsemi živimi bitji, od mikroskopskih enoceličnih praživali preko rastlin do živali. Kot živo bitje se rojeva, raste in napreduje v izmenjavi snovi in podatkov z okoljem, in preden razpade na snovne sestavine, poskrbi za nadaljevanje življenja svoje vrste z razmnoževanjem.

2.1.2.2. Psihična razsežnost

Biofizikalna razsežnost je osnova višji, duševni rasežnosti; človek je tudi duševno ali psihično bitje.

Duševno življenje temelji na delovanju živčnega sistema, le-ta pa je pri človeku bolj izpopolnjen kakor pri kateremkoli drugem živem bitju.

Duševne zmožnosti skrbijo najprej, da človek s čutili zazna dovolj podatkov o svojem okolju in o samem sebi. Glede samih čutil človek nima prednosti pred živalmi; po vohu, sluhu, vidu, tipu in drugih ga mnoge živali daleč prekašajo, nekatere pa imajo tudi čutila, ki jih človek sploh nima. Za duševno delovanje torej ni odločilna količina podatkov, ki jih zajamejo čutila, ampak njihova obdelava v možganih in odziv nanje z vedenjem in ravnanjem. Tu pa ima človek samosvoje – duhovne zmožnosti, ki mu dajejo odločilno prednost pred živalmi.

Osrednja psihična obdelava podatkov je po ustaljeni delitvi dvoja: razumska in čustvena. Ti dve dejavnosti in spomin, s katerim delujeta v tesni povezavi, so srčika duševnega delovanja.

Nadalje moramo omeniti temperament in značajske lastnosti, ki so tudi važna sestavina duševnega delovanja in so pri vsakem človeku drugačne.

Preostaja nam še vedenje in ravnanje – to je odziv na notranje potrebe in na zunanje dražljaje, kakor jih zaznavajo čutila, ter obdelujejo čustva in inteligenca, v povezavi z zmožnostmi in spominskimi izkušnjami.

Vse te duševne dejavnosti pa so lahko zavestne ali nezavedne. Psihoanaliza in globinske psihologije nasploh so se posebno posvečale podzavestnim emocijam in sanjam, za socialo pa so zelo pomembne vse oblike nezavednega ravnanja, zlasti navade in razvade.

Vse duševno življenje – čustva, inteligenca, spomin, značajske lastnosti in vedenjski odzivi – je pri človeku iste vrste kakor pri živalih. Duševno delovanje je vedno odziv na dražljaj, poskus zadovoljitve svoje potrebe, re-akcija na neko dogajanje, posledica sorazmerna vzroku. Zato ni čudno, da je psihologija tako s pridom preučevala človekovo duševno življenje s preizkusi na podganah, opicah in drugih više razvitih sesalcih, podobno kakor to prav tako uspešno delata biologija

in medicina pri preučevanju organizma. In še naprej, prav tako ni čudno, da so uveljavljeni psihološki modeli za duševno delovanje, po katerih naj bi le-to bilo podobno kakor računalnik, ki ima določene spominske in kombinatorične kapacitete in osnovne programske sisteme, nato pa ga poljubno polnimo s podatki, ki jih obdeluje in daje ustrezne rezultate.

Seveda človekovo duševno delovanje po količinski plati daleč prekaša živalsko. Njegova inteligenca, čustva, spomin in pozabljanje, vedenjski odzivi in navade, so daleč bolj pestri in imajo veliko večje razsežnosti kakor pri najbolj razvitih živalih. Skupna so le načela duševnega delovanja, zato je človekovo učenje v marsičem iste vrste kakor živalska dresura, v nekaterih pogledih, zlasti glede spomina in inteligence, kombiniranja starih podatkov z novimi pri iskanju rešitve, pa je celo podobno programiranju računalnika.

Ker pa je duševno delovanje le ena od človekovih razsežnosti, ki nikoli ne deluje sama, ampak vedno v enoviti celoti z vsemi drugimi, tudi golega duševnega delovanja v konkretnem človekovem doživljanju in vedenju ni. Zato lahko govorimo le o duševnih sestavinah človekovega doživljanja in ravnanja. In ker gledamo celostno s človeškimi očmi, v resnici nikoli ne moremo do konca vedeti, kakšno je čisto psihično življenje, ki poteka v duševnosti živali, zlasti više razvitih sesalcev; vedno v njihovo vedenje vnašamo svoje človeške izkušnje.

Dejstvo, da ima človek duševno delovanje skupno z živalmi, ga seveda tudi v ničemer ne ponižuje, kakor ga ne ponižuje dejstvo, da ima biološko življenje skupno z vsemi živimi bitji, tudi škodljivimi in zanj ogabnimi, telesno gradivo pa skupno z vso materialno naravo. Danes je bolj nevarno, da bi človek zanemarjal to, kar ga vzdiguje nad vso ostalo naravo, zato se moramo predvsem posvetiti tem njegovim posebnim razsežnostim.

2.1.2.3. Noogena razsežnost

Noogena (gr. noos – duh) ali duhovna razsežnost je posebna, izvirno človeška, in jo zaman iščemo pri katerikoli živali.

Kaj je človekova duhovna razsežnost? Na kratko: svoboda in odgovornost; svoboda izbiranja med različnimi možnostmi in odgovornost za svoje doživljanje in ravnanje.

Poglejmo sedaj človekovo duhovno razsežnost od bliže.

Sodobna psihologija jo je do zadnjih let večidel zanemarjala. Življenjsko se ji je posvetil ***Viktor E. Frankl s svojo eksistencialno analizo in za njim logoterapevtska šola,*** ki se zadnje desetletje naglo širi (Frankl 1974, 1982, 1984, 1985, 1987, 1993, 1994a in 1994b, Lukas 1980, 1981, 1981a, 1983, 1985, 1986, 1989, 1991a, 1991b, 1993a in 1993b, Kurz 1991, Hadinger 1994, Kurtz, Sedlak 1995).

Živalska duševnost je pri odzivanju na dražljaje zavozlana v trd vozel, pri katerem dražljaj togo določa odziv. Pri človeku pa se z duhovno razsežnostjo ta vozel nekoliko razpusti v pentljo, ko se zakonitost enega samega odziva na dražljajske podatke sprosti v številne možnosti ravnanja v določeni situaciji ali potrebi. Prva značilnost duhovne razsežnosti je torej, da ***človekova zavest v določeni situaciji spoznava več stvarnih možnosti.***

Človek je dalje zmožen spoznati, ***katera od teh možnosti je bolj smiselna in dobra, katera pa manj smiselna in slaba.*** Ta zmožnost je ***vest.*** Frankl jo imenuje duhovni organ, spet drugič pa jo primerja z magnetno iglo, ki povsod pokaže pravo orientacijsko smer – sever, če le ni pokvarjena. Oboje sta seveda prispodobi, saj vesti ne moremo enačiti s telesnimi organi in psihičnimi čuti, kaj šele s fizikalnim predmetom. Vest je duhovna zmožnost, ki ni le nematerialna in nemerljiva, tako da se ne izmika le znanstveni obdelavi, ampak uhaja tudi razumskim predstavam in pojmovnim razdelitvam.

Merilo, po katerem vest presoja, katera možnost je bolj smiselna v določenem trenutku, so nadosebne, nečasovne in stvarne ***vrednote.*** Vrednote so nadosebne, ker jih človek ne more ne postavljati, ne odpravljati, ne spreminjati; človek jih odkriva in uresničuje ali pa zametuje. Dalje so vrednote nečasovne; če je bila moja mati dobra, ostaja za vekomaj dobra mati. Ne z njeno ne z mojo smrtjo to dejstvo ne umre. In tudi če moja mati ne bi bila dobra, bi dobro materinstvo obstajalo kot nekaj vrednega. S tem smo že nakazali, da so vrednote nekaj stvarnega, objektivnega. Neodvisne so od tega, koliko jih člo-

vek dojema in uresničuje. Pač pa je človek, njegovo uresničenje in sreča, odvisen od tega, koliko odkrije v resničnosti vrednote, se zanje odloči in jih udejanji s svojim življenjem. Vrednote so struktura stvarnosti, notranji načrt, po katerem je sestavljen svet. Vrednost imajo same v sebi.

Kakšen pomen ima človekova vest in vse njegove duhovne zmožnosti, če so vrednote tako nad njimi in neodvisne od njih?

Vest in duhovne zmožnosti so zavestna osebna zveza med objektivnim svetom vrednot, ki je nosilni temelj vse resničnosti, in tem nekaj deset kilogramov težkim kosom narave, ki mu pravimo človek. Človekova duhovna zmožnost je v primerjavi z drugimi živimi bitji enkratna v tem, da v resničnosti lahko spozna in se zaveda, katero mesto pripada posamezni izmed možnosti v celoti – kakšen je njen ***smisel.*** Beseda smisel lepo nakazuje celotno za-misel. Človek to seveda spoznava zelo omejeno, v njemu dojemljivem okviru tistega trenutka. Pri tem je kakor umetnik, ki zavestno vsak trenutek dojema, kateri kamenček iz kupa je najlepši in najprimernejši za tisto mesto v mozaiku, ki ga ravno oblikuje, ne daje pa kamenčkom ne barve ne trdote, in tudi dejstva, da se lepo ujemajo v tej kombinaciji, ne določi sam; vse to odkriva v resničnosti in uresniči v svoji umetnini. Ko torej rečemo, da človekova vest v nekem trenutku odkriva smisel, to dobesedno pomeni, da odkriva in dojema stvarno za-misel. Odkod izhaja za-misel, ki najbolje ustreza tej situaciji, je vprašanje, ki skušajo nanj odgovarjati filozofije, zlasti pa religije, v vsakdanji konkretnosti pa vsak posamezni človek s svojim življenjskim in svetovnim nazorom, pa naj ta zadnji temelj resničnosti imenuje tako ali drugače.

Človekova duhovna razsežnost gre še dalj. Ko je v neki situaciji zaznal različne možnosti in s svojo vestjo dojel, katera je najbolj smiselna, katera pa najbolj nesmiselna, ***se lahko odloči za katerokoli.*** Človek se res navadno ne odloča za nekaj, kar jasno vidi kot slabo in nesmiselno, čeprav je vsaj načelno mogoče tudi to – čista zloba in razdiralnost. Večinoma je dogajanje bolj zastrto. Navade, družbene norme, biološke potrebe, želja po užitku, po oblasti in druge duševne danosti vlečejo proti možnostim, ki jim trenutno ustrezajo, vest in druge duhovne zmožnosti pa kažejo, kaj je smiselno, dobro in prav. To dvoje gre večkrat vsaksebi. Inteligenca in druge duševne zmožnosti so tudi v vsakem trenutku na voljo, da razumsko

utemeljijo in čustveno želijo svojo smer, četudi je morda nasprotna duhovnemu spoznanju vesti. V psihologiji so ta dogajanja znana kot obrambni mehanizmi in kot nad-jaz, ljudska izkušnja pa jih je odela v številne šale, pravljice, anekdote in basni – tipična je tista o lisici in kislem grozdju – vse pa govore o tem, da je »izgovor dober, tudi če ga pes na repu prinese«. Vsak izgovor pa je najprej izgovor pred samim sabo in šele nato, če je potrebno, izgovor pred drugimi. Tako si človek smisel trenutka zamegli in se odloči proti njemu, le napol vede in hote. Kakovost trenutnega odločanja je zelo odvisna od tega, koliko je človek svoje duhovne zmožnosti zavestno razvijal.

Pri naštevanju človekovih duhovnih sestavin smo prišli do njegovega delovanja. Vanj sodijo vedenje, govorjenje, ravnanje in druge oblike. Delovanje samo ima vedno biofizikalno in psihično podobo. Duhovno na njem je osebna zavest, ki ga usmerja in spremlja. Tudi pri delovanju samem je človek v svojih mejah svoboden: ***svojo odločitev lahko udejanji, lahko pa se premisli in je ne uresniči, ali jo uresniči drugače, kakor se je bil odločil.*** Toda to je v resnici enak duhovni potek, kakor je bil prejšnji, je le nova situacija v novem trenutku in udejanjenje nove – druge odločitve.

S tem smo že pri naslednji duhovni značilnosti: ***človek nikoli, do zadnjega diha ni usodno zapečaten.*** Vsaka prejšnja odločitev in dejanje sta za njegovo zavest dejstvo in nova informacija, ki sodoločata novo situacijo in pred človekom se tudi glede nanju odpirajo nove možnosti. Če sta bila prejšnja odločitev ali dejanje slaba, je to res odšlo v zgodovino kot nepreklicno dejstvo, toda postalo je tudi izkušnja, ki v novem trenutku lahko pomaga h kar najbolj smiselni odločitvi, s tem pa na neki način za nazaj popravi prejšnji nesmisel. Človek je tu s svojo duhovno zmožnostjo kakor krmar ladje, ki nenehno popravlja njeno smer, dokler ne pristane na cilju plovbe.

Nečesa pa človek ne more: ne biti človek. ***Ne more se ne odločati, razen seveda v spanju ali če mu bolezen zastre duhovno delovanje.*** Tudi sam si lahko z omamo bolj ali manj »izključi zvezo« s svojo duhovno razsežnostjo, na primer, ko je na mrtvo pijan, zverinsko pobesnel ali fanatično zanesen. Toda v odločilnih zadevah mu navadno še vedno ostaja iskra duhovne presoje – znano je, da moralno izoblikovan poštenjak tudi v hipnozi ne bo naredil zločina. Še bolj go-

tovo pa je, da je že na dolgi življenjski poti, ki je pripeljala do konkretne »razčlovečenosti« v skrajnji omami, moč najti številne bolj ali manj jasne drobne odločitve za nesmiselno življenjsko smer.

Prej smo dejali, da človekova zavest vodi in spremlja delovanje. Dodati moramo: človekov duh ne spremlja le delovanja, ampak opazuje samega sebe v vsem svojem duhovnem delovanju. To ***človekovo samozavedanje ali refleksivna zavest*** je tudi eden od vidikov njegovega duhovnega delovanja. Misleci so prav to imeli od nekdaj za najbolj samosvojo in zahtevno človeško lastnost, ki omogoča vse drugo izvirno človeško delovanje.

Frankl ugotavlja, da so duhovne zmožnosti – podobno kakor duševne – lahko ***tudi nezavedne*** (Frankl 1974). Gre za intuitivno dojemanje smisla v vsakdanji življenjski situaciji.

Človekovo samozavedanje, njegovo dojemanje različnih možnosti, njegovo svobodno odločanje in delovanje, vest ter druge duhovne zmožnosti so pravzaprav to, čemur pravimo človekova individualna oseba. Vse to je ***stvarni temelj človekovega osebnega dostojanstva.*** Če je duhovna razsežnost tisto najbolj samosvoje za sleherno človeško bitje od spočetja naprej, kakor je začel v strokovnem kontekstu upoštevati Frankl v skladu z vso človeško zgodovino, potem so vse druge zmožnosti in okoliščine nekega človeka drugotnega pomena; on je in ostaja človek, ki ni nič vrednejši in nič nevrednejši kakor vsi drugi ljudje. Če temu dodamo še trditev, da je duhovni vidik neuničljiv, ker ni snoven in ni vezan na čas, kakor smo omenili pri vrednotah, potem imamo tudi stvaren temelj za brezpogojno spoštovanje človekovega dostojanstva in za zaupanje vanj. Speč človek res ne kaže nobenega duhovnega znaka, je pa isti človek, kakor buden; prav tako tudi, če je do nezavesti pijan. Še bolj je duhovna razsežnost nevidna pri duševno hudo bolnem človeku: po vedenju je ne vidijo drugi od zunaj in dostikrat se zdi, da je tudi sam bolnik ne zaznava. Frankl pravi s prispodobo, da je v tem primeru ***blokada telesne ali duševne nezmožnosti takorekoč popolnoma prekrila duhovno zmožnost.***

Druga odločilna posledica osebne svobode je ***osebna odgovornost.*** Za kar se človek osebno odloči in udejanji, za to je osebno odgovoren. Za dobro ima ***osebno zaslugo, za slabo osebno krivdo.*** Ker je zavest vedno individualna in osebna, ni kolektivnega odločanja ne kolektivne zasluge ne kolektivne krivde. Vsak ve le zase, kdaj in kje bi bil lahko naredil dobro, pa ga je opustil, ali bi bil lahko opustil slabo, pa ga je storil.

Človeka njegova svoboda ne osvobaja od ničesar. Vse fizikalne, kemijske, biološke, psihične in številne druge zakonitosti veljajo zanj enako kakor za vso naravo. Tudi njegove zmožnosti, dobre in slabe lastnosti, dobre ali slabe okoliščine in podobno, so take, kakršne so – človeška svoboda jih v ničemer ne spreminja. Vsa dejstva so dejstva, so usoda, v kateri prebiva človek. Toda ne le prebiva, ampak se tudi giblje – vse okrog njega z njim vred je obenem gradivo za oblikovanje njegove človeške osebe. In tu je prostor človekove svobode.

Vsa človekova svoboda je svoboda za možnosti osebnega doživljanja in delovanja v okvirih stvarnih dejstev. Po Franklu se svobodno področje cepi v tri veje, kjer človek lahko osebno uresničuje ali pa zavrača vrednote v svojem življenju. To so ***tri poti za uresničevanje smisla, ki jim ustrezajo tri kategorije vrednot.***

Prva veja je ***ustvarjalnost.*** Če ima človek na voljo možnosti, lahko s svojim delom ustvarjalno prinaša nekaj novega v resničnost in jo bogati.

Druga je ***doživljanje.*** Z njim lahko človek uresničuje vrednote tako, da z resničnostjo bogati svojo zavest, ko doživlja radost nad lepoto, medčloveški odnos, upanje v prihodnost in tisoč drugih čudovitih reči. Strmenje in občudovanje sta nepogrešljiva pot do osebne zrelosti.

Tretja veja pa so ***stališča.*** Neredko so v življenju okoliščine take, da ni moč ničesar ustvarjati. Tudi za doživljajsko bogatenje z vrednotami človek ne vidi možnosti. V taki situaciji je treba zavzeti s svojim duhom smiselno stališče do neizprosne usode, sicer se človek ne le telesno in duševno razkraja, ampak tudi duhovno zastruplja. Takšne situacije so hude bolezni, velike nesreče, težke krivice, lastna krivda in zmote, brezizhodna stanja, kakršno je Frankl sam preživljal v koncentracijskem taborišču smrti.

V človekovem življenju imajo ustvarjalne in doživljajske vrednote prednost – kadar je mogoče kaj smi-

selnega početi, kaj lepega doživeti ali ljubiti, se je treba najprej svobodno odločati za te naloge. ***Stališča pa so največ vredna,*** superiorna; kadar pred človekovo svobodo ostane samo možnost izbire stališča do tragične usode, je njegova odločitev za najbolj smiselno stališče vredna več ko vsa ustvarjalnost in doživljanje. Sicer pa v takih situacijah pravo stališče omogoči tudi nekaj svobode za doživljanje in verjetno tudi vsaj za kanček ustvarjalnosti.

Domet človekove svobode je torej ravno tolikšen, kolikršen je človek, zmožnosti pa ima toliko, kolikor jih potrebuje. Človek se ni sam naredil, tudi svojih zmožnosti in možnosti si ne daje sam. Še najmanj si lahko sam določa, kaj je vredno in kaj ni, čeprav je to na videz najlažje. S svojo svobodo lahko doživi in udejanji toliko vrednot, kolikor jih s svojimi razumskimi, čustvenimi, spominskimi in drugimi zmožnostmi v danih okoliščinah lahko dojame. Kar dojame za smiselno med možnostmi, to je njegova ***naloga – moralna dolžnost.*** Dolžnost je, ni pa nuja, kakor smo rekli. Velikokrat se laže odloča za nesmiselno kakor za smiselno, vendar v škodo sebi in svojim najbližjim; danes pa nam je »najbližja« vsa zemeljska obla do roba vesolja. Če noče priznati svojih naravnih okvirjev, če noče iskati smiselnih možnosti v njih, če noče sprejeti objektivnosti vrednot in jih skuša prevrednotiti po svoji zamisli, poškoduje sebe in resničnost, nato pa to občuti na svoji koži kot težavo in stisko. To dvoje ga podre na tla, kjer je zmožen le še za premislek ob tragični izkušnji. Na tleh pa znova lahko uvidi nove možnosti – lahko se začne obraščati iz korenin.

Kje in kako je človekova duhovna razsežnost razvidna v konkretni vsakdanjosti in koliko je mogoče dokazati, da sploh obstaja? Ti dve vprašanji sta danes odločilni, saj je zadnja stoletja – od razsvetljenstva sem, ko so se naglo razvijale pozitivne znanosti – govorjenje o duhovni razsežnosti veljalo za tuje in neznanstveno, če ne že kar nazadnjaško. V antropoloških vedah je morda danes to gledanje še bolj poudarjeno kakor v fiziki.

Odgovora na zastavljeno vprašanje lahko strnemo v trditvi:

1. Človekovo duhovno delovanje se kaže v njegovem duševnem in telesnem, ter v občestvenem in zgodovinskem delovanju.

2. S pozitivnimi znanstvenimi metodami človekove duhovne razsežnosti ni mogoče ne dokazati ne ovreči.

Pojasnimo eno in drugo.

Pri fizikalnem in kemičnem dogajanju je vse – kakorkoli je zapleteno in čudovito – dobesedno materialno oprijemljivo in zato količinsko merljivo. Zaznavanje, čustva, inteligenca, spomin in druga duševna dogajanja se že veliko bolj skrivajo pred matematično eksaktnostjo in razvidnostjo, čeprav so tudi vse to po naravi še količinske razsežnosti. Pri vsem duševnem delovanju velja še strogo načelo sorazmernega vzroka in posledice na isti ravni; na tem načelu pa temelji vsa znanost, saj kjer isti dražljaj ne izzove vedno istega odziva, ni zakonitosti in ne predvidevanja.

Duhovna razsežnost pa, kakor smo dejali, ni materialna, ni vezana na čas in prostor. To je svet človekove svobode, ki spoznava nečasovne in nematerialne vrednote nad obzorjem materialne resničnosti in se lahko odloča zanje. Torej je celotna človekova duhovna razsežnost sama nevidna. Njene odločitve in dejanja opravljajo telesne in duševne zmožnosti.

Dobrota je na primer značilna duhovna lastnost, kaže pa se v obliki ustrežljivega, dobrohotnega, vljudnega vedenja in ravnanja. Kakšno konkretno obliko ima dobrota nekega človeka, je spet odvisno od njegovega značaja in zmožnosti. Vsekakor je od zunaj vidna in merljiva le ustrežljivost, vljudno vedenje in podobno. Vprašanje je, odkod prihaja to vedenje. Iz lastne smiselne odločitve tega človeka? Ali pa ga vanj nagiba – motivira diplomatski račun, naučenost, notranja prisila zlomljene osebnosti, strah pred drugimi...? Vse je mogoče in vse je lahko po videzu med seboj podobno. Še najbolj gotovo pa je nekaj tega in nekaj onega motiva, pa tudi nekaj lastne smiselne odločitve; toliko za kvas, po katerem vse skupaj vzhaja v dober kruh prave, čeprav ne pšenično bele človeške dobrote. Ali je iz tega obzorja še kdo pristojen in izveden za obsojanje človeka? Ima kdo dovolj natančen rentgen za vpogled v dušo drugega, v njegove odločitve in omejenosti, ki jih še zase nihče do konca ne pozna? In končno, ali je zato, ker se zdi, da za videzom dobrote velikokrat ni resničnega duhovnega delovanja iz svobode, ampak psihične, socialne in druge zakonitosti – ali je zato pametno zanikati sleherno možnost pristne dobrote?

Človekova duhovna razsežnost je torej naravoslovno-matematični znanosti načelno nedostopna; nedokazljiva in neovrgljiva, kajti vse njeno delovanje merimo v telesni, duševni in kvečjemu še odnosni obliki. Gledanje na človeka kot na duhovno bitje je nazor o človeku, kakor je nazor tudi gledanje na človeka kot zgolj telesno, duševno ali družbeno bitje. V enem in drugem primeru se mora človek odločiti sam. Nobenega nazora o človeku, o življenju in o svetu ne dokazujejo dokazi, saj dokazi dosegajo le razumsko razsežnost, nazor pa je vedno celostno življenjski in obsega vse človekove razsežnosti. Seveda se razumen človek ne bo oprijel nekega nazora, če nima zanj tudi trdnih razumnih razlogov.

V luči človekove duhovne zmožnosti se postavlja tudi vprašanje, kaj pomenijo v njeni senci telesne in duševne zmožnosti.

Duhovna zmožnost je od vseh človekovih zmožnosti najvišja in vse druge delujejo »pod njeno firmo«. Zato pri človeku skoraj ne moremo govoriti o čistem biofizikalnem ali psihičnem dogajanju. Če nič drugega, se tega dogajanja lahko zaveda in ga tako ali drugače doživlja. Duhovna prevlada nad drugimi razsežnostmi je še bolj vidna pri tem, ko človek svojih potreb ne zadovoljuje slepo, kakor pridejo in ko se ponudi prilika, ampak modro, pametno, premišljeno, pošteno in kar je še podobnih – in seveda njim nasprotnih izrazov za duhovno delovanje. Skratka, duhovna zmožnost daje okvir vsem drugim človekovim razsežnostim in jih smiselno usmerja.

Ker pa je duhovna razsežnost prav to, čemur pravimo ***človekova oseba,*** se človek z duhovnimi zmožnostmi osebno usmerja.

Duševno odzivanje živali je velikanski kakovostni napredek v primerjavi z golimi kemičnimi in fizikalnimi reakcijami v naravi in življenje je neizmerno več ko anorgansko bivanje rudnin. Človekovo duhovno delovanje pa je nov kakovostni skok, najvišji, ki ga poznamo. Duhovno delovanje človeka je najvišja oblika kakovosti življenja. Človek je človek zaradi duhovnega delovanja. Tu lahko tudi parafraziramo Bubra (Buber 1982: 26), da človek ni samo duhovno bitje – za vsakdanje preživetje skrbi predvsem na telesni in duševni ravni –, če pa zanemari tisto mero duhovne razsežnosti, ki jo ima, ni več človek.

Poglavitna lastnost človekove duhovne zmožnosti pa je, da ***ni namenjena sama sebi.*** Človeka kot duhovno bitje čakajo v resničnosti naloge, ki naj bi jih spoznal, se jim zavestno posvetil in jih opravil; slehernega človeka v slehernem trenutku čaka njegova lastna naloga. Videli smo, da je bistvo človekove zavesti, da ni vtopljena v resničnost in sama vase; ko spoznava možnosti in naloge v resničnosti, se vzpenja nadse in nad resničnost, gre ven iz same sebe – se distancira od sebe. In ko človek nato z zavestjo in dejanji pritrjuje svojim nalogam, presega samega sebe. Bistvo človeške eksistence je njegova transcendenca – preseganje samega sebe je najvišji domet človeškega bitja. Namen človekovega življenja je, da živi za nekoga ali za nekaj.

Seveda se lahko z vsemi svojimi duhovnimi zmožnostmi zagleda tudi sam vase, česar ni zmožna nobena žival; tedaj postane kakor bajeslovni Narcis, po katerem ima vase zaverovan človek tudi psihološko označbo. To je velika samoprevara sodobne civilizacije in posebej psiholoških, vzgojnih in terapevtskih teorij; odeta je pod imeni samouresničenje, samopotrditev, samozavest, samospoštovanje, zadovoljitev, lastna sreča... V resnici pa je struktura človeškega bitja taka, da so sreča, samozavest, samopotrditev , samouresničenje, radost... stranski učinek smiselnega življenja za svoje življenjske naloge.

Z duhovno razsežnostjo smo prišli do vrha človekovih zmožnosti, naprej nimamo več kam. V naslednjih treh razsežnostih, ki jih bomo razčlenili, se konkretizira celota osnovnih treh pod določenim vidikom človeškega življenja in sožitja; vsak od teh vidikov pa je tako pomemben, da bistveno določa človeško življenje.

2.1.2.4. Medčloveška razsežnost

Človek je bitje medčloveških odnosov ali odnosno bitje, v rabi so tudi izrazi občestveno in skupnostno bitje ter bitje razmerij. Vsak od teh izrazov poudari enega od vidikov človekove medčloveške povezanosti: ***občestvo*** poudarja, da je glavna vez med ljudmi občenje ali komuniciranje, kaže torej na specifično človeško, duhovno povezanost, ***skupnost*** poudarja predvsem skupno (pre)bivanje, skupno usodo in druge skupne

vidike v nasprotju s posamičnimi, ***odnos*** je osebno človeško stališče do drugih, ***razmerja*** so neosebni, prostorsko-časovni stiki med ljudmi. Sam izraz ***medčloveško*** pa označuje vse to skupaj, torej vse, kar se dogaja med ljudmi, ko so v takih ali drugačnih stikih. Ljudje se medseboj bivanjsko združujemo v občestvo, tkemo medsebojne odnose, se rabno povezujemo v skupnost, med nami so tudi najrazličnejša neosebna razmerja.

Zahodna kultura se je s svojo mislijo posvečala predvsem individualni človeški osebi, zato je ***naša civilizacija zelo individualistična.*** To je eden od najglobljih vzrokov za njeno bolehanje. V zadnjih desetletjih in stoletjih so šla prizadevanja tudi v drugo smer: človeka so skušali dojeti in razložiti zgolj kot družbeno bitje, kot element v strukturi raznih sistemov. Zdaj se zdi, da se čedalje bolj približujemo zdravi sintezi med tema dvema in drugimi vejami spoznanj o človeku; danes se čedalje pogosteje sliši beseda holistično, to je celostno gledanje na človeka.

Naj omenim imena nekaterih mislecev, ki so osvetlili pomen sočloveka in občestveno naravnanost človeškega bitja. ***Martin Buber*** (1878–1965) je s svojo dialoško filozofijo pokazal, kako je človek v svojem bistvu odnosno bitje, pa naj gre za stvarne rabne odnose, ki jih tkemo z drugimi ljudmi in z naravo za svoje preživetje – te je imenoval odnosi jaz-ono – ali pa za bivanjske, to je čiste osebne odnose, ki jih je poimenoval odnosi jaz-ti. ***Hans-Georg Gadamer*** (roj. 1900) se je v svoji hermenevtični metodi posvečal vprašanju, kako pristno razumeti drugega. ***Emmanuel Levinas*** (roj. 1906–1995) pa se posveča predvsem etičnemu vidiku medčloveškega odnosa. Zanj je ta razsežnost tako odločilna, da je človeka slikovito opredelil kot »talca za drugega«, češ, nihče ne more sam uspeti na svetu niti ne sam propasti; šele če uspe življenje njenega otroka, uspe tudi mati. Ti trije in njim sorodni misleci imajo čedalje večji vpliv na sodobne vzgojne, politične, terapevtske in druge konkretne metodologije, ki nakazujejo rešitev iz današnje krize, ki je v veliki meri kriza individualistične zaverovanosti človeka v samega sebe.

Vse človeško bivanje, kolikor je izvirno človeško, je odnos. Na zgolj telesni ravni, kot je na primer presnova, tudi človek ni odnosno bitje, prav tako ne na zgolj duševni, na primer v sanjah. Odnos je doživeto človekovanje. ***Na posebni človeški ravni pa se medsebojnemu odnosu ni mogoče ogniti,*** kajti četudi se nekdo skuša umakniti odnosom, kaže s tem svoj odklonilni odnos. S tem smo dobesedno pri prvem Watzlawickovem aksiomu o občevanju. Pravi: nemogoče je ne komunicirati (Watzlawick in dr. 1969: 53). Komunikacija, oziroma po naše občevanje, je utelešenje odnosa.

Medčloveški odnosi so dvoji: temeljni in drugotni. Temeljni človeški odnos je tisti, v katerem vsak izmed udeležencev daje drugim na voljo vse, kar premore, in od njih sprejema vse, kar potrebuje; ljudje so torej v temeljnem medsebojnem odnosu odprti in se počutijo v njem človeško doma. Psihološko je temeljni odnos tisti, ki v njem deluje z obeh strani sorazmerno najmanj obrambnih mehanizmov. Večina odnosov v življenju seveda ni temeljnih ampak drugotnih. Drugotni se bodisi skušajo razviti v temeljne, ali pa so tako delni, da pokrivajo ta ali oni rabni delček življenja in s tem omogočajo preživljanje.

Prav zato je temeljni človeški odnos križišče med osebno in zgodovinsko-občestveno izkušnjo. V njem človek sprejema in vseblja (internalizira) preteklo izkušnjo človeškega občestva in kulturno izkušnjo občestva, ki živi sočasno z njim. In narobe: svoje temeljne življenjske izkušnje, spoznanja in stvaritve človek vtke v občestvo preko temeljnega človeškega odnosa, ko to svoje največje bogastvo zastonj in brez zadržkov, z druge strani pa nevsiljivo, daje na voljo drugim. Skratka, stvari, ki so za človeka največ vredne in življenjsko najbolj pomembne, se občijo med občestvom in posameznikom samo preko temeljnega človeškega odnosa, oziroma temeljnih človeških skupin. V temeljnih človeških skupinah torej poteka antropološka dinamika človeških izkušenj. Zlasti pa se človek v temeljnih človeških odnosih – posebej v krilu rodne in lastne družine, zakona, prijateljev in delovne tovarišije – uči odnosov in občevanja z ljudmi.

2.1.2.5. Zgodovinsko-kulturna razsežnost

Človek je zgodovinsko bitje. Rodi se v nekem trenutku zgodovine in v neki ***kulturi, ki je nastajala skozi neštete***

rodove iz najboljšega, kar je ustvaril v naravni danosti človeški duh vseh njegovih prednikov; s seboj pa vleče tudi ostanke slabega in neustreznega. To tisočletno dediščino človeških spoznanj in izkušenj človek sprejme za svojo v letih odraščanja in tako v slabih dveh desetletjih preleti tako rekoč pot vseh rodov pred seboj. V tem smislu je ontogeneza res ponovitev filogeneze še bolj kakor v biološkem. Nato pa je človekovo življenjsko poslanstvo, da v svoji situaciji in s svojimi zmožnostmi naredi, kar v vesti spoznava za najboljše mogoče in s tem vgradi svoj kamenček v mozaik zgodovine.

Od trenutka, ko je človek prvič svobodno izbral eno od več možnosti v določeni situaciji, se začne poleg njegovega biološkega razvoja tudi nov, izvirno človeški ali kulturni razvoj. Od tedaj se razvoj tega živega bitja cepi v vedno nove kulture, v nasprotju z živalskim in rastlinskim svetom, ki se cepi v vedno nove vrste.

Kultura pomeni po latinski besedi tisto, kar je obdelano; kultura je torej dobesedno vse, kar je človekov duh v naravni danosti obdelal in pridelal skozi zgodovino. Če nadaljujemo s prispodobnostjo tega latinskega poljedelskega izraza, je zgodovina kulture polje gredic, ki so jih doslej obdelali vsi ljudje, in zgodovinska kulturna izkušnja, po kateri je človek kulturno bitje, skladišče njihovih pridelkov.

Zgodovinsko-kulturno izkušnjo sestavljajo vse znanje, vsa modrost, vsa opredmetena čustva in vsa dognanja o delu, o medsebojnih odnosih med ljudmi, o lepoti in skladnosti, ter o zadnjih resnicah bivanja, ki se ohranjajo v obliki navad in šeg, delovne metodologije in tehnologije od netenja ognja preko uporabe kolesa do računalniške tehnologije v službi vesoljskih raket, v obliki napisanega znanja, nadalje kot umetniške stvaritve v besedi, zvoku, barvi, liku, gibnem izrazu s telesom, dramski uprizoritvi, oblikovanju stavb in prostora, ter na druge načine, kot dognana življenjska modrost v ustni in pisni predaji, kot slutnja ali razodetje zadnjih skrivnosti v verstvih.

Človeška posebnost je torej, da vsak posameznik svojo osebno izkušnjo preda drugim – v skupni zgodovinsko-kulturni zaklad – in da nihče ne začenja zgodovine od začetka v kameni dobi, ampak da se naglo nauči vseh glavnih spoznanj in izkušenj vseh pokolenj prednikov. Človek je dobesedno zgodovinsko bitje.

Človek je kulturno in zgodovinsko bitje, ker je ***učljiv:*** izkušnje drugih prevzema za svoje, tako sodobne iz osebnega odnosa s soljudmi kakor opredmetene iz kulturnega izročila. To je ključ njegovega naglega napredka v primerjavi z vsemi drugimi živimi bitji. Čim večji kos zgodovinske in kulturne izkušnje prevzame posameznik v svojem življenju, tem bolj je kultiviran in tem večje možnosti ima, da ustvarjalno uresniči svoje zmožnosti.

Prav tako pa ***svojo izvirno osebno življenjsko izkušnjo preda v zgodovinsko kulturni zaklad.*** Največ ponavadi preda neposredno v medčloveških odnosih, zlasti v temeljnih odnosih delovnih tovarišij. Nekaj spoznanj, doživetij in izkušenj pa opredmetimo, da so lahko nekaj časa konzervirane in bodo postale znova hrana za živo človeško izkušnjo, ko bo neki človek našel zanje pravi ključ. Ta ključ pa bo spet njegova osebna izkušnja, ki jo kot vzorec dobi osebno od koga v temeljnem človeškem odnosu.

Človeška kultura je s tega vidika nenehno občenje izkušenj, nenehna komunikacija človeških izkušenj v vseh smereh. Glavnino kulture sestavlja torej tekoče pretakanje človeških izkušenj o življenju, sožitju, delu, svetu, sebi, soljudeh, lepoti, redu in skladnosti, o zadnjih skrivnostih in drugih za življenje vrednih stvareh. Seveda pa se ob tem nenehno veča tudi opredmeteni zaklad nakopičene zgodovinske in kulturne izkušnje ali petrificirna kultura. Vsekakor je vsa kultura, to smo že dejali, nabran pridelek človeške izkušnje pri obdelovanju samega sebe in medsebojnega sožitja ljudi z ene strani in pri obdelovanju narave v prizadevanju za preživetje, napredek in udobje z druge strani.

Glavni most do zaklada zgodovinske in kulturne izkušnje je jezik, zlasti materni. Človek je bitje besede. Tu je odveč prepir ali je bila prej človekova beseda ali dejanje, kajti gotovo je misel in z njo beseda pred dejanjem. Dejanje, ki ga ne vodi misel in beseda, ni človeško dejanje, ampak zgolj telesni ali duševni odziv na dražljaje, kakor pri živalih. Ker misel in beseda postaneta v vsem človeškem svetu dejanje, človek ne bo nikdar posvetil preveč skrbi negi svoje misli in besede.

2.1.2.6. Bivanjska razsežnost

V. Frankl je ugotovil, da je specifično človeška potreba ***volja do smisla*** (Frankl 1994a in 1994b). Človek ima nenadomestljivo potrebo, da dojema in doživlja smisel svojega trenutnega početja v določeni situaciji, svojega življenja v posameznih večjih periodah, kakor so na primer zakon, družina in poklic, smisel svojega celotnega življenja, celotne zgodovine, celotnega razvoja stvarnosti.

Če je frustriran v tej potrebi, doživlja ***bivanjsko praznoto*** ali eksistencialno frustracijo – specifično človeško motnjo, ki usodno ohromi delovanje vseh drugih razsežnosti, pa naj je biološka, duševna, materialna in socialna osnova za njihovo delovanje še tako ugodna. Danes je te problematike veliko, ko mladina ne doživlja smisla učnega in delovnega naprezanja (»Vse je brez veze!«), se srednja generacija žene do onemoglosti za zelo parcialnimi in dvomljivimi potrošniškimi cilji in se ji pri tem sproti sesuvajo njeni veliki cilji (na primer urejena družina, poštenost) ter doživlja stara generacija nezadovoljstvo nad svojim življenjem (»Vse je bilo zaman!«).

Človekova potreba po dojemanju, doživljanju in udejanjanju smisla, tako smisla trenutka kakor smisla celote življenja in vesolja, je posebna razsežnost, ki je sicer tesno povezana z noogeno in kulturno-zgodovinsko, vendar pa je ta vrojena človeška kontrola smisla tako samostojna in pomembna danost, da jo je vredno obravnavati kot samostojno razsežnost. Ker je po njej človek naravnan na zavestno sistemsko prilagajanje zakonitostim svojega notranjega ali duhovnega okolja, medčloveškega in družbenega okolja ter naravnega okolja, je bivanjska razsežnost s človekovo nenehno smiselno orientacijo pravzaprav njegova ekološka razsežnost.

Človekova bivanjska orientacija po smislu se je v kulturni zgodovini človeštva kanalizirala zvečine v verovanje ali religioznost. V religiozno doživljanje je sicer bilo skoraj celotno človeško zgodovino vtopljeno tudi vse drugo kulturno doživljanje, komaj tisočletje je, odkar so se začele osamosvajati umetnosti in znanosti, razločevanje etike in religioznosti pa se zdi, da poteka v našem času. Od dobrega milijona let človeške zgodovine je torej komaj nekaj stoletij, ko religioznost ni več celostni okvir za vse rasežnosti človeške zavesti.

Bivanjska razsežnost smiselne orientacije pa je z religioznostjo povezana najgloblje. Najbolj plitva je ta povezava pri racionalnem raziskovanju in organiziranju življenja, zato so se znanost, ekonomija in politika najprej osamosvojile iz celostnega religioznega doživljanja in ureditve človeškega življenja. Sledilo je osamosvajanje umetnosti in njenega estetskega doživljanja stvarnosti. Veliko globlje je povezana z religioznim doživljanjem etika in njeno iskanje smiselnega vedenja za konkretnega enkratnega človeka v konkretni edinstveni situaciji; ***etika je stroka, ki se posveča iskanju smisla pri človekovem konkretnem doživljanju in ravnanju.*** Toda tudi med etiko in religioznostjo se je izoblikovalo razločevanje, tako da tudi znani krščanski moralisti govorijo o avtonomni etiki in morali (Auer 1971). Seveda pa bo za verne ljudi etika vedno ostala notranje povezana z religioznostjo kot njenim širšim in globljim motivacijskim in smiselnim okvirom.

Bivanjsko vprašanje smiselnosti pa zajema tudi doživljanje smisla celote: življenja, zgodovine, stvarnosti. Ta vprašanja pa so najgloblje povezana z bistvom religioznosti. Racionalno o njih razpravljajo tudi razne filozofske smeri. Pred človeško zavestjo se od nekdaj pojavljajo, zato so ne le legitimna razsežnost človeškega bivanja, temveč je odgovarjanje nanje zadovoljevanje specifično človeške potrebe.

Smisel določenega trenutka ali konkretne situacije naj bi človek lahko odkril sam s svojo vestjo ob številnih informacijah, ki so mu na voljo o stvarnosti, seveda je končna pritrditev smislu določenega trenutnega doživljanja ali ravnanja še vedno človekova osebna odločitev.

Smisel celote življenja, zgodovine in stvarnosti pa je za človeško racionalno zavest v osnovi nedojemljiv, jo presega. Zato ostaja v celoti prepuščen njegovi odločitvi ob določeni stopnji osebnih racionalnih razlogov, vzgojne usmerjenosti, nezavednem vplivu socialno kulturnih okoliščin in verjetno še česa. Organizirani sistemi za iskanje in gojitev smisla celote ostajajo religije, ki pa večinoma ugotavljajo – tako tudi krščanstvo – da je verovanje tudi nadosebni, božji ali milostni dar.

Ne glede na to, koliko je določeno družbeno okolje trenutno naklonjeno ali nenaklonjeno religioznosti, je ta zgodovinsko, družbeno in kulturno dejstvo, mimo katerega ne more

nihče, za mnoge ljudi pa je tudi ena od bistvenih osebnih determinant. Kdor torej dela z ljudmi in za ljudi, mora to upoštevati. ***Mnogi ljudje imajo bivanjsko razsežnost konkretizirano v obliki osebne vernosti, v okvirih določene religije.*** Socialni delavec, ki ne bi poznal in upošteval religioznosti, bi v mnogih primerih socialnih stisk lahko kljub poštenemu namenu in solidnemu znanju iskal mimo stranke nerealne rešitve. Zato bomo pri bivanjski razsežnosti nekoliko spregovorili posebej o verskem doživljanju kot prevladujoči obliki človekove bivanjske orientacije v zgodovini človeštva.

Versko doživljanje je eno od človekovih samosvojih duhovnih izrazov ob umetniškem, znanstvenem, moralno-etičnem in drugih, ki sestavljajo kulturo. In sicer eno od najbolj prvinskih.

Verovanje se kaže kot duhovno dogajanje. Človek sam ga doživlja in navzven se izraža duševno in telesno, kulturno in zgodovinsko. Na osebni ravni se kaže kot dojemanje verske vsebine, kot verska čustva in kot versko delovanje, na občestveni ravni pa kot del kulture v zgodovinskem razvoju. Človekova duhovna zmožnost je po svoji naravi taka, da poleg razumskih zakonitosti in lepotnega doživljanja dojema resničnost tudi kot religiozno skrivnost.

Človeštvo je v zgodovini dojemalo ***dva vira verskih informacij.*** Celotno naravno in zgodovinsko resničnost je človek dojemal kot dejstvo, ki na čudovit način presega svojo pojavno obliko in se kaže kot modra, zakonita in smiselna celota. To in pa dejstvo, da vsa resničnost sploh obstaja, je doživljal kot skrivnostno obogatitev. Tovrstno doživljanje je nanizano zlasti okrog izraza stvarjenje. Samega sebe je v tej celoti dojemal kot del ustvarjene narave in vendar kot nekaj posebnega, zlasti po tem, ker s svojim duhom vse to dojema – je osebno »v stiku« s tem Pred-začetkom, Pod-temeljem in Nadsmislom vsega. Konkretno si je to dejstvo, ki ga presega, predstavljal na način, ki mu ga je psihično dopuščal osebni razvoj, kulturno pa zgodovinski razvoj. Poimenoval ga je Bog ali bogovi. S tem pa smo že pri drugem viru verskih informacij. Dojemal je, da ga Bog po izbranih ljudeh posebej obdarja z dodatnim sporočilom o sebi, o zadnjem smislu človeka in vse resničnosti. Po judovsko-krščanskem izročilu je Bog nepreklicno ljubeče naklonjen vsakemu človeku osebno, celotni zgodovini in

stvarstvu; ves razvoj nezmotljivo vodi v veličastno dovršitev. Ta del verovanja je osredotočen okrog izraza odrešenje, vir zanj pa se imenuje razodetje.

Verovanje je torej nekaj posebnega samo na sebi, nekaj posebnega pa je tudi kot osebno doživljanje. V čem je ta posebnost?

Vse vere so usmerjene k Bogu ali bogovom, to je k resničnosti, ki presega človekovo duhovno razsežnost, podobno kakor presega le-ta duševno in spet ta telesno. In kakor žival, ki jo je človek sprejel za svojo in udomačil, na neki način sluti človeka, ki jo presega in jo je do neke mere naučil sodelovanja s sabo, tako človek s svojo duhovno zmožnostjo od nekdaj sluti neko zadnjo resničnost in vrednoto, ki je temelj in zadnje obzorje vsega kar je. Zlasti pa to doživlja v zvezi z izvirnim človeškim delovanjem v moči vrednot, ki jih veren človek že dobesedno dojema v povezavi z Bogom.

Verovanje človeškega rodu ali vernost vernega človeka torej ni ena od razsežnosti poleg vseh drugih, še manj samo ena izmed njih, na primer duhovna ali celo psihična, telesnogonska ali zgodovinsko-občestvena, ampak je nov vidik, pod katerim človek na celostni, osebni ravni dojema sebe in celostno stvarnost.

Morda bi to versko razsežnost lahko strnili nekako takole.

1. Verovanje je človekovo ovedanje o celoti resničnosti do meja, ki jih omogočajo vse njegove zmožnosti kot enovita celota. Samo versko znanje ali verska čustva ali posamezna verska dejanja še niso verovanje, ampak le izraz tega. Celoto resničnosti vsako verovanje dojema kot smiselno celoto, ki ima nad-osebni izvir in smoter, imenuje pa ga navadno z imenom Bog. V luči duhovne razsežnosti, o kateri smo obširno govorili, je to Vrednost vseh vrednot, je Nadsmisel, ki daje zadnji smisel vsemu dobremu in lepemu, zlasti dobrim človeškim odločitvam in dejanjem. Človek to dejstvo od nekdaj sluti, vendar ga po svoji naravi ne more dojeti, ker ga na neizmeren način presega; odtod tudi toliko različnih verovanj.

2. Verovanje je dalje človekovo ovedenje o njegovem pravem mestu v celoti resničnosti. Človek čuti v svoji zavesti, zlasti v vesti, osebni stik z Bogom, z njegovimi temeljnimi zakonitostmi življenja, zato je moralno-etično mišljenje in delovanje vedno sestavni del verovanja. Sem sodi seveda tako

dojemanje osebnih možnosti v celoti resničnosti – to so njegove moralne naloge – kakor dojemanje bivanjskih in osebnih meja – poskusi, da bi jih prekoračil, so njegova osebna krivda in tragika.

3. Občestveno se verovanje konkretizira zlasti v veroizpovedih. Pri verovanju v veroizpovedih pa lahko razlikujemo številne razsežnosti, kot so (Šušnji 1971):

– občutek nečesa nadnaravnega, ki temelji na človekovem čutu za nadnaravno;
– razumska razlaga verovanja;
– obredje in molitev;
– moralnost;
– osebna verska izkušnja in
– funkcije vernosti, ki so osebne in družbene, so lahko pozitivne, pa tudi negativne, kajti takó kakor vsako človeško početje tudi verovanje vedno niha med pristnim in popačenim; saj je znano, kako zna na primer politik izrabiti vero v svoje namene, trgovec pa v svoje, in kako se duševna motnja pri vernem človeku velikokrat kaže prav s tem naličjem, z druge strani pa tudi, kako vera lahko družino povezuje, kako ljudi nagiblje k junaški dobroti, poštenosti in v neštete druge pozitivne smeri.

Verovanje je po svojem bistvu človekova presežna razsežnost, versko rečeno: vera je tudi milost. Zato zmeraj ostaja vprašanje, kako daleč kdo pride v osebnem verskem doživljanju resničnosti in v verskih izkušnjah, in celo, koliko se jih izrecno zaveda. Krščansko verovanje posebej poudarja prednost pristnega poštenja in dobrote pred zgolj razumarsko, besedno ali čustveno, to je »psihično« vernostjo.

Največje nasprotje verovanja je ***malikovanje,*** to je pripisovanje božanske vrednosti komurkoli ali čemurkoli na svetu. Današnji čas je v besedah brezbožen ali ateističen, v ravnanju in mišljenju pa je v resnici malikovalski kakor morda nikdar doslej. Obožuje zlasti: imetje, to je pohlep, od tistega malega vsakdanjega osebnega pa tja do civilizacijskega, ki ogroža že sam obstoj narave, nadalje obožuje udobje, oblast in moč, lastno osebnost; samozavest, samozadovoljstvo, samouresničenje, samospoštovanje in podobni psihološki pojmi so ob nekaj psihične ali socialne patologije zlahka tudi malikovanje samega sebe, ki usodno prispeva h krizi ali ovira njeno rešitev;

seveda gre v teh primerih vedno za narcizem, nesocialnost, neekološko usmerjenost, ki se racionalizirano odeva v samouresničitveno psihološko izrazje.

Vsako malikovanje je temeljno bivanjsko nepoštenje do človeške narave in do celotne bivanjske stvarnosti, zato se iz njega koti velik del gorja na svetu. Vsako moralno zlo pa samo sebe duši in ugonablja. Na svetu se ne grmadi, ampak sproti odmira in s svojo slabo izkušnjo celo gnoji tla, da iz njih odganjajo vedno nove mladike dobrega, v okviru dobrega pa tudi pristne mladike človeške vernosti.

2.1.2.7. Človek je nedeljiva in enkratna celota

Vse naštete človekove razsežnosti: biofizikalna, psihična, noogena, zgodovinsko-kulturna in bivanjska so sestavine, ki jih razčlenjujemo, da bi čimbolj celostno zajeli človekovo podobo – da ne bi pri človeku kaj pozabili ali izpustili. Pri tem pa je tem bolj nevarnost, da obidemo celostno podobo človeka, čim bolj se posvetimo atomističnemu razčlenjevanju posameznih razsežnosti.

Človekov razum je po naravi takšen, da ne more opisati celote, ampak jo mora razdeliti v pregledne enote in preučevati drugo za drugo, potem pa vsa ta spoznanja modro prinesti v živo celoto. Živo celoto pa dojema z neposrednim doživljanjem. To velja tudi pri odgovarjanju na vprašanje: kdo in kaj je človek? Če stvarnosti človeka ne razčlenimo v posamezne vidike in sestavine, nam je razumsko nedostopen, čim pa to storimo, nimamo pred očmi več tega, kar človek v resnici je.

Vsak človek je živa in nedeljiva celota, z vsemi svojimi zmožnostmi je v svojih neponovljivih življenjskih razmerah enkratna oseba. Njegove razsežnosti, očitne in komaj razpoznavne, znane in neznane, so le različni vidiki celote, ki se ji pravi živo človeško bitje od spočetja naprej. In vsako človeško bitje je enkratno, neponovljivo. ***Ni dveh enakih ljudi in isti človek se v življenju ne znajde v dveh enakih situacijah.***

To dejstvo je treba imeti pred očmi tako pri preučevanju človeka, kot pri metodičnem delu na antropološkem področju: pri vzgoji, izobraževanju, zdravljenju in podobnem. ***Človek***

je enkratna in nedeljiva celota pri rasti, napredovanju in zdravljenju, prav tako pa pri nazadovanju in obolevanju – tega se danes posebno oveda zdravstvo ob spoznanjih o psihosomatskih obolenjih. Nasploh velja, da je človek kakor vezno posodje: če iz katerekoli od njegovih razsežnosti odteka potrebna življenjska tekočina, bo upadla gladina enakomerno tudi v vseh drugih; odteka pa seveda iz tiste, ki je najšibkejša. In narobe, če bo v katerokoli od svojih razsežnosti dolil življenjski sok, se mu bo za toliko vzdignila življenjska kakovost tudi v vseh drugih; seveda pa ne smemo misliti, da je na primer enostranska telesna vadba za vrhunske športe razvijanje – vse protinaravne enostranosti so pohaba, tako da vrhunsko specializiranost radi imenujemo strokovni idiotizem, torej dobesedno norost. Na neki način gre pri tem za vračanje k specializaciji, ki jo v naravi poznajo »kolektivni organizmi« žuželk, na primer čebelji roj. Človek se je učlovečil kot osebni posameznik, zato je zrela človeška skupnost in delitev dela lahko le skupnost posamičnih oseb, medtem ko je kolektivistično neosebna skupnost orwelovsko brezdušna diktatura nečlovečnosti.

Posebej moramo poudariti še eno dejstvo, ki je za socialno delo zelo pomembno. ***Vsaka od človekovih razsežnosti ima dve plati: fenomenološko in dinamično.*** Telo je z ene strani pojav številnih organov in zmožnosti, z druge pa so telesne potrebe ali telesna moč energetski naboj, motivacijske zmožnosti, ki človeka ženejo naprej. Duševnost ima fenomenološke zmožnosti kakor so inteligenca, čustva, spomin, navade... in znotraj njih dinamične zmožnosti, ki motivacijsko nagibljejo ne le to razsežnost, temveč celotnega človeka k nenehnemu gibanju, razvoju, dinamiki življenja. In tako je v vsaki razsežnosti.

Vse človekove razsežnosti in njihovo povezanost v enkratno celoto rad povzemam v kozmično prispodobo planeta, ki kroži in potuje po neizmernem vesolju.

Telesna razsežnost predstavlja južno smer. Navajeni smo, da je južna smer spodaj, človek je po svoji telesni razsežnosti to, kar ima pod svojimi nogami – »zemlja«, saj »je prah in se v prah povrne«. Sicer pa je življenje tudi nastalo in se razvijalo v južni toploti.

Duševnost postavimo na vzhod. Duševno delovanje je pri človeku najbolj vidno; je kot svetloba jutranjega sonca. Z vzhoda so se vedno valila krdela naravnih ljudstev proti zahodu, njihove duševne zmožnosti in nagoni so jih gnali v boj za preživetje in boljše življenje.

V smeri zahoda lahko nakažemo na tem globusu občestvenost in sadove kulturnega razvoja.

Severna smer, kamor se z vsake točke Zemlje obrača magnetna igla, pa nam lahko predstavlja duhovno razsežnost. Magnetna igla – ta lepa prispodoba za vest – se obrača proti zvezdi Severnici: vrednotam, Bogu, objektivnim temeljem in stavbnim načrtom resničnosti, ki so daleč nad oblo človekove osebe.

Ostaja nam še vrtenje planeta in njegovo potovanje po brezbrežnem vesolju in sámo dejstvo, da je vse to takšno, kakršno je. Vrtenje predstavlja zgodovinsko gibanje od nevidne davnine časa preko tanke rezine sedanjosti v odprto prihodnost. To vrtenje pa gre od zahoda proti vzhodu, nasprotno od vsakdanjega videza; dan se dela sproti od vzhoda proti zahodu, sama Zemlja pa mu prihaja naproti z druge strani. Celota dneva je razumljiva šele iz večernega mraka, celota in smisel življenja z vsemi svojimi lepimi in grdimi trenutki pa iz večerne zarje zadnjega diha.

S prispodobo bi lahko nadaljevali in vanjo včlenili naša dosedanja spoznanja o človeku:

1. Pol planeta je v temi nočnega počitka, polovica je dejavna v dnevni svetlobi, oboje je v ravnotežju, položaj pa se z vrtenjem nenehno spreminja; tako je s človekovo dejavnostjo in trpnostjo, dajanjem in sprejemanjem, izročilom in naprednostjo, obiljem in pomanjkanjem, odločnostjo in popustljivostjo, druženjem in samevanjem, samosvojostjo in prilagajanjem... Kitajska modrost je vsa ta dopolnjujoča se nasprotja združila in poimenovala YANG – univerzalni simbol dejavnih ustvarjalnih sil, ki jih radi pripisujejo soncu ali moškemu in YIN – univerzalni simbol trpnih ustvarjalnih sil, ki jih pripisujejo zemlji ali ženski.

2. Pri vrtenju sta sredobežna in sredotežna sila v ravnotežju. Tudi človek je usmerjen navzven v svet in sam vase. Če izgubi ravnotežje med obojim, nazaduje in oboleva: če ga začne odnašati navzven, se zgublja v porabništvo in brezoseb-

nost, pekli ga nevroza in duhovna praznota; če pa se začne udirati sam vase, je kakor bi se sesedal v črno luknjo antimaterije: psihoze in skrajni individualizem ga naredijo človeško skoraj neprepoznavnega. Napetost med silama pri vrtenju pa vzdržuje v ravnotežju križasti koordinatni sistem ali napere pri kolesu.

3. Posamezne dele tega živega in vrtečega se planeta je mogoče statično in osamljeno prikazati v obliki zemljevidov, reliefov in globusov. Neobvladljiva celota se pokaže kot obvladljiva, nepregledno dobi videz preglednega, neomejeno polje postane pravokotno omejen lik, vrteča se zemlja se spremeni v igračast relief ali žogast globus, neskončnost svetega dobi videz posvetno pregledne in obvladljive teorije.

4. Zemeljski krog in križ dinamičnih ravnotežij v njem je prastari simbol za razgibanost življenja in za ravnotežje nasprotujočih si sil, ki pa se v življenju nujno dopolnjujejo, simbol za napor žrtve, ki poganja napredovanje in drži v ravnotežju nasprotujoče si sile življenjskega vrtenja.

Naš oris človeške podobe sklepamo s spoznanjem, da je človek najpopolnejše živo bitje na Zemlji, in to prav po svoji zavesti in doživljanju. Postavljen je v svet neizprosnih fizičnih, bioloških, duševnih, družbenih in drugih dejstev – dobrih in slabih, ki so zanj nespremenljiva stalnica. V teh okvirih pa se pred njegovimi duhovnimi očmi v slehernem trenutku odpirajo različne možnosti, ki nanje odgovarja svobodno na smiseln ali na nesmiseln način. To je odločilno dejstvo, kajti ni je situacije, ki bi ne vsebovala tudi možnosti za smiselno človeško odločitev in ravnanje.

Drugi pol človekove podobe, ki so se ga zavedale zlasti religije, danes pa je čedalje bolj opazen tudi ob pretresih naše civilizacije, je človekova omejenost. Človek ni vsemogočen, ni samozadosten, ne sme si poljubno določati vrednot, ampak jih lahko le zavestno spoznava v resničnosti in za njo, ali bolje nad njo. Če prestopi svoje okvire, ki so sicer najširši, kar jih pozna resničnost življenja na Zemlji, in poskuša samovoljno posiljevati celoto resničnosti, si vedé ali nevedé žaga vejo, na kateri sedi in se hrani z njenimi sadeži. Po takem poskusu pade na trda tla in se polomljen hrani z gnilimi ogrizki od prej, gre vase in se lahko spametuje za ponovno plezanje navzgor, ko si opomore. Judovsko in krščansko Sveto pismo to temeljno

izkušnjo človeške omejenosti, zmotljivosti in hudobije kaže kot izvirni greh v edenskem raju.

Prikazana podoba človeka skuša biti kar najbolj celostna, gotovo pa ni edina med mogočimi; danes je na primer pogostna predstava samouresničujoče vrženosti človeka v poljubno avanturo življenja.

Človek podeduje z vzgojo neki pogled na človeka, s svojim življenjem pa to podedovano podobo dopolnjuje, osebno potrjuje, ali pa jo zavrača in spreminja. Vsekakor pogled na človeka in s tem v veliki meri tudi na samega sebe in svet ni strokovno ali znanstveno vprašanje. Pogled na človeka in na celotno resničnost, to je svetovni nazor, je stvar osebne odločitve na temelju številnih znanstvenih, privzgojenih in drugih dejstev . Med vsemi mogočimi nazori se človek ne oprime enega, ker bi pretehtali njegovi dokazi, pretehta tisti, kamor človek s svojo modro ali nespametno odločitvijo položi tudi samega sebe. Odločitvi za to pa se nihče ne more ogniti, kajti tudi odločitev, da se ne bo odločal, ampak bo živel iz dneva v dan po trenutnem občutku, je odločitev.

Eden od največjih zločinov nad človekom je jemanje njegove svobode. Svoboda pa je svoboda za osebno odločanje. Kdor pri delu s človekom ne spoštuje ali ne upošteva njegovega osebnega nazora, mu negira svobodo in jemlje človeško dostojanstvo. Kako naj bi nekdo pomagal človeku, in mu istočasno jemal človeško dostojanstvo?

2.2. Področje sociale

Sociala obsega dve področji:
1. človekovo materialno preživetje v rizičnih razmerah ter
2. medčloveške odnose in medčloveška razmerja.

2.2.1. Materialno preživetje v rizičnih razmerah

Domena skrbi za vsakdanje materialno preživetje ljudi so danes številne stroke in panoge, začenši pri gospodinjstvu preko vseh panog gospodarstva, proizvodnje, trgovine, turizma, prometa..., tja do teoretične ekonomije.

Vse te stroke in panoge vežeta medseboj dva skupna imenovalca:

1. človekove materialne potrebe in iz njih izvirajoča prizadevnost za lastno materialno preživetje in

2. njegova socialna nuja po solidarnosti s soljudmi.

Po teh dveh skupnih dejavnikih so vse navedene stroke in panoge na skupnem imenovalcu s socialo. Njena osnova sta ista dva dejavnika, njeno delovno področje pa se začenja tam, kjer vsaka posamezna pridobitna panoga in njej odgovarjajoča stroka odpove v svoji tržno usmerjeni zakonitosti.

Materialno socialo lahko omejimo s tremi črtami:

1. stalno pritrgavanje posameznika od zaslužka za lastno zavarovanje v bolezni, starosti, invalidnosti ali drugih rizičnih razmerah v urejeni tržni ekonomiji;

2. solidarnostno odtegovanje enega dela svojega zaslužka za soljudi, ki so trenutno in stalno nezmožni lastne preskrbe;

3. življenje v situaciji revščine, onemoglosti in druge osebne problematike na materialnem in telesnem področju.

To je področje sociale na materialnem področju. Meji z gospodarstvom, ekonomijo in drugimi panogami, ki skrbe za človekovo vsakdanje materialno preživetje. Sociala in vse te panoge so si medseboj v tesni soodvisnosti, čeprav so meje med njimi jasne, tako da ima vsako od njih upravičeno svojo lastno stroko.

2.2.2. Medčloveški odnosi in medčloveška razmerja

Drugi del specifičnega področja sociale so medčloveški odnosi in medčloveška razmerja.

V slovenščini sta dve besedi, ki ju uporabljamo za opisovanje povezanosti med ljudmi: razmerje in odnos. Nekateri uporabljajo eno, drugi drugo, pove pa vsaka svoj nepogrešljivi del celote o medčloveškem sožitju.

Razmerje je tisto, kar se da meriti; nekaj količinskega. Razmerja med ljudmi so ekonomska, pravna, sorodstvena..., tudi zgolj duševne vezi med ljudmi, to se pravi čustvene,

razumsko preračunane in iracionalne, so razmerja. ***Medčloveška razmerja so objektivne materialne, psihične in socialne danosti, pa naj se jih zavedamo ali ne.*** Za sožitje so urejena razmerja med ljudmi življenjsko važna. Pregovor pravi: čisti računi, dobri prijatelji. Poštenje in pravičnost sta kreposti urejenih medčloveških razmerij.

Odnos pa je osebno človekovo stališče, ki predpostavlja njegovo svobodo in odločitev. Je nekaj notranjega, duhovnega, izvirno človeškega in osebno enkratnega. Je torej kvaliteta v povezanosti med ljudmi, ki je ali pa je ni, je takšna ali pa drugačna. ***Medčloveški odnos nastane, živi in umira, ko drugega človeka – ki je radikalno drugi in ne zgolj v funkciji do mene – spoznavam in mu osebno »od-našam« sebe: svojo ljubečo naklonjenost, sovražno zavrnitev ali ravnodušen prezir.*** Kreposti dobrih medčloveških odnosov sta ljubezen in dobrota.

Medčloveški odnosi so zelo različne kakovosti. Njihov kakovostni vrh je ***temeljni medčloveški odnos.*** Ljudje v temeljnem odnosu so drug drugemu na voljo z vsem kar so in kar premorejo, seveda smiselno, ne slepo ali celo vsiljivo, oziroma grabežljivo. Gre za veliko človeško odprtost drugega drugemu, za medčloveški odnos, v katerem se vsak od udeležencev počuti duhovno doma. Psihološko je temeljni odnos tisti, ki v njem deluje s strani vsakega sorazmerno najmanj obrambnih mehanizmov. Filozof Levinas bi tu dejal, da je to pogled med ljudmi iz globine obličja v obličje, nemočno golega in obenem neskončno bogatega pred nemočno golim in obenem neskončno bogatim sočlovekom.

Kjer prevladuje temeljni medčloveški odnos, so mu podrejena vsa medčloveška razmerja. Pa tudi obratno: če prevladuje med ljudmi človeško odtujeno, zveriženo ali pa tudi čisto urejeno brezosebno razmerje, le-to podredi, prekrije in zablokira sledi medčloveškega odnosa.

Skupina, v kateri prevladuje temeljni medčloveški odnos, je ***temeljna človeška skupina.*** Njen prototip je družina.

Ali imajo prednost v medčloveškem sožitju razmerja ali odnosi? To vprašanje je zgrešeno, kakor bi bilo zgrešeno vprašanje, ali ima prednost ena ali druga stran tehtnice. Gre za to, da sta v ravnotežju. ***Brez medčloveških razmerij ne moremo preživeti, brez medčloveških odnosov pa***

nehamo biti ljudje. Tukaj se upravičeno lahko naslonimo na duhovito Bubrovo ugotovitev glede odnosa jaz-ti in jaz-ono v človekovem življenju (Buber 1982: 26).

Prav je, da zunanjim medčloveškim povezavam, ki so potrebne za materialno preživetje in urejeno družbo, rečemo razmerja, notranjim osebnim povezavam med ljudmi pa odnosi. Če oboje razločujemo in se zavedamo njune komplementarnosti, nam to omogoča presojati pri samem sebi in pri drugih, koliko je v nekem konkretnem zakonskem, spolnem, družinskem, prijateljskem sožitju razmerja, koliko pa odnosa. In kateri od obeh polov je prelahek in ga je treba zavestno bolj gojiti, da bo sožitje zdravo raslo.

Podobno kakor smo pokazali na razliko med medčloveškim razmerjem in odnosom, bi kazalo razločevati med človekom kot posameznikom ali individuom in med človekom kot osebo. ***Posameznik je količinska, socialna oznaka za človeka, oseba pa njegova kakovostna, duhovna značilnost.*** V družbenem pogledu označujeta to razliko pojma skupnost in občestvo. Skupnost je predvsem skupno prebivanje in delo, skupne značilnosti, skupna usoda ljudi, izraz občestvo pa poudarja povezanost oseb po občenju ali komuniciranju, to je dajanju in prejemanju osebnih spoznanj in izkušenj. ***Skupnost je torej povezanost posameznikov v medčloveških razmerjih, občestvo pa povezanost oseb v medčloveških odnosih.***

Medčloveški odnosi in medčloveška razmerja so izključna domena sociale, saj se temu ne posveča nobena druga stroka. Mejne stroke so tukaj: socialna psihologija, sociologija, pedagogika in andragogika, politologija, pravo, teologija in še druge.

2.3. Človek med socialno blaginjo in socialnimi problemi

Človek je po svoji naravi polarno bitje, ki ima širok razpon nihanja med nasprotnimi poli, zato ga Trstenjak upravičeno imenuje nihajoče bitje (Trstenjak 1985: 337), svoj značaj pa ima izoblikovan toliko, kolikor zna in zmore držati zdravo ravnotežje med vsemi polaritetami (Trstenjak 1957). Na socialnem

področju niha človek med socialno klenostjo in socialnimi zagatami, med socialno blaginjo in med socialnimi stiskami. Seveda zajema to nihanje obe temeljni področji sociale: materialno in medčloveške odnose. Na socialnem področju torej človek niha med materialno revščino in udobjem, na medčloveškem področju pa med dobrimi in slabimi odnosi, med urejenimi in neurejenimi medčloveškimi razmerji, med osamelostjo in povezanostjo s soljudmi.

Vzgon človekovega in človeškega razvoja je naravnan v rast, v blaginjo in v osebno in socialno klenost. Socialne zagate so v tem smislu predvsem blokade socialne rasti. Vendar niso nekaj tako naključnega, da bi si lahko zamišljali človeka in družbo brez njih. So redni spremljevalec življenja, zato je treba z njimi računati ter učenje njihovega obvladovanja in prenašanja sprejemati kot del rednega programa v učenju življenja.

Sociala kot stroka ima svoj smisel v tem, da ljudem pomaga preventivno utrjevati socialno klenost, dvigati prag odpornosti proti socialni problematiki, če pa se v njej znajdejo, da znova ulove socialno ravnotežje. Zato so pojmi socialne klenosti in socialne blaginje, prav tako pa pojmi socialne težave in stiske, temeljni pojmi sociale.

2.3.1. Socialna klenost in blaginja

Zadnja desetletja je v socialni politiki pomemben pojem ***družba blaginje.*** Uporablja se zlasti v zvezi s socialno državo (Rus 1990).

Družba blaginje pomeni visok nivo zagotovljene socialne varnosti za celotno prebivalstvo. Navadno je mišljena predvsem materialna in pravna varnost, ne pa tudi nivo medčloveških odnosov. Res je, da za materialno udobje lahko dokaj direktno skrbi država s svojo socialno politiko, medtem ko kakovosti medčloveških odnosov ni mogoče direktno regulirati s pravnimi in materialnimi ukrepi države; celo vodilni teoretik marksističnega komunizma pri nas, Edvard Kardelj, je pred koncem svojega življenja ugotovil, da »sreče človeku ne more dati niti država niti sistem niti politična partija« (Kardelj 1978: 9).

Sociala sega tako na področje materialnega preživljanja kakor na področje medčloveških odnosov in razmerij, zato moramo imeti pred očmi oba pola obojega.

Materalna varnost je prioritetni cilj preventivne in kurativne sociale. Njen nasprotni pol je ***revščina*** (Novak 1994). Materialna revščina redno zelo otežuje, če že ne kar onemogoča tudi kakovost medčloveških razmerij in odnosov. Glede tega so izjeme kvečjemu pri medčloveških odnosih, in sicer v primerih, ko ljudje velike osebnostne zrelosti »kljubujejo usodi« s svojim močnim duhom (Lukas 1986); vsekakor pa je to le velik človeški dosežek v neugodnih razmerah, nikakor pa ne ugodno ali celo zaželjeno stanje.

Nasprotje revščine je ***materialna blaginja*** in skrajni pol v tej smeri ***udobje.*** Z vidika osebnostnega ravnotežja in socialne klenosti je času primerna materialna blaginja zaželjeni cilj za vsakogar, medtem ko je veliko udobje prav tako rizični faktor celostne osebnostne in socialne kvalitete življenja, kakor revščina; tipični simptomi osebnostne in socialne problematike, kakor so alkoholizem in narkomanije, neskladnost v zakonu in razrvanost družinskih odnosov, agresivnost, bivanjska praznota, samomorilnost in podobni se gostijo tako proti polu materialne revščine kakor proti polu materialnega udobja. Tudi za pol velikega udobja velja enako kakor za pol revščine, da zmore v njem zavzemati smiselno stališče in kvalitetno usmerjati svoje življenje in sožitje le osebnostno zelo zrel in uravnovešen človek – ta pa čezmernega udobja sploh ne uporablja, četudi ga ima na razpolago. To so važna spoznanja za socialo, ki so bila človeštvu znana že pred tisočletji in so izrecno zapisana v besedilih vseh velikih kultur, v našem času pa kakor da so povsem pozabljena.

Če ima materialna varnost prioriteto v sociali, pa ***je kakovost medčloveških odnosov in razmerij v človekovem življenju superiorna*** – če te ni, človek tudi materialne blaginje ali celo udobja ne doživlja kot nekaj vrednega.

Negativni pol so ***neurejena medčloveška razmerja:*** materialna, pravna, soseska, delovna... in ***razrvani medčloveški odnosi:*** družinski, zakonski, prijateljski, sosedski, med sodelavci... Sociala bo prestopila prag kamene dobe v svojem strokovnem razvoju, ko bo konceptualno in metodično vsaj toliko zmogla na področju skrbi za medčloveška razmerja

in odnose, kolikor to zdaj zmore na materialnem področju. In sicer preventivno s tem, da bo razvijala in učila ljudi socialne klenosti z novimi, poindustrijskemu času primernimi vzorci vedenja in sožitja, in kurativno pri socialnem urejanju slabih medčloveških odnosov.

Nasprotje neurejenih medčloveških razmerij in razrvanih medčloveških odnosov je ***socialna klenost:*** življenjski in sožitni slog človeka, ki zna in zmore iz trenutka v trenutek harmonizirati svoje vedenje v tako sozvočje z drugimi ljudmi, ki je v tisti situaciji in tistem trenutku najbolj smiselno. Tudi tukaj moramo opozoriti na zgodovinsko pozabo dejstva, da je ravnanje, ki je najbolj smiselno za kakovost medčloveškega razmerja in medčloveškega odnosa v nekem trenutku, obenem tudi najbolj smiselno za osebno samouresničitev posameznika; socialno psihološka zmota našega časa je, da je samouresničitev posameznika možna brez obzira na vse druge ljudi.

2.3.2. Socialne težave in stiske

Sociala je nastala kot odgovor na socialne težave in stiske ljudi. Te spremljajo človeštvo, odkar obstaja. Posamezniki, družine in druge človeške skupine, pa tudi celoten narod, so nenehno izpostavljeni nevarnosti, da zaidejo v tako hudo revščino ali v tako slabe medčloveške odnose, da so usodno ogroženi v slepi ulici, iz katere ne znajo ali ne morejo sami.

Kakor je celotno področje sociale dvojno, so torej dvojne tudi socialne težave: materialne ali gmotne in medčloveške ali odnosne. Oboje izhajajo iz naravnih danosti, iz napak družbenega sistema in skupin ter iz osebnih pomanjkljivosti, zmot in krivde posameznega človeka.

Za preventivno socialo je odločilno poznanje teh vzrokov socialnih težav. Drugače jih je treba preprečevati, če izhajajo iz naravnih danosti, na primer bolezni, starosti, naravnih nesreč..., drugače, če iz napak družbenega sistema, na primer diktature, izkoriščanja, nepoštenosti, nerazvitosti..., drugače spet, če imajo glavni vzrok v osebnih telesnih, duševnih in drugih pomanjkljivostih, v osebnih zmotah ali v krivdi psameznega človeka.

Za kurativno socialo pa je odločilno razločevanje med človekovo stisko in težavo.

Socialna težava je objektivno stanje nekega človeka ali skupine; je stvarno neskladje tega človeka z naravo in z razmerami, pa naj je vzrok za to višja sila ali pa izbira slabih možnosti in s tem nesmiselni razvoj. Materialne in medčloveške težave normalno doživljamo v svoji zavesti kot osebno stisko. ***Stiska*** je osebno doživljanje težave; človek se težave zaveda in zaradi tega trpi. Stiska je kakor trn v peti, ki človeka preganja, da težavo premaga sam, če tega ne more, pa s pomočjo drugih. Socialna težava je na socialnem področju to, kar je na zdravstvenem bolezen, stiska pa to, kar je tam bolečina.

Socialna težava in socialna stiska se z eno besedo imenuje ***socialni problem ali socialna zagata.***

So tudi usodne socialne težave, pa jih človek sploh ne zaznava. Ne doživlja jih kot stisko, ali pa vsaj ne pravilno. Če je na primer nekdo zapit ali pa zasvojen z mamili, se te svoje hude težave ne zaveda, oziroma jo doživlja v čisto napačni luči. Z druge strani pa ljudje doživljajo skrajne stiske, ko v resnici ni z njimi nič narobe; na primer histerični sebičneži ali pa razvajenci, kadar ne morejo izpolniti svojih muh.

Razločevanje med težavo in stisko je važno, ker je reševanje osebne ali družinske zagate možno samo takrat, če nekdo težavo doživlja kot osebno stisko. Stiska namreč zbudi v človeku pripravljenost za reševanje težave in sproži energijo za to. Stiska je energija, je glavnina energije za rešitev socialne težave. Seveda pa mora človek svojo stisko dojemati tudi kolikor toliko stvarno, sicer sili v napačno smer. ***Socialna kurativa redno uspe le tedaj, če človek svojo težavo doživlja kot stisko. Socialne preventive pa ne poganja motivacijska sila stiske, zato je možna le, če so ljudje ozaveščeni.*** K bistvu informativno-suportivnega socialnega dela je strokovna pomoč ljudem, da začno doživljati svojo stisko kot boleči alarm svoje socialne težave. Toda to je že metodika socialnega dela, ki ji ni namenjeno to delo.

Osnovna naloga sociale je, da socialne težave in stiske na družbeno organizirani ravni sproti zaznavamo in jih rešujemo, kolikor pa so trenutno nerešljive, jih blažimo in prizadetim pomagamo prenašati. S tem se tudi najbolje učimo, kako jih preprečevati. Z

antropološkega vidika je skrb za reševanje človeških stisk nenadomestljiv pogoj za humanizacijo.

Sleherni človek mora posvečati del svoje energije skrbi za nemočne ljudi v socialnih težavah in stiskah. Brez tega ni ne osebnega ne družbenega počlovečevanja. Seveda je treba najbolj skrbeti zase in za svoje najbližje, ni pa dovolj biti solidaren samo s »svojimi« ali »našimi«, ki so v stiski. ***Načelno in v dejanjih mora imeli človek odprto srce in roke za slehernega, ki je v stiski, in sicer zato, ker je človeško bitje, sicer otopi, se razčlovečuje in zdrkne na podživalsko raven.*** Odklanjanje solidarnosti z nemočnimi ljudmi, ali pa odobravanje pomoči samo »svojim« pomeni v političnem smislu obsojati vse druge slabotne na smrt, čeprav ta egoizem ponavadi ni izpeljan tako do konca, kakor ga je nacizem, ki je izvedel poboj duševno motenih in sistematično organiziral uničevanje vseh drugih »manjvrednih«. Danes spet zelo dviga glavo misel, da je treba pomagati s sveta ljudem, ki ne »morejo živeti človeka vrednega življenja«; ta razčlovečujoča ideologija si skuša utreti pot celo v imenu gesel, s katerimi si Svetovna zdravstvena organizacija (WHO) prizadeva za splošno krepitev zdravja in socialne blaginje.

2.4. Socialnoimunske zmožnosti

Izhajamo iz aksioma, na katerem temeljijo vse človeške kulture, da je v celotni stvarnosti objektivni red in da je le-ta smiseln tako v časovnem preseku kakor v razvojnem gibanju. Z vprašanji usmerjenosti k določenemu cilju v okviru smiselne celote se ukvarja filozofska disciplina teleologija (gr. thelos – cilj, namen), v sodobno psihologijo pa je vprašanje smisla, objektivno smiselne vrednostne usmerjenosti in temeljne človekove usmerjenosti k smislu uvedel Viktor E. Frankl s svojo eksistencialno analizo in logoterapijo.

Vsa narava se oblikuje po fizikalnih, kemičnih in drugih zakonitostih; pri tem se nenehno vzpostavlja red, pa naj gre za mikroraven subatomskih procesov, za vsemirsko makroraven, za kristalizacijo snovi, za samoočiščevanje onesnažene vode v naravi ali kakršnokoli drugo dogajanje v naravi. Ta zakoniti in

smiselni red je zlasti viden pri pojavih prehajanja nežive snovi v živo in obratno.

Tukaj so za nas predvsem zanimivi nekateri mehanizmi, po katerih se ti procesi samokrmilno odvijajo na področju življenja, in sicer vzvratni in povratni vzgibi. Mehanizem ***vzvratnega sporočila*** (feed-back) je informacija, ki jo živo bitje samodejno prejema kot sprotni odziv na svoje delovanje. ***Povratni vzgibi*** pa so vgrajeni odgovori organizma na vzvratna sporočila. ***Vzvratni in povratni vzgibi so torej komplementarni mehanizmi samokrmilnega sistema živega bitja, ki so potrebni za njegov napredek, za reševanje v nevarnostih in za ohranitev.*** Najdemo jih pri slehernem živem bitju. To je pojav avtopoeze – samoorganizacije in samokrmiljenja v stvarnosti (Stritih, Možina 1992).

Tudi ***človek ima v vseh svojih razsežnostih – od biološke preko psihične, noogene, medčloveške, kulturno-zgodovinske do bivanjske – vdelane naravne vzvratne in povratne vzgibe za ohranitev, napredek in za reševanje v kriznih situacijah.***

Na telesnem področju je znan ***organski imunski sistem,*** ki brani organizem pred škodljivci, bolnega ali poškodovanega pa zdravi. Če imunski sistem odpove – tako je pri AIDS-u – ne more pomagati nobeno zdravilo. Zato ni čudno, da medicina posveča tolikšno pozornost prav »medsebojnemu spoznavanju in sodelovanju celic«, kot se glasi naslov enega od učbenikov imunologije za študente medicine (Vozelj 1989). Imunologija je posebna panoga medicine; pri študiju medicine je to eden od temeljnih predmetov (Vozelj 1989a). Posebej pa se danes posvečajo imunologiji pri raziskovanju novih možnosti zdravljenja: »Nobena druga stroka ni dala zadnja desetletja toliko medicinskih impulzov kakor imunologija«, ugotavlja Goeorges Koehler, Nobelov nagrajenec in direktor Inštituta Maxa Plancka za imunologijo v Freiburgu (Koehler 1991).

Imunski mehanizmi na duševnem področju so psihični obrambni mehanizmi, ki se jim je posebej posvečal Sigmund Freud in za njim psihoanalitične šole.

Na odnosnem in medčloveškem polju pa imamo odnosne obrambne mehanizme, ki so jih razgrinjali zadnja desetletja odnosni terapevti, zlasti Horst Eberhard Richter (Richter 1969, 1972a, 1972b, 1974, 1979), Helm Stierlin (Stierlin 1978, 1980), Eric Berne (Berne 1970, 1972, 1979), Ronald D. Laing (Laing 1969, 1976, 1977, 1978, 1979; Laing, Phillipson 1971), Jürg Willi (1975, 1978, 1985). Njihova spoznanja je pri nas populariziral Pavao Brajša v svojih delih (Brajša 1978, 1979, 1982, 1983a, 1983b, 1983c).

Psihični in odnosni obrambni mehanizmi so znani predvsem v svoji patološki obliki; njihovi raziskovalci – psihoterapevti – so se seveda z njimi srečevali v bolestni ali bolezenski obliki. Vendar je vsak imunski mehanizem v osnovi vzvratni in povratni vzgib za ohranjanje in napredek življenja, seveda pa lahko pride pri vsakem tudi do nesmiselnega odzivanja, kakor je, denimo, na telesnem področju pri alergijah.

Telesni imunski mehanizmi so nam skupni z vsemi živimi bitji, duševni pa zlasti z višje razvitimi sesalci. Nič manj pa nimamo po naravi poskrbljeno za samoohranitev na izvirno človeških področjih: duhovnem, medčloveškem in kulturno-zgodovinskem kakor smo že omenili. Razlika je le ta, da delujejo imunski vzgibi na biološkem in psihičnem področju v osnovi samodejno, človek jih lahko s svojo osebno zavestjo le spoznava, zavestno razvija in utrjuje ali pa ovira njihovo delovanje in jih uničuje. Na izvirno človeških področjih pa ima človek po naravi vgrajene le zmožnosti za sistemsko vzvratno in povratno usmerjanje svojega razvoja, njihovo konkretno aktiviranje in delovanje pa je vedno odvisno od zavestnega osebnega spoznanja, odločitve in napora za izvedbo.

Na duhovnem področju so na primer temeljni imunski vzgibi spoznanje lastne zmote, doživljanje osebne krivde, kesanje, odpuščanje, sprava.

Tudi na socialnem področju imamo naravni imunski sistem, ki skrbi za reševanje socialnih zagat in za krepitev socialne klenosti posameznika in temeljnih človeških skupin. Imunska vzgiba na tem področju sta samopomoč in dobrodelnost. Tako eden kakor drugi sta osnova vsake socialne pomoči v težavi in stiski (Ramovš 1992).

Stiska v lastni socialni zagati ali pri socialni zagati svojcev je alarmno vzvratno sporočilo, pri zagatah drugih ljudi pa deluje kot opozorilni alarm za ukrepanje človeško sočutje s človekom v stiski. Tako v prvem kakor v drugem primeru se v

človeku mobilizirajo telesne, duševne in duhovne sile za reševanje te stiske.

Človek se po naravi skuša iz stiske, zagate ali težave izkopati najprej sam. Če tega ne zmore, opazijo in rešujejo to zagato skupno svojci in najbližji, s katerimi je povezan v temeljnem človeškem odnosu. Šele, če težava presega zmogljivosti osebne samopomoči in samopomoči v zakonu, družini, med prijatelji, sorodniki, bližnjimi sodelavci, sosedi – med ljudmi, ki so si človeško najbližje – išče človek pomoč v širši družbeni skupnosti pri »tujih« ljudeh, ki nudijo pomoč na osnovi temeljnega imunskega vzgiba v sebi, da je treba človeku v potrebi in stiski pomagati.

Samopomoč in dobrodelnost sta osnovni vzgib življenja, da se rešuje v socialni ogroženosti in se razvija. Za socialno delovanje države in družbe sta samopomoč in dobrodelnost nujno potrebna in komplementarna sistema: sta to, kar sta nogi za hojo; obe enako važni, človek je enako invalid, če izgubi eno ali drugo.

Socialni imunski sistem je prirojena človeška zmožnost. Njeno delovanje pa je prav tako kakor delovanje vseh drugih zmožnosti zelo odvisno od tega, kako človek te ***zmožnosti razvija in oblikuje.*** Zavestna skrb za krepitev socialne klenosti postaja danes skupaj s skrbjo za krepitev telesne odpornosti prednostna naloga pri skrbi za kakovost človeškega življenja in sožitja.

Kakor vsak drug naravni sistem tako lahko tudi ***socialni imunski sistem oboli.*** Huda motnja je, če ostane zanemarjen med osnovno vzgojo in nato samovzgojo; to se dogaja zlasti pri razvajanju otrok, ki je v današnjih življenjskih razmerah zelo pogosto. V tem primeru ostane socialni imunski sistem bolj ali manj ***zakrnel.*** Če pa je bil razvit, lahko njegovo delovanje okrni ta ali ona duševna bolezen, posebno pa socialna motnja. Določen življenjski slog in življenjske razmere tudi odločilno vplivajo na socialni imunski sistem. Tako na primer samopomoč ***otopi*** ob omamah in zasvojenostih, ob prevelikem udobju in ob preveliki stiski. Znano je, da si propadajoči alkoholiki ali narkomani več ne pomagajo k rešitvi, temveč večino svojih sil uporabijo za nadaljevanje patološkega življenjskega sloga. Preveliko udobje se zdi, da je bila za socialni imunski sistem na primer javna preskrba socialne države:

osebni socialni imunski sistem je otopeval na podoben način, kakor se je to dogajalo s telesno odpornostjo proti boleznim, ko so po iznajdbi antibiotikov v Ameriki začeli le-te ljudem dajati v vsakdanjo prehrano. Prevelika socialna stiska, ki seže čez rob socialne frustracijske tolerance, tako da jo določen človek ne preseže, pa povzroči zagrenjenost, malodušje in otopelost; znani primeri so zlasti brezposelnost, revščina, osamljenost v starosti ali bolezni. Znano je tudi, kako solidarnost in pristen dobrodelniški vzgib do sočloveka v stiski povsem otopi pri sovraštvu, v čezmernem udobju, pri narcistični fiksaciji na lastno osebnost, pri omamljenosti z družbeno močjo in v podobnih primerih. V teh in podobnih primerih stiska ne sproži samoobrambnega vzgiba, zato je potrebna rešitev višje vrste (Watzlawik in drugi 1974), kamor naj bi sodile tudi strokovne socialne intervencije.

Samopomoč in dobrodelnost sta kot socialni imunski sistem osnova vsega socialnovarstvenega delovanja v vseh časih človeške zgodovine. V vsakem času pa se kažeta v obliki socialnega delovanja, ki ustreza krajevnim, kulturnim, razvojnim in drugim družbenim razmeram. V sodobnih pojavnih oblikah se pojavljata tudi kot odločilna samostojna civilna izvajalca socialnega varstva, poleg državne in podjetniško privatne sociale; seveda pa tudi ti dve veji sodobne sociale lahko delujeta kot uspešna socialna izvajalca le na osnovi razvitega socialnega imunskega sistema.

2.4.1. Samopomoč

Samopomoč je socialni vzgib v človeku, da si skuša sam rešiti svoje stiske ali pa okrepiti svojo socialno klenost za kljubovanje težavam. Prav tako je samopomoč tudi, ko si ljudje pomagajo medseboj v zakonu, družini, med prijatelji, sorodniki, sosedi, delovnimi tovariši, sotrpini v podobni stiski in v drugih temeljnih človeških skupinah, skratka »domači«, kjer težava enega povzroča stisko tudi drugim. Ko namreč rešujejo težave »svojih«, rešujejo s tem svojo lastno stisko, ki jo doživljajo zaradi njihove težave.

Samopomoč torej ***obsega dvoje:***

– osebno reševanje svoje lastne stiske, in

– skupno reševanje stisk in urejanje težav v mejah zakona, družine, sorodstva, prijateljstva, delovne tovarišije, invalidske, verske, strankarske ali kake druge organizacije, kjer je zaradi temeljne medčloveške povezanosti reševanje težave enega od »naših« obenem reševanje skupne stiske.

Samopomoč je vzgib, ki je značilen za vsa živa bitja. V sociali pa je to strokovni pojem za specifični socialni imunski vzgib, ki je globoko zasidran v biološki naravi, od tu dalje pa specifično človeško razvit za reševanje materialne in medčloveške socialne problematike ter za krepitev socialne klenosti.

Nekaj samopomoči se praviloma pojavlja pri vsakem človeku. Povsem odpove le v primerih hujših duševnih obolenj, na primer depresij in drugih psihoz, ali pa hudih socialnih motenj, na primer popolne socialne otopelosti ali pa histerične maščevalnosti do drugih. V drugi smeri pa je stopnjevanje njenega delovanja neomejeno; odvisno je predvsem od vzgoje in zavestne samovzgoje skozi vse življenje.

V današnjih razmerah je samopomoč organizirana zlasti v obliki skupin in organizacij za samopomoč, ki so nepogrešljiva sestavina sodobne razvite sociale.

2.4.2. Dobrodelnost

Drugi socialni imunski vzgib, ki omogoča reševanje socialnih stisk in težav ter krepitev socialne klenosti, je dobrodelnost.

Dobrodelnost je pomoč kateremukoli človeku, ki je v težavi in stiski; pomagamo mu zato, ker je človek, ne pa zato, ker je »naš«.

Če upoštevamo povezanost in temeljno soodvisnost vseh ljudi in vsega živega na Zemlji, je tudi dobrodelnost samopomoč: ***dobrodelnost je samopomoč človeštva v planetarnem obsegu.***

Za dobrodelnost se uporabljajo tudi tujke, zlasti karitativnost, solidarnost, diakonia, humanitarost, toda lepa stara slovenska beseda dobrodelnost pove vse to. Najbolje je torej uporabljati besedo dobrodelnost, omenjene tujke pa le, kadar so strokovni pojem, na primer diakonija kot ena od temeljnih

razsežnosti krščanstva ob martyriji in leiturgiji, Karitas kot ime dobrodelniške organizacije.

Dobrodelnost je enako kakor samopomoč temeljni naravni socialni imunski vzgib. Sama po sebi ni vezana ne na verovanje ne na politiko ne na kaj drugega. V zgodovini se je kazala v oblikah, ki so odgovarjale določeni kulturi.

Večinoma so jo skrbno gojile veroizpovedi. Tako je na primer v krščanstvu prav dobrodelnost ena od treh bistvenih razsežnosti verovanja; brez dejavne pomoči drugim v potrebi se krščansko verovanje zruši, kakor stol na dveh nogah, pa naj bosta ostali dve razsežnosti še tako dobro razviti. Tudi v današnjih razmerah zahodne civilizacije se osebna in organizirana dobrodelnost pogosto motivacijsko napaja iz verovanja in je tudi organizacijsko vezana na katoliško in druge cerkve.

Poudariti moramo, da dobrodelnost ***izvira iz človekoljubne drže v človekovem srcu;*** dobrodelnost je temeljna človeška dobrota in ljubezen do vseh. Ta drža se kaže na zunaj predvsem v obliki ***skrivne osebne dobrodelnosti,*** kjer naj – po svetopisemskih besedah – človekova levica ne ve, kaj naredi desnica (Sveto pismo; Mt 5,3).

Osebna dobrodelnost je v polpretekli dobi imela zaradi pozitivistične miselnosti – tako pri nas kakor drugod po razvitem svetu – slabšalni pomen nekoristnega in nestrokovnega »samaritanstva«. Pravkar se ta miselnost preveša v postmodernizem, ki spoznava in ceni pomen temeljnih vrednot, med katere spada tudi človeška dobrota. V kontekstu socialne ekologije pa je humana solidarnost človeka s potrebnimi osnova vse organizirane solidarnosti, na kateri temelji sodobno zavarovalništvo in vsa sociala.

Družbeno organizirano dobrodelnost imenujemo ***dobrodelništvo.*** Dobrodelniške organizacije so danes bistveni sestavni del civilne sociale v moderni pluralistični sociali.

Dobrodelnost je v celoti socialnovarstvene narave, medtem ko samopomoč zajema tudi druga področja, zlasti vzgojo in izobraževanje, zdravstvo in rekreacijo.

2.5. Motivacijske osnove socialno imunskih vzgibov

Pri vsaki dejavnosti lahko poiščemo ***energetski vir,*** ki jo poganja. Kaj poganja socialno samopomoč in dobrodelnost?

Če rečemo v terminologiji razvojne teorije, da je to ***boj človeške vrste za preživetje,*** je gotovo prav, vendar pa je odgovor tako splošen, da se z njim ne moremo zadovoljiti.

Temeljni energetski potencial socialnega imunskega sistema je stiska. Stiska je neprijetno počutje človeške zavesti zaradi pritiska nakopičene energije, ki jo povzroča socialna disfunkcija. Z ene besede: ***stiska je energija.***

Stiska je ***potencialna energija*** kakršna je na primer v zajezeni vodi. Je možnost in nič več. Z njo je enako, kakor z zajezeno vodo: lahko jo smiselno izkoristimo za delo, proizvodnjo elektrike, turizem..., prav tako pa lahko prebije jez in pod sabo uniči vse. Potencialna energija stiske lahko poškoduje ali uniči človeka, ki jo doživlja, in njegovo socialno okolje, prav tako pa je nenadomestljivo gibalo za rešitev težave, ki stisko povzroča, za človeško in medčloveško rast, za napredek.

S primerjavo zajezene vode moramo še dalje: njena energetska uporaba in varnost je odvisna od konstrukcije jezu, njen energetski izkoristek pa od tega, kako smiselno je na primer v jezu postavljena električna turbina in kako tehnično izpopolnjena je. Ali bo človek svojo stisko izkoristil za napredek ali ga bo stiska ogrožala, je odvisno tudi od tega, kako je socialno vzgojen za kljubovanje težavam; človeka z nizko frustracijsko toleranco podre že majhna težava, človek z visoko pa zdrži in prej ali slej energijo svoje stiske uporabi za napredek.

Tukaj moramo omeniti tudi socialno stroko. Ta je kot konstruktor električnih turbin na jezovih človeških socialnih stisk. Od fenomenološkega socialnega znanja – kaj, kam, kdaj in kako nameščati v jezove človeških socialnih stisk – in od metodološkega znanja, to je od kakovosti turbin, ki jih stroka pozna, je odvisen izkoristek energije pri reševanju socialnih zagat.

Stiska je prevladujoči vir energije pri samopomoči.

Pri dobrodelnosti pa je ta energetski vir šibkejši, saj ljudje nasplošno »tujih« težav ne doživljajo zelo intenzivno kot svojo stisko. Nekateri, socialno nadpovprečno nadarjeni ali vzgojeni,

doživljajo tuje težave bolj intenzivno, večina pa doživlja tuje težave bolj površno. Znova pa moramo poudariti, da je človek, ki tujih človeških težav popolnoma nič ne občuti, psihično ali socialno bolan.

Dobrodelnost ima pa še drugi, specifično človeški energetski vzgib. To je ***zavest soodgovornosti za soljudi.*** Ta zavest je etična ali z drugo besedo ekološka – ne toliko v smislu fizične ekologije, pač pa ekologije na področju vseh višjih človekovih razsežnosti: psihične, noogene, medčloveške, kulturnozgodovinske in bivanjske (Ramovš 1996a). Hans Küng ugotavlja, da je preživetje človeštva čedalje bolj odvisno od skupnega etičnega projekta človeštva (Küng 1992).

Zahodna misel je bila v preteklosti usmerjena predvsem individualistično, zato med misleci najdemo sorazmerno malo poglabljanja v medčloveške odnose. V tem stoletju se zdi, da je ta civilizacija prišla zaradi velike naseljenosti, nakopičenega orožja in drugih dejavnikov na mejo, ko mora, če hoče preživeti, ***menjati paradigmo individualistične miselnosti z resnim upoštevanjem soljudi.*** Med misleci tega stoletja se je temu izrecno posvetil Martin Buber (Buber 1978, 1982, 1982a), za njim pa Emmanuel Levinas, ki razčlenjuje filozofske in etične osnove medčloveškega sožitja na povsem nov, izviren način (Kovač 1989, 1994; Chalier 1994).

Po Levinasu je človek talec za druge. Talec je tisti, kogar življenje je odvisno od uspeha tistega, kateremu je talec. Če človeka gledamo iz oči v oči, iz obličja v obličje, golega in nezaščitenega, nam obličje drugega govori dvoje; prvo: »Lahko me raniš, ubiješ – s puško, z besedo, s čustvom, z brezbrižnostjo...« in prav tako razločno tudi drugo: »Ne smeš me ubiti! Varuj nezaščiteno krhkost mojega pogleda, mojega človeškega obličja!« Stvar človekove osebne odločitve je, kdaj sledi prvemu, kdaj drugemu. Levinas ugotavlja, da je solidarna odgovornost za drugega najglobljі etični ukaz človeške svobode in dostojanstva. Po filozofski poti prihaja torej do istega spoznanja o človeku, do katerega prihajajo socialni psihologi in družinski terapevti, da je namreč medčloveški odnos prav tako konstitutivna razsežnost človeške osebe, kakor individualna psihična ali biofizikalna; človekovo učlovečenje in počlovečenje ali samouresničenje ne more mimo medčloveškega odnosa.

Odločilni energetski vir dobrodelnosti torej ni niti prirojen niti privzrojen, pač pa ***pridobljen z zavestnim samooblikovanjem,*** sproži pa ga vsakokratna ***osebna odločitev*** za solidarno pomoč sočloveku.

2.6. Zgodovinski razvoj sociale

Več kakor milijon let, odkar obstaja človeška vrsta (Hlebš 1996), je človek na osnovi socialnega imunskega sistema preventivno skrbel za krepitev osebne klenosti in klenosti človeških skupin, zlasti temeljnih, prav tako pa reševal nastale socialne zagate, materialne in medčloveške.

Večino zgodovinskega razvoja ***sta samopomoč in dobrodelnost delovali kot bistveni del ljudskega in verskega izročila.***

Najstarejše oblike sociale lahko odkrivamo ***simbolično preoblečene*** v govorici mitov, bajk, pravljic, zlasti pa temeljnih etičnih zapovedi in prepovedi, kot je na primer v judovsko-krščanski kulturi deset zapovedi.

Konkretno življenje in sožitje ljudi se je – vsaj teh deset tisoč let od konca zadnje poledenitve sem – odvijalo po tirnicah ***tisočev vsakdanjih običajev in šeg poljedelsko-obrtniško-stanovske tradicije.*** Velik del običajev in šeg tradicije se nanaša prav na socialno preventivo in kurativo. Danes lahko tradicijo spoznavamo skorajda samo še iz etnografije, saj se je v življenju skorajda po vsem planetu življenje tako spremenilo, da njena dejanska uporaba sploh ni več mogoča; kolikor se že ohranja, gre bolj za žive socialne fosile ali pa za umetno etnografsko gojitev starih šeg. Če hočemo torej spoznati slovensko socialo pred stoletji, moramo poseči po zbirkah običajev in šeg, kakršna je na primer Praznično leto Slovencev Nika Kureta (Kuret 1989) in podobne.

Za zadnje tri do štiri tisočletja, od iznajdbe pisave sem, ***imamo pisane vire o sociali.*** Nanovo odkrite knjižnice klinopisnih ploščic Bližnjega vzhoda, stara egipčanska, indijska, kitajska, judovska, grška, rimska in druga literatura vsebuje številne podatke o preventivnem socialnem delovanju ter o reševanju materialnih in medčloveških problemov tedanjih ljudstev. Ti podatki so v vseh literarnih vrstah od pesniških, preko

kroniških do pravnih, kakršen je na primer Hamurabijev zakonik iz časa 1700 let pr. Kr. ali pa nekatere Mojzesove knjige v Svetem pismu. Zgodovino našega kulturnega izročila seveda najbolj razgrinja prav Sveto pismo – zbirka 72 knjig, ki so nastajale skoraj dve tisočletji, vse do konca 1. stoletja. Analiza besedil te knjige pod vidikom sociale razgrne tisoče stabilnih običajev, šeg, predpisov in trenutnih vsakdanjih rešitev s področja preventivne in kurativne sociale.

Krščanstvo, ki je oblikovalo tudi naše kulturno izročilo, je bilo na socialo posebej pozorno, saj je ljubezen do drugega njegova temeljna zapoved. Tako lahko ***v zgodovini krščanstva sledimo razvoju sociale na prav poseben način.*** Prve krščanske skupnosti v Jeruzalemu so v 1. stoletju po Kr. poskusile živeti brez privatne lastnine, tako da je zapisano: »Množica teh, ki so verovali, je bila enega srca in duha; tudi ni nihče govoril, da je kaj tega, kar je imel, njegovo, ampak jim je bilo vse skupno... Nobenega ubogega ni bilo med njimi; kolikor je bilo namreč posestnikov zemljišč ali hiš, so jih prodajali in ceno za prodane stvari prinašali ter polagali k nogam apostolov. Delilo pa se je vsakemu, kakor je kdo česa potreboval.« (Sveto pismo, Apd 4,32–35).

Ta prvotni »komunizem« ni zdržal v tedanji realnosti, saj je že v prvi generaciji Pavel med kristjani po Grčiji zbiral za jeruzalemske kristjane, kar pomeni, da so skupno preveč obubožali. Vsekakor pa je ostala solidarnost in sploh socialna usmerjenost bistvena sestavina krščanskega življenja. Podobno velja za previdnost pred nevarnostjo materialnega udobja, ki človeka tako rado osebnostno in socialno otopi, o čemer so številna spoznanja in izkušnje v Svetem pismu, povzema pa jih stavek: »Bogatin bo težko prišel v nebeško kraljestvo. (Mt 19,23). Ko je v 4. stoletju prišlo krščanstvo v rimskem cesarstvu na oblast, je potekal družbeni razvoj »krščanske Evrope« po zakonitostih, ki so začilne za oblast in imetje: to je praviloma nasprotje od socialne usmerjenosti na materialnem in na medčloveškem področju.

Ves čas pa so iz temeljne socialne usmerjenosti krščanstva poganjala nova in nova socialna gibanja: ***meniški redovi in bratovščine.***

Vsem stotinam vrst ***ženskih in moških redov*** je skupno radikalno versko življenje in medsebojna materialna enakost

(uboštvo) v redovni skupnosti, večina pa je imela kot posebno značilnost to ali ono socialno poslanstvo. Tako so na primer cistercijani (Stična) pred več kakor pol tisočletja učili naše ljudi sodobnega kmetovanja, frančiškani skromnega, celostnega in toplega človeškega odnosa do ljudi in narave, usmiljenke in lazaristi so bili posebej usmerjeni v zdravstveno in strežniško delo z bolniki, uršulinke in salezijanci v vzgojo mladine, slovenske šolske sestre so s svojimi gospodinjskimi in kuharskimi šolami uvajale zdravo prehrano in pametno gospodinjstvo...

Bratovščine pa so bile srednjeveška civilna povezava ljudi – kakor današnja združenja in društva – z določenim posebnim ciljem, neredko prav socialnim... Naj omenimo samo Bratovščino sv. Krištofa za omejevanje pijančevanja in preklinjanja, o kateri piše Valvazor (1641–1693). Ustanovil jo je baron Dietrichstein na Koroškem v začetku 16. stoletja za plemiče, štela je 80 članov in je baje dosegla lepe rezultate pri zastavljenih ciljih.

Z industrijsko revolucijo v prejšnjem stoletju se je način življenja tako spremenil, da tradicionalne oblike sociale niso bile učinkovite. Socialni imunski sistem je v novih razmerah rodil nove oblike socialne preventive in kurative. To so zlasti tri nove oblike: ***zavarovalništvo, zadružništvo in sindikalno gibanje.***

Zavarovalništvo se je porajalo spontano med rudarji in tovarniškimi delavci kot preventivna samopomoč proti materialni revščini v primeru nesreče ali smrti. Prve oblike zavarovanja so se imenovale bratovske skladnice. Porajanje te nove oblike odlično prikaže diplomska naloga Veronike Bregant (Bregant 1995), ki je raziskala zgodovino sociale v zgornji savski dolini od začetka do druge svetovne vojne. Zanimiva je ugotovitev, kako so jeseniški rudarji imeli svoje zavarovanje vsaj sto let pred splošnim uvajanjem te nove oblike sociale v Sloveniji – v to jih primorala vsakdanja življenjska nuja. Ko pa so leta 1905 pogorele Rateče, so to nevsakdanjo akutno socialno stisko reševali ljudje na tem področju povsem na stoletni tradicionalni način: s solidarnostnim zbiranjem v materialu in denarju ter pomoči pri obnovi vasi. Ob teh kroniških podatkih se jasno vidi, kako se nove oblike sociale porajajo iz vsakdanje problematike v spremenjenih razmerah, ko stari modeli za njeno reševanje in preprečevanje niso več uporabni.

Konec prejšnjega stoletja in v začetku našega je bila med našimi kmeti in obrtniki huda gospodarska kriza, deloma zaradi porajajoče se industrializacije in vdiranja tujega kapitala na naša tla, deloma zaradi naravnih ujm v vinogradništvu in ostalih kmetijskih panogah. Da ni prišlo do najhujše pauperizacije in izselitve večine slovenskega prebivalstva gre zasluga genialnemu Janezu Evangelistu Kreku (1865–1917). Uvedel je kmečko in obrtniško ***zadružništvo*** in ga razširil skorajda v vsak slovenski kraj. V kombinaciji s krajevno ali zadružno ***hranilnico in posojilnico*** je bil to izjemno uspešen sveženj socialnih akcij, ki so rešile slovenskega kmeta in obrtnika pred propadom in jima pomagale k mehkemu prehodu v nov industrijski način dela in trga. Če k temu dodamo še številne socialne knjige in članke, ki jih je napisal, je ***Krek nedvomno največji socialni delavec v slovenski zgodovini.***

Nečloveško kapitalistično izkoriščanje je izzvalo še tretjo novo obliko socialnega varstva, ***sindikalno gibanje.*** Organizirani delavci so s stavkami vsaj do neke mere uspevali v boju za osnovne pravice preživetja, če že ne človeka vrednega življenja svojih družin. Čim bolj pa so uspevali v preskrbi materialnega preživetja tem bolj so sindikati prevzemali tudi organizacijo zadovoljevanja višjih človeških potreb delavcev in njihovih družin, kot so izobraževanje, razvedrilo in podobno.

Sodobni poindustrijski, informacijski svet pomeni za človeka in človeško sožitje spet povsem nove razmere; zdi se, da je premik tokrat še veliko korenitejši, kakor je bil ob prehodu iz poljedeljsko-obrtniško-stanovske družbe v industrijsko. Tudi danes socialni imunski sistem poraja nove, sedanjim razmeram primerne oblike sociale. Te so zlasti: ***porajanje in razvoj socialne stroke, skupine in organizacije za samopomoč, sodobne dobrodelniške organizacije, socialna država, tržna podjetja za socialne usluge in podobno.*** O vsem tem podrobneje v posebnih poglavjih.

2.7. Socialno delo kot stroka

Zametki poklicnega in strokovnega socialnega dela segajo v davnino. Nešteti redovniki so bili na primer v naši kulturi pravi poklicni preventivni ali kurativni socialni de-

lavci, ki so ta poklic opravljali z več kakor polnim delovnim časom in na visokem strokovnem nivoju tedanjega znanja.

Socialno delo kot stroka v sodobnem pomenu besede pa se je pojavilo sorazmerno pozno v tem stoletju, potem ko je socialni imunski sistem v glavnem že poskrbel za osnovno prilagoditev industrijskemu načinu življenja in sožitja.

Pogoja za obstoj neke stroke sta ***sistematično šolanje na potrebni stopnji in družbene možnosti za profesionalno zaposlovanje.***

V sociali je bila vse do zadnjih desetletij zelo v ospredju materialna revščina in materialne potrebe prebivalstva. Reševanje te problematike pa se zdi strokovno manj zahtevno, zato ***se je stroka socialnega dela porajala od vsega začetka na prenizki stopnji šolanja:*** srednješolski in višje ali visokošolski, ne pa fakultetni z lastnim podiplomskim študijem. Posledica tega je bila, da je ostajal vse do danes pretežno bolj ali manj povezan splet sociali prilagojenih pomožnih ved: prava, psihologije, pedagogike, psihoterapije, sociologije...

Nizek, začetniški nivo socialne stroke se kaže zelo jasno na področju poklicne identitete, strokovne publicistike, delovanja poklicnih združenj, ugledu poklica v očeh drugih poklicev in v javnosti, v strokovnem izrazju...

Prav ***strokovno izrazje*** je morda najbolj zgovoren barometer strokovne ravni, z druge strani pa je ustrezno in lepo strokovne izrazje tudi odličen motor stokovnega napredka. Nedodelana ali nelepa strokovna govorica je z vidika strukturne analize jezika najbolj nedvoumen znak, da s stroko ni v redu. Če so jasne stvari in če človek ravna v skladu z njihovo naravo, je tudi govorica jasna in lepa. Oblikovanje lepega domačega in ustreznega strokovnega izrazja je v slovenski sociali najbolj pereča potreba, ker je pogoj za razvoj stroke, zato se pomudimo malo več ob njej.

Besede so važne. Povedo resnično stanje stvari ali pa se o njem motijo in lažejo. Zato same po sebi človeka oblikujejo ali pa kvarijo. Prave besede vnašajo z medčloveškim občevanjem v družbo red, neustrezne besede pa zmedo. Nekdaj so to utemeljevali filozofi miselno. Konfucij je na primer dejal, da bi vladanje, če naj bo dobro, zagotovo začel z razčiščevanjem

pojmov in uporabo pravih besed zanje (Konfucij 1988: 166). Danes je ta nuja empirično dejstvo, saj prehajamo v informacijsko dobo, vsa informatika pa temelji na urejeni, adekvatni informaciji.

Ena prvih nalog vsake stroke je ***oblikovanje lastnega strokovnega izrazja.*** Deloma ga prevzema iz svojih pomožnih ved. Čim bolj je nova stroka na to ali ono pomožno vedo naslonjena, tem več njenega strokovnega izrazja si od nje izposodi. Seveda pa obstaja neka meja pri tem izposojanju tujega strokovnega izrazja; če ga ima nova stroka preveč, pomeni, da je bodisi nastala brez potrebe, bodisi da še ni zadostila osnovnim pogojem, da bi bila samostojna veda. ***Če ima neka stroka svoje lastno področje, ki opravičuje njen obstoj in razvoj, potem si glavnino svojega strokovnega izrazja ustvari sama, tako da izbira primerne izraze iz splošnega narodnega jezikovnega zaklada, deloma pa tudi iz mednarodnega klasičnega izrazja.*** Te pojme si jasno strokovno opredeli in operacionalizira, da ji služijo kot osnovno strokovno orodje za pouk stroke, za strokovno delo in za raziskovalno napredovanje.

Naše socialno delo in socialno delo sploh je na področju lastnega strokovnega izrazja še zelo v povojih. Strukturna analiza njegovega strokovnega izrazja bi pokazala, da je največ strokovnih izrazov v socialnem delu izposojenih iz pravnega in upravnega strokovnega izrazja. Čeprav so pomožne vede socialnega dela tudi psihologija, pedagogika, medicina in druge, ki so po svoji naravi usmerjene v pomoč ljudem v stiski, ima današnje naše socialno delo od njih izposojenega manj strokovnega izrazja. Uprava in pravo pa sta tipična predstavnika države, oziroma prisile in zunanje organizacije, ne pa osebnega individualnega pristopa k človeku. To je zgovoren pokazatelj dosedanje usmerjenosti našega socialnega dela.

Že pred leti, ko sem pisal o socialni alkohologiji (Ramovš 1988: 55–58), sem analiziral nekatere strokovne pojme socialnega dela in razmišljal o ustreznejših možnostih, ki bi pomagale preusmerjati razvoj stroke iz upravno-administrativnega trenda v trend specifične socialne pomoči ljudem v stiski. Kot neprimerne sem analiziral zlasti strokovne pojme: referat –

naziv za delovno mesto socialnega delavca; stranka – za človeka v stiski, ki išče pomoč; obravnava – za postopek nudenja socialne pomoči; uradni zaznamek in zapisnik – za oblike strokovnega beleženja informacij pri socialnem delu; dosje – za celoto dokumentacije socialnega dela s človekom ali z družino; registracija primera – za začetek socialnega dela s človekom v potrebi... Za alkoholološko delo so se že tedaj pokazali kot dobri na primer pojmi: socialno urejanje (alkoholika in njegove družine), zapis pogovora, popis socialne težave...

Primeri slabega strokovnega izrazja so ***napačne rabe predlogov*** v sociali. Splošno se govori na primer: »na center za socialno delo« ali »na skupino«. Pojma center in skupina zahtevata rabo krajevnega predloga »v«. Nihče ne reče, da gre »na družino«, ampak »v družino«; skupina pa je ne le jezikovno, ampak tudi vsebinsko na isti črti z družino. Če rečem v vsakdanji jezikovi rabi, da grem »na hišo«, bo to pomenilo dobesedno »na streho hiše« ali preneseno: v boj s hišo, da se »znesem nad to hišo«. Ta drugi, preneseni pomen izraža vzvišeni, oblastniški in gospodovalni odnos moči nad šibkejšim. Predložne zveze »na center za socialno delo« ali »na skupino« izražajo nevede in nehote ta vzvišen, oblastniški odnos birokratske sociale. In kakor globoko sta zakoreninjena v strokovni rabi!

Problematika strokovnega izrazja v naši sociali ni do danes še nič bolje rešena. Sociala je še daleč od tega, da bi lahko sistematično pripravljala skupaj s Slovensko akademijo znanosti in umetnosti – kakor so to naredile ali delajo druge stroke – slovar slovenskega strokovnega izrazja v sociali.

Zdi se, da zadnja leta pospešeno vdira v socialo zmedeno in nelepo izrazje zlasti iz dveh virov.

Pri prevajanju strokovne literature ***iz angleščine*** nekateri dobesedno prevajajo njihove strokovne izraze in jih vnašajo kot nove domače strokovne pojme. Bistvo neke nacionalne kulture je njeno občutenje in doživljanje življenja, ki se izraža v jeziku. Na primer izraz »načrtovanje skrbi« je v angleškem izvirniku lahko lep in zelo ustrezen izraz za strokovno poimenovanje sistematičnega načrtovanja pri socialnem delu, v slovenščini pa ne pove tega, ampak prej obratno. Slovenska beseda skrb označuje več pojmov. Njen prvi pojmovni in prevladujoč pomen je pasivni: »občutek nemira, tesnobe zaradi

neprijetnega, težkega položaja ali strahu pred njim...«, in šele na drugem mestu, ki v rabi zelo zaostaja za prvim, je aktivni pomen besede skrb: »aktivnost, prizadevanje za uresničitev, normalen potek česa...« (Slovar slovenskega knjižnega jezika 1985, 4. knjiga, str. 710). V slovenščini torej izraz »načrtovanje skrbi« pomeni najprej načrtovanje občutka nemira, načrtovanje tesnobe zaradi neprijetnega, težkega položaja ali strahu pred njim..., torej načrtovanje socialnih težav in stisk ljudem, kar pa že vsebinsko meji na »povzročanje skrbi«, ne pa načrtovanje preprečevanja ali reševanja njihovih skrbi. Tako dvoumen pojem ne more postati dober strokovni pojem, kajti prav ga razume le tisti, ki ima v glavi izvirni angleški pojem, vsi tisti, ki pa mislijo in čutijo v slovenščini, so zaprepadeni, kaj hoče s takim izrazom povedati socialna stroka.

Drugi vir slabih izrazov so ***domače skovanke,*** tudi večinoma po duhu tujih jezikov. Izraz »samopomočne« skupine ni le jezikovno napačen, temveč tudi prav komičen, saj se deležniki tvorijo iz glagolov, ne pa iz samostalnikov. Samopomočen torej nikakor ne more biti izpeljanka iz samostalnika pomoč, ampak je kvečjemu iz glagola pomočiti se; če pa nekomu uide in se pomoči, je nemogoče prestavljati si, da bi lahko sam sebi in svojim pomagal v kaki težji socialni nalogi, kakor je ta osnovna biološka.

Navedena primera kažeta, kako prehajajo v strokovno rabo neustrezni izrazi, ki so nastali spontano, vendar pa brez čuta za slovenščino in brez uporabljanja osnovnih pripomočkov za oblikovanje strokovnega izrazja, kakor sta pravopis in slovar slovenskega knjižnega jezika. Ko se nepravilen ali nelep strokovni izraz ukorenini, je z njim kakor z razvado: potrebna je desetkratna energija, da ga morda nadomestimo z ustreznejšim in lepšim, kakor če bi bili prvotno sistematično poskrbeli za oblikovanje dobrega strokovnega izrazja.

Skrb za dobro in lepo strokovno izrazje seveda ni edina naloga socialne stroke, da bi napredovala in opravila svoje specifične naloge. Potreba po njenem oblikovanju, o kateri sem govoril, je dokaz, da na področju sociale nastaja samostojna stroka – socialno delo, ki je nov – današnjemu času primeren poganjek iz korenin naravnega socialnega imunskega sistema, neizoblikovanost strokovnega jezika socialnega dela pa je znak, da je ta stroka šele v porajanju in začetnem razvoju.

2.8. Konceptualne podlage današnje sociale

V prvih poglavjih smo se mudili pri podobi človeka in ugotavljali, kako odločilno vpliva na oblikovanje ali zanemarjanje socialnih imunskih vzgibov pri človeku. ***Na družbeni ravni, kjer konkretno socialo oblikuje socialna politika države, ima odločilni vpliv prevladujoča socialna teorija o družbi;*** torej odgovor na vprašanji: kaj je družba in kako (naj) deluje?

Za industrijsko obdobje družbenega razvoja naše civilizacije, to je glavnina prejšnjega in tega stoletja, lahko med množico družbenih teorij, izluščimo kake štiri prevladujoče koncepte, ki so podlaga večini današnje sociale v zahodni kulturi in drugod, kjer ima ta svoj vpliv. To so liberalistični koncept, marksistično-leninistični komunizem, socialdemokratski koncept in katoliški socialni nauk.

Prosvetljenstvo in racionalizem 18. stoletja je strnil renesančno ozaveščanje človekove individualne osebnosti v geslih francoske revolucije: ***enakost, svoboda in bratstvo.*** V posmeh temu prebujenemu čutu za človeško individualno osebo in njeno dostojanstvo je tedaj prihajalo ***obdobje strašnega socialnega izkoriščanja v zgodnjem kapitalizmu,*** ko je velik del sproletariziranega prebivalstva brez premoženja živel iz rok v usta, če je sploh imel delo. Nenehno garanje za nizke mezde, ki so zadostovale kvečjemu za golo telesno preživetje, je v povezavi z izumiranjem tradicionalnih modelov socialnega varstva porajalo poleg materialne bede tudi množično zapadanje ljudi v drugo socialno patologijo: alkoholizem, potepuštvo, zanemarjanje in zloraba otrok, agresivnost in podobno.

To stanje opisujejo v literaturi ***pisatelji,*** v družboslovju ***analitiki,*** kakršna sta tudi Marx in Engels, v pedagogiki genialni ***vzgojitelji zanemarjene mladine,*** kakor sta Janez Bosco v italijanskem Torinu sredi prejšnjega stoletja (Bianco, Ambrogio 1974) in Anton Semjonovič Makarenko v porevolucijski Rusiji (Makarenko 1950, 1963).

Po cele dneve brez dopusta in praznikov so delali celo otroci. Takega otroka – delavca v neki mariborski ali morda celovški predilnici opisuje Slomšek leta 1846 v ***prvi sloven-***

ski socialni pesmi: Ubogi otrok v faberkah (Škafar, Emeršič 1991: 29–30); ker je manj znana, je morda dobro, da jo za ponazorilo socialnih razmer navedemo:

»Jaz preubogo revno srotle
sem v dvanajstem letu že,
pa sem slabo in revečno,
bledo moje lice je.

Osem let še nisem 'melo,
dali so me stariši,
da vreteno tu obračam,
ino predem cele dni.

Toplo sonce zunaj sije,
pa na sonce it' ne smem,
kadar rožice cvetijo,
srotle jaz za nje ne vem.

Kadar mlade, bele ovčke
po ledin'ci skačete,
moram pri vretenu stati,
da otekle 'mam nogé.

Ljube ptičice, veselo
ve po drevju pojete,
jaz pa revno, ubogo revše
pri vretenu jokam se.

Oh, kak' srečno ljuba ž'vinca
po planinah tam živi,
srečni so pastirji mladi,
vsi rdeči kakor kri.

Jaz pa v tej veliki hiši
mlado srotle zdaj medlim,
nimam nauka, ne veselja,
revše bom, dokler živim.

V faberko me oče dajo,
ino grejo žganja pit;
kavo kuhajo si mati,
jaz pa moram tukaj bit'!

Kar z vretenom jaz zaslužim,
stariši zapijejo;
srotle sem ino ostanem,
dokler smrt me vzela bo.

Kol'ko revnih, zapuščenih
je po faberkah otrok!
Kjer ni vere, ni ljubezni,
tam je samo d'nar njih bog.«

Slomšek je zazrt v socialno tradicijo kmečko-obrtniško-stanovske družbe, ki se je v njegovem času začela za vedno poslavljati. Za socialo je pomemben po svojih preventivnih posegih, na primer proti pijančevanju (okrožnice, ustanovitev abstinentskega gibanja v Sloveniji), zlasti pa z uvajanjem splošne izobrazbe – napisal je prvi izvirni slovenski šolski učbenik Blaže in Nežica v nedeljski šoli (Slomšek 1942), v katerem je poleg šolske snovi tudi veliko direktne socialno in zdravstveno preventivne vsebine. V navedeni pesmi je predvsem socialni diagnostik, ki dokumentira materialno in med-človeško patologijo zgodnjega kapitalizma.

Vsi družbeni koncepti, ki smo jih navedli v začetku kot podlago večini današnje sociale, to so liberalistični tržni koncept, marksistično-leninistični komunizem, socialdemokratski koncept in katoliški socialni nauk, so se rodili v prejšnjem stoletju na osnovi vse večjega ozaveščanja individualne človeške osebe, možnosti bogatenja manjšine v industrijsko-tržni družbi in hudih socialnih razmer večine v zgodnjem kapitalizmu. Poln razvoj in razmah pa so doživeli ti koncepti v družbeni realnosti našega stoletja.

2.8.1. Liberalistični tržni koncept

Liberalistični tržni koncept terja kar največje pravice na področju svobodne proizvodnje in trgovine. Njegovi glavni usmeritvi sta zasebni dobiček in gospodarski napredek, njegov pogled je praviloma parcialen in individualističen pod vidikom lastnika kapitala in menagerjev. Državno regulativo skuša čim bolj omejiti, etične norme so mu obrobne ali celo tuje, s tem pa tudi ekološka zavest odgovornosti do narave, drugih ljudi, skupin, narodov in prihodnjih pokolenj človeštva. V zgodnjem kapitalizmu je uprabljal grobe metode nasilja, danes se poslužuje predvsem medijske in finančne moči.

Za socialo ima liberalistično tržni koncept najmanj posluha. V njegovi osnovi je razvojna ideja o brezobzirnem boju za obstanek, v katerem preživijo le najmočnejši, najbolj nasilni, najbolj zviti... V politiki se liberalistični koncept navadno odene v gesla, da mora država najprej pustiti zmožnim, da dvignejo proizvodnjo, nato pa bodo z davki lahko financirali socialo, vzgojo in druge neprofitne sektorje. Ta koncept je zelo navzoč v socialni politiki Združenih držav Amerike, seveda pa niti tam niti kje drugje popolnoma. V času komunizma ga je v socialni politiki zahodnih držav nenehno korigirala nevarnost revolucije, stalno ga drži v nekih mejah nevarnost socialnih nemirov, močan korektiv v zadnjem času je prebujena ekološka zavest.

2.8.2. Marksistično-leninistični komunizem

Marksistično-leninistični komunizem je nastal sredi prejšnjega stoletja; njegovi temeljni programski deli sta Komunistični manifest (1948) in obširna ekonomsko družbena analiza Kapital (1. del 1867, 2. in 3. del 1885–94), ki sta ju napisala Karl Marx in Friderich Engels. Ta koncept vidi rešitev socialnih krivic v družbi v revolucionarnem preobratu, v katerem prevzame oblast proletariat, vzpostavi svojo diktaturo, ukine privatno lastnino proizvajalnih sredstev in vzpostavi socialno državo, katere cilj je utopična brezrazredna družba socialne pravičnosti in blaginje. Na oblast ni prišel v industrijsko razvitih državah kapitalizma, za kar je bil koncipiran, temveč v gospo-

darsko in družbeno zaostali Rusiji, in sicer 1917 z oktobrsko revolucijo pod vodstvom Lenina. Po drugi svetovni vojni se je razširil v celotno vzhodno Evropo, na Kitajsko in v več drugih azijskih in afriških držav, na ameriški celini pa na Kubo. Praviloma je povsod vladal s hudim terorjem, tako da spadajo Stalin in drugi komunistični voditelji med največje nasilneže in diktatorje v novejši zgodovini. Sam se je predstavljal pod etiketo naprednega demokratičnega socializma.

Poleg komunističnega socializma je bilo še več drugih prizadevanj za socializem, med njimi nacionalistični in diktatorski nemški nacionalsocializem, pa tudi evolucijski in personalistični krščanski socializem. V času svojega vzpona in vrhunca je komunistični socializem zasenčil in zadušil vse druge, samo socialno poanto v ideji socializma pa – podobno kakor nacionalsocializem v Nemčiji – zelo komprimitiral.

Na socialnem področju je za vse države s komunističnim socializmom značilno prizadevanje za socialno državo, in sicer kolektivističnega tipa s cilji na materialnem področju. S podružbljenjem kapitala, z entuzijazmom začetnega prizadevanja velikega dela prebivalstva, pozneje pa z mednarodnimi krediti je večina komunističnih držav vzpostavila sorazmerno visok nivo socialne države glede na svoje realne gospodarske zmogljivosti. Najvišje je v tem gotovo prišla SFR Jugoslavija, ki je bila nekaj posebnega tudi po svojem poskusu uvajanja samoupravljanja.

Najbolj vidna napaka marksističnega komunizma je bilo gospodarstvo, v katerem so vse te države v nekaj generacijah tako zaostale za demokratičnim svetom, da je ***prizadevanje za socialno državo izgubilo materialno osnovo.***

V državah komunističnega socializma je bila ***ukinjena civilna družba osebne pobude in osebne odgovornosti ter prostih združenj tudi na socialnem področju.*** Razna društva (invalidska, upokojenska, poklicna...) so delala bolj kot senca oblasti kakor svobodno interesno civilno združevanje. Diktatura ne gre skupaj s svobodnimi združenji ljudi, kakor tudi ne z zasebnostjo, ki je tako značilna za družino. Zato je bilo za socialo v teh državah značilno tudi ***umetno pospeševanje razpada tradicionalnega tipa družine,*** kar se je v vsej industrijski civilizaciji v tem času tako in tako dogajalo zaradi sprememb v načinu življenja.

Za večino držav komunističnega socializma je veljalo, da je ***socialna problematika ostanek kapitalističnega družbenega reda ali diverzija sovražnih sil pri razvoju socializma, zato socialnega varstva kot resorja in kot samostojne stroke sploh niso dopuščali.*** V tem je bila Jugoslavija izjema, saj je to področje razvijala kar vzporedno z zahodnimi državami, čeprav seveda v svojih okvirih zgolj državne, oziroma socialistične samoupravne sociale.

Marksistični komunizem je do začetka devetdesetih let propadel skoraj v vseh državah; najprej gospodarsko nato pa tudi politično. Za sabo je pustil poleg gospodarske zaostalosti tudi oslabel čut za osebno pobudo in osebno odgovornost v ljudeh ter pomanjkanje struktur civilne družbe, zato se v to praznino večinoma naseljuje za socialo neugodni liberalistični trg zgodnjega kapitalizma, medtem ko so ljudje navajeni sorazmerno dobre socialne skrbi od države.

2.8.3. Socialdemokratski koncept

Socialdemokratski koncept izhaja iz istih družbenih razmer in ima iste težnje po socialni državi kakor komunistični socializem, vendar pa se od njega bistveno razlikuje: ne zagovarja revolucije in ukinitve privatne lastnine, ampak socialno evolucijo po demokratični poti večstrankarske politike, izrecno podpira civilno družbo kot partnerja države, ***državi nalaga s socialno usmerjenostjo velika bremena, toda z ohranitvijo trga pušča tudi prosto pot gospodarskemu razvoju in s tem državi omogoča materialno podlago za zagotavljanje relativne socialne blaginje vsemu prebivalstvu.***

Ta koncept je bil v zadnjih desetletjih najbolj uresničen v skandinavskih državah, na Danskem in v Kanadi, deloma pa tudi v mnogih drugih, saj so vse zahodne demokratične države bolj ali manj vedno pod vplivom strank s socialdemokratsko usmeritvijo. Tako je prišlo v osemdesetih letih do paradoksa, da so bila socialistična prizadevanja po socialni državi daleč bolj uresničena v kapitalističnih državah s socialdemokratsko usmeritvijo, kakor pa v državah komunističnega socializma, ki so na temelju teh obljub nastale in se ohranjale.

2.8.3. Katoliški socialni nauk

Katoliški socialni nauk je naziv za družbeno teorijo katoliške Cerkve, ki se je začela razvijati kot zapoznel odgovor na socialno problematiko kapitalizma konec prejšnjega stoletja, sedanjo stopnjo razvoja pa je ta nauk dosegel po letu 1960. Pri katoliškem socialnem nauku gre res v celoti za teorijo, ki se – vsaj zadnja desetletja – izrecno ograjuje od vsake konkretne politične uresničitve.

Za krščanstvo je socialna usmerjenost bistvena komponenta. Temeljni svetopisemski teksti imajo izrecno socialno vsebino. Tako je na primer besedilo, ki govori o tem, na kakšen način edinole lahko človek doseže smisel svojega življenja; po tem bo dokončno sojena vrednost njegovega življenja ob smrti:

»Ko pride Sin človekov v svoji slavi in vsi angeli z njim, takrat bo sédel na prestol svojega veličastva. Pred njim se bodo zbrali vsi narodi in ločil bo ene od drugih, kakor pastir loči ovce od ovnov. Ovce bo postavil na svojo desnico, ovne pa na levico. Tedaj bo kralj rekel tistim, ki bodo na desnici: 'Pridite, blagoslovljeni mojega Očeta! Prejmite v posest kraljestvo, ki vam je pripravljeno od začetka sveta! Kajti lačen sem bil in ste mi dali jesti, žejen sem bil in ste mi dali piti, tujec sem bil in ste me sprejeli, nag sem bil in ste me oblekli, bolan sem bil in ste me oskrbeli, v ječi sem bil in ste prišli k meni.' Tedaj mu bodo pravični odgovorili: 'Gospod, kdaj smo te videli lačnega in te nasitili ali žejnega in ti dali piti? Kdaj smo te videli tujca in te sprejeli ali nagega in te oblekli? Kdaj smo te videli bolnega ali v ječi in smo prišli k tebi?' Kralj jim bo odgovoril: 'Resnično vam povem: karkoli ste storili enemu izmed teh mojih najmanjših bratov, ste storili meni.' Tedaj poreče tudi tistim, ki bodo na levici: 'Proč izpred mene, prekleti, v večni ogenj, ki je pripravljen hudiču in njegovim angelom! Kajti lačen sem bil in mi niste dali jesti, žejen sem bil in mi niste dali piti, tujec sem bil in me niste sprejeli, nag sem bil in me niste oblekli, bolan sem bil in v ječi in me niste oskrbeli.' Tedaj bodo tudi ti odgovorili: 'Gospod, kdaj smo te videli lačnega in žejnega ali tujca ali nagega ali bolnega ali v ječi in ti nismo postregli?' Tedaj jim bo odgovoril: 'Resnično vam povem: vse, česar niste storili enemu izmed teh najmanjših, tudi meni niste storili.' Ti pojdejo, da prejmejo večno kazen, pravični pa večno življenje.« (Sveto pismo, Mt 25,31–46).

Še krajše je to povedano v sklopu temeljnih načel Jezusovega govora na gori v evangeliju: »Vse, kar želite, da bi ljudje vam storili, storite tudi vi njim!« (Sveto pismo, Mt 7,12).

V krščanstvu so bila prizadevanja po socialni drži vedno prisotna, nekatere izrazito socialne modele in strukture smo omenjali v poglavju o zgodovini sociale. Prav tako pa drži, da je katoliška Cerkev bila od 4. stoletja naprej v Evropi tesno povezana z oblastjo. Kljub temu, da je navedena besedila ves čas imela za svojo temeljno usmerjenost, je ***na socialne krivice zgodnjega kapitalizma reagirala neustrezno in nezadostno, kolikor je sploh reagirala;*** kapitaliste je neučinkovito opominjala na pravičnost do delavcev, tem pa zapovedovala poslušnost oblasti in potrpežljivost v prenašanju bede in krivic. Kot ustanova je bila družbeno zakoreninjena še v fevdalizmu in tradicionalni kmečko-obrtniško-stanovski kulturi, zato je prišlo razsvetljenstvo, industrijska revolucija in družbeno razslojevanje zgodnjega kapitalizma, ne da bi te nove pojave prav prepoznala in razumela. Postavila se je v obrambno držo za stari red, pa tudi za svoje privilegije v njem.

Šele konec 19. stoletja je katoliška Cerkev izrecno javno reagirala na nove družbene razmere, ko je papež Leon XIII. l. 1891 napisal okrožnico ***Nove stvari*** (Rerum novarum). Ta okrožnica, ki jo imenujejo tudi prva delavska okrožnica, je ***začetek sodobnega katoliškega socialnega nauka.*** V Sloveniji je našla zelo ugodna tla, krščansko socialno gibanje z Janezom Evangelistom Krekom na čelu je ob opori te okrožnice doseglo izjemne socialne rezultate v težavnih razmerah, o čemer smo že govorili.

Leta 1931, med veliko gospodarsko krizo kapitalistične družbe, je papež Pij XI. izdal novo socialno okrožnico ***Ob štiridesetletnici*** (Quadragesimo anno). V letih nacistične priprave na vojno in med njo je izšlo še nekaj okrožnic, ki so bolj ali manj socialnega značaja: ena je usmerjena predvsem na obrambo socialnih pravic v nacistični Nemčiji (1937), druga takoj za njo (1937) je naperjena proti marksističnemu komunizmu. Med vojno je novi papež Pij XII. imel za božič ali za binkošti obširne radijske govore socialnega značaja (1941, 1942, 1943 in 1944).

Leta 1961 je papež Janez XXIII. izdal socialno okrožnico ***Mati in učiteljica*** (Mater et magistra). Ta okrožnica je po sedemdesetih letih katoliškega socialnega nauka prava prelomnica. Vse do tedaj je bila Cerkev s svojim socialnim naukom še vedno v obrambi tradicionalnega predindustrijskega reda in svojih lastnih socialnih pravic, na nove pojave pa gledala nezaupljivo. Z papežem Janezom 23. in 2. vatikanskim koncilom pa je v razmerah sodobnega sveta začela iskati pozitivne prvine, v svojem poslanstvu pa možnosti pozitivnega prispevka v blagor celotnega človeštva.

Isti papež je izdal še eno pomembno socialno okrožnico ***Mir na zemlji*** (Pacem in terris), v kateri celostno razčleni vprašanje človekovih pravic in dolžnosti. V obdobju hladne medblokovske vojne je bila ta okrožnica tudi poseg v zapleteno svetovno gospodarsko in politično dogajanje.

Najvišja kategorija cerkvenega dokumenta so izjave koncilov, to je zbora vseh škofov Cerkve, ki se sestajajo včasih celo na več stoletij enkrat. Zadnji, to je 2. vatikanski koncil je bil v letih 1962–65, ko je v vatikanski baziliki v Rimu zasedalo 2.500 škofov iz vsega sveta. Na zadnjem zasedanju, 1965. leta, so sprejeli temeljni pastoralni dokument, konstitucijo ***Veselje in upanje*** (Gaudium et spes) – O cerkvi v sedanjem svetu. V njej je katoliška Cerkev opredelila svoj pozitivni odnos do spremenjenih razmer in do glavnih vprašanj svojega služenja sodobnemu človeku. Konstitucija, ki obsega kakih šestdeset strani besedila, se začne z značilnimi besedami: »Veselje in upanje, žalost in tesnoba današnjih ljudi, posebno ubogih in vseh kakorkoli trpečih, je hkrati veselje in upanje, žalost in tesnoba Kristusovih učencev. In ničesar resnično človeškega ni, kar ne bi našlo odmeva v njihovih srcih...«

V naslednjih letih je papež Pavel VI. izdal dve socialni okrožnici: leta 1967 ***O delu za razvoj narodov*** (Populorum progressio), leta 1971 pa ***Ob osemdesetletnici*** (Octogesima odveniens). Isto leto je za obletnico prve socialne okrožnice tudi generalna skupščina škofovske sinode izdala socialno okrožnico ***O pravičnosti v svetu.***

Najbolj ploden je v socialnih okrožnicah sedanji papež Janez Pavel II. Leta 1981 je izdal okrožnico ***O človeškem delu*** (Laborem exercens), leta 1987 okrožnico ***O skrbi za socialno vprašanje*** (Sollicitudo res socialis), leta 1991 – ob

stoti obletnici prve – pa okrožnico ***Ob stoletnici*** (Centesimus annus).

Poleg teh osnovnih je bilo v zadnjih letih še več drugih socialnih cerkvenih dokumentov. Nekateri se ukvarjajo s posameznimi problemi (AIDS, žensko vprašanje...), drugi so lokalnega značaja (na primer znani napredni socialni dokumenti južnoameriških škofov ali pa odlično »pastirsko pismo o socialnem vprašanju« avstrijskih škofov 1990).

Osnovni dokumenti katoliškega socialnega nauka, ki smo jih navedli, so danes prevedeni in zbrani v vseh jezikih, kjer deluje katoliška Cerkev, ob samih besedilih pa so številna strokovna dela, ki jih komentirajo in obravnavajo. V slovenščini so izhajali večinoma sproti v obliki brošur, leta 1994 pa so izšli zbrani v obširni knjigi z uvodno študijo in krajšimi komentarji (Juhant, Valenčič 1994), v obliki monografije pa je napravil »pregled katoliškega družbenega nauka« tudi Anton Stres (Stres 1991).

Tukaj nismo prikazali vsebine posameznega od dokumentov katoliškega socialnega nauka, glavni poudarek vsakega od njih večinoma nakaže že naslov. Johannes Schasching, eden največjih strokovnjakov na področju katoliškega socialnega nauka, ki je napisal obširne knjižne komentarje glavnih socialnih okrožnic v zadnjem obdobju (Schasching 1988, 1991), povzema ***štiri temeljne principe,*** iz katerih izhaja današnji katoliški socialni nauk:

1. človekova oseba kot temeljna vrednota vsakega socialnega reda;

2. solidarnost človeka do soljudi;

3. subsidiarnost socialnih pravic in odgovornosti na vseh stopnjah: osebni, družinski, razredni, državni, svetovni;

4. javna blaginja in odgovornost zanjo na državni in mednarodni ravni.

Katoliški socialni nauk je zgolj teorija, ki nima namena, da bi postala konkretni program kake socialne politike, niti se ne enači s konkretno politiko katerokoli države ali politične stranke. Katoliška Cerkev daje v njem na voljo svojim članom in sodobnemu svetu svoj velik intelektualni in moralni potencial za preventivni in kurativni spoprijem z današnjo socialno problematiko.

2.9. Socialnopolitični okvir sociale

2.9.1. Vsa politika mora biti človeška

Osrednja vrednota smiselne in poštene politike je notranje in zunanje svoboden človek, njegov osebni razvoj in urejeni medčloveški odnosi. Njen cilj je socialna varnost vseh državljanov . Edini smisel politike je, da vse to omogoča in pospešuje.

Sodobne države se postopoma razvijajo v ***socialno državo,*** ki prevzema odgovornost za reševanje osnovnih socialnih težav vsega prebivalstva. Bistvo socialne države, pravi Wilensky, je v tem, da slehernemu državljanju zagotovi kot politično pravico minimalne standarde, ki se nanašajo na dohodek, na prehrano, na zdravstveno varstvo, na izobraževanje in na stanovanje (Rus 1990: 19).

Razvoj v smeri socialne države je splošen, seveda pa ima v različnih državah zelo različno obliko in stopnjo.

Razvite države na zahodu, zagotavljajo lastnikom kapitala in delavcem visoko materialno blaginjo, vsem prebivalcem pa relativno dobro socialno varnost. Pri tem zadnjem so na primer ZDA sorazmerno skromne, skandinavska oblika socialne države pa nasprotno širokosrčna, tako da je trčila celo na svoje meje, ko prevelika družbena skrb uspava naravno osebno pobudo in odgovornost ljudi pri skrbi za svoje potrebe.

Komunistični socializem je izhajal iz temeljne usmeritve v socialno državo, toda s svojim kolektivističnim pojmovanjem človeka in političnimi zablodami je pripeljal svoje države v obubožanje, ko socialna uravnilavka ne daje več niti videza socialne države; verjetno je njegov prispevek zlasti to, da je kot grozeči konkurent brusil liberalističnemu kapitalizmu ost samovoljnega izkoriščanja in ga tako usmerjal proti socialni državi.

Nerazvite države seveda ne morejo zaradi revščine pokazati kakih večjih učinkov socialne države. Če so šle po poti komunističnega vzhoda, so materialni revščini pridružile še totalitarno državno prisilo na odnosno-socialnem polju. Ko pa skušajo posnemati zahod, se znajdejo bolj ali manj v socialnih zagatah zgodnjega liberalističnega kapitalizma z ekološko najbolj nevarno industrijo, kajti trg ne more rešiti nobenega socialnega problema sodobnih družb, ugotavlja P. Wilding; ne more rešiti problema revščine niti problema nezadostne izobrazbe delavcev, ne more zagotoviti ustrezne zdravstvene ravni za prebivalstvo, oskrbe ostarelih, polne zaposlitve, čistega okolja, sanacije starih mestnih jeder... Edino, kar trg zagotavlja, je možnost profita in gospodarska rast (Rus 1990: 22).

O socialni državi lepo povzame spoznanja naš največji strokovnjak na tem področju, Veljko Rus, da »nihče razen države ne more državljanom zagotoviti ustrezne socialne varnosti, po drugi strani pa nihče ne bi smel državi dopustiti, da bi postala sistem organizirane sreče« (Rus 1990: 7), ali še natančneje: ***»Samo država lahko daje zadostno pravno, ekonomsko in socialno varnost; država, ki teh funkcij ne opravlja, je nepotrebna, država, ki skuša poleg teh funkcij oskrbovati državljane tudi z blaginjo, pa je nevarna«*** (Rus 1990: 15).

Osrednja vrednota in cilj smiselne in poštene politike, ki smo ju navedli v začetku – notranje in zunanje svoboden človek, njegov osebni razvoj in urejeni medčloveški odnosi ter socialna varnost vseh državljanov – torej nista le domena države in politike, temveč tudi celotne socialne mreže skupin, združenj, organizacij in ustanov civilne družbe. Bogata družba postaja v resnici družba blaginje le, če blaginja ni le materialna, ampak zajema tudi duševno bogastvo ljudi, njihovo kulturno in duhovno poglobljenost, zmožnost uspešnega usklajevanja medčloveških odnosov na vseh ravneh. Poudariti pa je treba, da je usmeritev v te cilje in prizadevanje za te vrednote v vsakem primeru sad osebne zavzetosti in osebne odgovornosti številnih posameznih ljudi v državi in v družbi, ne pa imaginarne politike in države ter civilne družbe.

Vsa organizirana dejavnost države mora biti skladno in sistematično usmerjena v kakovost življenja posameznika, človeških skupin, celotnega naroda in dobrega sožitja z vsemi drugimi narodi, ter v skladje z naravnim in kulturnim okoljem. ***Vrednost konkretnih političnih ciljev merimo po njihovem prispevku h kvaliteti življenja na materialnem, duševnem, duhovnem, kulturnem in odnosnem področju.***

V. E. Frankl pravi, da pri ocenjevanju politike ni treba gledati na njen cilj, ampak na njen stil, kajti dandanes se sleherna politika skuša uveljaviti kot demokratična, zato postavlja visoke

in nesporne humane cilje, vprašanje pa je, koliko jih potem v resnici zmore, zna in hoče udejaniti.

Če politika nima smiselno opredeljene vrednostne lestvice in če tega na prozoren način sistemsko ne udejanja, ni socialna politika, ampak taktika v boju strank za oblast, kapitala za dobiček ali pa kakih drugih spridenih strategij, ki se razkrinkajo šele po zlih posledicah in po velikem trpljenju ljudi.

Koliko je neka politika smiselna, poštena in zmožna, se najbolje pokaže pri njeni socialni politiki.

Socialna politika ni eden od sektorjev politike, ampak je skladno delovanje vseh njenih sektorjev za tak družbeni razvoj, ki omogoča kakovostno osebno življenje in občestveno družbeno sožitje. Dobra socialna politika je takšna temeljna usmerjenost in organiziranost države, da vsi sektorji politike in družbenega delovanja delujejo usklajeno za skupni glavni cilj: ohranjati in dvigati kakovost življenja vseh posameznikov, temeljnih in drugotnih človeških skupin, slojev ter celotnega naroda. Uspešnost proizvodnje, družbeno politični ustroj ter pravična razdelitev dobrin morajo biti torej v službi družine in zakona, vzgoje in izobraževanja, ohranjanja in zboljševanja zdravja, socialne klenosti, kulture, umetnosti, znanosti, športa in razvedrila, obrambe in drugih sektorjev delovanja družbe. Politika, ki ni takšna, ni socialna, ampak antisocialna, protičloveška. Iz storilno-porabniškega vidika je sprva lahko zelo uspešna, postopoma pa se gotovo seseda tudi sama v sebi, pa naj gre za politično ali pa za proizvodno-porabniško diktaturo nad drugimi sektorji.

V zdravo usmerjeni državi je socialna politika jedro vse zavestne politične skrbi. Poimenujejo jo tudi z izrazi »integralna«, »razvojna«, »politika socialne blaginje«, »politika socialne varnosti«, »politika življenjske kakovosti«.

2.9.2. Sistemska celovitost socialnega delovanja

Dobro socialno delovanje je temeljni objektivni pogoj za urejeno človeško in medčloveško življenje v družbi. Za dobro

socialno delovanje je odločilno dvoje: prvo, vsa področja politike morajo biti sistemsko usklajena pod vidikom socialne politike, kakor smo jo pravkar opisali, in drugo, biti mora komplementarno ravnotežje med pravno državo in med civilno družbo.

Za socialno delovanje pravne države in civilne družbe so važni vsi njeni sektorji, posebno pomembni pa so:

- ***družinska politika,***
- ***vzgojna in izobraževalna politika,***
- ***kulturna politika,***
- ***politika dela in zaposlovanja,***
- ***finančna politika,***
- ***politika urejanja in varstva okolja,***
- ***stanovanjska politika,***
- ***zdravstvena politika,***
- ***socialnovarstvena politika.***

Ostali sektorji ali resorji političnega delovanja pravne države, denimo državna uprava, obramba, zunanja politika, ne vplivajo tako neposredno na kakovost osebnega življenja in medsebojnih odnosov v temeljnih človeških skupinah, kakor našteti.

Za socialno politiko je posebej važno naslednje spoznanje.

Politični sektorji, ki so po svoji naravi usmerjeni na zadovoljevanje materialnih potreb, na družbeno veljavo in moč, imajo svoje razvojne silnice v sebi. Gospodarstvu je na primer dovolj prepustiti pametno in odgovorno pobudo, kakor jo je razvil tržni princip, ter mu dati dobra pravila igre, in razvija se samo iz sebe. Tudi če je v skrajni krizi, ga človeška iznajdljivost za zaslužek v nekaj letih skoplje iz najhujšega; pomislimo na Nemčijo po koncu vojne. Podobno se samooplajajo in razmahujejo same od sebe administracija, policija in vojska.

Drugače pa je s področji, ki so usmerjena na duhovni, osebni, medčloveški, kulturni razvoj. Vzgoja, izobraževanje, medčloveški odnosi, kultura, urbana urejenost in varstvo okolja, zdravstvo, socialno varstvo morajo biti temeljno področje stalne politične skrbi, sicer tako zaostanejo za gospodarskim, državnoupravnim ali obrambnim razvojem, da začno zaradi splošne degeneracije zavirati celo te. ***Na duhovnih področjih ni v družbi spontanega napredka.*** Če so bila

zanemarjena ali napačno usmerjena, jih dodobra postavi na noge morda šele celo pokolenje z modrim in zavestnim prizadevanjem.

Vzemimo primer, ko pridejo v razvite kraje priseljenci z nižjo izobrazbeno in kulturno ravnijo. Materialno se hitro dvignejo po zgledu okolja, duhovno in kulturno pa ostajajo lahko še dolgo na svojem prejšnjem nivoju ali pa celo padejo. Podobno je z nerazvitimi kraji, ki nenadoma obogatijo zaradi turizma ali nahajališč nafte. Brez sistematične, celostne, zavestno in smiselno načrtovane ter skrbno izpeljane politike na vseh naštetih duhovnih področjih, prinaša uspešna gospodarska politika celo množično osebno in družbeno degeneracijo.

Temeljna naloga politike je torej, da sistemsko omogoči pridobitnim področjem razmah in jim da smiselne okvire, za izvirno človeška področja pa neposredno skrbi. Politika pokaže svojo nespamet z oviranjem pridobitnih področij ali z nemočjo nad njihovim divjim razvojem, svoje zmožnosti razodene pri vodenju socialne politike, svojo modrost pa pri dobrem usklajevanju obojega.

Za dobro socialno države je odločilno, da so vsa področja njenega delovanja medseboj sistemsko povezana v skladno in smiselno celostno politiko. Kakor je zaradi osebne pobude in odgovornosti nujno, da je vsak ministrski resor avtonomen na svojem področju, je enako nujno, da vlada, posebej njen predsednik, skrbi in odgovarja predvsem za to koherentno celovitost politike. Vsekakor ni dovolj, da država prepusti usklajanje vseh političnih resorjev zgolj civilnim pobudam in pritiskom ali pa kakemu medresorskemu »socialnemu svetu«. Glavni rezultat koherentne povezanosti vseh političnih sektorjev in obenem temeljni vzvod za socialno delovanje je dober socialni načrt. Toda o njem več pozneje, sedaj pa poglejmo še ***nujo po komplementarnem ravnotežju med pravno državo in civilno družbo.***

Če vsak od političnih sektorjev sistemsko ureja razmere na področju, ki je zanj po svoji naravi pristojen, vsa področja pa so medseboj koherentno povezana, imamo dobro pravno državo. Če pa vsak od teh sektorjev in celostna povezanost med njimi ustvarja tudi dobre razmere za kakovost življenja vseh državljanov, je to tudi socialna država.

Za dobro socialno delovanje ni dovolj samo pravna in socialna država, ampak je odločilno tudi socialno delovanje na civilni ravni ter razvitost materialnega in duhovnega blagostanja te družbe. Država ne more osrečiti človeka, ne more mu osmisliti življenja, ne more usklajati medčloveških odnosov. Človek se uresničuje na ravni osebne zavesti in delovanja. Družina, zakon, prijateljstvo, delovna tovarišija, sosedstvo, sorodstvo in drugi temeljni medčloveški odnosi so središče socialnega blagostanja ljudi.

Socialno delovanje na nacionalni ravni je uravnovešeno, če je v ravnotežju delovanje pravne države in civilne družbe in če se oboje komplementarno dopolnjuje. Razmerje med državo – pravno socialno državo – in med civilno družbo – družbo blaginje – razčlenjuje Veljko Rus v svoji knjigi Socialna država in družba blaginje (Rus 1990). V njej ta naš svetovni poznavalec socialne politike prikaže krizo dosedanje paradigme socialne politike tako v vzhodni kakor v zahodni inačici ter smeri za izhod iz nje.

Socialno delovanje ima s političnega vidika dve ravni: načrtovanje in izvajanje.

Socialno načrtovanje zahteva razvojno spremljanje družbe, raziskovanje zakonitosti socialne problematike in smiselno določanje razvojnih nalog. Formalno je socialni načrt stvar državne pravne regulative, vsebinsko pa je bistveno, da njegovo nastajanje določa civilna družba in sicer tako po strokovni poti preko kazalcev iz rednih podatkovnih zbirk, raziskovanja in drugih spoznanj kakor po politični poti strankarskih, parlamentarnih in drugih pobud.

Na ravni načrtovanja sodobna demokratična država zakonsko zagotovi minimum socialne varnosti za vsakega državljana, vire financiranja zanj in temeljno organizacijsko mrežo služb za izvajanje.

Socialno izvajanje je udejanjanje socialnega načrta v konkretnem družbenem življenju. Država ima tukaj poleg tega, da socialno izvajanje zagotovi, tudi dolžnost skrbeti za red. Izvajanje samo pa je večinoma domena širokega civilnega polja. Če vzamemo kot primer kar socialnovarstveno področje skrbi za reševanje človeških težav in stisk, je kurativno in preventivno socialnovarstveno delo, razvijanje organizacijskih oblik in usposabljanje zanj dandanes v veliki meri stvar stroke, temeljno

vlogo pa vsekakor ohranja bazična človeška samopomoč in dobrodelnost, ki v sodobni organizirani obliki sodeluje pri izvajanju zagotovljenih programov javnih služb, zlasti pa se razteza v bazično kapilarnost neštetih oblik pomoči posameznikom, skupinam in organiziranja skupnostnih akcij v primerih množičnih socialnih tegob. Bazična človeška samopomoč in dobrodelnost sta kot socialni imunski sistem tako bistveni, da imata danes tudi v razvitem svetu tako stroka kakor država novo nalogo: pospeševati in podpirati samopomoč, kar izraža krilatica »pomoč za samopomoč«.

Pri socialnem načrtovanju in izvajanju se najbolje vidi, koliko je socialno delovanje sistemsko celovito. Temeljni vzvod za celovitost socialne politike pa je, kakor smo že dejali, nacionalni socialni načrt.

Nacionalni socialni načrt je osnovni normativni politični dokument za družbeni razvoj in socialno delovanje države. Imenujejo ga tudi razvojni načrt, nacionalni program ali podobno. V njem so opredeljene temeljne razvojne naloge socialne politike, sredstva in poti za njihovo udejanjenje in odgovornost za izvajanje tega. Za posamezna področja socialne politike, denimo družine, vzgoje in izobraževanja, dela in zaposlovanja, stanovanjskega in prostorskega urejanja, zdravstva, socialnega varstva in podobna, pa mora biti vse to konkretneje opredeljeno v podrobnih načrtih za ta področja. Nacionalni socialni načrt in načrti za posamezna področja določajo zagotovljeno višino socialne varnosti in socialnih pravic za vsakega državljana – pri nas naj bi to bil zagotovljeni nacionalni program – prav tako pa tudi prioriteto razvojnih in drugih socialno političnih nalog.

Socialni načrt je osnova smiselne socialne politike v neki državi, pokrajini, mestu ali občini. Dober socialni načrt in organiziranost za njegovo udejanjanje je drug izraz za dobro politiko. Zelo važno je, da se socialni načrt ne spreminja z menjavami dnevne politike, ampak je v osnovi stabilna in stvarna osnova za delo vseh političnih vodstev. Samo v tem primeru se država razvija zdravo in narod konstantno napreduje iz roda v rod.

Najbolje je, da je celoten nacionalni razvojni načrt iz enega samega kosa. Če je iz več delov, kakor je sedanji slovenski razvojni in socialni program, pa je bistveno, da so gospodarska, razvojna, socialna in druge njegove sestavine medseboj dobro usklajene in komplementarne. In tu bi dejal, da je bil slovenski program še nedodelan, saj se zdi, da je bil sestavljen bolj kot lepljenka povzetkov programov raznih resorjev, kakor da bi imel notranjo hrbtenico programsko enovite in celostne usmerjenosti. Že v samem socialnem programu so na primer tri medseboj nepovezana socialnovarstvena področja: socialna politika na področju socialnega varstva, politika invalidskega varstva in socialni programi na področju borčevsko-invalidskega varstva.

Ker je nacionalni socialni načrt temeljnega pomena, je prav, da malo podrobneje spregovorimo o njegovi izdelavi in dopolnjevanju. Pri tem sta potrebna dva vira informacij:

1. Redni podatki o socialnem delovanju v državi na posameznih področjih socialne politike. Ti podatki se kontinuirano zbirajo in obdelujejo v rednih nacionalnih zbirkah podatkov – zdravstvenih, socialnovarstvenih, vzgojno-izobraževalnih in drugih. Za socialnovarstveno področje pri nas doslej ni bilo vpeljano ustrezno zbiranje in obdelovanje podatkov, kar je zelo oviralo strokovni razvoj na tem področju, zlasti pa onemogočalo državi smiselno načrtovanje socialnega varstva; vse do danes se zdi, da vladni resor ne čuti potrebe po celostnem in strokovno zastavljenem informacijskem sistemu, saj se te naloge loteva obrobno, kar naprej znova, zdi se, da bolj naključno kakor načrtno. Za zdravstvo je na primer pri nas že iz prve polovice stoletja vpeljano zbiranje in analiziranje podatkov, ki ga vodi Inštitut za varovanje zdravja z več sto strokovnimi delavci, v sociali pa so vsa ta leta iz vladnega sektorja prihajale predstave, da bi osnovni informacijski sistem stroke vpeljali v enem ali dveh letih s projektom, na katerim bi delal eden ali kvečjemu par ljudi. Rezultat teh naivnih predstav je, da v resnici nastajajo in dobro delujejo le informacijski podsistemi, ki so potrebni za neposredno financiranje (otroški dodatki in podobno), ne pa o vseh drugih socialnih storitvah in problematiki. Poleg rednih podatkov so potrebni tudi poglobljeni podatki za posamezne izseke, ki jih prispevajo razni inštituti in druge strokovne ustanove, ki terensko na vzorcih raziskujejo posamezna socialna vprašanja.

2. Razvojne socialne možnosti in pereče probleme izpostavlja demokratična družba tudi neposredno preko parlamenta, v javnih občilih, po raznih skupinah in združenjih, zlasti strokovnih in po drugih civilnih poteh. Če tega ne dela, prej ali slej politika okusi nasilni socialni pritisk v obliki socialnih nemirov, ki državo veliko stanejo, da jih pomiri; ukrepi, ki jih politika pokrene za to, pa so navadno kratkovidni, nesistemski in daljnoročno jalovi, če ne celo škodljivi.

Na temelju teh dveh virov odkriva socialna politika optimalne razvojne možnosti ter stvarno prioriteto problemov, ki povečujejo delež ogroženega prebivalstva in zavirajo razvoj družbe. S tem odkriva z ene strani prioriteto razvojnih socialnopolitičnih nalog, z druge pa stvarne možnosti za njihovo udejanjenje ter oboje skupaj opredeli v nacionalnem socialnem načrtu globalno za daljše obdobje, konkretneje za naslednjih par let, podrobno pa za tekoče leto v proračunu.

Opozoriti je treba, da ***socialno politiko pogosto pojmujejo napačno kot socialnovarstveno politiko.*** Kdor ima tako predstavo, je zanj socialna politika zaščitniško odstranjevanje socialnih problemov manjšini nezmožnih ljudi v družbi. V tem primeru naj bi bila v službi gospodarske, izobraževalne, stanovanjske, obrambne in drugih sektorjev politike za tisti – obrobni del življenja, ki ga le-ti ne morejo obvladati. Imajo jo za nujno zlo, za nekaj, kar je »resnemu«, to je pridobitniškemu družbenemu sektorju odveč, »nebodisigatreba«. Takšno pojmovanje socialne politike je znamenje razsvetljensko-modernistične iluzije o popolni družbi in vsestransko uspešnem posamezniku v njej. Politika, ki temelji na taki podobi človeka in družbe, je nujno »bolna«; v sebi je razklana, saj z ene strani poudarja skrb za človeka, z druge strani pa sistemsko zapostavlja najbolj pereče potrebe ljudi in družbenih skupin.

V resnici je ***socialno varstvo po svoji naravi »zadnji« med sektorji socialne politike;*** je namreč dežurni servis za pomoč pri osebnih, medosebnih in družbenih napakah vseh drugih sektorjev politike. ***Zaradi tega pa ima najbolj avtentične podatke o napakah celotne socialne politike. Celotna socialna politika lahko uspeva le, če te podatke sistemsko uporablja kot vzvratno informacijo za svoje stalno korigiranje.*** To

pa z druge strani pomeni, da je samo socialno varstvo po svoji naravi predvsem kurativno in oskrbovalno, medtem ko je socialna preventiva prav to, da so socialna spoznanja o preprečevanju človeških težav in stisk preko celotne socialne politike vdelana v redno delovanje vseh drugih političnih sektorjev, zlasti pa družinske, vzgojne in izobraževalne in kulturne politike, politike dela in zaposlovanja, finančne politike, politike urejanja in varstva okolja, stanovanjske in zdravstvene politike.

Za dobro delovanje socialne politike je potrebno troje:

1. Opredeljenost. Vsak sektor politike mora biti jasno opredeljen, imeti mora izdelan in konsenzualno potrjen program ter mehanizme za njegovo uresničevanje in spremljanje uspešnosti.

2. Odgovornost. Pri izvajanju programov mora biti jasno določena odgovornost vsakega sektorja politike in konkretnih ljudi, ki ga vodijo.

3. Družbeni in ekonomski realizem. Socialna politika mora biti na vseh sektorjih realistična glede na konkretno ekonomsko stanje, ki je eno od glavnih določil družbenega razvoja, vendar pa ne sme biti ekonomski politiki podrejena. Enako realistična mora biti tudi glede strokovnih, kulturnih in vseh drugih potencialov, ki so potrebni pri udejanjanju zastavljenih socialnopolitičnih načrtov.

Morda se zdi, da je najvažnejše in najtežje doseči v socialni politiki odgovornost ali pa ekonomski realizem. Toda enako potrebno in ne lažje je vsak posamezni sektor dobro in prav opredeliti: kakšen smisel, pomen in mesto ima v celotnem družbenem razvoju. Ljudje na oblasti so od nekdaj tako slepo in grobo eksperimentirali z družbenim razvojem, in pri tem v svoje politične igre tako prekanjeno vklenili množice ljudi, da upravičeno velja politika za najbolj črno kuhinjo med človeškimi delavnicami. Naše stoletje se s političnimi sistemi in režimi, tako vzhoda kakor zahoda, nima s čim šopiriti pred prejšnjimi. Politika ni le »skrb za javni blagor«, ampak tudi omamna strast, tako da se politične strasti vselej izkažejo za najhujše in najbolj nečloveške, kakor pogosto ugotavlja naš izkušeni psiholog Anton Trstenjak; pomislimo samo, kaj vse se je in se v tem stoletju dogaja v imenu politike. Ljudska modrost pozna tudi izkušnjo, da je politika najbolj prekanjena vlačuga, ki zapelje takorekoč vsakogar. ***Ker je moč nad ljudmi med***

najbolj poneumljajočimi mamili za človekovo zavest, to samo po sebi zmanjšuje tudi razsodnost za dobro opredelitev pomena in meja posameznega političnega sektorja.

Dandanes pa je problem jasne in pravšnje opredelitve posameznega področja politike še težji. Vsa zahodna civilizacija doživlja tačas temeljno transformacijsko krizo, mi pa še dodatno po polomu realnega socilizma. Zato se moramo teh kriznih posebnosti posebej dotakniti.

2.9.3. Socialna politika pred izzivi današnje krize

Dandanes je vsesplošno v zraku občutje, da ***živimo v času krize.*** Toda vsak občuti krizo po svoje: mnogi – tako najrevnejši kakor najbogatejši – predvsem kot gospodarsko in ekonomsko krizo, drugi bolj kot vzgojno krizo, medgeneracijsko krizo, krizo zakona in družine, osebno bivanjsko negotovost in praznino, moralno krizo, duhovno krizo in podobno. ***Bistvo vsake krize je, da je postal neuporaben določen način človeškega življenja in sožitja, pa naj je bil zgrešeno postavljen ali pa ga je življenje preraslo, novega in ustreznega pa še ni.***

Vsa zahodna civilizacija preživlja v tem času temeljno krizo svoje rasti; eno najhujših v svojem dosedanjem dva in pol tisočletnem razvoju. Malce karikirano lahko rečemo, da je naša civilizacija živela na temelju paradigme človekove neomejene gospodovalne samovoljnosti do vse stvarnosti. To se je na področju osebne zavesti kazalo tudi v obliki individualizma in pozitivizma, v odnosu do narave v obliki nepremišljenega izkoriščanja naravnih zalog in onesnaževanja, v družbenen in medčloveškem odnosu pa v obliki črednega kolektivizma ter manipulativnega obvladovanja množice. Ta paradigma je omogočala izredno naglo rast na materialnem področju obvladovanja narave in ljudi, sistemsko pa je zanemarjala razvoj človekovih zmožnosti za osebni človeški razvoj in s tem za dviganje medčloveških odnosov.

Naše pokolenje je povsod trčilo ob mejo takega razvoja.

Onesnaženje narave in omejenost naravnih surovin sta postavila pred zid iluzijo o neomejeni gospodarski rasti in o človekovi pravici do samovoljne gospodovalnosti z naravo. Dodaten zid za razvoj je zadolženost nerazvitih, ki v želji, da bi šli po poti razvitih, postajajo v resnici njihovo smetišče, njihova kolonija za rodove naprej – prostovoljno podpisana s prošnjami za posojila, ob tem pa v čedalje večjem zaostanku za bogatimi. V samem sebi pa se pri razvitih ta protinaravni način življenja lahko ohranja le, če so ljudje množično omamljani z materialnim udobjem in porabniško manipulirani z množičnimi občili.

Nič manj izrazito se ni razbohotila v tem stoletju ***človeška iluzija o lastni absolutnosti in o pravici da sme, kar zmore na družbenem in političnem področju.*** Mussolini, Hitler in Stalin so klasični predstavniki tega iz prve polovice stoletja, isto pot pa je poskušal in poskuša vsak čas ubrati marsikateri. Pri družbeni samovolji nad stvarnostjo se je prej in jasneje pokazal zid, kakor pri gospodarski, saj se je nacizem zadušil v poldrugem desetletju, komunizem pa se je kot politični režim sam ugonobil tako na hitro, da najbrž tega niti njegovi nasprotniki niso pričakovali. Ta dva in vse druge pojave družbene samovolje spremljata reki človeške krvi in solza.

Tretji očitni znak konca dosedanje razvojne paradigme je vojska s svojim orožjem. Tako materialna samovolja do narave kakor družbena v politiki kopičita svojo »obrambo«. In najboljše sile dajeta za razvoj orožja. Vso zgodovino je človek delal tako in vedno je orožje tudi uporabljal. ***Današnja posebnost je le to, da je orožje tako in ga je toliko, da ga ne smejo uporabiti, če nočejo ugonobiti tudi sebe in sveta.*** Ker pa je človeška narava še enaka, kakor je bila, in tudi omamna logika oblastnikov in vojakov ni mutirala, držijo najmočnejši z največjo skrbjo in z vsemi razpoložljivimi varnostnimi mehanizmi stežka v skladiščih »pre-nevarno« orožje, dopuščajo – morda celo izzivajo – pa lokalne vojne revnih, kjer v obvladljivem obsegu preizkušajo nova orožja, ki jim jih izvažajo, pa tudi to, kako daleč se lahko gre danes pri igranju vojn. Vojna v zalivu je spet pokazala kako blizu je kemična ali biološka katastrofa, kubanska kriza že pred desetletji atomsko. Pri tem je podobno, kakor z one-

snaženjem okolja, ko niti bogati Nemci in Švicarji, ki imajo doma le najbolj čisto industrijo, ne morejo držati vajeti, da ne bi občasno onesnažili Rena.

Najmanj vidna, nikakor pa ne najbolj nedolžna, je kriza pri človekovi podobi o sebi. V tem stoletju se kakor na modni reviji vrstijo neštete teorije o človeku. So biologistične, sociologistične, zlasti pa psihologistične. Vse izhajajo iz modernistične ideje o subjektu, pred katerim je vse živo in neživo razpoložljiv objekt. Skupno jim je tudi, da so bile pozorne le na tiste človeške razsežnosti, ki jih ima človek skupne s fizikalnim in biološkim svetom, ne pa na izvirno človeške razsežnosti, zaradi katerih je človek človek; te praviloma reducirajo, kakor ugotavlja Viktor E. Frankl, na psihično, biološko ali celo mehansko raven, češ, da človek ni nič drugega kakor organizem ali pa nič drugega kakor programiran delec družbe ali pa nič drugega kakor psihično odzivanje na dražljaje... Vse te teorije pa gredo preko strokovne in poljudne literature neposredno v vzgojno prakso z otroki ter v preizkušanje »bolj kvalitetnega načina življenja« pri odraslih ljudeh. V enem in drugem primeru se pokažejo pomanjkljivosti teorije šele v hudi zavoženosti ljudi; tako upravičeno trdi znana psihologija in psihoterapevtka E. Lukasova, da ***verjetno nikdar in nikjer ni bilo nekaznovano narejenih toliko zločinov nad ljudmi, kakor z zgrešenimi psihološkimi, pedagoškimi in psihoterapevtskimi teorijami v tem stoletju.***

V čem je skupni imenovalec vse današnje krize zahodne civilizacije?

Človeku je ***skoraj zamrl naravni nagon,*** ki ga je podedoval od živalskega sveta, in ki ves živi svet neizprosno sili v smiselno delovanje za preživetje vrste in posameznika. V spremenjenih življenjskih razmerah je ***odpovedalo tudi izročilo,*** ki je človeštvu v naši kulturi zadnja tisočletja varno kazalo, kako živeti, delati in občestvovati. Na prehodu iz predindustrijskega v poindustrijski način življenja in sožitja je postalo neuporabnih večina modelov za vsakdanje življenje in sožitje – praktično vsa tradicija. Zato se iz pokolenja na pokolenje ne prenaša dovolj zgodovinsko-kulturne izkušnje in zgodovinskega spomina. Seveda tu ni problem rabna izkušnja, ki omogoča proizvodnjo – za prenašanje le-te ni potreben temeljni človeški odnos – pomanjkljiva je bivanjska izkušnja no-

silnih vrednot, ki s svojo imanentno celovitostjo nosijo življenje in ga osmišljajo. Na prehodu v poindustrijsko družbo preostaja tej civilizaciji kot alternativa zasuk pozornosti od »embalaže k vsebini življenja«, od količinsko materialne storilnosti in porabe v kakovost duhovne in odnosne ustvarjalnosti. To pa pomeni, da ***ostaja kot alternativa za preživetje osebna zavest, osebno smiselno odločanje in osebna odgovornost, skratka duhovna in odnosna ustvarjalnost.*** Razsvetljenski razvoj zadnjih stoletij, ki je s svojim pozitivizmom neposredni oče današnje krize, je v resnici tudi znak tega razvoja človeštva. Zdi se, da je tu podobno, kakor s pubertetno zaletavostjo in samovoljo v individualnem človekovem razvoju.

Zato upajmo, da prihaja do spremembe paradigme, in da človeški rod končuje kvečjemu pubertetno krizo v svojem zgodovinskem razvoju, ne pa, da prihaja v zadnjo krizo starostne bebavosti.

Pri nas ima ta bivanjska kriza zahodne civilizacije še dodatno nianso po polomu socializma. Komunizem, ki je v tem stoletju prevzel monopol pri uresničenju velikih idealov socializma, se je izkazal kot nečloveški »realni socializem«, ker je gradil na osnovnih zmotah pozitivizma in racionalizma ter heglovskega idealizma, tako da je bil protisloven socializem – zasnovan na filozofskem individualizmu, pri tem pa oskubljen duhovno etičnega izročila, ki je bilo do tedaj varnostni mehanizem individualistično usmerjene zahodne kulture.

Živeli smo na stičišču vzhoda in zahoda – komunistične samovolje nad družbenimi odnosi in kapitalistične nad naravo. ***Ob spremembah po polomu realnega socializma smo v nevarnosti, da bomo pododovali slabosti obojega: od svoje socialistične preteklosti na primer etični voluntarizem, od zahodne demokracije, storilnosti in porabništva ter liberalizma pa etični relativizem. V tem primeru bo postsocializem postal zgodnji kapitalizem.***

S prehodom v demokracijo, tudi pravo, še ni nič rešenega, postavljeni so le pogoji za smiselno reševanje perečih družbenih nalog. ***Psihološko je odločilno dejstvo, da ob spremembah nesemo s seboj sami sebe, podobno kakor zakonca vsak sebe po ločitvi.*** Ali se bomo izogni-

li iluziji mnogih ljudi ob ločitvi zakona, da bo v drugem zakonu čisto drugače? V resnici je le toliko drugače, kolikor ljudje sami sebe zavestno spremenijo v potu svojega obraza, sicer se zgodba ponovi, drugič hitreje kakor se je dogajala prvič. S seboj v demokracijo nesemo materialno obubožanost, neracionalno organiziranost, družbeno neozaveščenost in slabo znanje na družbeno organizacijskem področju, nepošteno stališče »znajdi se«, razočaranje in jezo nad socializmom, ki grozi, da bomo vrgli skupaj z umazano vodo iz banjice tudi dojenčka, kajti v naši realsocialistični preteklosti so tudi dobre izkušnje. Z druge strani pa smo v nevarnosti zaljubljenca, da bomo nevede od zahoda prevzeli brezobzirno tekmovalnost in golo materialno usmerjenost; nekaj tega je zahod že prebolel pred drugo svetovno vojno in po njej, tako da je na področju socialnega varstva uresničil veliko idealov svojega sovražnika socializma, duhovno pa ostal prav tako bos in nag do današnjega dne.

Od vzhoda in od zahoda pa lahko prevzamemo tudi dobre strani: na primer od socializma nujo po medčloveški solidarnosti, od zahoda nujo osebne pobude in osebne odgovornosti. Ali bomo prevzeli dobro ali slabo, pa je najbolj živo etično vprašanje današnjega trenutka pred nami.

Dandanes gre v celotni civilizaciji, pri nas pa na nek način še posebej, za ***resnično krizo.*** Toda tudi za to družbeno zagato velja izkušnja zgodovinskih kriz, da je ***stiska tudi velika priložnost.*** Že besedne korenine to razodevajo. Grški izraz krinein – po njem je beseda kriza – pomeni soditi, presoditi, pre-tehtati, odločiti. Japonski izraz pa je baje iz dveh pismenk, od katerih prva pomeni »preteča nevarnost«, druga »ugodna, ponujena priložnost«; če ju postavijo skupaj pomenita nov pojem »kriza«. Vzhodnjaški izraz razodene ontološko bistvo krize: razdvojenost med dvema možnostima, ena od njiju je razvojna, druga pa nazadovalna. Zahodnjaški grški pa poudari akcijsko nujo, da človek zavestno presodi in se odgovorno osebno odloči v nejasni situaciji, kjer ni vnaprej jasno, kaj je smiselno, kaj ne.

Ko govorimo o krizi transformacijskega prehoda izživete paradigme v novo, je torej treba posebej poudariti, da ***kriza ni le neprijetno stanje, ampak je tudi največja razvojna možnost.*** Nikdar ni večjega ustvarjalnega poleta in več priložnosti za smiselno angažiranje izvirno človeške energije, kakor v kriznem obdobju. Zdi pa se, da je v krizi na voljo tudi več energije, kakor v času mirnega razvoja; življenjski vzgon aktivira toliko energij, zmožnosti in zavzetosti, kolikor je potrebno za njegov napredek. V krizi je za posameznika in za celoten narod zelo važna zavest, da je to tudi velika priložnost, velika možnost, velika zgodovinska naloga. Naš rod torej živi v zahtevnem in čudovitem času.

Kakšna je povezava med to današnjo krizo in socialno politiko ter socialnem varstvom, ki o njima govorimo?

Vsaka družbena kriza se izraža predvsem na socialnem področju. Če je v krizi politična oblast, daje več denarja za policijo, vojsko in državno upravo. Če je v krizi gospodarstvo, priteka z davki manj denarja za javno porabo na socialnih področjih, poleg tega pa se poveča zadolženost. ***Krizo občuti na svoji koži le konkretni človek, predvsem nižji in srednji sloj, in sicer kot materialno pomanjkanje, kot krizo medčloveških odnosov v zakonu, družini, prijateljstvu in delovni tovarišiji ter kot duhovno krizo smiselnosti. Socialna politika je tisto javno področje, kjer je kriza najbolj očitna in pereča, obenem pa tudi področje, kjer so glavni vzvodi za sistemsko preseganje te krize.***

Socialna politika kot celota, in enako vsi njeni posamezni sektorji, imajo v naši današnji krizni situaciji ***dve vzporedni nalogi: gašenje požara v krizi in ustvarjanje smiselnega sistema.*** Nobena od teh dveh nalog nima prednosti in vsako od njiju je enako usodno zanemariti. Ne da pa se ju pomešati v enolončnico.

Pri gašenju požara je v ospredju materialna in organizacijska znajdljivost. Sistemsko teoretično gledano je vprašanje, kdaj je pri tem bolj smiselno stvari reševati še centralno, kdaj pa je že nujno pustiti razpad v podsisteme, ker je celoten sistem že tako ogrožen, da se lahko rešijo edino še posamezni deli in ko se potem ti spet razrastejo, smiselno obnovijo celoto.

Pri ustvarjanju sistema pa gre za temeljito intelektualno, intuitivno in primerjalno delo, upoštevaje vso našo dediščino, realne možnosti in stanje po svetu. Nov sistem socialne politike bo smiseln, če bodo vsa njena področja koherentna in enovita

celota, če bo organsko rasel iz naše narodne zgodovinsko-kulturne izkušnje, gradil na stvarnih sedanjih razmerah in možnostih ter bo vtkan v današnji svetovni razvoj. Menim, da morata obe nalogi potekati vzporedno in povezano, ne morejo pa jih opravljati isti ljudje in vladni oddelki, kajti v tem primeru pride v tezah zakonov in drugih aktih do nejasnosti, kaj je potrebno in možno storiti takoj, kaj pa je razvojni program in kako eno in drugo uresničiti. Ta nejasnost menim, da je tudi ena od slabosti sedanjega socialnega in razvojnega programa.

Temeljna iztočnica in posebnost slovenske socialne politike mora biti tudi upoštevanje dejstva, da smo majhen narod. Majhni narodi pa se ne morejo ohranjati po principih kvantitete in moči, po katerih žive veliki, ampak po principih kvalitete, to je, etično trdnih oseb, sistemsko socialno udejanjenih vrednot in racionalne organiziranosti družbenega sožitja, to je kvalitete (Trstenjak 1991); in Trstenjak ugotavlja v svojem raziskovanju tudi ugodna tla za gojitev kakovosti, saj je bil Slovenec tradicionalno poštenjak (Trstenjak 1995). Osnovna naloga je torej prednostna pozornost kvalitetni vzgoji in izobraževanju, ki pa seveda ni kampanjsko zakrpan sistemom dosedanje podružbljene vzgoje in količinske mediokritetne izobrazbe (Svetina 1990 in 1992).

2.9.4. Komplementarnost duhovnega in materialnega pri socialnem delovanju

Duhovno je – po Franklu, ki se je kot psiholog in antropolog izrecno posvetil tej človekovi razsežnosti – vse, kar izhaja iz osebne pobude in iznajdljivosti, iz osebne odločitve in odgovornosti, torej iz osebne svobode posameznega človeka, iz osebnega dialoga človekovega duha s celoto stvarnosti. Materialne pa so fizikalne, ekološke, finančne in druge danosti, v katerih živi posamezni človek, skupine ljudi in celotna država; sem sodi tudi trenutna kulturna, izobrazbena in organizacijska raven; in končno sodita v neduhovno sfero tudi človekova telesna in duševna razsežnost; skratka vsa resničnost, ki je postavljena pred človeka kot objektivna stvarnost. V njej s svojimi duhovnimi zmožnostmi prepoznava smiselne možnosti, da kultivira njo in samega sebe.

Socialno delovanje je zelo odvisno od materialnih pogojev. Socialno življenje neandertalcev se je pred desettisočletji v ledeni dobi zelo razlikovalo od socialnega delovanja današnjih Eskimov, le-teh pa spet od narodov v tropskih krajih ali v najbogatejših središčih svetovnega kapitala. Menda je cesarica Marija Terezija potrebovala petindvajset služabnikov, da so ji lahko zagotavljali približno tak gospodinjski standard (kuhanje, pospravljanje, ogrevanje, voda, sanitarije, prevažanje...), kakor ga danes gospodinjski aparati povprečnega avstrijskega gospodinjstva. Dalje lahko v potrditev tega, kako je socialno delovanje odvisno od materialnih pogojev , pomislimo na standard ljudi z isto izobrazbo in enakim delom pri nas in v Nemčiji.

Z druge strani pa tudi drži, da je v materialno bogatih deželah več socialnih motenj (populacijsko neravnotežje, omame in zasvojenosti, duševne motnje), medčloveških težav (neurejenost zakona in družine, medsebojna odtujenost ljudi) in osebnih stisk. Z materialnim bogastvom se veča socialna degeneracija: ta izkušnja se vleče od starega vzhoda, preko Rima do danes. Ali naj torej rečemo, da bi morala socialna politika skrbeti, da niso previsoke materialne razmere?! Takšna neslana šala bi bila v kriznem času pomanjkanja, kakor ga občutimo tačas, pravi cinizem. Če politika pripelje družbo v materialno pomanjkanje, kakor se je to zgodilo na socialističnem vzhodu, si s tem gotovo podpiše svojo osmrtnico. Izkušnja pa kaže, da ljudje vedno bežijo iz – recimo bolj zdravega – revnega vzhoda na bolj degeneriran bogatejši zahod, in nikoli obratno.

Rešitev dileme med materialno in duhovno platjo je treba iskati v sistemskem ravnovesju pospeševanja materialne blaginje in duhovne klenosti ljudi. Pravna država lahko postavlja ugodne pogoje za tak razvoj, lahko pa organizirano skrbi le za materialno plat, duhovno pa popolnoma ignorira, kakor je to izhajalo iz pozitivistično-materialistične paradigme.

Zadnji dve stoletji so zahodno kulturo oblikovali pozitivizem, etični voluntarizem, materializem. Prej smo ugotavljali, kako je z onesnaženjem okolja, izčrpavanjem naravnih zalog (gozdovi, rude, nafta, zemlja) in nevarnostjo vojnega uničenja

človeštva ta avtonomistično-absolutistična paradigma človekovega narcizma in samovolje prišla do svoje meje in se razvojno izčrpala. ***Modernizem se je prevesil v postmodernizem.***

Zanimivo, da je to paradigmo najprej – v prvi polovici tega stoletja – začelo presegati naravoslovje: fizika z Einsteinovo relativnostno teorijo. Proti koncu stoletja jo začenja presegati tudi družboslovje in socialni prostor. Postopoma se oblikuje podoba postmodernistične zahodne kulture: zavest človekove relativnosti v celotni stvarnosti, s tem pa etične zavezanosti stvarnemu redu, ki ga dojema in se lahko zanj osebno odloča s svojimi osebnimi duhovnimi zmožnostmi, v dialogu s celotno stvarnostjo, zlasti pa v pluralističnem sožitju s soljudmi. ***Prihaja do spoznanja, da so temelj stvarnosti vedno iste vrednote, le način njihovega uresničevanja se nam ljudem spreminja z menjavami razmer.***

Na antropološkem, posebej na duhovnem področju, je ***fundamentalizem*** ena od reakcij na dotrajani pozitivizem, etični relativizem in materializem. To je naivni poskus, da bi vrnili kolo zgodovine v namišljeno urejenost in duhovno-materialno ravnotežje razmer klasičnega obdobja pred krizo. Fundamentalizem se skuša vrniti k trdnosti vekotrajnih vrednot tako, da se vrača k preizkušenim predprosvetljenskim vzorcem in modelom za udejanjanje teh vrednot. Ne uspe, ker ne more povrniti tudi življenjskih razmer poljedelsko-obrtniške kulture. Kolo zgodovine ne gre nikoli nazaj.

Podobno jalova je druga skrajnost: podaljševanje človekove absolutistične samovolje z ***liberalizmom in subjektivizmom,*** kakor se na primer v psihologiji izraža v raznih samouresničitvenih poskusih.

Najnujnejša in najzahtevneša naloga našega časa je iskanje in oblikovanje sodobnih modelov za udejanjanje temeljnih človeških in naravnih vrednot. To dogajanje se vidi na vseh področjih. Verska pastorala je danes zelo drugačna od tiste pred tridesetimi leti. Premike lahko opažamo v vzgoji, kjer dobiva svoje mesto družina s temeljno vzgojo, izzveneva pa val podružbljene »znanstvene vzgoje«. Tudi v umetnostih in na drugih področjih kulture izzveneva val samovoljnega postavljanja meril za lepo, dobro, smiselno.

Družbeni razvoj, se zdi, gre svojo pot v smeri socialne države in družbe blaginje. Na tej poti je šel skozi fazo pozitivizma: tako v obliki socialistične socialne države brez družbe blaginje, kakor v blaginjski kapitalistični obliki. Obe obliki sta pokazali skrite pasti: zamiranje naravnih socialnih imunskih vzgibov v ljudeh, sociologistično in psihologistično strokovno »obravnavanje« ljudi v stiski, praktično nemoč zgolj pozitivistično, »znanstveno« usposobljenih poklicev za delo z ljudmi.

Ugotovitev, da je naša današnja kriza del epohalne transformacijske krize, ki jo preživlja zahodna civilizacija, deloma pa ves svet, pri prehodu iz predindustrijskega v poindustrijski način življenja in sožitja, moramo torej dopolniti z ugotovitvijo, da to ***ni toliko kriza pomanjkljivih pogojev za materialno preživetje, kakor kriza smiselne razporeditve dobrin, življenjske usmerjenosti posameznika, skupin, narodov in celotne človeške kulture ter medčloveškega sožitja in sožitja z naravo. Pomanjkljiva je bivanjska izkušnja nosilnih vrednot.***

Vsa sodobna družbena kriza je torej v temelju duhovna, etično-moralna, odnosna, naša pa še toliko bolj. S tem mora socialna politika izrecno računati, če hoče prenoviti družbo in jo spraviti v smer zdravega razvoja. ***Etična, duhovna prenova človeka, zakona in družine, domačijstva, delovne tovarišije in vseh drugih odnosov v narodu mora biti punčica v očesu sistemskega političnega prizadevanja v državi, pa naj upravlja v politiki katerakoli stranka. Kajti temeljna smiselna usmeritev mora biti stalnica države, politične menjave pa le tekmovanje v tem, kdo jo bo znal in zmogel uspešneje uresničevati.***

Politika ne more reševati duhovnih nalog v državi, saj še gospodarsko materialnim ni kos, če jih sama prevzame v načrtovanje in izvajanje, kakor je pokazalo popolno obubožanje vzhodnega državno-planskega gospodarstva. ***More in mora pa dati dobre sistemske pogoje tako materialnemu razvoju gospodarstva in kakor nepridobitnim duhovnim področjem, posebej tudi dviganju etične in duhovne trdnosti ljudi.***

Če se s tega vidika ozremo na socialni in razvojni pro-

gram, kakršen je bil predložen pri nas, se zdi, da njegova pozornost ostaja pri dosedanji usmerjenosti, po načelu, da moramo rešiti (najprej) materialno bazo, duhovna nadgradnja pa bo iz tega sledila. V resnici pa je ***zakonitost reševanja krize na človeški ravni ravno obratna: duhovna, etična moč lahko izvleče tudi psihično, biološko in socialno razsežnost*** (pomislimo na primer na materialno obnovitev po vojnah in naravnih nesrečah ali pa na preživetje v koncentracijskih taboriščih, kakor ga je opisal Frankl), ***medtem ko materialno blagostanje po svoji zakonitosti ne dvigne duhovne in etične moči posameznika ali naroda*** (pomislimo na populacijsko kriza, razrvanost družine, kriminal, mamila, alkohol, duševne motnje, samomore v deželah blaginje).

Edino mesto, kjer je možno nenehno uravnovešati materialno in duhovno plat stvarnosti, je človekova oseba. V socialnem kontekstu se to dogaja v družini, prijateljstvu, delovni tovarišiji in v drugih temeljnih človeških skupinah – če se v njih ne, se nikjer . Urejeno delovanje javnih organizacij, naroda in države je lahko le odsev množičnega ravnovesja med duhovnim in materialnim v osebnem življenju in v temeljnem medčloveškem sožitju.

Ker je v današnji družbeni prepletenosti življenja človek tako odvisen in tesno vtkan v družbo, ***socialna politika navadno zapada skušnjavi kolektivizma, pa naj je to v vzhodni družbeno inženirski ali pa v zahodni porabniški liberalistični obliki.*** Toda njena glavna notranja rezerva je ustvarjanje sistemsko dobrih pogojev za osebno oblikovanje ljudi.

Ena od pasti – najprej javnega mnenja, nato pa socialne politike na zahodu – je tudi to, da v vrednostni orientaciji pogosto ***zliva spoštovanje človekovega dostojanstva z osebno, oziroma socialno patologijo;*** torej brezpogojno spoštovanje do konkretne osebe z neko motnjo, na primer homoseksualno, zamenjuje s spoštovanjem, celo z glorificiranjem te motnje, kar po zakonitosti socialne infekcije povzroča epidemično širjenje patologije, s tem pa upadanje človeške duhovne, duševne, socialne in biološke moči in v končni fazi, slabše možnosti tudi za socialno ali psihično motene ljudi.

Podobno je z vrednostnim enačenjem urejene in neurejene družine, pri čemer se z javnim mnenjem manjša socialna odpornost za obvladovanje družinskih in zakonskih težav, nič pa ne ublaži osebna stiska konkretnih ljudi, zlasti otrok, ki doživijo družinski brodolom. ***Ta zmeda izhaja predvsem iz nepreverjenih teorij o človeku, kjer spoznanja o človekovi specifičnosti še posebej zaostajajo za drugimi spoznanji o človeku.*** Rešitev pred to pastjo zahteva dvoje. Prvo je brezpogojno spoštovanje vsakega človeka, naj je kakršenkoli in ima kakršnokoli patologijo: to pomeni sprejemanje tega človeka, pomoč pri odpravljanju njegovih motenj, kolikor je možno, in človeško prenašanje preostanka motnje z njim. Drugo pa je dojemanje motnje kot zla, ki je vedno človekova tragična omejitev, v nobenem primeru pa ne nekaj »normalnega« ali celo zaželjenega.

Uspešnost socialnega delovanja je torej v temelju odvisna od njegove vrednostne usmerjenosti. Če socialna politika strukturno ne razločuje med vrednotami in problematiko, ki jo povzroča odklon od njih, ne more razločevati med preventivnim socialnim delovanjem, ki krepi zdravje in socialno klenost ljudi in med socialnovarstvenim delovanjem, ki rešuje probleme, jih ureja in socialno skrbi za nemočne ter na druge načine blaži gorje socialnih stisk. Socialna politika z nehumano ali pa z liberalistično-permisivno (»wertfrei«) vrednostno usmeritvijo ne more razločevati med človeškim napredkom in izrojevanjem, zato lahko samo socialna politika, ki je pozorna na temeljne človeške vrednote, ustvarja ugodne razmere za rast življenjske kakovosti.

3. POJMOVNI OKVIR SODOBNE SOCIALE

3.1. Vrste socialnega delovanja

3.1.1. Socialna kurativa – reševanje težav in stisk

Reševanje socialnih težav in stisk pri posameznikih, skupinah ali pri celotni skupnosti – socialna kurativa – je obširno področje, ki obsega:

– ***ambulantno socialno delo*** v občinskih socialnih službah, v centrih za razne vrste socialnega dela, v raznovrstnih svetovalnicah in podobnih ustanovah;

– ***stacionarno socialno delo*** v raznih socialnih domovih in zavodih, dnevnih in kriznih centrih, stanovanjskih skupinah;

– ***dajatve,*** tako denarne kakor v naravi;

– ***razne vrste storitev, kakor so svetovanje, urejanje, usposabljanje, vodenje;*** in

– ***organiziranje akcij za reševanje množičnih socialnih problemov.***

Večina strokovne socialne pomoči ljudem v stiski je vezana na samostojno delo po osebni strokovni presoji v konkretnem primeru. Drugi, manjši del socialne kurative in oskrbe pa je predvsem izvrševanje državnih pooblastil po zakonih – to je ***socialno upravno delo.*** Pri obojem gre za strokovno so-

cialno delo v ožjem pomenu besede. Je pa eno in drugo po svoji naravi zelo različno in ju je težko združevati.

Socialno upravne storitve so državno uradniško delo. Uradniško ima pri nas slab prizvok; ne razločujemo med birokratskim delom, ki je nestrokovno in pogosto nepotrebno delo v senci državne oblasti, in med uradniškim delom, ki je strokovno delo za državljane v imenu pravne države. Socialno upravno delo v občinskih socialnih službah so socialne storitve, ki so državljanom zagotovljene z zakonom in je postopek za njihovo doseganje določen. Tukaj je potreben strokovni pristop po pravilih pravne države in po metodiki humanega socialnega ravnanja s človekom v stiski; pomislimo samo na postopek odvzema ogroženega otroka iz skrajno slabe družine in organiziranje boljše vzgoje zanj v rejniški družini ali kje drugje.

Socialno upravno delo opravljajo praviloma državne socialne ustanove, vsekakor pa je zanj potrebno posebno pooblastilo državne uprave. Rad bi poudaril, da je ***socialno upravno delo zelo občutljivo in zahtevno strokovno delo,*** saj ima nenehno opravka z ljudmi, ki so v akutnih socialnih stiskah. Zato je usodno, če ga država poverja strokovno slabo usposobljenim kadrom in če delo na tem področju ni tako organizirano, da bi vsebovalo mehanizme proti birokratskemu izrojevanju. ***Druga področja socialne kurative pa temeljijo na popolni strokovni avtonomiji in konkretni osebni presoji strokovnjaka, ki pomaga v socialni stiski.*** Zato zahtevajo temeljito strokovno znanje in metodično veščino za pomoč ter smiselno organiziranost ustanov.

Eden od važnih pogojev za uspešno organiziranje socialne kurative, materialne in medčloveške, je ***epidemiološko spremljanje*** socialne problematike. Drugače je treba pristopati k reševanju množične socialne problematike, ki je epidemiološko zelo razširjena med prebivalstvom, drugače pa k reševanju tiste, ki se pojavlja poredkoma.

Z vidika socialne kurative je pomembno razločevati med ***akutnimi in kroničnimi*** socialnimi težavami. Akutne socialne težave so načeloma prehodne, rešljive v določenem času, prizadeti ljudje pa jih pogosto doživljajo kot zelo hudo stisko. Kronične socialne težave pa so v povprečju malo rešljive ali pa sploh ne. Socialno delo jih blaži ali opravlja socialno oskrbo za najbolj pereč del problematike.

3.1.2. Socialna oskrba ljudi s trenutno nerešljivimi težavami

Socialna oskrba je organizirana socialna pomoč posamezniku, družini ali drugi temeljni človeški skupini z nerešljivimi socialnimi težavami, tako materialnimi kakor medčloveškimi. Potrebna je lahko le krajše ali daljše prehodno obdobje, nato pa se človek ali družina izkoplje iz nemoči, in na vrsto pride socialna kurativa. V hudih kroničnih primerih socialne nemoči pa je potrebna trajna socialna oskrba. Vsekakor je nerešljivost neke socialne težave vedno relativna: le v določenem trenutku in določeni situaciji.

Področje socialne oskrbe se imenuje tudi ***socialno skrbstvo.***

Najboljša je socialna oskrba ***v naravnem družinskem in sosedskem okolju,*** kadar pa to ni mogoče, je potrebno ***zavodsko in domsko varstvo*** za različne kategorije socialno nemočnih ljudi. Socialna oskrba se pogosto ***tesno prepleta z zdravstveno oskrbo,*** na primer v domovih za ostarele ali pa v zavodih za težko prizadete, ***pa tudi z vzgojo in izobraževanjem,*** na primer v zavodih in domovih za vzgojno zanemarjene otroke ali za usposabljanje prizadetih. Delo na področju socialne oskrbe ***zahteva veliko strokovno znanje in veščino; ne manjšega kakor socialna kurativa,*** saj je na primer propadli alkoholik prav tako alkoholik, kakor ozdravljivi, in še nekaj več – nekaj hujšega, bolj zapletenega. Če tega dela ne opravlja stroka na zelo visoki ravni, ga je veliko bolje prepustiti laičnemu pristopu s samopomočjo ali dobrodelnostjo.

3.1.3. Socialna preventiva – krepitev socialne klenosti prebivalstva

Cilj socialnega varstva je, da bi bilo čedalje manj potrebno. S socialno oskrbo se temu ne približuje, s socialno terapijo pa le toliko, kolikor uspe, da se posameznik, družina ali skupina socialno uredi; toda tudi v tem primeru se namesto njih že oglaša nov primer s socialno zagato. Zato je temeljni način socialnovarstvenega delovanja tudi socialna preventiva.

Socialna preventiva je dvoja: neposredna in splošna.

Neposredna ali sekundarna socialna preventiva je konkretno socialno delo s posameznikom, z družino ali drugo skupino, ki so posebej socialno ogroženi. Tako je na primer delo skupin za samopomoč Al-atten za otroke iz alkoholičnih družin odlična socialna preventiva, ki v veliki meri preprečuje poznejše zapadanje teh ljudi v alkoholizem in druge socialne težave, ki koreninijo v alkoholizmu rodne družine. Programe za neposredno socialno preventivo lahko izvajajo razne vrste ustanov, posebno učinkovite pa so skupine in organizacije za samopomoč.

Splošna ali primarna socialna preventiva so sistemski družbeni ukrepi za ustvarjanje takšnih socialnih razmer, ki krepijo socialno klenost celotnega prebivalstva. Socialna klenost je nepogrešljiva sestavina kakovosti življenja in sožitja, obenem pa pomeni večjo odpornost v kriznih socialnih situacijah.

Splošne socialne preventive seveda ne more izvajati resor socialnega varstva, saj to ***ni nič drugega, kakor smiselno zamišljena in dosledno vodena socialna politika.*** Odločilna je na primer že sistematična skrb za etično-moralno višino družbe. Preko javnega mnenja, kulture, vzgoje in šolstva ter drugih javnih relejev mora država v praksi uveljavljati temeljne življenjske vrednote, kakor so poštenje, delavnost, dobrota in usmiljenje, oziroma solidarnost, iskrenost, zvestoba in druge. Če socialna politika zavestno ne poskrbi za to, ne more socialno varstvo obvladati socialne kurative, oskrbe in neposredne preventive niti pri veliki blaginji, kaj šele v materialni krizi. Razen tega pa se socialno varstvo brez trdne etike tudi samo v sebi seseda v sterilno, birokratsko »socialo«, ki s svojim institucionalnim sistemom čedalje bolj služi sama sebi in čedalje slabše stvarnim potrebam socialno prizadetega prebivalstva.

Zato je ***vsa splošna socialna preventiva,*** to pa je 90% možnega preprečevanja socialnih težav in stisk v nekem narodu, ***skrita v smiselnem delovanju drugih resorjev:*** družinskega, stanovanjskega, zaposlovalnega, finančnega in ostalih. Resor socialnega varstva ima pri tem naravno dolžnost in pravico, da vnaša svoja spoznanja v pravno ureditev in socialno delovanje vseh drugih področij socialne politike, kakor

bomo videli pozneje pri zunanjih mehanizmih za učinkovitost socialnega varstva. Tukaj smo hoteli poudariti le ***dejstvo, da je odločilni del preprečevanja socialnih težav zboljševanje družbenega sistema, tako da razmere sistemsko porajajo kar najmanj socialnih težav in da to ni v neposredni domeni socialnega varstva.***

Naj omenimo še razveseljivo dejstvo, da se ***v zadnjem času v razvitem svetu naglo veča osebna in skupinska skrb za krepitev zdravja in socialne klenosti.*** Znan je na primer množični porast hoje in teka v naravi ali pa upad kajenja pri višjem in srednjem sloju.

Osebno, skupinsko in skupnostno ozaveščanje in prizadevanje za zdravje in socialno klenost imenujemo ***antropohigieno.*** Ta zajema tako klasično telesno in prostorsko higieno kakor različne oblike psihohigiene, prav tako pa socialno, odnosno in občestveno, poklicno, duhovno in druge zvrsti zavestne in smiselne skrbi za zdravje ter za osebno in socialno klenost; to tematiko obdelujem v knjigi Sto domačih zdravil za dušo in telo (Ramovš 1990a, 1994, 1996).

Včasih govorijo tudi o ***terciarni preventivi,*** ki je preprečevanje poslabšanja socialne težave in zmanjševanje škode. Terciarna preventiva je pravzaprav socialna kurativa in socialna oskrba, gledana z očmi preprečevanja.

3.1.4. Vsebinsko in organizacijsko razvijanje socialnovarstvenega sistema

Socialnovarstveno delovanje v sodobnem svetu je bistveno vezano na stroko in na socialno delovanje pravne države; šele na tej osnovi se znova vrača v obliki samopomoči, samoorganizacije in dobrodelnosti v kapilarno bazo civilne družbe. Zato ***je in bo ostala njegova učinkovitost odvisna od socialnovarstvenega koncepta v državni zakonodaji, od kakovosti šolanja in usposabljanja za socialno delo, od socialnovarstvene informatike in raziskovanja – zlasti akcijskega, od združevanja strokovnih delavcev in povezovanja socialnovarstvenih ustanov.***

O vsem tem bomo govorili na drugem mestu, pri organiziranosti socialnega varstva. Tukaj omenjamo te načine zato, ker ***uspeh na vsakem od njih dviga sam po sebi tudi uspešnost vseh ostalih treh načinov:*** kurativne socialne pomoči posameznikom in skupinam v težavah, uspešnost skupnostnih socialnih akcij za reševanje množičnih socialnih težav, kakovost socialne oskrbe ter uspešnost neposredne in splošne socialne preventive.

3.2. Načini socialnega delovanja

V zgodovini človeštva so socialnovarstveno delo opravljale predvsem temeljne človeške skupine in soseske, deloma pa širša družba. Ljudje so pomagali sebi in drugim v stiski samodejno po tradiciji in normah v ustaljenih obrazcih sožitja, ki jih je porajal socialni imunski sistem v mejah določenih kulturnih razmer. Konkretno so se tega naučili skupno z vso drugo vzgojo. ***Vsa sociala se je torej v človeški zgodovini do nedavna vršila brez posebne izobrazbe in brez posebnega plačila za to delo – na laični in na ljubiteljski ali prostovoljski način,*** če se izrazimo v današnji govorici.

Naš rod je pri nas prvi takorekoč brez žive tradicije, saj je le-ta na pragu med industrijsko in poindustrijsko dobo postala v glavnem neuporabna, pri nas pa je njeno zamiranje – tudi na področju človeške samopomoči in dobrodelnosti – umetno pospešil komunizem s svojo ideologijo brezpogojne »naprednosti« in nasilnim uničevanjem izročila. Vlogo tradicije lahko danes prevzame le zavestna osebna in družbena skrb. To velja tudi za področje socialnega varstva.

Tradicionalne oblike samopomoči in dobrodelnosti so se v zadnjih desetletjih tudi v razvitem zahodnem svetu organizacijsko in metodično zelo spremenile. Iz tradicionalne vdelanosti v celoten sistem kmečko-obrtniškega življenja se organizacijsko spreminjajo v sodobno zavarovalništvo, v pravno zagotovljeno socialno varstvo države, v sodobne skupine in organizacije za samopomoč, v zavestno osebno dobrodelno pomoč potrebnim in v sodobne dobrodelne organizacije.

Sodobna sociala potrebuje – enako kakor vsa druga področja družbe – tudi strokovno izobrazbo in poklicno opravljanje socialnega dela, čeprav seveda tudi danes in nikdar v bodoče ne more biti dobre sociale brez sodobnih oblik laičnega in prostovoljskega socialnega dela.

Glavnina socialne samopomoči in dobrodelniškega socialnega dela se opravlja na ljubiteljski način. Prav zaradi tega sta sodobno organizirana samopomoč in dobrodelništvo za družbo cenejši kakor državne socialne ustanove; stroški so večinoma le organizacijski in materialni, neposredna pomoč pa neplačana. Poleg tega je prednost civilne sociale tudi to, da pristopa človeško in celostno življenjsko v primerjavi z razparceliranostjo in popredmetenjem človeka v številnih sodobnih strokah, ki delajo z ljudmi, seveda pa ji manjka konceptualnega znanja za razumevanje problematike in metodičnega za njeno sodobno reševanje, pa tudi druge šibke točke ima. Zato je ***idealna organska povezava poklicnega socialnega dela s prostovoljskim in strokovnega z laičnim v sodobno organizirani civilni sociali samopomoči in dobrodelništva.***

3.2.1. Laično socialno delo

Laično socialno delo je tisto, ki ga opravljajo ljudje, ki niso strokovno šolani za pomoč ljudem v socialnih stiskah in težavah.

Danes je veliko laične socialne pomoči zlasti v skupinah in organizacijah za samopomoč ter pri socialnem delovanju dobrodelniških organizacij. Tudi državne socialne ustanove poznajo laične delavce in sodelavce za razne oblike socialne pomoči na domu in druge socialne storitve, ki po svoji naravi ne zahtevajo posebne strokovne izobrazbe.

Prednost laičnega socialnega dela je v okvirih tržnih zakonitosti predvsem cenenost njihovega dela, če gre za poklicno službo. Prav tako kakor strokovno socialno delo je tudi laično lahko poklicno ali pa prostovoljsko, oziroma ljubiteljsko. Seveda je večina laičnega socialnega dela prostovoljskega ali ljubiteljskega v okviru sodobnih oblik civilne sociale. Prednost tovrstnega socialnega dela je predvsem notranja osebnostna

moč in predanost delu, kar v strokovnem jeziku sociale pomeni veliko nadarjenost in razvitost socialnih imunskih vzgibov samopomoči in dobrodelnosti.

Pri prostovoljskem laičnem socialnem delu pa moramo opozoriti tudi na nevarnosti, ko nekdo opravlja tako delo na nivoju svojega zavedanja svobodno in z velikim entuziazmom, podzavedno pa je njegovo delo tudi reakcija na bolestno izkrivljenost v njegovi duševnosti ali značaju. Taki obliki sta na primer patološka in patogena dobrota, ki s svojo vsiljivo pomočjo naredita drugim in/ali sebi več škode kakor koristi; toda o tem bomo več spregovorili pozneje, saj ni omejeno samo na laično in prostovoljsko socialno delo, ampak ga najdemo tudi pri poklicnem in strokovnem.

3.2.2. Ljubiteljsko ali prostovoljsko socialno delo

Ljubiteljsko ali prostovoljsko socialno delo je preventivna ali kurativna socialna pomoč iz veselja in notranje človeške odločitve brez plačila; tujka za tako socialno delo je volunterstvo. Je nasprotje poklicne socialne službe.

Prostovoljstvo je predvsem notranje osebno stališče solidarnosti, ki temelji na razvitem socialnem imunskem vzgibu dobrodelnosti. Vsako stališče se kaže nazunaj v vedenju, solidarnost se v prostovoljskem delu. V sodobni sociali se večina prostovoljstva organizira v civilnem polu sodobne samopomoči in dobrodelnosti.

Pri nas so v osemdesetih letih socialnovarstvene ustanove, zlasti centri za socialno delo, uvajali ***»prostovoljce«*** v socialnem delu, pri čemer pa niti koncept niti izraz nista bila najbolj posrečena. Študentje, lahko pa tudi drugi, so sodelovali pri socialnem urejanju otrok in mladostnikov iz motenih družin, pri uvajanju odpuščenih zapornikov v življenje na prostosti, pri zavodski oskrbi in varstvu ter podobnem. Večinoma so te ljudi bolje ali slabše plačevali, tako da je šlo bolj za ***zunanje sodelavce;*** takorekoč strokovne, če so bili to absolventi ali študentje zadnjega letnika socialne šole, sicer pa za laične. Ideja o smiselnosti zastonjske, res prostovoljske, ljubiteljske ali dobrodelniške socialne pomoči je bila tedaj ideološko deplasirana, tako da je bilo uvajanje prostovoljcev v sociali konceptualno brez prave osnove. Vendar pa se je to delo ponekod dobro razvijalo in postalo lep primer angažiranja stroke pri usposabljanju ljudi za socialno samopomoč in dobrodelnost. Z njim je skozi zadnja vrata prihajala k nam priprava na pluralistično evropsko socialo z močnim poudarkom na civilni socialni sferi.

Sedaj, ko uvajamo pluralistično socialo, bo treba le nanovo domisliti poimenovanje. ***Pojem »prostovoljec« ali »prostovoljno socialno delo« v slovenščini ni najboljši,*** saj pomeni le nasprotje »obveznega« ali »prisiljenega socialnega dela«. Slovenci poznamo prostovoljce za severno mejo v nasprotju z vojaki obvezniki, prostovoljne prispevke v nasprotju z obveznimi davki... Izraz »prostovoljno socialno delo« kaže z vidika strukturne analize jezika na šibko točko dosedanjega socialnega dela kot »obvezne« državne službe, ki se v resnici skorajda ni razvilo v avtonomno stroko in je imela le službeno oblikovano in postavljeno strokovno etiko. Izraz ***prostovoljsko socialno delo«*** namesto prostovoljno, te zadrege ne reši povsem, boljši je le toliko, kolikor drugačna besedna oblika ne spominja toliko na prostovoljne vojake v nasprotju z vojnimi obvezniki.

V naši sociali so – nekako na robu uradne – potekali v nedavni preteklosti močni projekti, zlasti akcijsko raziskovalni, ki so gradili predvsem na pravem prostovoljstvu, danes pa je takih podvigov vse več in vedno bolj jih upošteva tudi uradna sociala. Že dve desetletji dela na tem področju na primer Bernard Stritih s sodelavci (Stritih, Možina 1992, Stritih 1995), skoraj deset let poteka na temelju prostovoljstva projekt skupin starih za samopomoč (Ramovš, Kladnik, Knific 1992), projekt Človek za urejanje zasvojenih (Picchi 1995, Ramovš 1995a), čedalje več in uspešneje pa delajo v naši sociali na temelju prostovoljstva v skupinah in organizacijah za samopomoč ter v dobrodelniških organizacijah.

3.2.3. Poklicno socialno delo

V današnjih razmerah specializirane delitve dela in profesionaliziranosti služb nujno ***postaja tudi socialno delo poseben poklic ali profesija, z določeno strukturo službenih delovnih mest v državi in družbi.*** Reševanje človeških težav in stisk je postalo tudi profesionalna služba.

Državne in zasebne socialne ustanove temeljijo skoraj izključno na profesionalnem delu, sodobne civilne oblike socialne samopomoči in dobrodelništva pa morajo v marsičem preiti iz zgolj ljubiteljskega tudi v poklicno socialno delo.

Neposredne predhodnike današnjega poklicnega in strokovnega socialnega dela lahko najdemo v redovih in bratovščinah za pomoč revežem, bolnikom in drugim vrstam ljudi v težavi. To njihovo delo je bilo več kot »polna« zaposlitev in na strokovnem nivoju tedanjega znanja, vendar pa je izhajalo iz verske in dobrodelne pobude, medtem ko je današnje profesionalno delo na socialnovarstvenem področju večinoma navadna civilna zaposlitev in poklic.

Zdi se, da je v našem času profesionalizacija dela na socialnovarstvenem področju po obsegu dosegla svoj vrh, nadaljuje pa se v smeri kakovosti. Prav tako pa se v tem času dogaja zdravo povezovanje poklicnega in laičnega dela na socialnem področju v komplementarno celoto.

Reševanje človekovih osebnih in socialnih stisk je eno od področij, kjer je profesionalizacija povezana s težkimi antropološkimi dilemami. Toda na današnji stopnji družbene razvejanosti je nujno precejšen del socialnovarstvenega in skrbstvenega dela opravljati poklicno. Vendar pa se je trend popolne podružbljenosti sociale izkazal za neustreznega: z ene strani uspava človekove osebne in občestvene mehanizme za reševanje težav in stisk, z druge pa niti v družbah največje blaginje ne more sproti slediti človeškim tegobam in zagatam, ki na ta način prihajajo na površje.

Rekli smo že, da so pri profesionalnem socialnem in podobnem delu z ljudmi in za ljudi težke dileme. Omenimo glavne štiri.

1. Ali je mogoče biti »službeno dober človek« in delati ljudem dobro zgolj za plačilo? Trstenjak pravi ob svoji bogati življenjski izkušnji svetovalnega dela kar pregovorno: »Če je treba plačati za vsako dobro besedo človeku v stiski, je blizu konec sveta.« Duhovna izkušnja človeštva je bila, da bi bilo žaljivo ljudem za človeško dobroto ali pa duhovnim učiteljem za njihovo življenjsko spoznanje ponujati plačilo, kajti to so najvišje človeške kakovosti, ki nimajo skupnega imenovalca z materialno količinskimi dobrinami; pač pa so take ljudi njihovi »klienti« samodejno oskrbovali po svojih zmožnostih z vsem, kar so potrebovali za preživljanje. Tu gre za osnovno vprašanje medčloveškega sožitja: ali jemljemo svoje bivanje kot dar in skušamo živeti na principu darovanja ali pa ga jemljemo kot lastno pravico, ki si jo kupujemo, podkupujemo in izvojujemo ter skušamo z narcistično grabežljivostjo in skopostjo živeti na principu »imeti«. Danes brez profesionalno zaposlenih delavcev v sociali ne gre, ti pa morajo seveda od svojega dela živeti in prav je, da bi bili pošteno plačani zanj, saj je dovolj težko in zahtevno. Pri tem pa seveda pravkar omenjeni antropološki problem ostaja in zahteva od profesionalnega socialnega delavca dodatno človeško zrelost, da ga kvantiteta materialnega zaslužka ne potegne v vrtinec količinskega gledanja na ljudi, njihove probleme in njihove možnosti.

2. Kako se zaščititi pri nenehnem stiku s socialnimi motnjami pred socialno infekcijo in pred lastnim doživljajskim otopevanjem? Izkušnja kaže, da pri poklicnem delu z ljudmi v človeških stiskah in težavah ter z duševno motenimi ljudmi neredko ti »delavci« postajajo čedalje bolj brezčutni, birokratsko odljudni in drugače socialno nezmožni za dobro opravljanje dela z ljudmi in za ljudi. Ti pojavi so danes znani pod imeni pomočniškega sindroma – Helfersindrom – (Schmidbauer 1977 in 1983) in izgorelostnega sindroma – burnout – (Burisch 1989), tako da je potreba po poklicni higieni že splošna in jo antropohigiena (Ramovš 1996) včlenja kot svoj bistveni sestavni del.

3. Kako v stroki izoblikovati modele za izbiranje osebnostno primernih ljudi v poklice za delo z ljudmi in za ljudi? Znano je, da se za te poklice odloča veliko takih, ki imajo sami nerešene socialne ali osebnostne težave in motnje, prav tako pa, da delo z ljudmi ne more biti uspešno, če te osebnostne patologije ne presežejo in če jo imajo preveč.

4. Kako v družbi izoblikovati primerne modele za pravšnjo družbeno kontrolo nad socialnovarstve-

nim delom? Stroka mora biti strokovno avtonomna, ne pa absolutno avtonomna; čim prekorači meje svoje naravne avtonomije, je tembolj razdiralna, čim bolj je strokovno dodelana, tako da so znani primeri grozljive poklicne zlorabe pri nacistični medicini v taboriščih, nagnusne podkupljivosti v nekaterih vejah medicine ali pri sociali za dodelitev otroka v posvojitev in nešteti drugi, med katerimi je zelo splošen tudi birokratsko oblastniški odnos strokovnega delavca do človeka v stiski.

Te dileme so stvarne, izvirajo iz same narave dela z ljudmi in za ljudi ali pa iz človeške narave, zato se je treba z njimi nenehno spoprijemati, še tembolj pa v demokratični družbi. Nekaterim od njih se več posveča poklicna higiena, ki pa se je v okviru naše teme ne moremo lotevati. ***Rešitve teh dilem niso nikoli popolne; pri njihovem iskanju je treba ohraniti strokovno avtonomijo in svobodo, hkrati pa to dvoje ne sme biti izgovor za slabosti in potuha za nereševanje težkih dilem.***

Poklicno socialno delo mora biti čim bolj strokovno, toda ***napajati se mora nenehno iz živega osebnega etičnega izvira socialnoimunske energije – enako kakor prostovoljsko.*** Treba pa je poudariti, da zlasti dobrodelniške organizacije s pridom poklicno zaposlujejo na področju socialnega dela tudi laične socialne sodelavce.

Poklicno socialno delo je ***zelo pestro,*** komaj ga še lahko dajemo pod skupni imenovalec. Kakor je samo področje socialnega varstva življenjsko celostno, tako je tudi poklicno delo na tem področju zelo ***interdisciplinarno.*** Pri njem delajo poleg socialnih delavcev še strokovnjaki iz več drugih strok: psihologi, sociologi, socialni medicinci, specialni pedagogi, andragogi in drugi. Vsi ti poklici lahko delajo v sociali, ki ***je organizirana v različnih domovih in zavodih, v občinskih socialnih službah, socialnih uradih, na centrih za socialno delo in svetovalnicah, v svetovalnih službah po šolah in zdravstvenih ustanovah, v podjetjih.***

Tudi po vsebini in metodiki je to delo zelo različno. ***Socialno upravno delo,*** ki predstavlja veliko večino storitev v naših dosedanjih centrih za socialno delo, je določeno in predpisano po zakonih; to so materialne dajatve in raznovrstne

odnosne storitve. Popolnoma nekaj drugega je ***socialno svetovanje, urejanje, usposabljanje, vodenje, zastopanje in druge ambulantne socialne storitve,*** spet nekaj drugega je ***socialno pedagoško in socialno andragoško delo ter socialno varstvo in oskrba*** v domovih in zavodih, spet nekaj drugega ***socialno delo pri organiziranju in utirjanju skupin za samopomoč in pri dobrodelnosti,*** spet nekaj drugega ***organiziranje skupnostnih akcij v primerih množične socialne patologije.*** Posebno podočje je ***socialna preventiva,*** ki je dandanes ena od najbolj perečih in najobširnejših nalog na socialnem področju in je zanjo najmanj ustreznih strokovnih osnov, tako konceptualnih kakor metodičnih.

3.2.4. Strokovno socialno delo

Strokovno socialno delo je tisto, ki ga opravlja strokovnjak, ki je za to delo ustrezno šolan, je torej nasprotje laičnega socialnega dela.

Kakor smo dejali malo prej za poklicno socialno delo, moramo ponoviti tudi za strokovno: da namreč državne in zasebne socialne ustanove temeljijo skoraj izključno na strokovnem delu, sodobne civilne oblike socialne samopomoči in dobrodelništva pa tudi vse bolj prehajajo iz zgolj laičnega v strokovno socialno delo.

Z razvojem znanosti, je tudi področje človeških socialnih težav in stisk postalo predmet znanstvenega zanimanja in strokovnega dela. ***Fenomenološko preučuje socialno problematiko več strok: socialno delo, socialna medicina, zlasti kot patronažna služba, psihologija, socialna pedagogika in andragogika, sociologija in druge; vse te izpopolnjujejo tudi delovno metodologijo za njeno reševanje.***

Samo socialno delo postaja samostojna veda in stroka šele v najnovejšem času. Zanj je značilen celostni, holistični pristop k človeškim materialnim in odnosnim težavam in stiskam. Prav zaradi tega in pa zaradi praktične usmeritve je bilo dolgo sestavljeno iz številnih pomožnih ved, apliciranih na socialno področje, lastnega strokovnega jedra pa nekako ni utegnilo

narediti. Postopoma pa se čedalje bolj kopiči lastna teorija in lastna metodika socialnega dela. Odveč pa bi bila skrb, kaj je posebni predmet te znanosti: nobena veda se posebej ne posveča preučevanju medčloveških odnosov, njihovi patologiji in metodiki za njihovo oblikovanje in urejanje, prav tako tudi reševanju materialnih zagat ljudi ne.

Socialno delo je matična stroka na področju sociale. Po svetu je razvito v različnih oblikah. Ena smer izhaja iz dobrodelnosti, druga iz izvajanja ukrepov državnih upravnih organov pri izvajanju zagotovljenih standardov socialnega varstva, spet druge bolj iz znanstveno analitičnih in metodičnih pobud sociologije, pedagogike in andragogike, psihologije, psihoterapije in podobnih strok.

Temu odgovarjajoče je tudi ***šolanje socialnih delavcev,*** ki se razteza od privatnega karitativnega preko skoraj strankarskega do univerzitetnega, od zelo prakticistično tečajniškega do teoretično raziskovalnega in specializacijskega; večinoma pa je na visokošolski akademijski ravni. Zaradi velike razdrobljenosti na državno, dobrodelno in zasebno organiziranost, zaradi slabe sistemske povezanosti med vsemi temi »socialami« in zaradi družbene marginalnosti celotnega socialnovarstvenega področja v pridobitniško-porabniškem razvitem svetu, je tudi šolanje večinoma na sorazmerno nizki ravni v primerjavi z drugimi strokami.

Za sleherno strokovno usposabljanje na področju sociale je poleg dobrega teoretičnega in metodičnega študija odločilna praksa, brez katere prihajajo iz šol diplomirani socialni delavci s praktičnimi zmožnostmi za pomoč ljudem na nivoju znanega butalskega kovača v humoreski Frana Milčinskega o Butalcih.

3.3. Organizacijske oblike socialnega delovanja

V poglavju o zgodovini sociale smo videli, da je potekalo preprečevanje in reševanje socialnih težav in stisk večino zgodovine človeštva v obliki samopomoči in dobrodelnosti, ki sta bili organizacijsko vpeti v neločljivo celoto življenjskega in sožitnega sloga določene kulture. Tudi danes imata samopomoč in dobrodelništvo v pluralistični sociali svoje posebno mesto, saj delujeta v sodobnih organizacijskih oblikah kot

najbolj neposredna – kapilarna socialna mreža. Moderna država sama pa prevzema zakonsko odgovornost za reševanje glavnih socialnih težav in stisk ter ima tudi sama neposredno mrežo državnih socialnih ustanov. In še četrto organizacijsko obliko ima sodobna sociala, to so tržne ali podjetniške zasebne socialnovarstvene ustanove.

Oglejmo si od bliže vse te štiri organizacijske oblike sodobne socialne mreže za preprečevanje in reševanje človeških težav in stisk.

3.3.1. Državna sociala

Vse sodobne civilizirane države zagotavljajo osnovne socialne dajatve in storitve vsem državljanom. Kakšna in kolikšna je raven zagotovljenih socialnih dajatev in storitev je odvisno zlasti od tega, koliko se politika te države zavestno usmerja v socialno državo in od tega, kolikšne materialne in strokovne možnosti so na voljo. To je ***javno zagotovljena socialna mreža.***

Za izvajanje nekaterih socialnih storitev in dajatev ***imajo sodobne države mrežo lastnih ustanov.*** To so predvsem občinske socialne službe ali socialni uradi, pa tudi razne svetovalnice, domovi in zavodi. ***Koliko je državnih socialnih ustanov in kakšne so, je odvisno od koncepta socialnega varstva.***

Pri ***pluralističnem konceptu,*** ki si ga bomo pozneje temeljito ogledali, si država pridrži monopol le na nekaj temeljnih socialnovarstvenih uslug, ki so zelo vezane na uradno upravno regulativo države, na vseh drugih področjih socialne problematike, pa odgovarja, da je poskrbljeno za kar najboljše programe. V ta namen sistemsko pospešuje sodobno organizirano samopomoč in dobrodelništvo, z urejeno zakonodajo pa regulira tržne zasebne socialne ustanove. ***Izvajanje storitev javne socialne mreže poveri država primernim civilnim izvajalcem s koncesijo; to je praviloma učinkovite in ceneje, zato je težnja v razvitem svetu zmanjševanje državne sociale.***

Pri ***konceptu monopolne državne sociale,*** kakršno smo poznali pri nas v času socializma, pa so vse socialne

ustanove državne. Tudi o tem bomo podrobneje govorili, ko bomo opisali našo dosedanjo socialo.

3.3.2. Samopomoč

Sodobna organizirana samopomoč je temeljna organizacijska oblika civilne sociale. Razdelimo jo lahko v nekaj skupin.

Osnova vsakega preprečevanja in reševanja socialnih težav in stisk je ***osebna samopomoč,*** ko si človek v potrebi, težavi ali stiski pomaga sam.

Zelo prvinska in formalno neorganizirana je tudi ***družinska in prijateljska samopomoč.*** Ljudje, ki so povezani v temeljnem človeškem odnosu, si na najbolj naraven in spontan način pomagajo zadovoljevati potrebe ter reševati težave in stiske.

Vse naslednje oblike samopomoči pa so specifične sodobne organizacijske oblike samopomoči.

Skupine za samopomoč. Sodobne skupine za samopomoč so osebna medčloveška povezava dveh do tridesetih ljudi, ki temelji na samoiniciativi v skupni potrebi, težavi ali stiski; to je sodobna oblika nekrajevnega sosedstva in nekrvnega »sorodstva«, deloma pa tudi nadomestek v času krize zakona, družine, prijateljstva in drugih temeljnih medčloveških odnosov. Organizacijska oblika skupin za samopomoč je zelo pestra, nestabilna in neformalna, dejavnosti so usmerjene večinoma navznoter, sodelovanje strokovnjakov je neformalno ali pa ga sploh ni. Sodobne skupine za samopomoč so se začele pred dobrega pol stoletja z anonimnimi alkoholiki (Ramovš 1985), zadnja desetletja pa v razvitem svetu naglo naraščajo, tako da jih je že nad 450 vrst (Moeller 1981: 15; 1978).

Organizacije za samopomoč. To je družbeno samoorganiziranje ljudi na temelju določene potrebe, težave ali stiske, ki obsega tako sekundarne medčloveške povezave v obliki društev in združenj, kakor tudi organizacijsko povezavo istovrstnih skupin za samopomoč na širšem območju. Organizacije za samopomoč imajo stabilnejšo, formalno pravno organizacijsko obliko, dejavnosti so usmerjene tudi navzven.

Družbeni projekti za uvajanje in pospeševanje samopomoči. To so profesionalni ali javni projekti, s katerimi

družba ali država pospešuje uvajanje in razvoj skupin in organizacij za samopomoč na nekem področju, spremlja in koordinira njihovo delovanje, vnaša metodologijo in izkušnje od drugod, usposablja ljudi za samopomoč, formira informacijska, izobraževalna in matična središča za samopomoč in podobno. Družbeni projekti za samopomoč so oblikovalnega, raziskovalnega, informacijskega, organizacijskega ali političnega značaja. Pobuda zanje je institucionalna, dajeta jo zlasti stroka in politika, tako da predstavlja del socialne politike na lokalnem ali na nacionalnem nivoju.

V javnem sektorju velja posvečati posebno pozornost skupinam in organizacijam za samopomoč. Te lahko bistveno pripomorejo k dvigu kakovosti življenja zlasti na naslednjih področjih:

- ***za sožitje v družini in zakonu,***
- ***na socialno varstvenem področju,***
- ***na zdravstvenem področju,***
- ***na vzgojnem in izobraževalnem področju,***
- ***na področju rekreacije in prostega časa,***
- ***na kulturnem in verskem področju.***

Skupine in organizacije za samopomoč ***delujejo na laično civilni ravni osebne iniciative in osebne odgovornosti prizadetih.*** V njih se stekata vsakdanja človeška izkušnja in življenjska iznajdljivost – »domače zdravljenje« – s sodobnim strokovnim znanjem v celostni življenjski pristop k zadovoljevanju potreb in k reševanju težav in stisk. Njihova prednost je tudi to, da delujejo brez stroškov za državo (Braun, Röhrig 1985).

Skupine in organizacije za samopomoč postajajo ***danes v razvitem svetu odlično komplementarno dopolnilo strokovnemu delu in javni družbeni organiziranosti*** pri zadovoljevanju človeških potreb in reševanju težav in stisk. Učinkovitost strokovnega dela povečajo čez njihove naravne meje (Matzat 1985). Pri socialni in zdravstveni kurativi je to na primer zgodnja avtodiagnostika, rehabilitacija, medsebojna oskrba, obvladovanje nerešljivega, zlasti življenjsko obvladovanje kroničnih tegob.

Še večji je njihov prispevek ***na preventivnem področju,*** ko zboljšujejo življenjski in sožitni slog: ljudi naučijo zdravega načina življenja, prehranjevanaja, izkoriščanja pro-

stega časa, dela in počitka, telesnega utrjevanja, usklajanja medčloveških odnosov, kulturnega in duhovnega poglabljanja in podobnih sestavin višje kakovosti življenja. Njihova osnovna prednost je bazična dejavnost prizadetih; reševanje nalog in problemov se premakne na kraj, kjer nastajajo in se kažejo.

Skupine in organizacije za samopomoč veliko prispevajo s svojimi raznovrstnimi dejavnostmi k človekovemu zadovoljstvu, zdravju in kakovosti življenja nasploh. Kajti v njih ljudje na neposreden in celosten človeški način zadovoljujejo svoje potrebe in rešujejo težave, njihovo delovanje ni odtujeno iz konkretne vsakdanjosti, zato ima nanje in na okolico tudi celosten življenjski vpliv. V tem smislu dobivajo socialna, pedagoško-andragoška, socialnomedicinska, psihološka in sorodne stroke novo področje svojega dela: uvajanje in pospeševanje samopomoči, oziroma ***pomoč ljudem za samopomoč.***

Sodobno prizadevanje za zdravje, socialno klenost in sploh za kakovost življenja, ki ga pospešuje Svetovna zdravstvena organizacija, temelji v veliki meri na samopomoči. Na družbeno organizacijski ravni posveča veliko pozornost skupinam in organizacijam za samopomoč; z družbenimi projekti jih preučuje, pomaga pri njihovem uvajanju in razvijanju, zlasti pa jih informacijsko in delovno povezuje v mreže na krajevni, nacionalni in mednarodni ravni. Skupine in organizacije za samopomoč so bistvena sestavina obeh glavnih strategij Svetovne zdravstvene organizacije v njenem projektu »Zdravje za vse do leta 2000« (WHO 1985): strategije prizadevanja za zdravje (health promotion) in strategije zdrave javne politike (healthy public policy); prav tako so bistveni sestavni del projekta »zdrava mesta« v Evropi (Gesundheitsforderung 1990).

Za vzpostavljanje skupin in organizacij za samopomoč je danes pri nas važno predvsem usposabljanje ljudi za aktiviranje njihovih lastnih potencialov in potencialov v njihovem življenjskem okolju. Drugi bistveni pogoj za uvajanje in širjenje mreže različnih skupin in organizacij za samopomoč pa je informatika. Na nacionalni ravni se oboje združuje v ***nacionalnem matičnem središču za samopomoč*** (clearing house), ki je:

– zbirališče in servis vseh podatkov o samopomoči,

– središče za usposabljanje in oporo pri uvajanju skupin in organizacij za samopomoč, ter

– strokovni in podatkovni temelj za delovanje področnih in krajevnih matičnih središč za samopomoč.

Nacionalna in pokrajinska matična središča za samopomoč, pa tudi ona v večjih mestih, izdajajo informativne časopise o samopomoči, letne kataloge skupin in organizacij za samopomoč (Geislinger, Fuss 1992; Madara, Meese 1990), opravljajo raziskovalne študije s področja samopomoči (Klaus, Knaier 1989) in organizirajo skupnostne akcije za uvajanje samopomoči.

Skupine in organizacije za samopomoč so posebno razvite v ZDA, v Evropi pa v Angliji, Belgiji, na Danskem, v Švici ter v Nemčiji, kjer so družbeni projekti za uvajanje in pospeševanje samopomoči deležni tudi močne sistemske finančne podpore. V času finančne krize socialnovarstvenega, zdravstvenega in sorodnih področij so skupine, organizacije in družbeni projekti za samopomoč pomemben izziv v smeri iskanja bolj celostnih, alternativnih, cenejših in učinkovitejših oblik dela in organiziranja.

Pri nas je bila v tradicionalnem podeželskem okolju močno zakoreninjena sosedska pomoč. Poleg tega že tradicionalno delujejo najrazličnejša društva, ki so organizacije za samopomoč. Tako kakor v razvitih industrijskih deželah tudi pri nas nastaja vse več novih oblik in projektov za samopomoč, kakor so uvajanje sosedske pomoči in »prostovoljnega socialnega dela«, društev na osnovi obolenja ali socialne težave, združenj za zboljševanje javnih razmer v vzgoji, izobraževanju in drugod pa tudi skupin za samopomoč.

3.3.3. Dobrodelništvo

Osebna človeška dobrodelnost mora biti v današnjih razmerah prepletenosti družbenih odnosov tudi sodobno organizirana, da bi dosegala množično preprečevanje in reševanje socialne problematike. ***Dobrodelniške organizacije*** s svojo mrežo ustanov in javnega obveščanja olajšajo ljudem, da dajejo za potrebne in pomagajo stiskanim, kadar pa so v stiski, tako lažje pridejo do pomoči.

Organizirano dobrodelništvo mora biti danes v osnovi strokovno, da se na to osnovo lahko uspešno vključujejo raznovrstna prostovoljska laična pomoč dobrodelniških sodelavk in sodelavcev. Ljudje, ki skušajo z dobro voljo in srčno dobroto v okviru dobrodelniške organizacije drugim lajšati stiske in reševati težave, se morajo za to delo tudi strokovno usposabljati, sicer rado prihaja do hudih napak. Socialno delo z ljudmi v stiskah in težavah je zelo zahtevno in človeško nadvse občutljivo delo, ki strokovno prav tako napreduje, kakor vsa druga področja. Kdor tega ne bi upošteval, bi bil kljub najboljši volji podoben reševalcem, ki gredo na pomoč brodolomcem sredi oceana z jadrnicami iz Kolumbovih časov.

Sodobne dobrodelniške organizacije – zlasti v materialno bogatem avstrijsko-nemškem področju – delujejo v veliki meri ***s poklicnimi delavci.*** Ti tvorijo strokovno in upravno organizacijsko jedro. Velik del neposredne pomoči ljudem pa ponavadi opravijo prostovoljsko laični in strokovni sodelavci dobrodelniške organizacije. Neredko se med temi profesionalnimi »skupnimi službami« in prostovoljskimi delavci pojavljajo napetosti, saj dobrodelniška organizacija plačuje ljudi z denarjem, ki je zbran za dobrodelne namene, ljudi, ki pravzaprav ne opravljajo neposredne pomoči ljudem v potrebah. Današnje potrebe organiziranja so take, da skoraj ni mogoče voditi množične dobrodelnosti samo z ljubiteljskim in laičnim delom, zato je reševanje imanentnega nasprotja med profesionalci in prostovoljci v dobrodelniški organizaciji treba reševati pošteno in strokovno na obeh straneh.

Kdaj poklicni delavec dobrodelniške organizacije še dela dobrodelno?

1. V osnovi dela dobrodelno, kolikor opravlja svoje socialno delo preventivne ali kurativne pomoči iz notranje, humanitarne, solidarnostne, človekoljubne, ljubezenske, karitativne pobude. Toda to isto velja za vse socialno dela v državni sociali, v skupinah in organizacijah za samopomoč in v tržni zasebni sociali. Zato delajo dobrodelniški uslužbenci ali prostovoljci vsem drugim socialnim delavcev, če poudarjajo, da delajo iz ljubezni; to zveni kot očitek, češ da drugi delajo zaradi denarja ali drugih manj čistih nagibov. Motivacija za socialno pomoč

ljudem je vedno skrita v osebnem dnu, da je še sam človek vedno prav ne prepozna, kaj šele drugi od zunaj.

2. Poklicni delavec dobrodelniške organizacije dela dobrodelno – in sicer v zunanjem pomenu – kolikor dela prostovoljsko čez svojo plačano službo.

Pri dobrodelniškem socialnem delu – podobno je tudi v organizacijah za samopomoč – se pogosteje pojavljajo ljudje, ki ***pomagajo drugim na bolestni način.***

Logoterapevtka Elisabeth Lukasova pa razčlenjuje s tem v zvezi bolesno ***patološko in patogeno žrtvovanje*** (Lukas 1989a: 95, Ramovš 1994: 260–261). Patološko je tisto žrtvovanje, ki z njim človek ne ustvari ničesar vrednega, le sam sebe trpinči brez smisla. Tako žrtvovanje tudi okolje zavrača in prezira. Patogeno žrtvovanje pa ustvarja nekaj vrednega na svetu, njegova napaka je le to, da ne izhaja iz osebne duhovne moči, temveč služi zakrivanju lastne nemoči. Pri njem človeka ne vleče vrednota stvari same, da bi jo uresničil »v potu svojega obraza«, ampak ga v žrtvovanje ženejo bolestni, svojevoljni ali zunanji motivi, na primer, da bi ne bilo sramote, da bi ga hvalili, da bi si »kupil« naklonjenost, pritisk javnega mnenja in podobno. Tovrstne žrtve okolje pogosto priznava in pridno izkorišča, ni pa zanje kaj prida hvaležen. Skozi daljši čas človeka poškodujejo, ker trati prevelik del svoje energije za nesmiselno delovanje.

Znana oblika osebnostne motnje je ***izgorelostni sindrom*** – (Burisch 1989), ko človek po daljšem času dela z ljudmi in za ljudi notranje omaga, če osebnostna struktura ni bila za to ustrezno pripravljena ali če ni gojil potrebne poklicne higiene.

Psihoanalitični avtorji govore o ***pomočniškem sindromu*** – Helfersindrom (Schmidbauer 1977, 1983), ki se izraža kot temeljna osebnostna nemoč za izražanje svojih čustev in potreb v povezavi z navidezno vsemogočnostjo in nedotakljivo fasado na področju pomoči ljudem.

Ljudska izkušnja govori o ljudeh, ki na drugih rešujejo svoje nerešene probleme, pri čemer ne uspejo prav pomagati ne sebi ne drugim. Vsekakor velja ne samo za sodobne dobrodelniške organizacije in za organizacije za samopomoč, ampak tudi za vse stroke in poklice, ki delajo z ljudmi in za ljudi, da se v to delo vključuje del ljudi z nepreseženo lastno

problematiko. Nerešene lastne stiske so lahko motivacijska sila za tako delo, kar samo po sebi ni nič slabega, treba jo je le najprej izkoristiti za ***lastno preseganje slabih izkušenj iz preteklosti*** (Ramovš 1994: 178–180), kar rodi dobre izkušnje tudi za delo z ljudmi in za ljudi; seveda velja to v primerih, ko motnje niso prehude.

V slovenski zgodovini se je skrbi za ljudi v stiski posvečalo v glavnem ***krščansko dobrodelništvo.*** Povojni socializem je zatrl organizirano delovanje verske dobrodelnosti. Organizirano dobrodelništvo, seveda ne pod tem imenom, je bilo le pri Rdečem križu, ki na več področjih človeških potreb in stisk deluje tudi socialno preventivno in kurativno, medtem ko lahko rečemo, da so se na dobrodelniški način posvečale socialni preventivi tudi nekatera društva, na primer Društvo prijateljev mladine, Taborniki in podobni. Postopoma, ko so se politične razmere »tajale«, je začela tudi slovenska Cerkev znova z organiziranjem dobrodelništva; pionirsko vlogo pri tem je imela zlasti mladinska revija Ognjišče, na primer z rubriko »predal dobrote« in drugimi dobrodelniškimi akcijami.

Danes je ena od največjih svetovnih dobrodelniških organizacij katoliška ***Karitas,*** ki bazično deluje na župnijski ravni. Slovenska Karitas je bila ustanovljena 1990 (Jerebic 1993) in se naglo razvija, zlasti na področju dobrodelniških akcij v materialnih potrebah. Svoja prizadevanja pa je v začetku usmerila v vzgojo za dobrodelnost in v usposabljanje za razne vrste dobrodelniškega dela, kar je v naših današnjih razmerah zelo modra odločitev.

Tudi druge krščanske skupnosti imajo svoje dobrodelniške organizacije. V Nemčiji, kjer so katoličani in evangeličani, sta zelo močni obe; vsaka od njiju je prava samostojna sociala z večino socialnih storitev. Za Anglijo, ki ima najdaljšo tradicijo sodobne sociale, pa je značilno, da imajo številne dobrodelniške organizacije; pri njih je bolj v ospredju namen določene dobrodelniške organizacije kakor njegov ustanovitelj.

V Sloveniji ima versko veliko večino katoliška Cerkev, toda sorazmerno s številom vernikov imajo zelo močne dobrodelniške organizacije tudi druge krščanske skupnosti, adventistična se na primer imenuje ADRA.

Dobrodelniškega značaja pa so v celoti ali deloma tudi

številne nove nevladne ustanove in združenja, ki zadnja leta nastajajo pri nas, da organizirajo bodisi posamezne dobrodelniške akcije ali pa stalno opravljajo določeno socialno dejavnost na dobrodelniškem principu. Take so na primer razne ***fundacije,*** ki zbirajo denar za posamezne socialne namene, z njim gospodarijo in s fruktusom financirajo posamezne socialne dejavnosti. V veliki meri so dobrodelniškega značaja tudi nova ***socialna profesionalna združenja in nevladne ustanove,*** ki imajo namen preventivnega ali kurativnega reševanja določene socialne problematike, na primer Socialni forum za zasvojenosti in omame, Slovensko združenje za duševno zdravje ŠENT, Združenje za socialno gerontologijo in gerontagogiko, Projekt Človek, Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo, logoterapijo in antropohigieno in številna druga.

3.3.4. Zasebne socialne ustanove

Zasebne socialne ustanove so najmlajša organizacijska veja sociale, od sodobne organizirane samopomoči in dobrodelništva pa se razlikujejo po tem, da so tržne narave.

V sodobnih demokratičnih državah, kjer je zlasti razvita zasebna iniciativa, imajo socialnopravno ureditev, po kateri lahko nekatere socialne storitve opravljajo posamezniki tržno v zasebnih ustanovah. ***Država jim predpisuje strokovne in druge okvirje za delovanje ter izvaja nadzor, sam zasebnik pa tako ustanovo ustanovi, jo vodi in zanjo odgovarja.*** Če privatnik opravlja dejavnost, ki spada v javno socialno mrežo, mu država lahko podeli za to delo tudi koncesijo. Kot zasebne socialne ustanove delujejo po zahodnem svetu različne svetovalnice, zavodi in domovi.

Osebni podjetnosti na socialnem področju se posvetijo zasebniki, ki imajo za to veselje, zmožnosti in sredstva. Seveda morajo biti ustrezno strokovno usposobljeni. Zanje morajo veljati ista strokovna merila, kakor za one od dobrodelniških organizacij, organizacij za samopomoč in za državne. Njihovo ***delo je javno.***

Na celotnem socialnovarstvenem področju ni veliko zasebnega dela po tržnem principu v istem pomenu besede kakor na

proizvodnem in njemu podobnih področjih, ampak je podobno zdravstvenemu, vzgojnemu in izobraževalnemu področju – delo na tem področju je torej po naravi ***nepridobitno.***

3.4. Metodični pristopi pri socialnem delu

Klasični učbeniki metodike socialnega dela (Friedländer, Pfaffenberger 1970) razločujejo tri glavne metodične pristope v socialnem delu: pomoč posamezniku, pomoč skupinam in skupnostno socialno pomoč.

Vse tri skupine metod se med seboj zelo razločujejo, vsaka od njih je posebej primerna za določeno socialno pomoč. Konkretna pomoč je na primer vedno pomoč posamezniku ali družini, oziroma drugi temeljni človeški skupini, nasprotno pa so sistemski ukrepi in akcije za lažje in učinkovitejše reševanje množične socialne problematike in za preprečevanje socialne patologije lahko le skupnostne in organizacijske narave. Informativno socialno delo ali prva socialna pomoč se navadno dogaja v individualnem delu s posameznikom, medtem ko socialno urejanje pri zasvojenostih ne more brez skupinskega dela. Pogosto pa se vse tri metode medseboj dopolnjujejo pri nudenju pomoči istemu človeku ali isti družini.

Ker to ni metodični priročnik, ne bomo razčlenjevali nobene od metod socialnega dela podrobneje, povsem mimo njih pa pri obravnavi pojmovnega okvira sodobne sociale tudi ne smemo.

3.4.1. Pomoč posamezniku

V naši sedanji sociali je danes pretežni del storitev naravnan tako, da mora nuditi pomoč posamično z individualnim pristopom. Med drugim so to vsa pooblastila, ki tvorijo pretežni del uradnih storitev centrov za socialno delo; zakon namreč ne pozna obravnave skupine, ampak le individualnega posameznika. Večina izobraževanja poteka tako, da je v ospredju posamezni sogovornik socialnega delavca, četudi je v resnici uporabnik socialne storitve vse njegovo mikro socialno okolje.

Tudi pri ***skupinskem socialnem delu je individualna osebna pomoč vsakemu posamezniku nujna sestavina dela,*** saj je neindividualizirano skupinsko delo prej odtujevanje in pomasovljanje človeka v težavi kakor pa osebnostna rast in reševanje težave proti njegovi ponovni avtonomiji.

Posebnost in prednost metode individualne pomoči posamezniku je intimnost in zaupnost, ki je za socialno šibkega ali ranjenega človeka zelo ugodno, v začetku pa sploh nujno potrebno okolje, da pride do procesov reševanja težav in socialne rasti. V takem okolju je zavarovano njegovo osebno človeško dostojanstvo, ki ga subjektivno ne doživlja zaradi načete ali uničene samozavesti in samospoštovanja. V takem odnosu pride do veljava zdrava ***sramežljivost (Ramovš 1994: 208–212), ki je antropološka osnova za poklicno molčečnost – absolutna in temeljna zahteva poklicne etike socialnega dela.*** Tukaj je dovolj, da spregovorimo nekaj besed tej posebnosti metode dela s posameznikom.

»Ne dajajte psom tega, kar je sveto,
in svojih biserov ne mečite pred svinje,
da jih ne pomendrajo
in se nato ne obrnejo ter vas ne raztrgajo.«

(Sveto pismo, Mt 7,6)

Človek je po naravi takšen, da mora svoje izkušnje sporočati drugim. Spoznanja, čustva in doživetja dosežejo včasih svoj smisel šele s tem, ko jih človek razodene drugemu. Spet drugič pa so taka, da morajo ostati zaupna osebna skrivnost, sicer izgubijo smisel.

Svoje izkušnje mora torej človek sporočati drugim takrat, ko je smiselno za druge in zanj, ter na način, ki ga narekuje narava posamezne izkušnje. Pri tem lahko razločujemo tri kroge zaupnosti: najširšega zunanjega, ki je popolnoma odprt navzven, srednjega, in notranjega, v samem sebi.

Zunanji krog zaupnosti je vse tisto, kar lahko človek vsak trenutek sporoči najširši javnosti. Velik del vsebine njegove zavesti je rabne narave: splošna, neosebna spoznanja in izkušnje, ki služijo vsakdanjemu preživetju. Vse to lahko vsak čas zaupa vsakomur, če nanese prilika. Pri

tem ne more priti niti do velike osebne zlorabe in škode, niti do odločilne osebne obogatitve, kajti to niso nosilne vrednote življenja, ki jih je človek udejanil v svoj osebni svet.

Srednji krog zaupnosti so spoznanja, čustva in doživetja, ki so povezana z nosilnimi osebnimi in odnosnimi življenjskimi vrednotami. Te izkušnje so nosilno jedro človekove osebnosti: njegovo osebno bogastvo, na katerem temelji njegova samozavest in iz katere je človeško ploden in ustvarjalen v medčloveških odnosih. Kar človek lahko da komu za njegovo osebno bogatenje, da od tod. Od tod izvira osebni napredek in rast medčloveških odnosov. V tem krogu je človek osebno ranljiv, kajti ob zlorabi njegovih osebnih vrednot in izkušenj se čuti dobesedno razvrednoten. S čim višjo in nosilnejšo življenjsko vrednoto je povezana neka izkušnja, tem bolj proti sredini tega srednjega kroga zaupljivosti mora biti, kar pomeni, da jo tem redkeje in v tem bolj zaupnem domačem krogu sporoča drugim; seveda ima ta izkušnja tudi tem večji osebni odmev v tistih, ki jim jo zaupa. Nasploh pa velja, da je celotni srednji krog zaupnosti po naravi primeren za osebno občevanje v temeljnem medčloveškem odnosu družine, zakona, prijateljstva, sorodstva in tovarišije.

Notranji krog zaupnosti so doživljajske vsebine in izkušnje, ki so izrazito intimno osebne. Viktor Frankl pravi zanje, da so pod zaščito sramežljivosti. Vsako njihovo občenje je škodljivo za človeka samega in (ali) za druge. To so spoznanja, ki še niso dovolj izoblikovana in jasna, da bi bila verodostojna, ali pa jih človek še ne zna primerno izraziti drugemu, na primer dvomi in zamisli. To so dalje negativne doživljajske vsebine, ki jih še ni osebno prav obdelal, na primer krivda ali sumničenje drugih. Končno so to izkušnje v osebnem duhovnem jedru človeka, sveta podoba v najskrivnostnejši kamrici njegovega srca, kakor bi dejal Cankar (glej črtico Zaklenjena kamrica); sem sodi njegov najglobljі odnos z Bogom in najintimnejše izkušnje z ljudmi.

Vsi trije krogi zaupnosti so enako pomembni. Ravnotežje med njimi je pomembna sestavina človekovega osebnega ravnotežja in ravnotežja v medčloveških odnosih. Od kakovosti zunanjega kroga zaupnosti je odvisno, kako dobro se človek znajde v skrbi za materialno in duševno preživetje. Od kakovosti srednjega

kroga je odvisna kakovost njegovih temeljnih medčloveških odnosov v zakonu, družini, pri vzgoji otrok, v prijateljstvu. Kakovost notranjega, intimnega kroga pa je istočasno kakovost človekove etične in duhovne osebe, od tega je predvsem odvisna njegova duhovna in odnosna ustvarjalnost.

Sramežljivost ne pomeni v prvi vrsti, da je človeka sram, da zardi ali povesi oči od sramu, temveč da zna sramežljivo varovati zaupne stvari – skrivnosti, ki niso za javnost, oziroma jih zaupati samo tistemu, ki mu gredo.

Sramežljivost je torej varuhinja skrivnosti. In kaj je skrivnost?

Skrivnost je tisti vidik resničnosti, ki že s svojim obstojem bogati človeško globino. Dragocena je sama na sebi. Ko jo človek dojema, jo pusti kot skrivni zaklad. Trpno se ji prepušča in strmi nad njo, ona pa mu je vir navdiha, hrana njegovemu duhu, ki se nenehno presnavlja v tvarno kulturo. Če bi dejavno posegel vanjo, bi postala njegov izdelek, nekaj drugega, kakor je sama v sebi, in je ne bi spoznal v originalu; bil bi oškodovan kakor tisti, ki si je pustil izropati skrivni zaklad. Skrivnost torej človeku ni neznanka, uganka ali nerešena naloga.

Največje človekove izkušnje so osebne skrivnosti, največje izkušnje v medčloveškem odnosu pa skrivnost tistih, ki so v tem odnosu. Preveč so dragocene, da bi jih človek pustil oskruniti. To velja za dobre in slabe izkušnje. ***Tudi slaba izkušnja je osebno zelo drago-cena, imela je »drago ceno« in človek jo podari le tistemu, ki jo bo smiselno uporabil.*** Morda najbližjemu, ki bo z njim sodoživljal, morda nekomu, ki je v podobnem položaju in mu bo pomagala, morda stroki v korist mnogih. Če človek svoje skrivnosti raztrese brez koristi, jih je izdal na tržnico lahkomišljene zlorabe in odmev se vrne v njegovo srce kot pekoča bolečina.

Stališče do sramežljivosti v zgodovini niha; zadnje čase je šlo izrazito iz ene skrajnosti v drugo. Prevladovala so povsem odklonilna stališča do sramežljivosti na telesnem, duševnem, duhovnem, medčloveškem in na vseh drugih področjih. Nas tukaj zanima duševno in medčloveško področje. To se izraža v raznih »terapevtskih« skupinah in sektah, kjer ljudje pod vplivom voditelja ter v zmedi svoje stiske ali prepričanja popolnoma slačijo svoje duše in razodevajo njihove trenutne – morda

zelo naključne vsebine. ***Zlorabe so tukaj nekaj strašnega, uničijo vse prizadevanje za pomoč človeku v stiski in do dna človeško in strokovno kompromitirajo strokovnega delavca ali sodelavca.***

Osnovna dolžnost socialne stroke pri delu s posameznikom v stiski, in to isto velja za skupinsko delo, je zaupno razmerje med strokovnim delavcem ali sodelavcem in človekom, ki pri njem išče pomoč. V tem odnosu mora priti v pravem trenutku – ne prezgodaj in ne prepozno – na dan ravno prava količina osebnih izkušenj ali podatkov človeka v težavi – torej ne premalo, ker se mu v tem primeru ne more prav pomagati, in ne preveč, ker je to škodljivo rušenje človekovega dostojanstva.

V zahtevnih oblikah osebne in medčloveške socialne pomoči pridejo pri individualnem delu na dan pogosto tudi izkušnje iz drugega ali celo iz tretjega kroga sramežljivosti. V tem primeru mora biti strokovni delavec res samo zunanje ogledalo človekove duše, da si jo pred njim lahko uredi; encim, ki omogoči proces v globini človekove osebnosti, ne da bi sam postal del duševne, duhovne ali bivanjske reakcije, ali pa, kot rečemo včasih človeku v stiski, ko pride pogovor do te točke: omara, ki je nema, in niti v njej ne ostane, kar je slišala. Izkušen svetovalec ljudem v stiski, Anton Trstenjak ugotavlja, da po pogovoru s človekom v stiski, vso njegovo zgodbo dobesedno pozabi, in ko pride človek drugič, da bi nadaljeval, mu mora reči: Povejte nekaj ključnih besed od zadnjič, ko ste bili pri meni; te bodo ključ, da boste odprli z njim moj spomin. Ko človek odide od mene, mu namreč vrnem ključ od njegove zgodbe, in šele sam lahko v moji zavesti znova odpre svoj predal.

3.4.2. Pomoč skupinam

Kadarkoli govorimo o skupini ali o skupinskem delu (Ramovš 1975), moramo ***v ozadju gledati temeljno naravno skupino, to je družino,*** kajti vse skupine bolj ali manj posnemajo eno ali drugo značilnost družine v razvojni zgodovini človeštva, kot na primer:

– globoko čustveno povezanost med člani, ki daje občutek doma ali pripadnosti in iz tega izvirajočo skupinsko zavest;

vzrok temu so bodisi krvni temelji bodisi odnosni spleti med vzgojo;

– neposredno občevanje med vsemi člani;

– njeno sorazmerno trajno in kontinuirano celovitost, ki daje občutek varnosti;

– lastne cilje, vrednote in norme (kulturo);

– lastno strukturo vlog, dejavnosti in položajev za posamezne člane.

V tem smislu je skupinsko delo bolj ali manj posrečen nadomestek za eno ali več od funkcij, ki jih je v zgodovini človeštva imela družina:

– oblikovanje človeške podobe, to je posredovanje med genetsko osnovo rojenih otrok in kulturno dediščino okolja;

– izobraževanje in usposabljanje za življenjsko delo (poklic);

– delo (kmečka ali obrtniška družina je bila samostojna ekonomska celota);

– oddih, razvedrilo in zabavo (zlasti s sistemom praznikov, šeg in običajev);

– osebno ustvarjalnost pri delu, v medčloveških odnosih, v družbenem okolju, pri reševanju nalog in težav;

– reševanje osebnih stisk in težav, najsi bo s prevzgojo ali z nudenjem ustrezne posebne vloge (oskrba, vloga posebnežev...);

– versko doživljanje stvarnosti in osebnostno duhovno poglabljanje.

Ena glavnih in svojskih značilnosti družine je uravnoteženo razmerje pri izmenjavi med zgodovinsko občestveno in osebno človekovo izkušnjo, s čimer je omogočena socializacija posameznika in kulturni napredek skupnosti (Ramovš 1993). S tem je družina temeljna celica družbe in zibelka človeške rasti.

Družinsko ozračje v zgodnjih letih je temeljno določilo človekove uravnovešenosti in osebnostne usmerjenosti, kakor ugotavljajo zlasti psihoanalitični raziskovalci družine (internalizirana družina, skript...), zato je napol začarana – in vendar osebno odprta – spirala slabih družin: slaba družina rodi slabe otroke, slabo vzgojeni in osebnostno strti ljudje ustvarjajo slabe zakone in družine.

Družina pomeni današnjim ljudem največji delež človekove

sreče, evropske in naše raziskave ugotavljajo, da je celo nad trem četrtinam ljudi družina najbolj zaželjena vrednota.

Danes je družina v spremenjenih razmerah v globoki transformacijski krizi in ***skupinsko delo je nadomestek za nekatere vidike dosedanjih družinskih funkcij.***

V sociali je skupinsko delo osrednja metoda za globlje posege pri pomoči posamezniku, partnerjema, družini in drugim skupinam; nezamenljiva je pri urejanju zasvojenosti in slabih medčloveških odnosov.

Ta metoda namreč ***združuje prednosti dela s posameznikom in skupnostnega pristopa:*** skupina je namreč še dovolj pregleden medčloveški odnos, da ostaja vsak njen član ves čas enkraten in edinstven osebni posameznik v okrilju varnega vzdušja osebnega in zaupnega medčloveškega odnosa, kakor je to pri individualnem postopku, z druge strani pa je v skupini tolikšno število ljudi, človeških izkušenj in različnih medčloveških odnosov, da uči skupina člane življenja v skupnosti. Temu primerno je skupinsko delo tudi zahtevno: združuje strokovne zahteve dela s posameznikom in organiziranja skupnostnih akcij.

V našem okviru, ko govorimo v tem poglavju o pojmovnih okvirih sodobne sociale, bomo navedli le nekaj glavnih pojmov s področja skupine in skupinskega socialnega dela.

1. ***Skupina je:***

– določeno število ljudi (»dvanajst nas je«);

– ki doživljajo medsebojno pripadnost, oziroma so med seboj povezani s skupinsko zavestjo (»naša skupina«, ime skupine);

– vsi neposredno med seboj občujejo (»iz obraza v obraz«, jaz-ti odnos);

– tvorijo sorazmerno trajno celoto, oziroma kontinuiran sistem (»torkova skupina«);

– imajo določene cilje, vrednote in norme (»vemo, kaj hočemo in kako to doseči«) in

– temu primerne dejavnosti, ki sestavljajo delovni program skupine (»vse to počnemo«) ter

– lastno strukturo vloge in položajev, ki izhajata iz tega (»za vsakega vemo, kaj potrebuje in kaj zmore dati«).

2. ***Naravna skupina*** je tista, pri kateri se dinamično ravnotežje osnovnih skupinskih značilnosti ohranja spontano iz

notranje energije, ker izhaja iz človekovega naravnega in zgodovinskega bistva. Pravzor naravne skupine je zlasti družina, v novejšem času pa se iz nje kot skupina osamosvaja tudi zakon.

Umetna skupina pa vzdržuje svoje dinamično ravnotežje osnovnih skupinskih značilnosti z energijo trenutne potrebe članov ali zunanjih okoliščin.

3. ***Temeljne skupine*** so tiste, v katere je človek vključen celostno. V njih je človeško doma, zato uporablja tudi sorazmerno najmanj obrambnih mehanizmov. Temeljne skupine so poleg rodne in lastne družine ter zakona še zlasti prijateljska združba in delovna tovarišija.

Drugotne skupine so tiste, v katere se človek vključuje delno in pogojno.

Za naravne in temeljne skupine se uporablja tudi izraz ***primarne,*** za umetne in drugotne pa ***sekundarne*** skupine.

4. ***Skupinsko delo*** je:

– namensko in premišljeno delo s skupino;

– ki želi bodisi ljudi zbližati v temeljno človeško skupino ali pa jih naučiti nekega pomanjkljivega vidika za delo in sožitje v njihovih siceršnjih temeljnih skupinah, v osebnem življenju ali v družbeni skupnosti in

– ima primeren program dejavnosti in vodenja, da svoje cilje v določenem času doseže.

Pri skupinskem delu, kjer je cilj osebnostno in odnosno oblikovanje članov, je skupina sama nosilec (subjekt) svojih ciljev in osrednje sredstvo (objekt) za njihovo doseganje.

5. ***Skupinska dinamika*** je

– bodisi celotno dogajanje in življenjski utrip v neki skupini;

– bodisi veda, ki preučuje zakonitosti dogajanja v skupinah.

6. ***Timsko ali ekipno delo*** je načrtna povezava večih delavcev različnih strok, kjer vsak s svojim specifičnim deležem opravi določeno nalogo, prispevki vseh skupaj pa tvorijo celoto.

7. ***Trajna skupina*** je tista, ki ima trajne cilje in njena življenjska doba ni vnaprej določena. Trajne so lahko le naravne in temeljne skupine.

Začasna skupina ima cilje, ki so dosegljivi v določenem

času, zato ima vnaprej določen rok prenehanja.

Prehodna skupina pa služi članom nek določen krajši čas, nato pa preidejo po naravni zakonitosti v neko drugo ustrezno naravno ali umetno skupino.

8. ***Odprta skupina*** je tista, v katero imajo v vsakem trenutku njenega razvoja prost vstop novi člani.

Polodprta skupina je tista, ki se kot sistem razvija kontinuirano, pri tem pa sprejema vedno toliko novih članov, kolikor starih jo zapusti, ker so dosegli cilje ali se osuli.

Zaprta skupina pa je tista, ki v začetku zbere celotno število svojih članov in med razvojem ne sprejema več novih.

9. ***Učne skupine*** so umetne, začasne in zaprte skupine, ki se po nekem določenem intenzivnem delovnem programu in pod vodstvom izurjenega voditelja učijo posameznih vidikov skupinskega dela ter vadijo v osebnostnem, odnosnem ali delovnem funkcioniranju za življenje v skupini ali za delo z njo. Posebna oblika učnih skupin z umetnim laboratorijskim programom so ***laboratorijske ali trening skupine,*** kot so na primer senzitivne, komunikacijske, kooperacijske, transakcijske in podobne.

10. ***Mala skupina*** šteje od enega para do osem članov, nekateri pa imajo za skupino šele trojko ali celo četverko.

Srednja skupina šteje od devet do osemnajst članov.

Velika skupina pa šteje od devetnajst do dvaintrideset članov.

11. ***Voditelj*** vodi umetno skupino pri skupinskem delu. Nazivi asistent, moderator, animator in podobni so nepotrebne tujke, ki pa večinoma tudi vsebinsko ne ustrezajo bistvu tega dela, ki je predvsem organiziranje, usmerjanje in vodenje skupine, da doseže zastavljene cilje ter osebna odgovornost za to.

Člani so osebe, ki sestavljajo skupino. V skupini navadno nastopa vsak član s svojim osebnim imenom in po imenih tudi občujejo med seboj; izjema so zelo brezosebne delavne, izobraževalne ali druge storilnostno usmerjene skupine.

12. ***Vodenje*** je postopek organiziranja in usmerjanja umetne skupine pri skupinskem delu proti zastavljenim ciljem ter osebna moralna odgovornost za delo in razvoj skupine. Različni ***slogi vodenja*** se med seboj razlikujejo po normah, občevanju med člani, po dejavnostih in drugih vidikih skupinskega dela. Ustrezni slog vodenja za določeno skupinsko delo se izbira zlasti glede na cilje te skupine, odgovarjati pa mora seveda tudi osebnosti in usposobljenosti voditelja. Navadno razlikujemo tri sloge vodenja skupine:

- avtoritarni,
- demokratični in
- laissez-faire.

Blizu tej je tudi tale delitev:

- direktivno,
- tovariško in
- prepuščajoče.

Vzrok današnjega razmaha skupinskega dela in potrebe po njem je kriza temeljnih človeških skupin. Zato je tudi ***osnovni namen in smisel slehernega skupinskega dela lahko dvoj:***

- nadomestni – da se z njim nadomesti neki vidik življenja, ki je bil v zgodovini človeštva uresničen v temeljnih človeških skupinah, oziroma, da se za ta vidik člani s skupinskim delom pospešeno usposabljajo, da bi ga znova ali pa bolje kot prej živeli v svojih temeljnih skupinah;
- uvajalni – da se člani med skupinskim dogajanjem medseboj tako zbližajo in človeško ujamejo, da postanejo nova temeljna prijateljska skupina.

Področja skupinskega dela so ista kot so področja človekovega življenja in sožitja z drugimi. Glavna so:

- skupinsko delo pri vzgoji in oblikovanju osebnosti;
- skupinsko delo pri izobraževanju in usposabljanju za delo;
- skupinsko delo v delovnem postopku in pri ustvarjalnem razreševanju nalog;
- skupinsko delo pri razvedrilu, oddihu in zabavi;
- skupinsko delo pri reševanju človeških zagat, stisk in težav ter pri socialnem učenju ustreznejšega življenjskega in sožitnega sloga (pri resocializaciji in socialni terapiji);
- skupinsko delo pri pridobivanju in izmenjavi verske izkušnje.

Skupinsko delo lahko zdravo uresniči svoje velike možnosti na teh področjih, če je ***celostno vključeno v življenje;*** zlasti, če je živo zraščeno z ***individualnim osebnim***

delom ter s ***skupnostno občestvenim življenjem.*** Brez osebnega poudarka teži skupinsko delo v pomasovljenost skupnosti, brez zdrave vraščenosti v skupnost pa v osamo sekte.

3.4.3. Skupnostne socialne akcije

Skupnostno delo, organiziranje skupnosti, razvijanje skupnosti, skupnostno planiranje in skupnostne akcije so strokovni pojmi za socialno delo v skupnosti in s skupnostjo (Rapoša Tanjšek 1993), ki presega meje posameznika, posamezne družine in posamezne skupine. Pri tem ne gre zgolj za metodiko, temveč za vsebinske zakonitosti teh storitev. ***Skupnostne narave so naslednje socialne storitve:***

– celotna primarna socialna preventiva, glavnina sekundarne in precejšen del terciarne;

– osnovna socialna kurativa pri akutni epidemično razširjeni socialni problematiki in v pretežnem delu pri osnovni kurativi najbolj pereče socialne problematike na določenem območju;

– socialno varstveno ukrepanje v kriznih razmerah, ki obsegajo poleg krize, ki izvirajo iz epidemično povečane socialne problematike zlasti še socialne vidike reševanja pri naravnih katastrofah, v vojni in vseh drugih krizah v družbi;

– vsi razvojni socialno varstveni programi na določenem področju ali v določeni strokovni panogi.

Organiziranje skupnostnih akcij obsega sproženje, organiziranje, vodenje in evalviranje krizne socialne skupnostne akcije na celotnem območju države, pokrajine ali regije, občine ali pri večji skupini prebivalstva.

Za organiziranje skupnostnih akcij bi morale biti pooblaščene posebne strokovne ekipe. Za uspešen potek je odločilno v skupnostno akcijo pritegniti potrebne sodelavce in čim več prebivalstva, ki jim je skupnostna akcija namenjena.

Potek skupnostne akcije lahko razčlenimo v nekaj bistvenih faz:

1. Identifikacija problematike,
2. Priprava skupnostne socialne akcije,
3. Sprožitev skupnostne socialne akcije,

4. Izvajanje skupnostne socialne akcije in
5. Sklep skupnostne socialne akcije.

Krizna socialna skupnostna akcija ob akutni epidemični razširjenosti določene socialne problematike prebivalstva je začasna in traja dokler se akutna epidemična problematika ne zaustavi, največ eno leto, zatem pa lahko preide v krizno socialno skupnostno akcijo.

Krizna socialna skupnostna akcija za najbolj perečo socialno problematiko prebivalstva traja normalno od enega do treh let.

V okviru skupnostnega pristopa v socialnem delu je ena najbolj obetavnih metod ***akcijsko raziskovanje.*** Njena prednost pred drugimi oblikami je inovativnost in ustvarjalnost pri izpopolnjevanju vsebine in metode dela: strokovni delavec, oziroma ekipa teh, se loti skupnostne akcije tako, da jo sproti med potekom znanstveno spremlja in izpopolnjuje. Gre torej za uravnoteženo kombinacijo napredka stroke in boljšega doseganja konkretnih ciljev skupnostne akcije (Adam 1992). Pri nas se uvajanju in izpopolnjevanju metode akcijskega raziskovanja v sociali posebej posveča Blaž Mesec (Mesec 1993, 1994), z to metodo vzpostavljamo in širimo največji projekt na področju medčloveških odnosov v naši sociali: skupine starih za samopomoč (Ramovš, Kladnik, Knific 1992).

4. SOCIALNOVARSTVENA POLITIKA

Na osnovi povedanih spoznanj in razmislekov bomo v tem poglavju konkretno prikazali področje socialnovarstvene politike. Najprej jo bomo opredelili, nato si ogledali mehanizme za njeno učinkovitost in končno prikazali njene koncepte, od našega dosedanjega preko različnih evropskih do koncepta pluralistične sociale, povezane v enovito nacionalno celoto. Poglavje bomo sklenili z razmislekom o prednostnih nalogah naše današnje socialnovarstvene politike, ki sta gašenje požara povečane socialne problematike v kriznem času in konstituiranje boljšega koncepta za svoje delovanje.

4.1. Kaj je socialno varstvo?

Socialno varstvo je sistem dejavnosti na državni in civilno-družbeni ravni, ki je namenjeno reševanju materialne in medčloveške ali odnosne socialne problematike ter preprečevanju socialne patologije pri posamezniku, skupinah in na nacionalni ravni.

Osnovni nalogi socialnega varstva sta torej:

1. materialno zaščititi tiste, ki se ne morejo oskrbovati sami in jih usposobiti, da se bodo mogli, če je to mogoče; in

2. pomagati tistim, ki ne morejo odnosno funkcionirati v temeljnih in sekundarnih medčloveških odnosih zakona, družine, domačijstva, sosedstva, delovne tovarišije in vseh drugih združenj, da se tega naučijo; če pa to ni mogoče, je treba tudi na tem področju zanje socialno skrbeti.

4.1.1. Organizacijske plasti socialnega varstva

Sistem socialnega varstva ima tri ravni:

1. normativno-organizacijsko raven, to je načrtovanje, financiranje, sistemsko organiziranje in kontroliranje socialnovarstvenega dela;

2. temeljno strokovno raven, to je zbiranje in analiziranje podatkov o socialnem stanju prebivalstva in socialnem delovanju države in družbe, fundamentalno raziskovanje o vzrokih in bistvu problematike, akcijsko raziskovanje za razvijanje delovne metodologije in programov, in končno usposabljanje za socialno delo; in

3. izvajalsko raven, to je konkretno organiziranje in izvajanje vseh vrst in oblik socialnovarstvenega dela.

Normativno-organizacijska raven je domena politike:

– ***parlamenta,*** ki odloča o zakonski ureditvi področja, sprejema socialni in socialnovarstveni program ter proračun, in nato ***vlade,*** ki določa podrobne načrte za posamezna prednostna področja, ureja način financiranja in druge izvršne zadeve;

– ***državne uprave in administracije,*** ki odgovarja za izvajanje vsega tega, tako da opravlja regulativne naloge pri transmisiji v konkretno družbeno organiziranost in izvajanje socialnega varstva.

Vse to organizira država za skupne nacionalne potrebe, za svoje krajevno področje pa to store mesta, pokrajine in občine.

Temeljna strokovna raven je skupna domena politike in stroke. Brez spremljanja in analiziranja stanja ter druge socialnovarstvene informatike, brez raziskovalnega razvoja stroke in usposabljanja dobrih kadrov, sta obe nemočni.

Tretja, izvajalska raven je v ožjem smislu domena stroke, v širšem pa preko skupin za samopomoč in neorganizirane dobrodelnosti celotne civilne družbe. Sprejete socialnovarstvene programe je treba izvajati strokovno neoporečno in avtonomno, pa naj gre za socialnoupravne storitve po zakonih, za drugo socialno kurativo ali pa za socialno preventivo.

Izvajalsko področje mora biti organizacijsko zelo svobodno in prožno, pospeševati mora različne oblike, saj ***sta svoboda in alternativnost eno od glavnih gibal strokovnega napredka, poleg tega pa je to edini način, da se različne potrebe ljudi zadovolji kar najbolje in najceneje.*** Svetovne izkušnje o državni sociali, ki je glede pooblastil in financiranja privilegirana, prav tako pa naša dosedanja izkušnja z monopolno državno socialo, kažeta, da je treba ***dosledno upoštevati pluralizem in načelno enakopravnost izvajalcev, oblik in metod ter krajevnih značilnosti,*** sicer sta onemogočena strokovni napredek in učinkovitost.

Delo na socialnovarstvenem področju je v glavnem nepridobitnega in posebnega javnega pomena, ki ga ni možno regulirati po principih tržne konkurence, ampak po principih strokovnega dopolnjevanja in konkurenčnosti. V tem je maksimalno vdelan tudi princip čim cenejše sociale, ne da bi bila ovirana strokovnost, saj se boljša rešitev iste naloge kaže tudi kot materialni prihranek. Država pa odgovarja za kakovost in poštenost dela preko mehanizmov izdaje dovoljenj za delo, odobravanja programov, financiranja, nadzora in podobnega.

4.1.2. Socialnovarstvena politika sodobnega razvitega sveta

Socialna politika v razvitem svetu temelji na pluralizmu izvajalcev. To pomeni, da na socialnem, zdravstvenem, vzgojnem, psihološkem in vseh drugih področjih zadovoljevanja človeških socialnih potreb razvija vzporedno in komplementarno:

– državno službo s strokovnimi delavci in laičnimi sodelavci;

– skupine in organizacije za samopomoč z laičnim in strokovnim, ljubiteljskim in poklicnim delom;

– dobrodelne organizacije in združenja, z laičnim in strokovnim, ljubiteljskim in poklicnim delom; ter

– zasebno strokovno socialnovarstveno delo.

Poleg te formalne pluralistične organiziranosti socialna politika ***sistemsko podpira in vzgaja čut za osebno, družinsko in prijateljsko samopomoč ter čut za dobrodelno pomoč ljudem v potrebi in solidarnost z njimi.***

Vsaka od štirih vej plurastične sociale – to so državna sociala, sodobna samopomoč in dobrodelništvo ter zasebna socialnovarstvena podjeta – ima svoje prednosti in svoje meje. Pri poklicnem strokovnem delu v državni sociali je odločilna prednost strokovna višina in prodornost ter stabilnost financiranja, pri samopomoči čut ljudi za samoiniciativo in ustvarjalno vnašanje strokovnih spoznanj v vsakdanje življenje, pri dobrodelnosti humani čut, srčna dobrota ter modrost za konkretno pomoč ljudem, pri zasebnem delu pa konkurenčnost zaradi strokovne kakovosti in tržne prednosti. Tako ***se samopomoč, dobrodelnost, državno in zasebno socialnovarstveno delo lepo dopolnjujejo.*** Zato velja:

– da mora biti v sodobni razviti družbi del socialnovarstvenega dela organiziran poklicno, del pa ga je treba sistemsko pospeševati v ljubiteljski samopomoči in dobrodelništvu;

– da mora vsako poklicno socialno delo z ljudmi in za ljudi temeljiti tako na visoki strokovni usposobljenosti kakor na zdravem osebnem človekoljubju in srčni dobroti;

– da morata sodobno dobrodelništvo in samopomoč svoje delo oplajati s strokovnimi spoznanji, biti do neke mere družbeno organizirani, zato sodi tudi vanju poklicno socialno delo prav tako kakor v državno ali zasebno socialno dejavnost;

– da naj država zadrži kot izvajalski monopol za državne socialne ustanove minimum dejavnosti; njena vloga je predvsem sistemska odgovornost za dobro socialnovarstveno mrežo: da vse potrebne socialne ustanove in službe obstajajo in dobro delujejo.

4.1.3. Socialnovarstveni načrt in njegovi problemsko-programski sklopi

Prvi korak socialne politike je, da s pomočjo stroke po principih demokratične države in civilne družbe izdela in sprejme ***nacionalni socialnovarstveni načrt z zakonsko zagotovljenim nivojem socialnovarstvenih pravic ter glavnimi razvojnimi usmeritvami.*** Zanj veljajo isti parametri, ki smo jih omenjali za celoten socialni program, na primer, da mora temeljiti na tekočih analizah podatkov o socialnem stanju ter na stvarnih materialnih in drugih trenutnih možnostih družbe.

Socialnovarstveni načrt je sestavljen iz ***problemsko-programskih sklopov.***

Problemski sklop je celosten življenjski skupek določene socialne patologije. V medicini so to skupine bolezni. Socialna patologija ima to značilnost, da je celostno življenjska: ne omejuje se samo na enega človeka, ampak je razširjena na celotno družino, ne zajema samo materialnega področja, ampak se zajeda v vse človekove razsežnosti. Zato je problemske sklope socialnih težav tako težko enoumno klasificirati; zanje še ***ne obstaja ne domača ne mednarodna klasifikacija, kakor je v medicini za bolezni in vzroke smrti.*** Najbolje urejeni socialnovarstveni politiki in strokovno najvišje stoječemu socialnemu delu ne preostane drugega, kakor da problemske sklope socialnih težav in stisk opredeljuje in dopolnjuje na temelju konkretnih potreb in delovnih izkušenj, in to nenehno primerja s svetovnimi spoznanji.

Vzemimo na ***primer alkoholizem,*** ki je eden od največjih problemskih sklopov v naši sociali.

Težave, ki jih prinaša, lahko gledamo etiološko: z vidika, ko družinski oče veliko pijančuje in je zasvojen z alkoholom, ali pa z vidika nezrelosti za življenje in medsebojne odnose obeh zakoncev, ali pa dalje z vidika življenjske praznine in pomanjkanja smisla in podobno. Tudi če ga gledamo z vidika življenjskega in sožitnega sloga te družine, lahko vse številne in raznovrstne socialne težave in stiske tega zapitega očeta, njegove žene in otrok ob njem ***poimenujemo s problemskim sklopom alkoholizma.***

Če pa gledamo to isto situacijo z vidika posameznih težav, na primer materialnega pomanjkanja te družine, ker oče preveč zapije, z vidika zakonske razrvanosti, z vidika vzgojne zanemarjenosti otrok, vedenjskih anomalij mladostnikov in podobnega, pa lahko ***to isto socialno problematiko klasificiramo kot problemske sklope s poimenovanji po starostnih in drugih socioloških kategorijah:*** na primer materialno ogrožena družina, težave v zakonskih odnosih, otroci in mladina – prikrajšani za normalno družinsko vzgojo in podobno.

To drugo poimenovanje, ki pri nas prevladuje, izhaja bolj iz upravnega socialnega dela, medtem ko kurativno in preventivno usmerjeno socialno delo klasificira problemske sklope po njihovem pojavnem in socialnopatološkem bistvu, torej vse gornje skupaj pod alkoholizem.

Nobena klasifikacija ni popolna, kajti vsaka socialna težava ima vse razsežnosti življenja; idealno bi bilo križno, večdimenzionalno opredeljevanje problemskih sklopov.

Postopno pojasnjevanje problemskih sklopov je drug izraz za napredek socialne stroke. Čim večji uvid dobiva socialno delo v vzroke konkretnih stisk in težav, v njihovo nastajanje in razraščanje, v metodologijo za njihovo urejanje ter v možnosti za preprečevanje problema, tem bolj se strokovno konstituira. Dejstvo je, da je socialna stroka šele v svojih povojih.

Sama na sebi klasifikacija težave ne bi bila pomembna, če ne bi bil od nje odvisen način, kako se stroka in država s tem problemom spoprijemljeta. Toda ***na klasifikacijo problemskih sklopov se neposredno veže celotna veriga reševanja, od strokovnih metodičnih postopanj do zagotovljenega financiranja – torej programski sklopi.***

Z vidika socialnovarstvene politike je treba gledati problemske sklope v povezavi s programi za njihovo reševanje in preprečevanje. Zato govorimo tu kar o ***problemsko-programskih sklopih.*** Politika mora biti na tekočem o vseh glavnih problemskih sklopih na nacionalnem nivoju, v regiji, mestu ali občini. Prav tako pa tudi, koliko strokovnih, finančnih in drugih sil je na voljo za njihovo reševanje in preprečevanje. Oboje mora spajati v življenjsko celoto tako, da si v socialnovarstvenem načrtu opredeli problemsko-programske sklope. Vsak od njih je celostni operativni družbeni odgovor, ki vsebuje: ime, opis in obseg problemskega sklopa → vse vrste socialnoterapevtskega in socialnovarstvenega reševanja le-tega → program preventive → program strokovnega razvoja za njegovo obvladovanje. Nekaj primerov:

– Materalna problematika → socialne dajatve, posojila, socialno zaposlovanje → sodelovanje z zaposlovanjem, motiviranje za dokvalificiranje in prekvalificiranje, skupine za samopomoč nezaposlenih → priprava akcijskih programov za dvig podjetnosti ipd.

– Zakonsko neskladje → zakonsko svetovanje in urejanje → daljnja in bližnja priprava na zakon, zakonske skupine → raziskovanje krize zakona in modelov za zakonsko rast v sodobnih pogojih...

– Zakonske ločitve → socialna skrb za otroke → (glej prejšnji sklop)...

– Problematika starostnikov → nega na domu, domovi ostarelih, skupine ostarelih za samopomoč → priprava srednje generacije na starost, povezovanje vseh treh generacij v novo komplementarno celoto → pripravljanje novih oblik aktivnega dela mlade in srednje generacije s starostniki...

– Alkoholizem → socialno urejanje, skupine za samopomoč, socialna oskrba → preventiva na gospodarskem, vzgojnem in kulturnem področju → uvajanje preizkušenih svetovnih modelov alkoholoških skupin za samopomoč; epidemološko, fenomenološko in metodološko raziskovanje problematike...

Temeljni programski sklop dobre sociale, ki ga država v osnovi zagotavlja, pa je vsekakor informiranje ljudi v stiski, osnovna socialna pomoč pri orientaciji v problemu ter pri usmeritvi v reševanje.

S problemsko-programskimi sklopi v socialnovarstvenem načrtu se doseže celostni pristop, ki organsko včlenjuje ne le vso socialno kurativo in oskrbo, ampak tudi preventivno delo in potrebni poudarek na usposabljanju za reševanje tega problema ter njegovo raziskovanje.

Dalje morajo biti problemsko-programski sklopi enovito opredeljeni – ne le iz socialnovarstvenega vidika, ampak tudi iz družinskega, vzgojno-izobraževalnega, zdravstvenega, stanovanjskega, finančnega in drugih mejnih političnih področij, ko-

likor so kompetence razdeljene mednje. To povezovanje v enovito celoto je v politiki, prav tako pa tudi v strokah, najtrši oreh, in vendar je uspešnost pri reševanju odvisna v glavnem od njega. Vsekakor se razni strokovni sveti na resorski, medresorski in vladini ravni kažejo kot prešibki za to nalogo.

4.1.4. Katalog socialnovarstvenih pravic in financiranje

Podrobna konkretizacija socialnovarstvenga načrta je ***katalog socialnovarstvenih pravic.***

Nacionalni socialno-varstveni načrt – in na podobne način regijski, mestni in občinski – opredeli zagotovljene socialnovarstvene pravice za primere posamezne problematike ter razvojne in preventivne programe; za vse to seveda predvideva tudi ***zagotovoljeni način državnega financiranja.*** Zagotovljeni nivo storitev je financiran budžetsko, ***programe nad tem pa navadno država podpira z delnim sofinanciranjem, sicer pa se izvajajo zavarovalniško, mecensko, dobrodelniško, s samoplačilom in na druge načine.***

Razumljivo je, da temeljno strokovno raven financira v glavnem država budžetsko.

Prav tako je jasno, da ***morajo biti osnovne socialnovarstvene pravice financirane centralno,*** na republiški ravni, le manjši del pa na občinski, saj sicer pridemo do protislovja – podobno je na primer pri izobraževanju – da je za najrevnejše ljudi v najrevnejših občinah najslabše poskrbljeno in se tako razlika med razvitimi in nerazvitimi predeli veča po istem načelu kakor se med razvitim severom in nerazvitim jugom na svetu. Na teh in podobnih področjih socialne politike so taka načela ne le človeško krivična, ampak vodijo družbeni razvoj v nenehne krize in slepe ulice.

V razvitem svetu s pluralistično socialo poznajo na primer tudi mehanizem za financiranje, po katerem lahko dobrodelna organizacija ali organizacija za samopomoč zbere del sredstev za ustanovitev in delovanje socialnovarstvene ustanove, država pa se obvezuje, da doda preostali del. Ta mehanizem je zelo dober, ker pospešuje civilno iniciativo, spodbuja strokovno konkurenco in napredek.

Problemsko-programski sklopi ***so osnova za dodeljevanje koncesij na socialnovarstvenem področju, za financiranje delovnih programov izvajalcem in za kontrolo uspešnosti.*** Samo na njihovi osnovi je možno presojati, kateri program in ponudnik za izvajanje je strokovno najboljši in najcenejši, potem pa njegovo delo spremljati in ocenjevati. Vzemimo sklop duševno motenih otrok. Podatki o programih in njihovi uspešnosti pokažejo možnosti posameznih zavodov, oskrbe v rodni ali rejniški družini in podobne, ter ob tem stroške za vsak posamezni program.

Dobro definirani problemsko-programski sklopi zelo ***zmanjšajo administrativno upravno poslovanje in stroške zanj.*** Pri jasno opredeljenih socialno-varstvenih pravicah je v konkretnem primeru občinski socialni službi veliko lažje določiti upravičenost in obseg dajatve – ali pa morda posojila, nato pa to posamezniku ali družini izplačati neposredno iz državne, mestne ali občinske blagajne; strokovni delavec ima normative in standarde, na njihovi osnovi pa po svojem znanju in vesti osebno odloča in osebno odgovarja za svoje odločitve. Znano je, da zapleten in razdrobljen sistem odobravanja pomoči, kakršen je bil naš samoupravni, ni le strokovno primitiven in ponižujoč za prosilca, ampak neredko več stane, kakor znaša sama pomoč.

Iz povedanega sledi, da sta dva osnovna pogoja za urejeno socialnovarstveno politiko v sodobni državi: z ene strani dober informacijski sistem, ki oskrbuje državo in stroko s tekočimi podatki o socialni problematiki prebivalstva in o vseh socialnih programih, z druge pa pluralizem izvajalcev in programov. S tem pa smo že pri vprašanju o mehanizmih za učinkovitost socialnega varstva.

4.2. Mehanizmi za učinkovitost socialnega varstva

Urejena socialnovarstvena politika je tista, ki ne prepušča svoje učinkovitosti naključju, ampak ima vdelane mehanizme za svojo uspešnost navzven in navznoter. V sami sebi mora imeti predvsem mehanizme za dviganje lastne strokovne kakovosti,

navzven pa mora – kot zadnji vagon družbe – preventivno skrbeti, da ljudje ne izpadajo po neumnosti iz prednjih vagonov.

V družbi je, denimo, dvajset odstotkov ljudi takšnih, ki trenutno ne morejo socialno funkcionirati brez javne pomoči. Vzemimo dalje, da je za saniranje njihovih materialnih in odnosnih primanjkljajev potrebno štiri odstotke družbenega proizvoda, da dosežejo minimalni startni nivo po zakonu zagotovljene socialne varnosti za vse državljane. Osnovni vprašanji socialnovarstvene politike sta:

1. kako najučinkoviteje uporabiti te 4% družbenega produkta, in
2. kako poskrbeti, da se delež nezmožnega prebivalstva ne bo povečal nad 20%.

Urejena socialnovarstvena politika odgovarja na prvo vprašanje z mehanizmi, ki jih ima vgrajene navznoter, na drugo pa z mehanizmi, ki ji delujejo navzven.

4.2.1. Notranji mehanizmi za napredek socialnovarstvenega sistema

Notranji mehanizmi socialnovarstvene politike skrbijo, da se pošteno in uspešno uporablja družbeni denar, strokovno znanje in druga sredstva za reševanje socialnih težav in stisk prebivalstva.

Prvi notranji mehanizem socialnovarstvene politike je ***dodelan in realističen socialnovarstveni načrt,*** ki smo o njem pravkar govorili.

Drugi mehanizem je ***ekonomski.*** Poleg čistega ekonomskega učinka, sistemsko spodbuja tudi strokovno učinkovitost dela in razvoj. ***Denar, ki ga država nameni za posamezno socialnovarstveno dejavnost, mora dobiti pod enakimi pogoji tisti, ki to storitev ob enaki strokovni kvaliteti opravi ceneje ali jo za isti denar opravi bolje.***

To je tržni element, vendar pa ima tržnost na tem področju svoje posebnosti in tudi slabe strani, tako da je ni mogoče enačiti z ono na gospodarskem področju. Dejali smo, da je to področje dejavnosti po svoji naravi nepridobitno. Vsekakor pa

monopol ali privilegiranost enega, na primer državnega izvajalca, pri izvajanju programov uspava strokovni razvoj, kar se je kruto pokazalo pri naši dosedanji sociali, kaže pa se tudi v zahodnih državah, kjer je praviloma strokovno najslabša prav državna socialna služba in njene ustanove, ki imajo privilegiran položaj pri državnem denarju.

Ta mehanizem deluje dobro le v dosledno izpeljani pluralistični socialnovarstveni politiki. V njej so enakopravno včlenjene v socialnovarstveno delovanje vse vrste izvajalcev: samopomoč, dobrodelnost, zasebne ustanove in, kolikor je nujno, tudi državne, prav tako pa je izpeljan pluralizem organizacijskih oblik in krajevnih prilagoditev. ***Vsi izvajalci morajo biti enakopravni: imeti iste pravice in iste dolžnosti.*** Med njimi prihaja do strokovne konkurenčnosti, država pa mora z mehanizmi enovitosti poskrbeti, da se le-ta ne prevesi v nepovezanost področja in nasprotovanje med posameznimi izvajalci.

Pluralistična sociala je najboljši notranji mehanizem socialnovarstvene politike v ekonomskem pogledu, prav tako pa najučinkovitejši mehanizem za stalno izpopolnjevanje strokovnega znanja in organiziranosti.

Če hočemo pri nas vzpostaviti te notranje mehanizme za učinkovitost in napredek socialnega varstva, je potrebno na pameten način preiti iz dosedanje monopolne državne v pluralistično socialo. ***Šele, če se bodo ustanove in strokovni delavci resnično znašli v konkurenčnem položaju, bo prišlo do bolj smiselne notranje organiziranosti, do skrbi za strokovno višino in uspešnost, do zanimanja za socialnovarstveno ureditev in za metode dela po svetu, kajti kdor se strokovno ne razvija, ni konkurenčen in njegovo mesto prevzame boljši ali cenejši izvajalec.*** Brez tega mehanizma konkurenčnosti se poklicno delo z ljudmi in za ljudi birokratizira in postaja samo sebi socialno varstvo.

4.2.2. Zunanji mehanizmi za dviganje socialne blaginje

Socialno varstvo nekateri slikovito imenujejo zadnji vagon družbenega vlaka, ki prestreza tiste, ki zaradi socialne nezmožnosti padejo iz prejšnjih vagonov, smo dejali. Ta prispodoba je zelo dobra, izpeljati pa jo moramo naprej: ***sprednji vagoni v svojem »pogledu naprej« praviloma ne vidijo, koliko ljudi iz njih izpada, zlasti pa ne zakaj se to dogaja, če pa postane zadnji vagon preobremenjen in zavira vožnjo, pogledajo nazaj z opombo: »Kaj, zlomka, pa tam počnete, da vse zavirate!«*** Ustvarjanje grešnih kozlov iz posameznikov in iz celih področij je družbena zakonitost; to je marginalizacija.

Socialno varstvo je v resnici lahko slabo tudi samo v sebi, če nima dobrih mehanizmov navznoter za svoj razvoj, kakor smo pravkar govorili. Nujno pa je nemočno pred povečanimi socialnimi problemi v kriznih obdobjih, če nima celotna socialna politika vzpostavljenih zunanjih socialnovarstvenih mehanizmov, ki iz socialnega varstva delujejo navzven na ostale politične resorje.

Izmed vseh sektorjev politike namreč prav ***socialno varstvo najbolje pozna vzroke, zakaj ljudje prihajajo »v zadnji vagon družbenega vlaka«.*** Zato mora socialna politika imeti sistemske mehanizme za vnašanje teh spoznanj v vse druge resorje. ***Socialno varstvo mora imeti zakonske kompetence in dolžnosti, da prepreči pri drugih resorjih napake, ki bi povečale socialno nezmožnost prebivalstva, z druge strani pa omogočati njegovo demarginalizacijo.***

Tudi za to so najbolj učinkoviti ***finančni mehanizmi:*** če gospodarstvo ali kak drug politični sektor izvaja ukrepe, ki po svoji naravi večajo delež socialno ogroženega prebivalstva, mora biti avtomatično povečan delež družbenega produkta za socialno varstvo. Sicer pa so ti mehanizmi predvsem ***sistemsko pravni,*** ko mora biti vladni resor za socialno varstvo pooblaščen in zadolžen, da pregleda pred sprejemom vse zakonske in podzakonske ukrepe pod vidikom socialne varnosti prebivalstva. Na ta način tudi sistemsko vnaša socialne izboljšave v vso socialno politiko, da bi se kar najbolj zmanjšal delež socialno nezmožnega prebivalstva.

Kakšna družbena škoda se na primer zgodi, če skupščina neopazno sprejme napačne ukrepe. Koliko nepotrebne in škodljive energije je šlo v nič na primer svoj čas pri povečanju prometnega davka na otroška oblačila in hkratnem zmanjšanju na alkoholne pijače. Napako so opazili in odločno ukrepali novinarji v javnih občilih. Nastala je nejevolja in politično prepiranje. Novinarji imajo na področju dviganja socialne varnosti izjemno važno vlogo, ne morejo pa nadomestiti sistemske organiziranosti za večanje javne blaginje; za to je državna uprava, ki mora preprečevati take napake.

Politika socialnega varstva mora torej imeti vnaprej »čiste račune« z gospodarstvom in z vsemi drugimi sektorji politike, če hoče, da bo med njimi »dolga ljubezen«. To si zagotovi edino z navedenimi finančnimi in zakonskimi mehanizmi, ki so obenem temeljni pogoj za enovito povezanost vseh sektorjev politike v koherentno celoto.

4.3. Koncepti socialnega varstva

4.3.1. Naš dosedanji socialistični koncept

Naše dosedanje socialno varstvo je bilo sorazmerno dobro na izvajalski ravni, njegov koncept pa je bil primeren le za socialistični samoupravni sistem, v katerem je nastal.

Za realni socializem je značilno, da je hotel biti socialna država, ni pa poznal vzvodov, da bi bil postal družba blaginje. Zla usoda našega prizadevanja za socialno državo brez pogojev družbene blaginje je to, da je zelo ***zajedla svojo osnovno substanco; če gledamo na dolgove, onemoglo industrijo, nizko izobrazbeno stopnjo prebivalstva in podobno, kaže, da bo prizadeta še kaka generacija naprej.*** S kmečko primerjavo bi dejali, da je to bila stalna pojedina, kjer se je gostilo s semenskim žitom in plemensko živino. Pri tem je imelo socialno varstvo uradno vlogo, da je tistemu delu prebivalstva, ki ni znal ali mogel na tej gostiji uporabiti »delovnega« načela »Znajdi se!«, službeno razdeljevalo potrebne obroke.

Realni socializem je skušal od začetka s svojo socialno

politiko delati videz, da socialna problematika izginja skupaj z izginevanjem razredne družbe. Z uravnilovko in drugimi mehanizmi je veliko socialnih problemov začasno res odpravil, toda vzporedno z ubožanjem in duhovnim nazadovanjem družbe se vračajo v tem hujši podobi.

Naša samoupravna inačica je pri tem šla nekoliko svojo pot: socialno problematiko in soočenje z njo je bolj upoštevala, toda oboje je jemala sociologistično, do kraja podružbljeno, neosebno. ***Mi smo bili edina socialistična dežela, ki je imela socialo;*** naš socializem je »dopuščal« socialne probleme in socialnovarstveno službo za njihovo reševanje, ***seveda le monistično in monopolno državno.*** Tako imamo dokaj razvito socialno službo in mrežo socialnovarstvenih ustanov, organizacij in služb, nimamo pa smiselne razvojne in organizacijske usmerjenosti celostne sociale.

Socialna služba se kot »družbena služba« doslej pri nas ni mogla razviti v pravo stroko za socialnovarstveno delo. Seveda je ta dejavnost po svoji naravi javna, to je družbena služba, enako kakor zdravstvena, pravna, požarna in mnogo drugih. Toda, če ob tem ni tudi stroka, s samostojno hrbtenico prave strokovne etike, teorije, metodologije, urejenih podatkovnih baz o problematiki in njenem reševanju, stalne evalvacije uspešnosti, raziskovanja, poklicnega združevanja, publicistike in podobnega, ostane le »družbena služba«, ki služi »družbi« po volji »družbe«. Če pa je skupaj z javno službo tudi samostojna stroka, služi ljudem v pravni državi po svoji vesti in znanju.

Poglejmo nekaj značilnosti naše dosedanje socialnovarstvene politike in socialne službe, ki je njen glavni izvajalec.

Sredi petdesetih let je bilo vpeljano višješolsko usposabljanje za socialno delo kot družbeno službo za humanejše opravljanje socialnoupravnega dela. Višješolski študij za tako zahtevno delo, kakor je pomoč ljudem v medčloveških zagatah, je enako absurdna, kakor bi bil višješolski študij za zdravljenje telesnih ali duševnih zapletov. Samo dveletni višješolski študij je končno sistemsko vdelana prepreka, ki onemogoča razvoj samostojne stroke.

Kakor vse druge, je delovala tudi socialna »družbena služba« kolektivistično – kot kolesce družbenega ustroja – in

podružbljeno – brez osebne pobude, osebne odgovornosti in drugih civilno etičnih načel.

Najbolj je bilo razvito socialno skrbstvo – javna skrb družbe za svoj »izmet« na proizvodnem področju (nezaposleni, revni, bolni, invalidi...) in do popolnoma nezmožnih ljudi na medčloveškem področju (razbite družine, značajsko zveriženi ljudje, propadli zasvojenci...).

Socialno skrbstvo je imelo ***razvejano institucionalno stukturo poklicnih služb in ustanov:*** domov za prizadete, motene in stare, zavodov za vzgojo in usposabljanje, centrov za socialno delo, svetovalnic in drugih.

Naši socialni zavodi, domovi, centri in druge socialnovarstvene ustanove so skušali metodično delovati bolj ali manj po vzorcih razvitega sveta.

V centrih za socialno delo, kot osrednjih socialnovarstvenih ustanovah, je bila razvita predvsem socialna oskrba v obliki dajatev in socialnoupravne storitve po zakonskih pooblastilih, medtem ko ***sta ostali kurativa medčloveških odnosov in socialna preventiva povsem ob strani in nerazviti;*** tudi nasploh zanju ni razvita ne metodologija ne primerne ustanove.

Poklic socialnega delavca je bil zasnovan realsocialistično in scientistično. V učnem programu je bil na primer zahteven študij Marksove politične ekonomije ali Engelsovega pojmovanja družine, medtem ko ni bilo besede o Krekovih zadrugah, hranilnicah in posojilnicah in drugih genialnih rešitvah množične socialne problematike v začetku stoletja pri nas, prav tako nič o človeški dobroti, osebni pobudi, osebni odgovornosti, poštenju in drugih moralnih in etičnih lastnostih, na katerih temelji vsako dobro delo za ljudi in z ljudmi, in tudi o socialno imunskih mehanizmih samopomoči in dobrodelnosti ne.

Zato je logično, da so se tudi v tej »družbeni službi« držali ***kadrovanja po »etični in moralni neoporečnosti«*** v smislu režimskih priporočil. Delovne zmožnosti, uspeh dela z ljudmi v stiski, strokovnost in napredek stroke je bilo drugotnega pomena, ali pa povsem nepomembno. Težo »družbenopolitičnega kriterija socialnega dela« sem velikokrat okusil tudi sam pri zaposlovanju. ***Ideološka ekskluzivnost je bila praviloma močna tudi do varovancev v socialnih***

ustanovah; kazala se je na primer tako, da verni starostniki v domovih za ostarele niso smeli udejanjati svoje vernosti na socialni ravni.

Posebej se kaže ***ideološka hiba v poklicni etiki socialnih delavcev.*** Njena temeljna zahteva je, da mora biti socialni delavec moralnopolitično neoporečen v socialističnem samoupravnem duhu; danes se lahko s tem pošalimo, čeprav gre za še veljavni »kodeks poklicne etike socialnih delavcev«.

Socialnovarstvena ***operativa in šolanje poklicnih »delavcev« zanjo je hotelo biti zgolj »znanstveno«;*** oslanjalo se je le na posamezne psihološke, sociološke, psihoterapevtske in druge teorije in iz njih izhajajoče metode. To je skupna značilnost vzgojnega, socialnega, svetovalnega, terapevtskega in ostalega dela z ljudmi in za ljudi zadnje pol stoletja v vsem razvitem svetu. Gre za ***pozitivistično obdobje antropoloških strok, ki pravkar izzveneva v postmodernizem;*** strokovna spoznanja se postopoma interdisciplinarno zaokrožajo in znova povezujejo s celostnimi zgodovinskimi izkušnjami kulture.

Iz pravkar navedenih in iz marksističnih ideoloških razlogov ***je bilo vse socialno varstvo sistemsko odrezano od svojih zgodovinskih temeljev: samopomoči in dobrodelnosti.***

Kot stroka je socialno delo ostalo v povojih. Pokazatelji in obenem permanentni vzrok tega so na primer: kodeks poklicne etike, dolžina in kakovost šolanja, organiziranost v neposredni povezavi z občinsko upravo, pasivnost poklicnih društev, šibek odmev prakse na teorijo in pomanjkanje evalvacije dela, počasen razvoj strokovne fenomenologije, zlasti pa metodologije.

Nihče se ni posvečal sistematičnemu raziskovanju generatorjev problematike, na primer krizi zakona in družine, alkoholizmu – s katerim je baje povezanih dve tretjini osebnih problemov, ki jih rešujejo centri za socialno delo – ali pa propadanju kulturnoetičnega izročila, ki socialno razkraja cele predele, iz katerih se je mlada in srednja generacija povečini izselila. Prav tako ni nihče razvijal metodičnih programov za spoprijem s temi problemi na socialno kurativnem in preventivnem polju.

Izrazit ***primer te nemoči je »predzakonsko in zakonsko svetovanje«.*** Ko so centri za socialno delo leta 1980 z zakonom dobili nalogo izvajanja obvezne neposredne priprave na zakon, je to bila velika sistemska možnost za preventivno socialno andragoško delo s celotno populacijo. Če to primerjamo z ustaljenimi cerkvenimi tečaji za neposredno pripravo na zakon, je imel ta projekt na voljo izjemno veliko sredstev: nova delovna mesta v centrih, usposabljanje in denar za izvajanje. To zakonsko pooblastilo je bilo izredna priložnost za strokovni razvoj preventivnih in terapevtskih programov. Za socialo je bilo to nekaj takega, kakor če človek brez vozniškega izpita na loteriji zadene dragocen avto; v naslednjih letih lahko naredi vozniški izpit po mednarodnih merilih, lahko pa se bolj ali manj priuči voziti. Naša socialna služba se je pri tem izkazala le za poslušno družbeno službo: izvajala je »obvezno predzakonsko svetovanje«, ni pa razvila metodičnih programov za daljnjo in bližnjo pripravo na zakon, za urejanje zakonskih neskladij in za drugo problematiko na tem področju. Nekaj od tega so tu in tam storili po osebni pridnosti posamezni socialni delavci, ne pa »služba« kot celota. Ni šla v razvijanje programov, ki bi ustrezali preventivi zdrave populacije, ampak je delo potekalo po principih za prizadete in za izvrševanje zakonskega določila. Zato stvar ni dala rezultatov. Zakonodajalec je po desetih letih odpravil obvezno predzakonsko svetovanje, v državni službi pa je ostal ves aparat s svojo nemočjo pred sodobno problematiko zakona in družine.

Osnovni primanjkljaj, ki je onemogočal nastanek in razvoj stroke, je tudi to, da vse do danes ***ni bila vzpostavljena nacionalna baza podatkov za področje socialnega varstva.*** Brez rednega spremljanja stanja pa ni mogoče razvijati stroke in delovnih programov.

Ob vsem tem je treba reči, da se je mnogo socialnih delavcev, profesorjev, ki so jih usposabljali in drugih strokovnih delavcev na teh področjih osebno zelo trudilo ter delalo humano in kvalitetno; veliko socialnih delavcev je delalo zelo požrtvovalno in so bili neredko pravi svetovalni in dobrodelni servis v kraju, tako da tudi poklicu kot takemu ni treba pred nikomer zardevati. Tako mlad kakor je, se v resnici še ni razvil v času in potrebam ljudi v primerno stroko, toda v diktaturi in pod ideološkim pritiskom se še stare renomirane stroke,

kakor na primer pravo, zdravstvo, šolstvo ali častnikarstvo začno spreminjati v strokovno zveriženo družbeno službo.

Ob sedanji družbeni reorganizaciji doživlja poklicno socialno delo najtežje dileme v svojem 35-letnem delovanju, obenem pa verjetno prvo resno možnost, da se razvije v samostojno stroko za socialnovarstvene naloge, zlasti za reševanje sodobnih odnosnih stisk in zagat. Temeljni pogoj, da se bo to zgodilo, je kakovostna in količinska prenovitev šolanja, vzpostavitev sistematičnega raziskovanja in nacionalne baze podatkov za socialno področje, na organizacijski ravni pa prehod v pluralistični koncept socialnega varstva.

Lahko ***sklenemo,*** da je bilo na socialnovarstvenem področju pri nas sorazmerno veliko narejenega, neprimerno več, kakor v katerikoli drugi socialistični državi. Vendar pa je bilo to področje konceptualno tako zastavljeno in organizirano, da sistemsko ni omogočalo razvoja stroke in vnašanja temeljnih etičnih, solidarnostnih in drugih osebnih duhovnih vzgibov v teorijo in delo. Poznali smo le monopolno državno socialo, ki je teoretično zavzemala do socialnih težav predvsem sistemsko politično stališče, češ da je njena glavna naloga celostno zboljšanje družbenih razmer, s čimer bodo izginili socialni problemi ljudi, v praksi pa se je skoraj izključno otepala s socialno oskrbo. Organizacijsko jo je dušilo samoupravno administriranje, »dogovarjanje, usklajanje in odločanje«, razkorak med učenjem, oziroma govorjenjem in med resničnostjo se je spremenil v prepad, podobno kakor na vseh drugih področjih, ki jih je neposredno obvladovala politika. Taka sociala si res ni mogla razviti stroke, tako da je ostala v veliki meri politična teorija in konkretna socialna operativa. Pri delu pa si je nabrala veliko organizacijskih in metodičnih izkušenj ter teoretičnih spoznanj, tako da sta njena sedanja organiziranost in delo odlični sestavini za razvoj bolj smiselne sociale po meri naših potreb, možnosti in usmeritev razvitega sveta.

4.3.2. Skandinavski koncept socialne blaginje

Koncept ***socialne države v razmerah družbene blaginje je v tem času sorazmerno dobro uspel v skandinavskem svetu*** in še ponekod. To je koncept takoimenovane socialne blaginje. Zanj je značilno, da ***država prevzema glavnino pobude in odgovornosti za dobro socialno delovanje.***

V takem konceptu socialne politike je socialno varstvo zelo razvejano, enotno, zanj jamči država, je budžetsko financirano z izjemno velikim odstotkom družbenega produkta. Ljudem zagotavlja družbeno in strokovno pomoč takorekoč v sleherni življenjski situaciji. Do nedavna je bilo za to obliko sociale največ navdušenja. Zdaj pa se kažejo že tudi njene pomanjkljivosti in meje.

Njena slabost je, da pri ljudeh uspava naravni socialno imunski sistem samopomoči in osebne odgovornosti za reševanje temeljnih življenjskih problemov in nalog, prav tako pa ***sistem osebnega dobrodelnega čuta*** za solidarno pomoč ljudem v stiski.

Druga njena pomanjkljivost je, da ***so državni stroški zanjo izjemno veliki in se nenehno večajo,*** podobno kakor pri zdravstvenem varstvu, le da se zdravstvo financira v glavnem zavarovalniško, socialno varstvo pa budžetsko, zato je njegov finančni vir neposredno odvisen od politike.

To sta poglavitna razloga, da se ***sociala teh dežel pomalem korigira z izkušnjami srednje in zahodne Evrope.*** Deloma pa se ta model spreminja tudi zaradi postopnega povezovanja Evrope.

Mi se lahko iz njega naučimo marsikaj za našo bodočo socialo, zlasti sistemske povezanosti reševanja vseh potreb človeka in civilno strokovnega pristopa, nesmiselno pa bi ga bilo prevzemati, kar je pri našem sedanjem državnem uboštvu tudi povsem nemogoče.

4.3.3. Srednjeevropski koncept pluralistične sociale

Nadaljni socialnovarstveni model, ki je pred nami, so izkušnje srednje Evrope, zlasti Avstrije in Nemčije, pa tudi Italije in Švice.

Njihova sociala je organski zgodovinski razvoj iz tradicionalne samopomoči in dobrodelnosti. Samopomoč se je razvila v širok zavarovalniški sistem, zadnja desetlet-

ja pa pognala novo močno mladiko iz korenin: skupine za samopomoč. Dobrodelnost se je razvila v razvejan sistem karitativnih ustanov s celovito ponudbo socialnovarstvenih storitev in sodobnega usposabljanja za to delo. Dobrodelne organizacije imajo močan finančni vir v cerkvenem davku, nabirkah in v mecenskih volilih bogatašev, ki se jim odbijajo od davka.

Država je postopoma vpeljala za izvajanje socialnoupravnih storitev po zakonih in za dajatve iz proračuna svoje ustanove, predvsem socialne urade. Vzporedno pa se razvija zasebna pobuda ***privatnih socialnih ustanov*** na tržni osnovi, od svetovalnic in domov do vrhunskih strokovnih raziskovalnih in izobraževalnih inštitutov, ki živijo od privatnega plačila za socialne usluge in za elitno izobraževanje, v veliki meri pa tudi iz državnih virov za raziskovanje in uvajanje novih programov.

Pomanjkljivost te sociale so štirje bolj ali manj vzporedni in medseboj nepovezani socialnovarstveni sistemi: državno-upravni, dobrodelniško-karitativni, samopomoč in zasebne ustanove. Vsak od njih deluje kot popolnoma samostojen socialnovarstveni sistem, ki poskuša po svoje skrbeti za vse, od šolanja in usposabljanja kadrov, preko financiranja, sistema socialnih ustanov, strokovnih kriterijev za delo, do beleženja podatkov in evalvacije. Najhuje je, da so si vsi štirje sistemi med seboj takorekoč »razredni sovražniki«. Vsekakor so sistemsko popolnoma nepovezani v eno komplementarno nacionalno socialo. Če je vsaka veja sociale ekonomsko samozadostna, se to po naravnem vzgibu samozadostnosti prenese na vsa področja; in dogaja se, da ima pokrajina, manjša od Slovenije, po nekaj vzporednih akademij za socialno delo; seveda pa je nemogoče, da bi bilo dobrega strokovnega potenciala na takem prostoru več kakor za eno.

Značilno je, da so v Avstriji in Nemčiji zasebne socialne ustanove finančno najslabše zagotovljene, saj živijo popolnoma od trga, strokovno pa so neredko najbolj podjetne in prodorne.

Taka ***pluralistična, toda nepovezana srednjeevropska sociala je uspešna predvsem zato, ker ima dolgotrajno strokovno izročilo in ker je v finančno zelo bogatih državah,*** kjer kvantiteta materialne osnove v marsičem nadomesti sistemske pomanjkljivosti, ki so jih ti socialnovarstveni sistemi podedovali iz zgodnjekapitalističnega liberalističnega obdobja. Značilno je, da se v teh deželah zadnje desetletje ali dve naglo razvija nova civilna »sociala« – samopomoč, tudi kot reakcija na birokratko in pozunanjeno, v sebi razcepljeno socialo, ki je zato tembolj nemočna pri reševanju medčloveških zagat.

Pluralistični koncept sociale se je razvijal do druge svetovne vojne tudi pri nas paralelno s srednjeevropskim. Kolikor se približujemo Evropi, ne moremo mimo njega: pluralizem je najboljši odgovor na različnost ljudi in njihovih potreb, poleg tega pa je zgodovinsko in ontološko najboljše utemeljen. Ne moremo pa pluralistične sociale neposredno kopirati od severnih sosedov, ker nimamo razvite niti samopomoči niti dobrodelnosti. Zlasti pa bi se njihov razdrobljen in nepovezan sistem ob naši revščini izkazal za popolnoma nemočnega: ob edinem sistemskem viru za socialno varstvo, to je državnem budžetu, bi privilegirana državna sociala pomenila apriorno sovraštvo med njo in med nanovo upeljano samopomočjo in dobrodelnostjo.

4.4. Pluralistična sociala povezana v enovito nacionalno celoto

S prehodom v demokratično družbo in z usmeritvijo proti Evropi se bosta nujno preoblikovali tudi naša dosedanja socialnovarstvena politika in socialnovarstveno delo.

Socialne operative se nam ni treba sramovati ne pred vzhodom ne pred zahodom, zato ne le, da nam njenih dobrih strani ni treba menjati, ampak je važno, da se pri preoblikovanju nič od tega ne izgubi ali pohabi. Če pa bi pri spremembah izgubili slabosti, bi bili lahko veseli; toda slabosti se »ne izgubijo«, odpraviti jih je mogoče le zavestno, v potu svojega obraza.

Korenito pa se pri nas menja koncept socialnega varstva. Dosedanji samoupravni socialistični, temelječ na marksistični doktrini socialnih težav in na pozitivistični iluziji razumevanja in reševanja človeških stisk, odhaja s postsocializmom in postmodernizmom v zgodovino. Tudi, če bi hoteli, ni

mogoče obdržati koncepta zgolj monopolne državne socialne službe; ***pluralistična sociala je v prihodnje naša usoda.***

Vprašanje, ki je pred našo bodočo socialnovarstveno politiko in pred socialno stroko hamletovsko odločilno za biti ali ne biti, se glasi: ***Kako smiselno preiti iz dosedanjega koncepta monopolne socialistične sociale v pluralistično evropsko?***

Smo na križišču, ko imamo izjemno priložnost, da s pridom upoštevamo vse svoje dosedanje dobre in slabe izkušnje ter vse dobre in slabe izkušnje raznih socialnovarstvenih sistemov po Evropi in se v konkretni situaciji, kakršna je ta čas, usmerimo v pluralistično socialo povezano v enovito nacionalno celoto.

Je nekaj znakov, da se usmerjamo smiselno; da gradimo na doseženi kakovosti dosedanjega izvajanja socialnovarstvenega dela, da vnašamo dobre izkušnje evropske pluralistične sociale in da vzpostavljamo povezanost vseh štirih vej pluralistične sociale v eno nacionalno socialo. Ko človek govori s svetovnimi strokovnjaki po Evropi o takem postsocialističnem konceptu naše sociale, ugotavlja, kako ga z velikim odobravanjem podpirajo.

So pa tudi znaki, da bi naredili novo socialnovarstveno politiko kot sračje gnezdo - brez koncepta; če skuša politika brez poznanja stvari »popraviti« dosedanje slabosti tako, da reševanje človeških stisk prevzame neposredno v svoje roke ali če se gredo socialne ustanove načelno opozicijo oblasti in rigidno obrambo svojih resničnih strokovnih slabosti, potem na tem področju nova oblast ponavlja napako prejšnje in izgublja priložnost za organiziranje boljšega razvoja od dosedanjega, socialna stroka in ustanove pa v strahu »za kruh« spregledujejo edinstveno priložnost za odpravljanje svojih slabih točk in za boljši strokovni razvoj.

Zakaj sta pluralizem in enovitost nacionalne sociale tako pomembni? Pluralizem zahteva svojo utemeljitev, enovitost svojo.

4.4.1. Zakaj in čemu pluralistična sociala?

Različnost v sociali je ***edini pošten odgovor na različnost ljudi,*** na različne socialne probleme in na različne zmožnosti ljudi, ki v svoji svobodi in ustvarjalnosti prihajajo do različnih metodičnih in organizacijskih rešitev zanje.

Pluralizem izvajalcev, oblik dela in prilagoditev krajevnim razmeram je tudi na področju reševanja socialnih težav in stisk ***edini mehanizem, ki omogoča zdravo konkurenčnost;*** le-ta pa je glavno gibalo za zboljševanje učinkovitosti in s tem za zniževanje stroškov.

Zavestno oživljanje samopomoči in dobrodelnosti je ponovno vzpostavljanje stika z našimi stoletnimi razvojnimi koreninami na tem področju, zlasti pa zdravljenje naravnega socialnega imunskega sistema, brez katerega še taka socialna država shira v socialno smrt.

V celoti se uvajanje pluralistične sociale kaže kot nujen pogoj za pravo vzpostavitev in napredek stroke.

Končno je pluralizem kot bistvena sestavina demokratičnosti tudi ***politična nuja zaradi našega povezovanja z Evropo*** in njeno pluralistično socialo.

4.4.2. Zakaj in čemu enovita sociala?

Enovit nacionalni sistem socialnega varstva pomeni sistemsko strukturno in razvojno domišljeno povezanost vsega socialnega varstva z načelno enakostjo vseh izvajalcev.

Povezanost v enovito nacionalno socialo nam je potrebna, ker smo majhen narod, še posebej pa je nujna v sedanjih razmerah. Navedimo tri skupine razlogov za to.

1. Ekonomski razlogi.

Sistemska povezanost vseh štirih vej v enovito nacionalno socialo je ***zaradi naše sedanje materialne obubožanosti absolutni pogoj za njeno operativno uspešnost.*** Celo bogata avstrijska in nemška sociala doživljata nepovezanost kot svojo največjo oviro. Pri nas je državni budžet edini redni finančni vir za socialne storitve in dajatve ter za

strokovni razvoj (šolanje, informacijski sistem, raziskovanje); pa tudi ta budžet je »suha krava slabe letine«. Novoustanovljena cerkvena Karitas se na primer ne napaja – in se upajmo nikoli ne bo – iz cerkvenega davka, kakor se v Avstriji in Nemčiji; zasebne socialne ustanove ne morejo računati na bogat zaslužek iz žepov strank in iz velikih državnih virov za raziskovalne projekte na tem področju. Edino smotrno je torej, da perečo socialno potrebo rešuje tisti, ki to naredi bolje in ceneje.

V sedanji materialni revščini in pri tako povečanih medčloveških zapletih vse nepovezane veje sociale skupaj ne bi bile toliko kos problemom, kakor je bila sama državna socialistična sociala doslej, ko smo bili umetno preforsirana socialna država in je bilo manj socialnih problemov, vsaj vidnih.

2. Strokovni razlogi.

Po statistični zakonitosti se ne more pojavljati v dvomilijonskem narodu za to področje dovolj zmožnih in specializiranih strokovnjakov za tri visoke šole za socialno delo (kakor jih ima na primer Dunaj), za nekaj vzporednih strokovnih revij in združenj, za več nepovezanih informacijskih sistemov. Dovolj je na primer ena dobra pluralistična fakulteta za socialno delo, ki pa mora seveda enako usposabljati za vse veje pluralistične sociale, tako za dobrodelnost in za samopomoč, kakor za državno in zasebno socialnovarstveno delo.

Enovita nacionalna sociala je ***pogoj za dober informacijski sistem;*** v nasprotnem primeru ni mogoče zbirati podatkov o stanju in delu, brez tega pa ni pregleda nad potrebami in njihovim zadovoljevanjem, ni možno ne dobro načrtovanje in ne kontrola nad izvajanjem, zlasti pa ne razvoj stroke.

Nacionalna enovitost omogoči pluralistični sociali ***usklajanje in sodelovanje med državno socialo, dobrodelništvom, samopomočjo in zasebno socialo, prav tako pa med vsemi načini: strokovnim in laičnim, ljubiteljskim in poklicnim.*** To sodelovanje in usklajanje je na primer pri informatiki, načrtovanju, raziskovanju in šolanju življenjskega pomena za razvoj stroke.

Smiselna enovitost z mehanizmi povezovanja nam torej ***edina lahko prepreči strokovno primitivnost vsake od vej pluralistične sociale.***

3. Etični razlogi.

Že vsi navedeni razlogi za povezanost vseh štirih vej v enovito nacionalno socialo pomenijo etični imperativ; ali obratno povedano, ***če kljub ekonomskim in strokovnim razlogom sistemsko ne vzpostavimo enovite nacionalne sociale, bo to nepošteno.***

Posebej pa moramo izpostaviti, da pluralistična sociala, ki ni sistemsko povezana v nacionalno enovitost, po vseh svetovnih izkušnjah prinaša ***hromeče rivalstvo med vsemi štirimi vejami sociale.*** Nesloga, zapiranje v svoj geto in pikolovsko kritični odnos do drugih pa so bila naša šibka narodna točka; velja jo upoštevati kot razlog za posebno skrb pri povezovanju vseh vej pluralistične sociale v smiselno enovitost.

Če ob sedanji družbeni preobrazbi ne bomo vzpostavili pluralističnega sistema sociale, povezanega v enovito nacionalno celoto, se bo v prihodnje pri nas stihijsko razvijalo nekaj nepovezanih social na nizki strokovni ravni. Med njimi bodo velike praznine v socialnovarstveni politiki, marsikaj se bo po nepotrebnem podvajalo. Sistemsko bo vnešeno sovražno rivaliziranje med vse štiri sestrske veje sociale:

– ***državna sociala*** se bo borila za sedanji monopol delovnih pravic in denarja, ob tem pa naprej strokovno životarila;

– ***dobrodelništvo*** bo zaprto v svoj geto, kjer bo z osebno požrtvovalnostjo in »z darovi uboge vdove« skušalo narediti veliko dobrega, pri tem pa bo v nenehni nevarnosti padarskega primitivizma glede na strokovna spoznanja na tem področju; to pa lahko prinese kljub najboljši volji večjo škodo kakor korist, ko na primer pri razdeljevanju zbranega denarja ob naravni katastrofi spravi ljudi v medsebojno zavist in jih v nesreči spre, medtem ko so prej živeli v slogi;

– ***samopomoč*** se v naši generaciji ne bo kaj prida razvila, če ne bo zanjo sistemske podpore v konceptu socialnovarstvene ureditve in če stroke ne postanejo pomoč za razvijanje samopomoči; kolikor pa se bo, se bodo posamezna društva prizadetih predvsem bolj ali manj nespretno borila za »svoje privilegije v družbeni obrobnosti«, in končno;

– ***zasebne socialne ustanove*** bodo nastajale stihijsko in gledale le na dobiček, pri čemer pride navadno do hudih etičnih zlorab ljudi v stiski.

Skratka, pluralistična sociala, ki bi ne bila povezana v enovito nacionalno celoto, bi se pri nas sprevrgla v liberalistično socialo; tak koncept pa je socialnemu varstvu po naravi protisloven.

4.4.3. Pluralizem izvajalcev, oblik in krajevnih razmer

Socialno varstvo je pluralistično iz večih vidikov, poglavitni pa so: pluralizem izvajalcev, pluralizem alternativnih oblik reševanja težave in različen pristop glede na konkretne krajevne posebnosti.

Pluralizem izvajalcev dosežemo, če je dosledno izpeljana enakopravnost vseh štirih vej sociale, kakor smo že obširno govorili.

Pluralizem oblik pomeni, da je za reševanje iste socialne težave na voljo več različnih možnosti, ki so načelno enako dostopne človeku v stiski. Vzemimo družino z duševno prizadetim otrokom. To je za današnjo družino praviloma materialno in odnosno pretežko breme, da bi ga reševala brez družbene pomoči. Pluralizem oblik imamo, če ta družina lahko – ob strokovni pomoči – za svojega otroka izbira med zavodom, med rejniško družino in med tem, da ga obdrži doma, pri tem pa ji da država svoj prispevek v denarju, v strokovni pomoči in v sistemskem podpiranju tovrstnih skupin in gibanj za samopomoč; temu se na primer posveča svetovno gibanje »L'arche«, ki je pri nas že lepo ukoreninjeno kot »Vera in luč«.

Pluralizem krajevnih razmer pa pomeni, da se socialnovarstveno delovanje prilagaja krajevnim posebnostim. Socialne težave so drugačne v velikem mestu kakor v vasi ali majhnem kraju, drugačne v tradicionalnem slovenskem okolju kakor v narodnostno mešanem okolju s polovico prišlekov, drugačne v industrijsko razvitem območju kakor v pasivnem in nerazvitem... Vse te in podobne razlike mora upoštevati socialno varstvo. Zato mora biti nacionalna socialnovarstvena politika pluralistično barvita tudi od enega konca države do drugega.

4.4.4. Povezovalni dejavniki pluralistične nacionalne sociale

Temeljni in obenem odločilni povezovalni dejavnik vseh štirih vej pluralistične sociale v eno nacionalno celoto je ***jasna pravna opredeljenost vseh štirih vej kot načelno enakopravnih; vsi morajo imeti iste pravice in vsi iste dolžnosti. Seveda pa mora biti pri tem specificiran izvirni vidik vsakega od njih.***

Naštejmo še ostale bistvene povezovalne dejavnike pluralističnega nacionalnega socialnovarstvenega sistema.

Ena pluralistična fakulteta za socialno delo. Pluralistična mora biti po svoji vsebinski zasnovi in kadrovski zasedbi, tako da bo res usposabljala enako za delo v državnih in zasebnih socialnih ustanovah, za samopomoč in za dobrodelništvo.

Skupen informacijski sistem in raziskovanje. Vse ustanove morajo enotno zajemati potrebne podatke za nacionalne podatkovne zbirke o socialnem stanju in socialnovarstvenem delovanju. Poleg enotno koncipiranega sistema za zajemanje podatkov je nujen tudi skupen inštitut za socialno varstvo, ki za vse obdeluje podatke in opravlja druge osrednje informacijske in znanstvene naloge.

Konzistenten nacionalni socialnovarstveni načrt. Politika mora s pomočjo stroke doprinašati konceptualno trden in ekonomsko realističen socialnovarstveni načrt, ki je temelj za odobravanje delovnih programov in s tem za financiranje in kontrolo.

Dobro organizirana republiška socialna uprava. Operativna izvršna oblast in uprava morata z vidika pravne države dejansko zagotavljati red in pošteno delo na tem področju in biti organizacijsko gibalo vseh vej pluralistične sociale, enako pošteni in zahtevni do državnih kakor do vseh drugih izvajalcev.

Skupno strokovno združenje v socialni zbornici. Vsi strokovni delavci socialnovarstvenega področja, ne glede na to, v kateri veji pluralistične sociale delajo, morajo biti enakopravno zastopani v osrednjem strokovnem združenju, ki mora biti obenem vrhovna strokovna instanca.

Horizontalno povezovanje socialnovarstvenih ustanov. Socialnovarstvene ustanove se morajo povezovati

horizontalno, kar pomeni na primer: vsi, ki delajo s starostniki v skupno združenje, pa naj so državne, privatne, dobrodelniške ali organizirana samopomoč.

Za enovitost nacionalne sociale je na primer usodno že samo to, če se povezujejo vertikalno državne socialne ustanove skupaj, dobrodelniške skupaj, zasebne skupaj in samopomoč skupaj. Na podoben način so pomembni vsi ostali navedeni povezovalni dejavniki pluralistične nacionalne sociale.

4.4.5. Mehanizmi za prehod iz socialistične državne sociale v pluralistično

Najtežja naloga je vzpostavitev sistemskih mehanizmov za prehod iz dosedanje socialistične monopolne državne sociale v pluralistično, toda povezano v enovit nacionalni socialnovarstveni sistem. Če hočemo, da bo ta prehod v postsocializem smiseln in organski, ga gotovo ne gre prepustiti naključju in spontanosti. Zanj je treba najti ekonomske, pravne, strokovne in druge civilne mehanizme in jih vdelati v celoten socialnovarstveni sistem pravne države.

Prva skušnjava, ki je prišla že jasno do izraza tako s politične strani kakor s strani dosedanjih socialnovarstvenih ustanov, je zavzemanje za socialnovarstveni pluralizem zgolj kot abstraktno pravico v zakonu. To je politično najlažje, v praksi pa najbolj jalovo.

Kaj pomeni abstraktna pravica in dolžnost, če ni sistemskih mehanizmov za njuno udejanjanje, se na primer tragično kaže v jugoslovanskih mednacionalnih nesporazumih. Če je bilo bratstvo in enotnost temeljna vrednota – osnovna ustavna pravica in dolžnost, bi bili morali za njeno udejanjanje vpeljati številne mehanizme. Osnovni pogoj bratstva in enotnosti je na primer možnost človeškega komuniciranja. Omenimo samo en sistemski mehanizem za omogočanje komuniciranja med jugoslovanskimi narodi. Če bi bil pred tridesetimi leti, ko smo morali pri vojakih stoje na soncu ure in ure poslušati politične fraze o bratstvu in enotnosti, vsak vojak opravil dvestourni tečaj makedonščine, dvestourni srbohrvaščine in dvestourni slovenščine ter nekaj deset urni tečaj albanščine, madžarščine ali italijanščine, bi vsak moški, ki je bil pri vojakih, imel na voljo nekaj več pogovornih možnosti z ljudmi drugih narodov, kakor le fraze za medsebojno psovanje in kletev.

Ta primerjava nam kaže, kakšna bo bržčas naša pluralistična sociala čez nekaj let, če ne bomo sedaj vzpostavili:

– dobrih sistemskih mehanizmov za prehod iz socialistične monopolne državne v pluralistično evropsko, in prav tako

– mehanizmov za povezovanje vseh štirih vej pluralistične sociale v enovit nacionalni socialnovarstveni sistem.

Kako težka naloga je to in kako »spontano« bi zapeljali pluralistično socialo v medsebojna nasprotja in skupno nemoč pred problemi, so pokazale že prve razprave v socialnovarstvenih ustanovah v novi slovenski državi, zlasti v centrih za socialno delo. Ko je skupščina imela pred sabo predlog, da ob prenehanju samoupravne zakonodaje dosedanji sistem njihovega dela pri socialnih dajatvah podaljša za toliko časa, da bo v strokovni in politični razpravi dodelan nov smiselni sistem pluralistične sociale povezane v enoten nacionalni sistem, so se nekateri zagnali v centre za socialno delo poudarjajoč njihove slabosti in predlagali prenos velikega dela njihovega strokovnega dela neposredno v občinsko upravo. Pri tem so slikali potencirano socialnovarstveno vlogo dobrodelništva in samopomoči. Z druge strani pa so nekateri iz centrov za socialno delo interpretirali kot klerikalizacijo prizadevanje za uvajanje dobrodelništva kot enakopravne veje sociale.

Ukinjati karkoli naše dosedanje sociale ter se sklicevati na dobrodelništvo in samopomoč, je v naši sedanji situaciji tako, kakor bi ob epidemiji AIDS-a ukinjali bolnice, ker še nimajo cepiva zanj in se sklicevali na krepitev imunskega sistema, medtem ko je bistvo obolenja prav izpad tega. Bistvena vrzel monopolne države in strokovno pozitivistične pretekle sociale je prav to, da je ob njej zakrnel naravni socialni imunski sistem samopomoči in dobrodelnosti. ***Sedanja naloga države na socialnovarstvenem področju je vzpostaviti pogoje, da se bo ta sistem čim prej in čim boljše obnovil na sodobnem***

nivoju, da bodo državne in privatne socialne ustanove imele smiselne okvire za dobro delovanje, vse skupaj pa spodbudne pogoje za strokovni napredek. Samo tako bomo v naslednjem pokolenju imeli zdravo pluralistično socialo povezano v enovit nacionalni sistem.

Naštejmo nekaj nujnih mehanizmov za prehod iz socialistične monopolne državne sociale v pluralistično.

– Država ohrani kot monopol za svoje ustanove le minimum storitev. Za vse ostale storitve sistemsko pospešuje prehajanje v roke civilnih vej pluralistične sociale.

– Pri vodenju in ustanavljanju socialnovarstvenih ustanov imata prednost naravna civilna subjekta socialnovarstvenega dela: dobrodelnost in samopomoč, ki pa morata biti vzpostavljeni na sodobni ravni dobrodelnih organizacij in organizacij za samopomoč.

– Država jamči javno mrežo socialnovarstvenih ustanov na vseh potrebnih področjih po sprejetem socialnovarstvenem načrtu. Proračunski denar za socialno varstvo je za zajamčene problemsko-programske sklope enakopravno na voljo tistemu izvajalcu, ki ponudi za isto ceno boljši program ali pa izvaja enak program ceneje. Pri tem gre za najbolj občutljivo točko mehanizmov izpadanja posameznih ustanov iz okvira zajamčene državne mreže in vstopanja novih vanjo. Mehanizmi morajo biti obojestranski. Država mora na primer na določena razdobja – denimo na 5 let – sleherno nemonopolno socialnovarstveno delo dajati na javni natečaj. Dalje mora ob izteku koncesije zanj biti načelno dostopno novemu izvajalcu, če je strokovno boljši ali cenejši. Dobrodelniške organizacije in organizacije za samopomoč – ki so seveda to po zakonu – pa morajo imeti posebno pravico, da prevzemajo v svoje roke dosedanje državne ustanove, če ponudijo sofinanciranje in boljši ali cenejši program dela; po nekaterih razvitih evropskih državah se država obvezuje, da sofinancira delovanje neke smiselne socialnovarstvene ustanove, če civilno socialnovarstveno združenje zagotovi 30% za njeno delovanje.

– Izvajalska mreža novega pluralističnega socialnega varstva mora biti za državo sorazmerno cenejša od sedanje, celoten sistem socialnega varstva pa ekonomsko realističen glede na naše resnične materialne zmogljivosti. Ne moremo nadaljevati dosedanje socialistične socialne države brez družbe blaginje, to je na kreditih od zunaj in na zajedanju svoje substance. Prav tako pa se pod nobenim pogojem ne smemo prepustiti ekonomsko pridobitniškemu liberalizmu in se s tem socialno spustiti na raven zgodnjega kapitalizma, ki bi najbrž pomenil za majhen narod v poindustrijskih razmerah socialno in narodnostno smrt. Socialna varnost ogroženega dela prebivalstva ne sme pasti pod raven življenjskega minimuma.

– Država organizira sistematični upravni in strokovni nadzor nad vsem socialnovarstvenim delovanjem, tako zajamčenim v mreži kakor vsem drugim izven nje in sicer ne glede na to, kateri veji pluralistične sociale pripada. Sistemsko pa daje prednost delovanju tistih ustanov, ki imajo poleg tega tudi močnejši naravni civilni nadzor, kakor je to pri ustanovah, ki jih vodijo dobrodelniške organizacije in organizacije za samopomoč.

Ob tem zadnjem smo izrecno trčili na razmerje med državo in stroko, ali z drugimi besedami, na vprašanje javne službe v socialnem varstvu.

4.5. Javna služba: med pravno državo in civilno družbo

Celotno področje reševanja človeških težav in stisk je skupno področje pravne države in civilne družbe. Ožji del socialnovarstvenih storitev – in sicer socialne dajatve iz državnega proračuna in socialno upravne storitve po zakonskih pooblastilih – ***pa je sploh križišče med državo in stroko.***

Uspešnost socialnega delovanja je odvisna od uravnotežene razmejitve med državo in civilno družbo. Kaj je torej polje ene, kaj druge?

Naloga sodobne države je, da s socialnovarstveno politiko zakonsko zagotovi minimum socialne varnosti za vsakega državljana ter določi prioriteto razvojnih socialnovarstvenih nalog, da za oboje zagotavlja potrebni denar in smiselno organiziranost, ter da kontrolira uspešnost porabe denarja in pravilnost delovanja.

Na civilnem polju pa je za socialno varstvo temeljnega pomena socialni imunski sistem prebivalstva: to je zavest ljudi, da pomagajo v stiskah in težavah najprej sami sebi in svojim najbližjim, prav tako pa tudi razvit čut za dobrodelno pomoč slehernemu človeku, ki je v težavi in stiski. Čut za samopomoč in dobrodelno pomoč drugim je bil v zgodovini vgrajen v vsakdanji način življenja in sožitja, v sodobno razvitih družbah pa se dograjuje v sisteme zavarovalništva, skupin in organizacij za samopomoč ter v razvejane, strokovno specializirane dobrodelniške organizacije.

Drugi del civilnega socialnovarstvega polja je ***socialna stroka:*** od temeljnega do visoko specializiranega šolanja za socialno pomoč ljudem v stiski in težavi, od temeljnega raziskovanja do akcijskih projektov za razvoj boljših načinov reševanja množičnih socialnih težav, od menagerskega organiziranja socialnovarstvene mreže do strokovnega združevanja delavcev in ustanov, od vsakdanje poljudne publicistike do objavljanja vrhunskih strokovnih spoznanj v svetovnih socialnih revijah, na kongresih in drugih strokovnih srečanjih.

Socialni imunski sistem samopomoči in dobrodelnosti ter stroka so polje civilne družbe, socialnovarstvene ustanove, kjer vse to deluje, pa opravljajo javno službo v pravno urejeni državi. Če je civilno polje šibko, nobena državna ureditev ne more organizirati dobrega socialnovarstvenega delovanja. Če pa država nima vsebinsko koherentnega socialnovarstvenega koncepta in če le-ta ni smiselno pravno sankcioniran in organizacijsko postavljen, potem ta država duši svoj imunski socialni sistem in strokovni razvoj.

Prav to zadnje je bilo, kakor smo videli, temeljna slabost socialističnega koncepta monopolne državne sociale. V sistemski strukturi socialnovarstvenih ustanov je na primer pri nas daleč prevladoval vidik »družbene službe« nad strokovnim, sodobno organizirano dobrodelništvo je bilo protizakonito, socialna samopomoč pa je zakrnevala zaradi podružbljenosti in pretiranega nadzora države nad osebno in temeljno medčloveško sfero.

Država ne more razvijati samopomoči in dobrodelništva, prav tako ne more ustvarjati in voditi stroke; ko v diktaturah poskuša iz kateregakoli razloga integrirati stroko neposredno v svojo upravo, jo morda na nekem izseku strokovno spodbudi – vzemimo fiziko v službi »obrambe« ali psihologijo v službi »notranje varnostne službe« – gotovo pa ji ubije strokovno etiko in celostni strokovni razvoj. ***Država pa lahko – in to tudi mora – naredi dobre pravne, finančne in organizacijske razmere za razvoj in javno delovanje tako socialnega imunskega sistema samopomoči in dobrodelnosti kakor socialne stroke.***

Ko smo se nedavno pogovarjali s strokovnimi delavci v enem od centrov za socialno delo, je nekdo vprašal: »Doslej je bila za nas višja inštanca republiški komite; on je vse razsojal, tja si se lahko obrnil v dvomu. Kdo bo to zdaj?«

Prav tu je treba razmejiti in postaviti na svoje mesto vlogo pravne države, kjer ***je državno ministrstvo za socialno varstvo najvišja upravna instanca, medtem ko gre strokovna hierarhična lestvica enakopravno, toda ločeno po vzporedni črti.*** Fakultetno šolanje, skupaj s podiplomskim in specialističnim, inštitut za socialno varstvo, matična središča, dobra strokovna revija in informativni bilteni, socialna zbornica in druga strokovna združenja s svojimi kongresi, simpoziji, okroglimi mizami...; ali lahko vladni upravni organ nadomesti vse to?! Ali ima uprava, od občinske do državne, res čas in zmožnosti za vodenje stroke? Se mar pri tem ni izkazalo, da ji v resnici še dobrih pogojev in smiselnih okvirov za delovanje ni znala urediti?!

Gornje vprašanje strokovnega delavca v centru za socialno delo razodeva ves blišč in bedo strokovne zavesti v razmerah, kjer je bilo socialno delo predvsem »družbena služba«.

Državna uprava sodobne pravne države mora na temelju rednih podatkovnih zbirk in drugih strokovnih, civilnih in političnih informacij jasno poznati vse važne problemske sklope socialnih težav in njihovo gibanje, vse strokovne in laične možnosti za njihovo reševanje, finančne vire za te namene, vzpostavljati mora čim bolj funkcionalno organizacijsko strukturo socialnega varstva, dalje mora skrbeti, da je v socialnovarstvenem načrtu in proračunu skupščinsko začrtan obseg zagotovljenih socialnovarstvenih storitev, za to področje zagotavljati izvajalce, jih financirati in kontrolirati uspešnost, in končno dajati pravni okvir – skupaj z izvajanjem inšpekcije – za delovanje celotnega socialnovarstvenega področja, tudi tistega, ki ni v mreži zagotovljenega. Samo izvajanje pa, kakor smo dejali, čim bolj prepuščati civilni sferi.

Vse organizirano socialnovarstveno delovanje je namreč javno, saj gre za izredno občutljivo področje. Pri delu z ljudmi v težavah in stiskah je možno narediti veliko dobrega in družbeno koristnega, enako pa je možno delo na tem področju strašno zlorabljati. In to ne le s hotenim izkoriščanjem ali manipulacijo. Tudi samopomoč ali dobrodelništvo lahko ob najčistejši dobronamernosti s šarlatanjenjem povzročita ogromno osebne škode ljudem v stiski in socialnemu funkcioniranju nekega kraja. Še več škode pa se lahko napravi ljudem s strokovno pomočjo, če je le-ta v resnici strokovnjačenje ali eksperimentiranje z zmotnimi teorijami.

Medčloveški odnosi, osebno socialno funkcioniranje in ostalo področje socialnega varstva je tako občutljivo, da so na tem področju materialne zlorabe še najblažje. Toda kaj, ko materialno nepoštenje ni nikdar samo; kdor se poniža v materialno goljufanje ljudi v stiski, je že prej pohodil vse druge principe strokovne in laične etike.

Ko govorimo o kontroliranju ali inšpekciji socialnovarstvenega dela, smo na občutljivih tleh, kjer hitro pride do nesporazuma. Na kratko lahko rečemo: ***kolikor je socialnovarstveno delo javna služba, ga morata kontrolirati pravna država in laična civilna sfera, kolikor pa je stroka, mora biti nadzor strokovni.*** Pojdimo po vrsti.

Linija strokovnega nadzora se vleče od presojanja strokovne usposobljenosti pri dodiplomskem in podiplomskem šolanju, pri strokovnih izpitih preko podeljevanja licence za delo na tem področju, sprejemanja programov pri konkuriranju na natečajih za delo v mreži, podeljevanja koncesij in dovoljenj za delo, pa vse do evalvacije uspešnosti in tiste uradne strokovne inšpekcije, redne ali ob sumu malverzacije. ***Najvišji strokovni organ, ki je uradno pooblaščen za strokovnost javnega dela na socialnovarstvenem področju je socialna zbornica.***

Država mora neposredno kontrolirati finančno, organizacijsko in upravno delovanje socialnovarstvenih ustanov; skratka vse njihovo delo z vidika pravne države. To izvaja navadno ***neposredno socialnovarstveni vladni resor.***

Če država na primer vestno kontrolira uspešnost porabljenega denarja, ne gre za nikakršno podrejenost stroke politiki, ampak za preprost ***mehanizem poštene razmejitve med naročnikom-plačnikom in izvajalcem,*** pri čemer prvi odgovorno ugotavlja potrebo, zagotavlja denar zanjo in zahteva od izvajalca obljubljen uspeh, izvajalec pa odgovorno poskrbi za strokovno uspešnost in neoporečnost.

Brez te razmejitve ne gre nikjer; tu je bila Ahilova peta SIS-ov, tu je napaka režimskega sodstva, kjer »kadija toži in kadija sodi«, tu je zabloda političnih gospodarskih naložb, monopolnega šolstva... Zato država bolje poskrbi za uspešnost, če predaja delo pluralistični civilni sferi, kakor če bi še tako pikolovsko kontrolirala to delo v režiji svojih lastnih ustanov.

Gre za dejstvo, da se na tem področju zelo prepleta strokovni vidik z družbeno javnim. Stroka ima instrumente zgolj za strokovni in profesionalni nadzor, zato je šibka pri presojanju laičnega in ljubiteljskega dela, ki pa ga je pri samopomoči in dobrodelništvu včasih večina. Država pa ima instrumente samo za pravni in ekonomski nadzor, zato je nemočna pri presojanju ljubiteljskega dela in polorganiziranega dela na širokem civilnem socialnem polju.

Prav iz teh razlogov je na socialnovarstvenem področju ***odločilen tretji kontrolni mehanizem: laično civilni.*** Po

izkušnjah razvitega sveta s pluralistično socialo, deluje laično civilni mehanizem v sodobno organizirani samopomoči in dobrodelništvu. Organizacije za samopomoč in dobrodelniške organizacije so po svoji naravi blizu strokovnemu polju, saj se stroka iz njih razvija, velik del strokovnega potenciala pa je v njima tudi sproti integriran. Z druge strani pa so sodobne organizacije za samopomoč in dobrodelniške organizacije tudi razvejane javne družbene organizacije, ki delujejo navadno na širokem nacionalnem ali celo mednarodnem področju. Občutljive so torej tako za etično in strokovno višino socialnega dela kakor za njegovo pravno, ekonomsko in organizacijsko plat.

Zato morajo imeti v sodobni pluralistični sociali – zlasti če hoče biti povezana v enovit nacionalni sistem – dobrodelniške organizacije in organizacije za samopomoč prednost pred državnimi in zasebnimi pri ustanavljanju in vodenju socialnovarstvenih ustanov.

Ti dve vrsti organizacij in njuna pooblastila na socialnovarstvenem področju treba pri nas opredeliti s posebnim zakonom.

Če sta dobrodelništvo in samopomoč pri ustanavljanju in vodenju socialnovarstvenih organizacij izenačeni z zasebno pobudo, je to ***liberalistični koncept socialnega varstva.*** Zanj je značilno, da se ozira zgolj na ekonomski in pravni vidik, popolnoma pa obide strokovnega, zlasti pa etičnega.

Takšen sistem je največja nevarnost za nerazvite dežele, ki skušajo po padcu diktatur kopirati sisteme in zakonodajo razvitega sveta, nimajo pa ne organsko razvite socialne mreže ne ekonomske podlage, da bi demokratični trg deloval tako kakor v razvitem svetu. Na socialnovarstvenem področju nam grozi takšno stanje, če bodo naši zakonodajalci kopirali naše severne sosede, kajti pri njih rešujeta težo socialnih stisk predvsem dobrodelništvo in samopomoč, ki sta se organsko razvijali in imata lastne finančne vire, pri nas pa bi v sedanji situaciji na prostem trgu socialnovarstvenega dela dobil dobro mesto le tisti, ki bi se nepošteno »znašel« tako pred proračunskim državnim denarjem za socialo kakor pred denarnicami ljudi v stiski. Zasebno socialnovarstveno delo se izmika

uspešnemu strokovnemu in državnemu nadzoru, laično-civilne kontrole pa nima.

Pluralistično socialno varstvo po svoji notranji logiki zahteva:

1. da ima država minimum socialnovarstvenih storitev monopolno pridržanih za svoje ustanove; na temeljni izvajalski ravni samo upravno socialno delo z državnimi pooblastili in dolžnost sprožitve skupnostne socialne akcije ob množični socialni težavi; seveda pa ima tudi organizacijsko dolžnost, da najde izvajalce za vse zagotovljene socialnovarstvene storitve;

2. da je ta temeljna državna socialnovarstvena ustanova na občinski ravni majhna in visoko kvalitetna: vsebina in organizacija njenega dela morata biti javno prozorni, delavci pa visoko strokovno izobraženi in specializirani za socialno-informativno ter socialno-upravno delo.

Taka temeljna socialnovarstvena strokovna ustanova je ***občinska socialna služba.*** V pluralistični sociali povezani v celovit nacionalni sistem je občinska socialna služba križišče med državo in stroko, zato je matično srce za vse pluralistične izvajalce: državne, zasebne, za samopomoč in za dobrodelništvo.

V našem dosedanjem sistemu imamo ***občinske centre za socialno delo.*** Ti so bili v razmerah socialistične monopolne državne sociale posrečena ustanova. Združevali so vse ambulantno socialno delo. Podatki kažejo, da je velika večina njihovega dela bilo prav socialno upravno delo. S tega vidika jim ne bo težko postopoma organsko preiti v novo obliko, ki bo ustrezala pluralistični sociali. Seveda bodo morali še nekaj časa nadaljevati z vsem dosedanjim strokovnim delom; dokler se za nemonopolne storitve ne bodo oblikovali civilni izvajalci. Toda o organizaciji in delovanju občinske socialne službe več pozneje.

Dejal sem že, da je ***pri prehajanju socialistične monopolne državne sociale v evropski pluralistični koncept zmeda tako na strani politike, kakor dosedanjih izvajalcev, zlasti centrov za socialno delo.***

Politika je na primer v prvem letu samostojne Slovenije pretirano opozarjala na strokovne slabosti centrov za socialno delo in grozila del izvirno strokovnega socialnega dela –

dajatve in socialno delo na področju zakonskih pooblastil – enostavno degradirati v delo za odvečne kadre občinske uprave. To je tako, kakor pravi slovenski rek: ***vreči skupaj z umazano vodo v kanal tudi dojenčka.*** Če se obrne politika je lahko mimogrede ravno obratno: vso prednost lahko dobijo državni socialnovarstveni zavodi, da se zakrije nezmožnost pri razvijanju sodobne pluralistične socialne povezave v nacionalno celoto.

Z druge strani pa skušajo včasih centri za socialno delo svoje slabosti braniti tako, da ***se skrivajo pod plašč strokovne avtonomije tudi tam, kjer so v resnici javna – doslej smo rekli družbena služba.*** S tem kažejo le svojo politično opozicijsko držo, ki je pa seveda enako nesmiselna, kakor je bila njihova dosedanja politično pozicijska, ki je znana, pa naj izhajamo iz šolske teorije, iz kodeksa poklicne etike ali pa iz kadrovskega izbora. ***Kolikor gre za stroko, mora biti nevtralna do vsake politične barve, kolikor pa gre za javno službo, je državna, pa naj jo vodi diktatorski ali demokratični režim.***

Problem prehoda sedanjih centrov za socialno delo na delo po pluralističnem konceptu je torej dvojen: Z ene strani ločitev dosedanje unije med naročnikom in izvajalcem vseh ambulantnih socialnih storitev, z druge pa prehod od dosedanje marksistično komunistične orientacije, ki sta ji dobrodelništvo in zasebna pobuda bila razredni sovražnik, v visoko strokovno delo uradne državne sociale, ki enako podpira vse vrste socialnovarstvenih izvajalcev; še več, jih – zlasti samopomoč in dobrodelništvo – naravnost pospešuje.

Sedanja zmedenost centrov za socialno delo se kaže tudi v tem, da se ***branijo zajemanja podatkov pri uvajanju informacijskega sistema*** za socialnovarstveno področje.

Pri njihovemu upiranju informatiki človek dobi vtis, da so ***sami s sabo v dvojnem globokem navzkrižju.***

Hočejo biti stroka – te pa ni brez zbiranja in analiziranja podatkov. Seveda je mogoče človeške stiske zelo uspešno reševati tudi izven stroke, na primer s privatnim pogovorom, spovedovanjem, v anonimnih skupinah za samopomoč. Toda za to ni strokovna socialna služba, ampak osebni človeški odnos, spovednica in civilno združevanje.

Kot centri za socialno delo ***hočejo ostati javna služba, ta pa je del pravne države, ki nujno potrebuje za smiselno delovanje sprotno zbiranje in analiziranje podatkov o stanju ljudi v težavah in o svojem delovanju.*** Kolikor se pri tem sklicujejo na osebno zaščito ljudi v stiski, se na nepravi način, kajti zakon o zaščiti osebnih podatkov je zelo rigorozen.

Ob koncu bi navrgel še važno dejstvo, ki odločilno kroji usodo naše bodoče podobe socialnovarstvenega sistema. To je ***kompleks manjvrednosti »zadnjega vagona družbe«.*** Sociala je področje za marginalizirane ljudi, tako da se tudi tisti, ki ta vagon vozijo, nehote počutijo pred lokomotivo in prednjimi vagoni marginalno manjvredne.

V samoupravnem socializmu je bila državna uprava v resnici zelo šibka in slabo organizirana. Pravi »sekretariati« so bili v centralnem komiteju zveze komunistov, strokovna zmožna in smiselno organizirana državna uprava je bila nezdružljiva v vlogo te sive eminence v ozadju. To velja tudi za socialno varstvo. Resorji državne uprave bodo zato še dolgo relativno nemočni ob novih zahtevah in nalogah.

Toda to ne opraviči teženj, da so ***socialo – kot zadnji vagon družbe – zakonsko urejali površno, po trenutni politični volji, brez temeljitega strokovnega razmisleka in bi lahko ljudje, ki ne poznajo tega področja, po »kardeljevsko« skrojili prokrustovo posteljo zanj; to pa bi bil napol socialistični napol liberalistični ne-koncept naše bodoče sociale. Gre namreč za vzpostavljanje dobrega ali slabega sistema, ki bo verjetno usoden za desetletja naprej.***

4.6. Današnji prednostni nalogi naše socialnovarstvene politike

Socialnovarstvena politika ima tačas – podobno kakor večina drugih področij politike – dve temeljni nalogi:

1. reševati mora povečane socialne stiske in težave ljudi v hudi ekonomski in splošni družbeni krizi, torej »gasiti požar« socialnih zagat, ki se kopičijo na pogorišču realsocialističnega samoupravnega sistema; in

2. izoblikovati in vzpostaviti mora nov, smiseln koncept pluralistične sociale povezane v enovit nacionalni socialnovarstveni sistem.

Ti dve temeljni nalogi si medseboj, vsaj navidez nasprotujeta; za reševanje povečanih socialnih težav in stisk bi morali imeti nov boljši socialnovarstveni sistem in boljše strokovno znanje od dosedanjega, vse to pa je treba šele narediti; za vzpostavljanje novega boljšega sistema pa naj bi bil miren čas in dovolj »zagonskih sredstev«.

Obedve nalogi je treba reševati vzporedno in nobene od njiju podrediti drugi. Obe pa sta skrajno zahtevni, ki postavljata politiko v krizni položaj.

Ob naši krizi in iskanju smiselnega koncepta za naše bodoče socialno varstvo so mi ***vodilni strokovnjaki na tem področju v Avstriji in Nemčiji ponovno poudarjali, da imamo sedaj idealno priložnost za vzpostavitev dobre enovite pluralistične sociale*** in da lahko s tem takorekoč čez noč dosežemo glede usmeritve tega družbenega in strokovnega področja toliko, kolikor dosežejo oni v desetih ali dvajsetih letih pri vsem demokratičnem strokovnem naporu, kajti stabilni družbeni razvoj nosi s sabo tudi nekaj toge vztrajnosti pri slabostih. Seveda to ne pomeni, da mi lahko njihovo socialo dohitimo ali prehitimo čez noč v metodični in drugi strokovni višini, še toliko manj v materialni zmogljivosti, pač pa, da se usmerimo smiselno in modro; tako, da bo sistemsko omogočen nagel razvoj stroke, da bomo gradili na vseh dosedanjih naših in evropskih izkušnjah in s povezanostjo v enovit nacionalni sistem omogočili optimalni izkoristek naših pičlih materialnih zmogljivosti.

Ko pa se srečujem ***s socialnimi delavci, so, zlasti tisti po centrih za socialno delo, v veliki negotovosti, strahu, napetosti.*** Ob spremembah sistema jih je strah tudi za kruh, za delo in za svoje ustaljene načine delovanja. Toda glede kruha so na slabšem tisti, ki delajo v podjetjih; tu jih je že precej izgubilo delo. Strah se stopnjuje s širjenjem pomanjkljivih in celo čisto napačnih informacij, češ, da bo razrušen ves sistem dosedanje sociale; to širjenje strahu se zdi, da se vrši po redni poti širjenja panike, nekoliko pa morda tudi z razdiralno podlostjo dezinformiranja.

Pri socialnih delavcih sem se srečeval z dvema tipoma

strahu: s tragično malodušnim in z jezljivo napadalnim. Oboje je jalov tek krizne energije. V tem prelomnem, kriznem trenutku je potrebno preusmeriti stisko v ustvarjalno napetost kovanja potrebnih in možnih rešitev. ***Upam, da bomo napetost krize uporabili ustvarjalno, tako da bomo strokovni delavci naredili boljšo socialno stroko, kakor smo jo prejeli od prednikov, Slovenija pa bolj smiselni sistem socialnovarstvene politike, kakor smo bili vanj postavljeni.***

O vzpostavljanju novega koncepta socialnega varstva smo obširno govorili, tako da nam je ostala samo še konkretna organizacijska podoba socialnovarstvenih ustanov. O drugi prednostni nalogi našega socialnega varstva v tem trenutku – o gašenju požara povečane socialne problematike – pa nekaj besed v zadnjem poglavju.

5. ORGANIZIRANOST SOCIALNEGA VARSTVA

Doslej je naše pisanje o socialnem varstvu ostajalo pretežno na konceptualni ravni. Strokovni in politični delavci, ki vas ta problematika sedaj posebej zanima, pa morda še bolj pričakujete ***konkretno organizacijsko podobo socialnovarstvenih ustanov:*** od upravno-politične strukture preko strukture in delovanja izvajalskih ustanov na občinski, medobčinsko-pokrajinski in republiški ravni vse do temeljnih strokovnih ustanov, ki so potrebne tako socialni stroki kakor sistemu socialnega varstva.

Tem vprašanjem je posvečeno naslednje poglavje. Zanj je treba vnaprej poudariti dvoje.

Organizacijska struktura izhaja iz koncepta, zato je v sedanjem trenutku prestrukturacije slovenske sociale odločilno, da koherentno domislimo koncept, s konkretnimi organizacijskimi rešitvami pa ne hitimo, čeprav vsakdanja politična operativa hoče včasih le to. V nekaterih državah ali njihovih delih so v prvem postsocialističnem letu na ta način zamenjali že dva, celo tri zdravstvena ali socialna sistema. Bolje je nove rešitve resno pripraviti, do tedaj pa ohranjati dosedanjo organizacijsko strukturo.

Drugo, kar bi opomnil, pa je tole. ***Organizacijskih rešitev, ki izhajajo iz istega koncepta, je več. Niso vse dobre, ni pa dobra le ena sama.*** Če hočemo za plu-

ralistično slovensko socialo, ki bo koherentno povezana v eno nacionalno celoto, najti organizacijsko strukturo, ki bo kar najbolj smiselna za ta čas, obenem pa sistemsko odprta za kontinuirano dopolnjevanje, jo mora vztrajno iskati in pripravljati veliko ljudi različnih profilov.

V tem poglavju torej ne more biti prikazana podrobna in dodelana podoba organizacijske strukture v sociali, kakor izhaja iz pluralističnega koncepta in je povezana v celosten nacionalni sistem, temveč je ta struktura lahko le konceptualno očrtana.

5.1. Parlament in stranke v odnosu do socialnega varstva

Parlament ima kot najvišji demokratični organ pravne države temeljno normativno vlogo v socialni politiki in socialnem varstvu. Kaj vse je na tem področju konkretno odvisno od njega?

Parlament ***sprejema temeljno usmeritev socialne politike v državi in z njo seveda tudi mesto socialnega varstva v celoti socialne politike ter njegov koncept.*** Poudariti je treba, da tudi v primeru, če se tej nalogi ne posveča izrecno ali pa se tako površno in malo, da sploh ne določi celostnega koncepta socialne politike in socialnega varstva, je tak zmedeni ne-koncept politike še vedno edina zasnova, po kateri bo potekalo življenje – seveda z neizmerno več problemi, kakor bi lahko. V Jugoslaviji smo bili na takšno stanje kar navajeni. Želel bi poudariti le to, da je zasluga parlamenta, če ima država dober, celosten in realističen koncept socialne politike, in njegova krivda, če ima slabega, drobnjakarsko nepovezanega ali pa utopičnega glede na ekonomske, strokovne in druge zmožnosti.

Na tej osnovi sprejme parlament ***socialnovarstveno zakonodajo, predvsem zakon o socialnem varstvu.*** Socialnovarstveno področje določa poleg njegove lastne zakonodaje še zlasti zakonodaja s področja dela in zaposlovanja, družinska, stanovanjska, pokojninska in invalidska, davčna, zdravstvena, izobraževalna in ekološka zakonodaja.

Danes je odločilnega pomena da parlament ***s temeljno zakonodajo vzpostavi zdravo ravnotežje med državno in civilno sfero*** na socialnovarstvenem področju. O tem smo govorili že v prejšnjih poglavjih.

Nihče razen države ne more imeti pregleda nad socialno problematiko, nihče razen nje ne more načrtovati reševanja in preprečevanja te problematike v državi, nihče prevzeti odgovornosti za smiselno organiziranost in urejeno delovanje socialnovarstvenega sistema z mrežo javnih ustanov in s pospeševanjem neformalne socialnovarstvene strukture v družbi, nihče financirati socialnovarstvenih programov v javni mreži, izbirati izvajalcev in nadzirati njihovega dela.

Z druge strani pa ***samo v neformalni civilni družbi lahko*** domuje osebna iznajdljivost in osebna odgovornost za reševanje lastnih težav, človeški čut za potrebe sočloveka, oziroma humanost, človekoljubje, solidarnost, dobrodelnost ali kakor že te temeljne socialne drže poimenujemo, samo v civilni družbi delujejo dobrodelniška združenja, skupine in organizacije za samopomoč, strokovna združenja, združenja socialnih ustanov in vsa druga neformalna socialna struktura, ki prestreza velik del socialnih brodolomov prebivalstva.

K temu občutljivemu socialnemu ravnotežju med pravno državo in civilno družbo socialne blaginje veliko pripomorejo dobrodelniške organizacije in organizacije za samopomoč, ki so nekak ***vmesni prostor med obema; zato je potreben poseben zakon o položaju in pooblastilih dobrodelniških organizacij in organizacij za samopomoč.***

Kakšna pa je vloga političnih strank pri socialnem varstvu?

Vsaka politična stranka ima svoj lasten posluh za zboljšanje socialnega stanja državljanov. Na političnem trgu volitev ga skuša uveljaviti, oziroma se z njim uveljaviti sama, v parlamentarnem delu pa potem realistično plasirati njegovo udejanjenje ob pripravi proračuna in zakonov. ***Večina zboljšav v socialnem delovanju države naj bi v demokratični parlamentarni državi šlo po tej politični »tržni« poti, kjer se stranke potegujejo za veljavo s kakovostjo svojih »izdelkov in pridelkov« za socialno blaginjo vsega prebivalstva.***

5.2. Ministrstvo za socialno varstvo

Ministrstvo za socialno varstvo – pri nas je trenutno povezano v enoto z družino in delom – je operativno-izvršni komplementarni pol parlamenta; če je vloga parlamenta in strank odločilna za temeljno konceptualno usmeritev, je pa ministrstvo odločilno za konkretno podobo sociale in socialnega delovanja države. V praksi namreč ***ne le skrbi za izvajanje socialne zakonodaje, ampak daje celotni vladi in preko nje parlamentu nenehne vzvratne informacije o socialnem stanju in delovanju ter predloge rešitev.***

Kako ministrstvo za socialno varstvo vse to počne, je odvisno zlasti od treh parametrov:

– koliko je samo v sebi – kot državna uprava – strokovno kompetentna in pametno organizirana služba;

– s kako učinkovito mrežo strokovnih služb in ustanov razpolaga v državi; in

– kako dobro bazo podatkov o socialnem delovanju države in družbe ima na voljo.

Ministrstvo ***podeljuje koncesije za opravljanje socialne službe v javni mreži in daje vsa druga dovoljenja za opravljanje socialnovarstvenega dela.*** S tem mehanizmom, ki je seveda povezan s financiranjem in kontrolo, odločilno oblikuje podobo sociale. Lahko rečemo, da bo zasluga ministrstva, če bo pri nas kmalu in dobro zaživela evropska pluralistična sociala in bodo vse njene štiri veje v resnici povezane v enovito nacionalno celoto, prav tako pa bo krivda istega ministrstva, če bo s privilegiranjem državnih izvajalcev ali pa z uvajanjem divjega liberalističnega trga slovensko socialo kljub sedanjemu nujnemu preoblikovanju ohranilo v strokovni stagnaciji. Naloga je tem težja, ker so sedaj vse socialne ustanove državne, ***uspeh prehoda v pluralistično socialo pa je odvisen predvsem od smiselnih mehanizmov za postopno prehajanje teh ustanov preko natečajev v roke civilnih združenj;*** natečaji bi morali biti razpisani čim se bodo pojavili civilni nosilci socialnovarstvenih ustanov, sicer pa vsaj na vsakih pet let.

Če je monopolna državna socialnovarstvena ustanova le občinska osnovna socialna služba – kar je edino logično v pluralističnem konceptu sociale – seveda lahko vse druge ustanove ***z republiko, mestom, občino ali regijo soustanavljajo tudi dobrodelniške organizacije, organizacije za samopomoč in zasebniki, prav tako jih seveda lahko ustanavljajo sami.***

V vsakem primeru – naj so javne ustanove državne, dobrodelniške, od organizacij za samopomoč ali zasebne – ***je bistveno, da jih ministrstvo financira programsko in ne v paketu,*** to pomeni, po konkretnih ponujenih programih storitev za posamezni problemsko-programski sklop problematike. Seveda pa morajo biti v ta namen opredeljena nekatera objektivna merila normativov in standardov, ki so potrebna za pošteno plačevanje dela, za kontrolo in za evalvacijo uspešnosti, s čimer služijo tudi kot temeljni notranji mehanizem za napredek stroke.

Pri uvajanju čim boljše in čim cenejše pluralistične sociale, je v sedanjem obdobju ena od nalog ministrstva ***pospeševanje pestrosti pri načinih izvajanja raznih socialnovarstvenih storitev.*** Tako se na primer po zgledu Evrope že uspešno vpeljujejo razne alternative zavodom in domovom: domske skupine, strokovna in materialna pomoč matični družini, da zadrži socialno nemočnega člana doma, rejniške družine – od klasične oblike do intenzivnega rejništva za najbolj zahtevno problematiko otrok, za večino področij so tudi sodobne skupine za samopomoč odlična alternativa ali pa dopolnilo sedanji institucionalni pomoči. Uvajanje teh alternativnih oblik poteka ponavadi najučinkoviteje s strokovno pripravljenimi in izpeljanimi razvojnimi projekti.

Zelo občutljiva in važna služba pri ministrstvu je ***socialni inšpektorat za upravni nadzor*** nad delovanjem socialnovarstvene mreže kot celote, posamezne ustanove in posameznega strokovnega delavca. ***Strokovni nadzor*** pa mora biti poverjen strokovnjakom, ki jih za to skupaj pooblastita tako stroka kakor država.

Nekaj neposrednega vpliva stroke pri izvajanju socialnovarstvene politike si minister lahko omisli z imenovanjem nekaj renomiranih strokovnjakov iz vseh vej socialnega področja v ***strokovni svet.*** Sicer pa je bistveno, ***da uprava z administracijo ni obsežen in birokratsko tog aparat, ki bi oviral stroko,*** kot je bilo pri naših SIS-ih, zato je treba z mehanizmi razmejiti pravice in dolžnosti med njima in stroko,

in sicer vse od priprave socialnega načrta preko osebne odgovornosti državnih uradnikov v upravi, članov socialnega sveta in strokovnjakov v socialni zbornici.

Večina socialnega delovanja za reševanje in preprečevanje socialnih težav in stisk prebivalstva se vrši na občinski ravni. Občina mora imeti občinsko socialno službo kot temeljno socialnovarstveno ustanovo, podobno kakor osnovno zdravstveno ambulanto, šolo in podobne ustanove. Zato ima občinski »izvršni svet« na lokalni ravni odločilno mesto pri organiziranju socialnega varstva. Finančno pa mora biti to področje v osnovi financirano iz osrednjega državnega proračuna, podobno kakor šolstvo, saj bi sicer revne in zaostale občine – torej z največ socialnimi problemi – lahko ukinile vso socialo, ali pa najbolj zaostale, ki se lahko dvignejo na raven razvitih predvsem s pospešenim izobraževanjem, spustile svoje šolstvo na raven predpotopnega.

Za vsako sodobno državo je važna povezava občin v pokrajino. Naša država bo morala najti nek primeren koncept ***pokrajinske upravne organiziranosti*** tudi za socialo; zdravstvo je svoje regije ves čas ohranilo, ker brez njih ne more dobro delovati ne upravno ne strokovno.

5.3. Socialna zbornica

Socialna zbornica je ***osnovna institucionalna zveza med državo in stroko.*** Kot uradno nacionalno združenje vseh strokovnih delavcev s socialnovarstvenega področja je ***strokovni vrh,*** katerega osnovni smisel je skrb za napredek stroke in za izvajanje pluralističnega koncepta sociale povezanega v eno nacionalno celoto. Temeljna struktura in vodilni organ socialne zbornice morata biti torej organizirana tako, da so ***paritetno zastopani predstavniki vseh štirih vej pluralistične sociale.***

Z vidika koncepta pluralistične sociale, povezane v enovito nacionalno celoto, je socialna zbornica ***eden od osrednjih povezovalnih elementov vseh vej sociale v eno nacionalno celoto, zato mora biti članstvo strokovnih delavcev in sodelavcev v njej obvezno.*** Zbornica, v kateri bi članstvo ne bilo obvezno za vse strokovne delavce in

sodelavce v javnih službah, bi bila navadno civilno združenje, in kot tako eden izmed možnih izvajalcev socialnih storitev na trgu, oziroma ena od poljubnih oblik strokovnega združevanja.

Socialna zbornica mora imeti z zakonom opredeljeno navedeno osrednjo strokovno in povezovalno vlogo in v tem smislu tudi konkretna državna pooblastila. Opravljati bi morala ***zlasti sledeče naloge:***

– oblikovati skupen kodeks etike socialnega dela in strokovno ukrepati ob njegovih kršitvah;

– načrtovati, spremljati in nadzorovati strokovno izobraževanje in izpopolnjevanje na področju socialnega varstva;

– načrtovati pripravništvo in izvajati strokovne izpite;

– dajati mnenja o izdaji koncesij in drugih dovoljenj za opravljanje socialnovarstvene dejavnosti;

– reševati pritožbe klientov na strokovno delo na tem področju;

– določati strokovnjake, ki jih država pooblasti za strokovni nadzor nad delom izvajalcev;

– sodelovati pri pripravi socialnovarstvene zakonodaje, socialnovarstvenega načrta, izvršnih predpisov in strokovnih podlag.

Kot strokovni vrh je socialna zbornica politično neodvisna; odgovorna je za avtonomnost stroke. Kot taka pa je državi odgovorna za strokovni napredek ter za kvalitetno in pošteno izvajanje socialnega načrta. Struktura in organiziranost socialne zbornice morata biti takšni, da sistemsko pospešujeta njeno neodvisnost in nepristranost pri delu ter preprečujeta njen cehovski narcizem in birokratizacijo; zaradi tega mora biti profesionalno zaposleni kader pri njej številčno minimalen, strokovno kvaliteten in etično zelo pošten.

Ko socialna zbornica varuje strokovnost, etičnost in uspešnost socialnega dela, s tem ***ščiti klente socialnega varstva*** in najbolje skrbi za njihove pravice. S tem istim pa na najboljši možni način ***ščiti tudi stroko in njen ugled.*** S tem, da skrbi za enovitost in pluralizem nacionalne sociale, ***je gibalo strokovnega napredka,*** saj strokovnjake – izvajalce s tržno konkurenčnostjo sili k izpopolnjevanju programov in jih usmerja v področja, ki so družbeno potrebna in možna. In končno s takim svojim delovanjem ***ščiti tudi državo,*** ko na

najcenejši in najboljši možni način skrbi za izvajanje socialnovarstvenega načrta.

5.4. Občinska osnovna socialna služba

Občinska osnovna socialna služba ni nov uradni naziv za kako ustanovo; z njim smo poimenovali ***vse osnovno strokovno socialno delo, ki mora biti na lokalni občinski ravni zagotovljeno slehernemu občanu,*** pa naj se ta ustanova imenuje tako ali drugače.

Prav ***glede imena*** je bilo pri razmišljanju o prestrukturaciji naše sociale precej živahno.

Srednjeevropske države s pluralistično socialo imajo ***socialni urad.*** Prednost tega naziva je, da poudari uradno socialno službo pravne socialne države; pozitivni pomen uradniškega dela v nasprotju z birokratskim, in nujo tega dela tudi na socialnem področju, smo pojasnili pri socialnem upravnem delu v poglavju o socialni kurativi. Zaradi nepovezanosti vseh štirih vej sociale v teh deželah in s tem povezane finančne privilegiranosti socialnih uradov, pa so le-ti strokovno zelo nizko in zelo birokratski; v stroki in med ljudmi nimajo ugleda.

Pri nas je ***center za socialno delo*** naziv za občinsko ustanovo, ki je edina opravljala vse ambulantno socialno delo, velik del tega je prav osnovno socialno delo. Ta naziv je lep, njegova prednost je tudi, da je ustaljen, zato ga bo najbrž kazalo ohraniti, postopoma pa bo s prekstrukturacijo vsebine in obsega dela dobival nov pomen. Slaba stran ohranitve tega naziva je, da se s starim nazivom redno nadaljuje tudi ustaljena miselnost o vsebini in ustaljen način dela, poleg tega pa naziv zavaja, češ da gre za vse socialno delo in ne le za osnovno.

Med predlogi za naziv osnovne občinske socialne službe je bilo slišati tudi ***»center za osnovno socialno varstvo«,*** še najbolj pa bi morda ustrezal kar naziv ***»občinska socialna služba«,*** ki je tudi splošno udomačen.

Preidimo od imena na vsebino.

Koncept pluralistične sociale terja po svoji notranji logiki neki »socialni urad« – osnovno državno socialno ustanovo na občinski ravni, kjer se opravljajo

zagotovljene nujne socialne storitve, odobravajo socialne dajatve iz državnega vira, se izvršujejo z zakoni predpisani socialni posegi in odkoder se posamezne ljudi s socialnimi težavami napoti naprej po specializirano pomoč, na primer v zavode ali domove. Gre torej za ***občinsko socialno ambulantno ustanovo, ki je križišče pravne države in socialne stroke.*** Po naravi socialnega dela z ljudmi v težavah in stiskah mora to biti visoko strokovna ustanova, ki je ***s svojim uradnim delovanjem popolnoma državna, s svojo strokovnostjo pa popolnoma socialna stroka.***

Koncept povezanosti vseh štirih vej pluralistične sociale v eno nacionalno celoto pa poleg terja še to, da je ta ustanova nevtralna. To pomeni, da je z opravljanjem osnovnih državnih socialnih storitev ***dejansko križišče vseh vej pluralistične sociale in vseh socialnih ustanov: državnih, dobrodelniških, od samopomoči in zasebnih.*** Pri informiranju ljudi v stiski in napotitvah mora biti vsem enako naklonjena. To pa seveda pomeni, da ***sama ne opravlja socialnih storitev, ki jih lahko kdo drug,*** saj sicer pridemo do usodne patologije, da si – kot paketsko financirana državna služba – skrbi za zaslužek s »proizvajanjem« lastne klientele.

Delo občinske osnovne socialne službe obsega ***štiri področja.***

1. Informativno socialno delo. Ima tri komponente:

a) Prepoznavanje problema. Strokovni delavec mora sam v osnovi prepoznati, kaj je bistvo klientove socialne težave. Ta se navadno na prvi pogled kaže v čisto drugi podobi: za očitnimi vedenjskimi težavami otrok je morda očetov alkoholizem, za materialno revščino skrita telesna ali duševna invalidnost, delomrzništvo, kulturna izoliranost prišlekov... Istočasno mora do neke mere realistično prepoznati bistvo svoje težave tudi sam človek v stiski, saj jo navadno dojema v zelo napačni luči.

Tu gre za bistven pomen informativnega socialnega dela ***v smislu informacijske dobe:*** za skrivnimi znaki kodov, v katerih se problem navidez kaže z ene strani samemu človeku v stiski in z druge strokovnemu delavcu, je treba prepoznati (dešifrirati) stvarno vsebino. Dobesedno po latinskem pomenu besede informacija (in=v, forma=oblika) je treba kaotično

stanje stiske in težave pri človeku v stiski in kaotično nejasnost o rešitvi pri socialnem delavcu »v-obličiti«, prevesti v pravo obliko; z obeh strani je treba ugledati osnovne poteze problema in njegove rešitve. Ta komponenta informiranja se klasično (predinformacijsko) imenuje artikulacija problema.

b) Informiranje človeka v stiski o možnostih pomoči. Podzavestna težnja po utopični rešitvi problema, ki se vsiljuje zlasti človeku v stiski, bolj ali manj pa tudi tistemu, ki mu skuša pomagati, mora že od začetka poprijeti smer realistično možnega reševanja te konkretne težave v konkretnih razmerah tega človeka, tega trenutka, te občine... Kaj in kako je možno rešiti takoj v tej ustanovi? Kje je možno iskati rešitve za težave, ki jih občinska socialna služba ne more reševati: v katerih ustanovah, po kakšnih programih, pod kakšnimi pogoji...? Poleg osnovnega osebnega svetovanja mora imeti za informiranje o možnostih rešitve strokovni delavec pri roki tudi katalog socialnovarstvenih pravic, katalog socialnovarstvenih ustanov vseh vrst z vsebinami in oblikami njihovih programov.

c) Sprotno zajemanje podatkov za socialni informacijski sistem, ki ga potrebujeta stroka in država. Najbolje je, da so uradne pole informacijskega sistema take, da služijo obenem kot popis socialne težave, ki ga vsak socialni delavec potrebuje za svoje tekoče strokovno delo z določenim človekom ali družino v stiski in ga po končanem obdobju dela arhivira.

Prvi dve komponenti informativnega socialnega dela, ki se nanašata na neposredno delo z ljudmi v stiski, imenujemo ***prva socialna pomoč.***

2. Socialne storitve na podlagi javnih pooblastil. Razni zakoni vsebujejo pooblastilo, da centri za socialno delo opravljajo v imenu države določene storitve. Sem sodijo na primer denarne in druge socialnovarstvene dajatve, ki jih zagotavlja zakon o socialnem varstvu, razni ukrepi za zaščito otroka in družine po družinski zakonodaji in podobno.

3. Sprožitev in vodenje skupnostne socialne akcije za reševanje izredne socialne problematike. Ob naravnih nesrečah, v vojni in podobnih katastrofah se socialna problematika nenadoma zelo poveča. Občinska osnovna socialna služba je seveda ne more sama reševati, kot državna služba pa je dolžna, sprožiti in voditi skupnostno socialno akcijo za njeno reševanje. Isto je dolžna storiti tudi takrat, ko po podatkih informacijskega sistema ali iz drugih virov ugotovi, da je neka socialna problematika med prebivalstvom zelo narasla, denimo zapitost, narkomanija, družinska razrvanost.

4. Pripravljanje in vodenje preventivnih socialnih programov. Gre za neposredno socialno preventivo rizičnih skupin prebivalstva, ki jih je možno z znano in dostopno metodologijo obvarovati pred socialnimi težavami. Odličen primer take preventive je uvajanje skupin za samopomoč, na primer Al-atten za otroke iz alkoholičnih in drugače neurejenih družin, družinske skupine za vzgojno samopomoč, skupine starih za samopomoč v starostni osamljenosti.

Storitve, ki jih občinska osnovna socialna služba nudi konkretnim ljudem v stiski – to sta prvi dve od štirih naštetih področij dela – so ***kratkotrajni socialni poseg. Precejšen del klientov dobi tu potrebno sprotno pomoč za rešitev svoje materialne ali medčloveške težave. Druge pa strokovni delavec napoti ali pa usmeri v primerne socialne programe v druge ustanove. V tem primeru seveda jasno izoblikuje dogovor o financiranju ali sofinanciranju in o drugih pogojih. V občinsko socialno službo se morajo potem iz vseh drugih ustanov vzvratno stekati vsi potrebni objektivni podatki o poteku svetovanja, urejanja, vodenja, pogajanj, varstva, usposabljanja in drugih socialnih storitev.***

Informativni pogovor s posameznikom, zakoncema, družino ali drugo temeljno človeško skupino je v občinski osnovni socialni službi ob določenem problemu lahko ***enkraten, lahko pa se nadaljuje tja do pet krat. Konča se:***

– ***z uradno rešitvijo osnovne težave*** (dajatev, odločba, zahtevano mnenje drugi uradni ustanovi);

– ***z »dogovorom« o rešitvi,*** ko na primer ob prvi obravnavi staršev, ki zanemarjajo otroke, po strokovni presoji še ni potreben nek težji uradni ukrep, tako da sklenejo »pogojno« uradno rešitev, ki pa seveda jasno določa, v čem se morajo ti starši spremeniti, kako bodo do tega prišli in kako bo strokovni delavec preverjal spremembo;

– ***z napotitvijo na svetovanje, urejanje, vodenje, pogajanja, varstvo, usposabljanje ali drugo socialno***

storitev v kako drugo socialnovarstveno ustanovo; k napotitvi spada seveda tudi ***uradni dogovor o pogojih zanjo,*** saj strokovni delavci občinske osnovne socialne službe – in sicer edino ti – smejo in morajo napotiti človeka naprej v neko svetovalnico, center za socialno urejanje, socialni zavod, dom in podobno, kadar je to potrebno in so za to možnosti;

– ***s socialnim nasvetom o možnostih reševanja v naravnem okolju ali v neformalni socialni mreži,*** na primer v skupinah za samopomoč;

– ***z ugotovitvijo o trenutni nerešljivosti osnovne socialne težave,*** pri čemer je treba jasno navesti razloge za to, človekovo krizno situacijo pa – tudi v primeru, ko ponujene rešitve noče sprejeti – vsaj ***kako drugače ublažiti.***

Informativno socialno delo seveda lahko opravljajo tudi informacijski centri dobrodelniških združenj in organizacij, organizacij za samopomoč in zasebniki, medtem ko ga občinska osnovna socialna služba mora, saj je ta socialna storitev – kot prva socialna pomoč – temeljna socialnovarstvena pravica in mora biti vedno na voljo vsakomur, ki jo potrebuje.

Socialni delavci v občinski osnovni socialni službi potrebujejo za prvo socialno pomoč nekatere ***pripomočke.*** Navedimo nekatere:

– ***tiskane mape za popis socialne težave*** (model je prikazan v moji knjigi Socialni delavec in alkoholizem);

– ***tiskane formularje za socialni izvid in tudi razna socialna obvestila,*** ki zelo pomagajo pri delu (tudi socialni izvid in socialna obvestila so prikazana v knjigi Socialni delavec in alkoholizem);

– ***katalog socialnovarstvenih pravic*** po sprejetem socialnovarstvenem programu;

– ***katalog vseh socialnovarstvenih ustanov in njihovih programov*** v Sloveniji, ki ga bo treba izdelati in sproti dopolnjevati v tiskani in disketni računalniški obliki;

– ***različne informativne liste, brošure in knjige o posameznih socialnih tegobah in njihovem reševanju*** (na primer alkoholizmu), o samopomoči, dobrodelništvu in podobnem; nekaj od tega je ***na voljo*** na vidnem

mestu vsakemu, ki se oglasi v občinski osnovni socialni službi, nekaj ***daje socialni delavec*** kot dodatno informacijo pri določenih socialnih težavah, včasih pa je iz strokovnih razlogov potrebno informativno knjigo o določeni socialni težavi in njeni rešitvi klientu pri informativnem razgovoru nuditi le ***v prodajo*** (na primer pri alkoholizmu).

Velik del socialnih storitev na podlagi javnih pooblastil je ***socialnoupravno delo,*** ki meji na upravno in pravno področje. Strokovni delavci, ki opravljajo to delo, morajo biti zanj posebej usposobljeni; najboljša bi bila skupna specializacija socialne in upravno-pravne smeri. Ustanove, ki opravljajo takšno uradno državno delo, morajo imeti vso svojo strukturo prilagojeno temu, od arhitekturne ureditve prostorov naprej, tako da strokovnim delavcem olajšajo to zahtevno delo opravljati čim bolj kvalitetno. Opravljati morajo namreč izredno občutljivo strokovno in človeško delo z ljudmi v stiski po principih socialne stroke, obenem pa uradniško delo po upravnih in pravnih načelih urejene države. ***Vsaka »domačnost«, približnost in permisivnost pri tem vodi v primitivizem. Odgovornost pri tem delu mora biti osebna, strokovna in etična.***

V to vrsto dela občinske osnovne socialne službe sodi tudi ***dodeljevanje socialnih dajatev*** upravičencem po zakonu o socialnem varstvu. V samoupravnem socialnem skrbstvu je bilo kakih petnajst vrst različnih dajatev, po novem pa naj bi bile vse te združene v samo dve vrsti: denarno pomoč kot edini vir preživljanja in denarni dodatek. Če je petnajst vrst dajatev, ni le petnajst vrst papirnatega dela za to, temveč tudi petnajst postopkov in kaj hitro se zgodi, da gre od celotne vsote, ki je na voljo za te vrste pomoči ljudem v materialni težavi, več za stroške administriranja, kakor pa v roke ljudem. Bistvena lastnost vsake socialne pomoči v težavi ali stiski mora biti tudi administrativna cenenost.

Nova zakonodaja bo morala vsekakor dopuščati kot alternativo dajatvi ***socialno posojilo.*** To je takojšnje izplačilo manjšega zneska človeku v nujni potrebi, ki ga strokovni delavec neposredno odobri namesto denarnega dodatka, kadar so za to strokovni razlogi, bodisi osebna čast človeka, ki je v skrajni potrebi, pa noče postati socialni podpiranec, denimo mati, ki čaka na izplačilo preživnine, bodisi terapevtski

razlog, denimo pri propadlem alkoholiku klošarju, ki ga socialni delavec na ta način motivira za priložnostno delo in s tem nekoliko višje funkcioniranje, kakor če mu enostavno dodeli pomoč, ki mu pripada. Vsekakor gre pri socialnem posojilu za majhne tekoče vsote, ki spadajo v domeno upravičenosti do dajatve, v praksi dobrih socialnih delavcev v centrih za socialno delo pa so uveljavljena že leta.

Delo v občinski osnovni socialni službi zahteva po svoji naravi ***visoko strokovno socialno usposobljenost z dodatno specializacijo.*** Ker je to edina državna socialna služba, ki je lahko plačana paketsko s fiksno državno plačo, je že s tem samim izpostavljena nevarnosti strokovnega nazadovanja. Ko smo se z evropskimi strokovnjaki na srečanjih WHO pogovarjali o tem problemu, so naštevali sledeče ***mehanizme za ohranjanje potrebne strokovne višine:***

– ***visoka strokovna izobrazba;*** socialna z upravno-pravno specializacijo ali pravna s socialno specializacijo;

– predpisana ***obveza periodičnega dodatnega usposabljanja*** na nekaj let;

– ***obvezna osebna supervizija in supervizija ustanove;***

– ***reden strokovni nadzor;*** in

– ***reden upravno-finančni nadzor.***

Prehod dela naših centrov za socialno delo v občinsko osnovno socialno službo, kakor izhaja iz pluralističnega koncepta sociale, ki je povezana v celovit nacionalni sistem, ***bo najzahtevnejše opravilo pri postsocialistični prestrukturaciji naše sociale.*** Dogaja se lahko le ***postopoma več let.*** V prvem obdobju – gotovo še kako leto – bodo delali centri za socialno delo v glavnem vse, kar so doslej, saj praktično nimajo nobenih alternativnih možnosti za ambulantne socialne storitve. Kolikor se v slovenski družbi pojavljajo civilni izvajalci za posamezne socialne storitve, naj bi prehajale le-te postopoma preko natečajev iz občinske osnovne socialne službe. Kot rečeno je marsikaj od tega najbolje izpeljati najprej v obliki projektov poskusnih vzorcev. Država mora – če želi uvesti pluralistično socialo – strokovnim delavcem v centrih za socialno delo ***preskrbeti usposabljanje za delo po novem konceptu.***

Mirno trdim, da ***imajo naši centri za socialno delo zelo dobre možnosti, da postanejo zavidljivo dobra osnovna občinska socialna služba v evropskih okvirih.*** Da so v tem času kaki odpori proti tovrstnim spremembam v centrih za socialno delo, še več pa pasivnega strahu in negotovosti – o tem smo že govorili – je razumljivo; vsaka sprememba prinaša negotovost, kadrovanje v tej »družbeni službi« pa je bilo na vsem poklicnem področju sociale najbolj po političnih merilih, ki nasplošno veljajo za negativno strokovno selekcijo. Z enim od naših najvidnejših strokovnjakov za to področje delim mnenje, da je danes v centrih za socialno delo kadrovsko stanje v skladu z Gaussovo krivuljo: nekaj zelo zmožnih, prizadevnih in poštenih, večina povprečnih, nekaj pa nezmožnih, lenih in nepoštenih; približno tako je stanje povsod.

Če sem ves čas poudarjal, da se nič od dobrih strani naše dosedanje sociale ne sme pri prehodu v pluralistično izgubiti, velja tem bolj, da je treba pri prehodu dosedanjih centrov za socialno delo v občinsko osnovno socialno službo podpreti slehernega centrskega delavca v vsakem njegovem prizadevanju za reševanje povečane socialne problematike. ***V spremenjenih okoliščinah se neredko zgodi, da postanejo povprečni ali celo slabi čez noč pionirji v prizadevanju za dobro.***

Če bo sistem boljši, bo spodbujal boljše delo in oteževal slabo, ***vedno pa bo odvisno od osebne odločitve, ali se nekdo potrudi za dobro strokovno delo ali pa hodi le »v službo«.*** Danes ni čas, da bi kdorkoli kogarkoli obsojal, ampak čas, ko vsi potrebujemo medsebojnega spodbujanja in – po svetopisemsko – da pozabljamo, kar je hudega in slabega za nami in se stegujemo za tem, kar je možnega in dobrega pred nami.

5.5. Centri za raznovrstne socialne dejavnosti

Glavnina tipičnega socialnega dela so storitve, ki so ljudem v stiski na voljo v ambulantni ter profesionalno diskretni obliki; to so predvsem: informiranje, svetovanje, socialno urejanje, pomoč družini, socialno zastopanje in pogajanje, dobro-

delniška delitev obleke, obutve, opreme, pa tudi denarja, pomoč na domu, vodenje, varstvo in usposabljanje. Za nekatere od teh storitev je poleg ambulantne oblike prikladna tudi ***dnevna oskrba in varstvo,*** pa celo ***kratkotrajna stacionarna socialna pomoč.*** Vse socialnovarstvene ustanove, ki v pluralistično koncipirani sociali opravljajo te dejavnosti, smo tukaj poimenovali s skupnim nazivom »centri za raznovrstne socialne dejavnosti«.

Meja med uradno občinsko socialno službo in med centri za raznovrstne socialne dejavnosti ni ostra. Pri monopolni socialistični državni sociali so načelno vse te socialne storitve, kolikor so pri nas že bile na voljo ljudem v stiskah, vršili v centrih za socialno delo. Tu pa se niso mogle razviti, četudi bi jim strokovni delavci bili vešči, kajti ***ta vrsta socialnega dela je načelno nezdružljiva z uradnim socialno upravnim delom,*** ki je najbolj značilno za vsako obliko občinske socialne službe. V posameznih primerih, ko je na primer osebno kak strokovni delavec v centru za socialno delo javno znan po svojem odličnem svetovanju, vodenju skupin, socialnem urejanju ali podobnem, potekajo odlično tudi take dejavnosti v centru, toda to je vezano nanj osebno, ne na ustanovo; občinska socialna služba je po svoji naravi taka uradna ustanova, da v javnem mnenju spada med tiste, ki se jih velja ogibati.

Nekateri naši centri za socialno delo so se zadnja leta prizadevali, da bi tovrstne dejavnosti dislocirali iz centrov. Vodili so razne skupine po krajevnih skupnostih, zdravstvenih domovih in šolah, uvajali prostovoljne sodelavce, ki so delali z ljudmi v socialnih težavah zunaj centrov, prirejali taborjenja za rejniške družine, mladino iz rizičnih družin, odpirali ločene družinske posvetovalnice in podobno. Neredki so se ustvarjalno trudili pri oblikovanju novih socialnih programov za reševanje raznovrstnih težav in za socialno preventivo.

Vse to je bil trend napredka stroke, ki logično vodi v sedanjem prehodu k pluralistični sociali premočrtno proti ***postopnemu ustanavljanju raznih svetovalnic, centrov za socialno urejanje, družinskih centrov in podobnih ustanov za osebno, skupinsko in skupnostno pomoč ljudem v določeni težavi.*** Te ustanove bodo ***lahko državne ali pa v okvirih***

dobrodelniških organizacij ali združenj, v okviru samopomoči ali zasebne, lahko bodo ***zelo majhne*** – en sam strokovnjak za en sam program, lahko pa ***asociacija številnih programov pod skupnim okriljem krovne dobrodelniške organizacije ali organizacije za samopomoč.***

Evropske izkušnje kažejo, da se v nekaterih od njih zelo intenzivno razvijejo nove metode in teoretična spoznanja socialnega dela, zato jih upravičeno poimenujejo z nazivom »inštitut«.

5.6. Socialnovarstveni domovi

Ena od značilnosti industrijsko-modernistične dobe je bila segregacija posameznih kategorij ljudi, zlasti socialno obrobnih v specializirane »obrate«: malih otrok v jasli in vrtce, šolarjev v celodnevno šolo, internate in domove, bolnih in umirajočih v bolnišnice, starih v domove za ostarele, razne vrste telesno, duševno in socialno prizadetih v zavode in domove.

S prehodom v postmodernizem, zlasti pa s povečano ekološko zavestjo se vrednostni poudarek v celoti premika k spoštovanju temeljnih naravnih zakonitosti, pa naj gre za neživo področje uporabe surovin, za biološko poseganje človeka v naravo ali pa za socialno zavest o miroljubnem in celostnem sožitju ljudi.

Tako je že opazen ***trend k zmanjševanju velikih zavodov in k poskusom, da stari in prizadeti ostajajo integrirani v lastno ali nadomestno družino ter v naravno okolje, če je to le kako mogoče. Seveda pa bodo socialni zavodi in domovi kot nadomestek družine za nekatere ostarele in prizadete vedno ostali,*** tudi skozi celotno zgodovino naše civilizacije lahko spremljamo neke temu odgovarjajoče oblike skupne socialne skrbi za socialno popolnoma nemočne ljudi.

V Sloveniji lahko danes s ponosom poudarimo, da ***glede socialnih zavodov in domov najbrž ne zaostajamo za Evropo.*** Zlasti domovi za stare so bili zadnja leta zelo obnovljeni in mnogi narejeni na novo, podobno prizadevanje

je bilo glede zavodov za razne kategorije prizadetih otrok in mladine, zadnja je začela zapuščati svoje »graščine« socialna in vedenjska motena mladina. Čeprav se vsi ti zavodi tudi danes ubadajo s težkimi prostorskimi in drugimi materialnimi problemi, lahko poenostavljeno rečemo, da ***je materialna kvaliteta življenja – to je standard stanovanja, hrane, toplote, čistoče in podobnega – v slovenskih socialnih zavodih danes tako visok, kakor ni bil nikdar doslej.*** Vsi ti zavodi imajo ustaljeno strukturo svojega življenja, mnogi si izrecno prizadevajo za dodajanje novih programov, ki naj bi njihovim varovancem in oskrbovancem ***dvignili kvaliteto življenja tudi na medčloveškem, duševnem, duhovnem, kulturnem in podobnih področjih.*** Kolikor se večajo ta prizadevanja, se manjša birokratsko-administrativno vzdušje, ki je značilna patologija zavodov in domov modernistične dobe in poraja znani »hospitalizem« in druge »domske poškodbe« varovancev.

Seveda so sedaj vsi naši socialni zavodi in domovi državni. S prehodom v pluralistično socialo ***bo postopoma prihajalo do pluralizma tudi tukaj. Proces prehajanja v civilno sfero*** je tudi tukaj zelo zahtevno in občutljivo opravilo, podobno kakor smo govorili pri centrih za socialno delo. Dejstvo je, da slovenske kapacitete socialnih zavodov in domov bolj ali manj zadostujejo našim potrebam, evropskim merilom in razvojnemu trendu na tem področju, zato ne bi bilo smiselno vzpostavljati mehanizmov, da bi dobrodelniške organizacije, organizacije za samopomoč in zasebniki odpirali nove, nato pa bi po »tržnem« principu slabši prapadali. Edino smiselno je izdelati mehanizme za postopno prehajanje vsaj nekaterih obstoječih socialnih zavodov in domov v civilno upravo, zlasti raznih krovnih dobrodelniških združenj in organizacij za samopomoč, ki imajo mednarodno in svetovno razsežnost, s tem pa optimalno možnost za prenašanje spoznanj o preprečevanju slabega in o dviganju kakovosti dela.

Socialni domovi in zavodi so po svoji naravi taki, da mora biti strokovno delo v njih izrazito interdisciplinarno, pa tudi upravno in finančno ne sodijo zgolj v socialo, ampak so intersektorske narave. Tako so domovi za ostarele, zlasti tisti, ki imajo večino nepokretnih starostnikov na meji med zdravstvom

in socialo, včasih bliže sociali včasih pa zdravstvu; po svetu so za osamele stare bolnike znani hospici. Zavodi za vzgojo, izobraževanje in usposabljanje telesno, duševno in socialno motenih otrok in mladine pa so na meji med resorji za izobraževanje, za vzgojo in družino ter za socialno varstvo. Interdisciplinarna narava dela zahteva celosten program in usklajeno delo vseh potrebnih strok, intersektorska pristojnost pa celosten in usklajen pristop vseh teh resorjev ter skupno odločitev konkretnega doma in vseh teh resorjev, kateri od njih je matični pokrovitelj za ta dom.

5.7. Socialno delo v podjetjih, šolah, zdravstvenih in drugih ustanovah

Zadnja desetletja je bilo tudi pri nas – podobno kakor v razvitem svetu – vpeljano ***socialno delo v šolstvo, zdravstvo, zaposlovanje, pravosodje in podobne dejavnosti,*** ki se ob svojem rednem delu z ljudmi srečujejo tudi z njihovimi socialnimi težavami. Prav tako je bilo socialno delo vpeljano tudi ***v podjetja,*** da bi reševalo socialno problematiko zaposlenih; tudi to je v razvitem svetu splošna praksa, ki se jim po tržnem principu dobička splača.

Socialno delo v teh okoljih je specifično. Če hoče delovati uspešno, ***zahteva posebno metodično specializacijo in razvijanje lastne strokovne metodologije za delo.*** Značilnost socialističnega socialnega dela v teh sredinah pa je bilo bolj administrativno vzpostavljanje te »službe«, kakor pa sistemska skrb za vsebino in kakovost njenega dela. Tako ni bilo daleč do očitka, da te socialne službe nimajo svoje specifične strokovne doktrine in metodologije. V resnici so jih mnogokrat uporabljali kot »deklico za vse«. Socialna univerzalnost in prilagodljivost razmeram je sicer ena od značilnosti socialnega poklica, ki pa je odlika le, če se pojavlja ob močni poklicni identiteti lastne strokovne dejavnosti.

Današnja situacija socialnega dela v podjetjih, pa tudi v šolstvu, zdravstvu in drugih področjih izven socialnega varstva, se zdi dokaj negotova. Glavni razlog je finančna stiska in gospodarsko stanje; socialni delavci so, če že ne pred drugimi delavci pa skupaj z njimi »odvečna delovna sila«.

Dodatni razlog je gotovo tudi to, da v tej socialno težki situaciji navadno res ne morejo ponuditi svoje specifične poklicne rešitve, ki bi na konkretno problematiko odgovarjala tako učinkovito, da bi jim to zagotavljajo svoje mesto.

Z razvojnega vidika Evrope pa izgledi socialne službe v vseh teh sredinah niso temni: če jih potrebujejo po razvitem svetu, jih bomo tudi pri nas. Sam sem večino svojega dosedanjega poklicnega dela opravil v podjetju, nekaj malega tudi v šolstvu, zato živo čutim sedanje tegobe kolegic in kolegov. Menim, da je tačas potrebno dvoje:

1. Pri reorganizaciji naše države, kolikor se dogaja na vzpostavljanju pravnega reda z novo zakonodajo, morajo socialni delavci v podjetjih poskrbeti, da njihovo mesto opredeli zakonodaja o podjetjih, oni v šolstvu, da to stori šolska zakonodaja, za one v zdravstvu zdravstvena, v pravosodju spet njihova področna, kajti to so matična mesta za njihovo delo in financiranje. Socialnovarstvena zakonodaja pa jih mora imeti za svoje v strokovnem smislu, tako da določi strokovna merila za njihove storitve ter jih strokovno podpira in ščiti, zlasti, da jih enakopravno včlenja v enovito nacionalno poklicno skupnost, ki skrbi za strokovni napredek.

2. Vso poklicno ustvarjalnost je treba zastaviti v preseganje dosedanje vsebinske in metodološke šibkosti. Za socialno delo v podjetjih, šolstvu, zdravstvu in na drugih področjih izven socialnega varstva je treba strniti dosedanje dobre izkušnje, vnesti spoznanja iz razvitega sveta in s posameznimi projekti razviti novo metodologijo za reševanje trenutno akutne socialne problematike na teh področjih.

V tem prelomnem, s tem pa tudi kriznem času za socialo na področjih izven socialnega varstva ni obetavno le to, da je na teh področjih veliko človeške in medčloveške problematike, ki čaka na dobre socialne delavce in je nihče ne bo reševal razen njih, ampak zlasti to, da je šele ta kriza za lastni kruh pripeljala do poklicnega združevanja, izmenjave izkušenj in zavzetosti za poklicni položaj.

5.8. Ustanove, ki so nujne za dobro delovanje sociale

Doslej smo prikazali glavne ustanove normativno-organizacijske ravni in izvajalske ravni v socialnem varstvu. Preostal nam je še ***očrt organizacije ustanov za temeljno strokovno raven, od katere je odvisna kakovost socialnovarstvenega delovanja obeh onih: politike in izvajalcev.*** Sem spadajo šolanje in usposabljanje socialnih delavcev in sodelavcev, vzpostavitev in vzdrževanje informacijskega sistema za socialno varstveno področje, raziskovanje ter strokovno združevanje na osebni ravni in na ravni ustanov.

To področje je v celoti ***splošni javni interes.*** Za njegov obstoj mora skrbeti država. Vsi trije civilni subjekti pluralistične sociale pa morajo pri njegovem delovanju primerno participirati v vsem, od vsebinske in kadrovske podobe do finančnega vzdrževanja.

5.8.1. Fakulteta za socialno delo

Za uspešno delovanje socialnega varstva je temeljnega pomena dobro ***šolanje stokovnjakov ter usposabljanje laičnih delavcev in sodelavcev.*** Raztezati se mora od tečajev za laične socialne delavce in sodelavce preko specializacij za posamezna področja socialnega dela do najvišjega akademskega strokovnega nivoja, zaobseči pa tudi usposabljanje celotnega prebivalstva za samopomoč in solidarnost.

Naše dosedanje šolanje za socialno delo je skušalo v svojih okvirih biti zelo življenjsko, na nekaterih področjih je doseglo tudi visoko kakovost, ko ga primerjamo z analognim šolanjem po Evropi. Tukaj pa bi izdvojil ***tri njegove značilnosti, ki jih je treba sedaj preseči, da bi lahko usposabljalo za pluralistično socialno varstvo povezano v enovit nacionalni sistem.***

1. Šolanje je bilo narejeno za koncept monopolne državne socialistične socialne službe, tako da je obšlo naravni socialni imunski sistem samopomoči in dobrodelnosti, vsebovalo je kar nekaj komunističnega ideološkega

pouka, seveda zadnje čase čedalje manj. Vendar pa je »družba« puščala to šolo glede prostorov in drugih materialnih pogojev za delo ves čas na slepem tiru. Poudariti je treba tudi, da kljub splošnemu negativnemu mehanizmu politične kadrovske selekcije že dolgo delujejo na njej nekateri zelo dobri in zavzeti učitelji.

2. To je bil dveletni višješolski študij, ki je imel prešibko lastno teoretično jedro ob nujni množini pomožnih ved ter premalo prakse, za katero so skušali iskati izvirne oblike v pičlo odmerjenem času. Višješolski študij ima temeljni sistemski defekt, ko skuša biti – tako kakor marsikaj v našem samoupravnem socializmu – »nekaj vmes«: ne daje ne realistično skromnih srednješolskih praktikov ne poglobljenih akademsko izobraženih strokovnjakov. Je verna kopija koncepta naše samoupravne sociale. Kajti ortodoksni komunistični vzhod je bil zvest svoji dogmi, da so socialne težave posledica ostankov preživetih družbenih odnosov in sovražnega vpliva od zunaj, zato ni imel posebne sociale niti ni šolal socialnih delavcev, kapitalistični zahod pa ima s tečaji priučene, res prakticistične socialne delavce ter visokošolsko – akademijsko ali pa univerzitetno izobražene strokovnjake za socialno delo. Dveletno višješolsko izobraževanje, brez možnosti lastnega podiplomskega študija, v temelju blokira oblikovanje in razvoj stroke. V nekaterih drugih jugoslovanskih republikah so vpeljali visokošolski študij socialnega dela v okviru prava ali sociologije. To je za razvoj samostojne stroke morda še slabše, in res se kaže, da niso prišli strokovno nič više. Pravo in sociologija sta bili v realnem socializmu med najbolj hipertrofiranimi in režimskimi družbenimi službami, v njunem okviru se ne more oblikovati avtonomna socialna stroka. Nasploh je zakonitost, da nobena stroka v svojih nedrih zlepa ne pusti razvoja nove samostojne vede.

3. To je bilo pozitivistično šolanje za socialno delo v tipičnem modernističnem duhu – kakor povsod po svetu v tem času. Oslanjalo se je na posamezne bolj ali manj ozke teorije o družbi in o posameznih razsežnostih človeka in se omejevalo na parcialne metodike, ki iz teh teorij izhajajo. Zanj je značilna naivna predstava o vsemoči človeka in družbe ter njunega napredka, v celoti pa spregleduje realno celoto človeka in stvarnosti, duhovne in etične razsežnosti

osebnega človekovanja in socialnega občestvovanja, tako da ostaja pri teorijah in tehnikah socialne intervencije, brez čuta za človeško dobroto in druge naravne vrednote, na katerih temelji delo za ljudi ter z ljudmi v težavah in stiskah.

Da bi presegli te logične pretekle omejitve, je nujno vzpostaviti šolanje socialnih delavcev, ki bo upoštevalo ne le postsocialistično ***ideološko in politično nevtralnost stroke,*** temveč tudi ***postmodernistične premike.*** Prav tako je nujno, da to šolanje takoj preide v ***fakultetno;*** glede tega smo na nerazumljiv način že dolga leta zaostajali celo za drugimi v Jugoslaviji. Kvaliteten fakultetni študij za socialno delo je nujen pogoj za vzpostavitev sociale, ki bo kos veliki socialni problematiki pri kurativi in uvajanju uspešnega preprečevanja. Brez fakultetnega izobraževanja ni mogoč razvoj socialne stroke.

Druga nujna zahteva glede fakultete za socialno delo pa izhaja iz koncepta pluralistične sociale povezane v eno nacionalno celoto. ***Če hočemo priti do pluralistične sociale, moramo imeti pluralistično šolanje. Če pa hočemo povezanost vseh vej pluralistične sociale v en sam nacionalni socialnovarstveni sistem, mora biti šolanje eno, skupno za vse veje.*** Povezanost vseh vej v celoto je tako zahtevna in občutljiva naloga, da jo je brez skupnega pluralističnega šolanja nemogoče opraviti. Program študija – obvezni in izbirni, profesorski kader, praksa, pa tudi materialna participacija, vse to mora biti tako odprto, da fakulteto za socialno delo čuti enako za svojo državna sociala, dobrodelniška sfera, samopomoč in zasebni sektor, da torej enako usposablja za delo v vsaki od vej pluralistične sociale.

Če ne bo prišlo do dobre skupne pluralistične fakultete za socialno delo, ***bomo verjetno obsojeni na postopen razvoj več paralelnih socialnih akademij,*** kakor je to po Evropi, ki ima šole za socialne delavce država, Karitas in druge dobrodelniške ustanove, socialne delavce pa usposabljajo tudi odlični privatni inštituti. Tak razvoj bi pomenil dvoje. Onemogočil bi povezavo vseh vej sociale v celosten nacionalni sistem. In drugo: vsaka od teh šol bi ostala na bolj ali manj primitivni ravni, saj je pri naši majhnosti nemogoče priti do kakovostnih kadrov na toliko mestih.

Celotno usposabljanje za socialnovarstveno delo

mora biti na nacionalnem nivoju vzpostavljeno in se razvijati v treh glavnih smereh.

1. Za poklicno, polpoklicno in ljubiteljsko socialno delo, zlasti pri dobrodelnosti in samopomoči, je potrebno ljudem, ki imajo različno temeljno izobrazbo in poklic, omogočiti ***najrazličnejše oblike dopolnilnega usposabljanja,*** denimo, od nekajdnevnih ali večernih tečajev za pomoč starim in bolnim na domu do večsemestrskega šolanja za delo v skupinah. Z vidika nacionalne celote vseh vej pluralistične sociale bi kazalo vsa tovrstna prizadevanja na narodnem nivoju informacijsko osrediniti v ***»ljudsko univerzo za samopomoč in dobrodelnost«,*** ki bi vse tovrstne dejavnosti različnih in popolnoma avtonomnih nosilcev povezovala in sproti oplajala z novimi domačimi in tujimi pobudami.

2. Fakultetno izobraževanje za socialno-informativni, socialnoupravni in socialnoorganizacijski (menagerski) poklic, ki ga zahteva delo v občinskih osnovnih socialnih službah in na podobnih mestih v drugih socialnovarstvenih ustanovah. To šolanje mora biti solidno tako z vidika pravnih in upravnih ved kakor z vidika socialnih in psiholoških, tako da bo poklic deloval kot urejena strokovna služba v pravni državi.

3. Fakultetno do- in podiplomsko izobraževanje socialno-andragoške smeri za reševanje težje odnosne problematike, za raziskovanje tega področja, za razvijanje metodologije in delovnih programov ter njihovo uvajanje v prakso, za strokovno »pomoč za samopomoč«. To šolanje mora programsko izhajati iz temeljne sodobne socialno-odnosne problematike medčloveških odnosov , zlasti zakona, družine, delovne tovarišije, prijateljstva, sosedstva ter drugih temeljnih in sekundarnih človeških skupin. Njegove specializacije bi se morale nanašati na vse glavne problemske sklope današnjih ljudi.

S sistematičnim usposabljanjem visoko strokovnih socialnih andragogov za pomoč pri uvajanju samopomoči in dobrodelnosti bi najlaže dohiteli Evropo v celostni sociali, ki jo komplementarno sestavlja strokovno in laično socialno delo, razvejana samopomoč in dobrodelništvo, poklicno in prostovoljsko socialno delo. Za državo to pomeni najučinkovitejšo in najcenejšo obliko socialnega varstva. Z usposabljanjem socialnih in drugih strokovnih delavcev za vodenje skupin in z uvajanjem programov skupin za samopomoč (z ostarelimi, za preventivno delo z otroki iz alkoholičnih družin, z rejniškimi družinami, z alkoholičnimi družinami) imamo že nekaj dobrih izkušenj.

Vse opisano strokovno usposabljanje za socialno delo pa mora biti zastavljeno tako, da ***povratno usposablja celotno družbo za samopomoč in dobrohotno medčloveško solidarnost z vsemi ljudmi v težavah.***

Pri usposabljanju je treba biti pozoren, da se ***ne šola slabih poklicnih kadrov, pa tudi, da se jih ne šola preveč,*** tako da se jih potem velik del zaposluje izven poklica, kakor je sedaj s socialnimi delavci; tudi to je namreč bistvena ovira za oblikovanje avtonomne strokovne indentitete.

Osnovni program šolanja za socialno delo mora biti ***akademijski,*** pri čemer bi posebej poudaril troje.

1. Pouk mora izhajati iz celostne in smiselne podobe zdravega stanja socialnega področja.

2. Obdelati mora vse glavne sklope socialne problematike in patologije.

3. Glavni sklopi socialne patologije in metodologije za njihovo reševanje morajo biti v programu samostojni predmeti, poučevati pa jih je treba na klinični način, tako da predavajo in sproti vodijo praktične vaje profesorji, ki to tudi delajo sami v praksi, kakor je na primer pri študiju medicine.

5.8.2. Inštitut za socialno varstvo

Na vsem socialnem področju v Sloveniji je največja ledina osrednja znanstvena srž, to je ***informatika, raziskovanje, publicistika in dokumentacija.*** Že desetletja se je ob tej temeljni potrebi govorilo o samostojnem inštitutu, o strokovno močnem centru za socialno varstvo in o podobnih rešitvah, toda ostalo je pri besedovanju, saj je oddelek za socialno varstvo na Inštitutu za socialno medicino in socialno varstvo tvorilo komajda dvoje, troje ljudi.

Koncept pluralistične sociale, povezane v enovito nacio-

nalno celoto, terja ***ustanovitev matičnega inštituta za socialno varstvo. Ta ustanova je za strokovni napredek, za smiselno uvajanje novih vej pluralistične sociale, zlasti pa za povezavo vseh vej v eno nacionalno socialo temeljnega pomena, ne manj, kakor fakulteta in socialna zbornica.***

Potrebe slovenske države in potrebe stroke nalagajo Inštitutu za socialno varstvo zlasti naslednje naloge.

1. Uvedba, vzdrževanje in dopolnjevanje socialne informatike.

Kakor smo že poudarili, je slovenska sociala brez sleherne smiselne informatike, ki je nujno potrebna za programiranje in vodenje socialne politike, prav tako pa za delovanje in razvoj socialne stroke. Informatika postaja tudi na socialnovarstvenem področju odločilna, zato moramo poskrbeti zanjo, če hočemo slediti svetovnemu razvoju. Slovenija potrebuje tudi na področju svoje socialne problematike in njenega reševanja zanesljive podatke za oblikovanje svoje avtonomne podobe; in sicer tako v lastnem slovenskem znanstvenem prostoru, kakor tudi za sodelovanje in uveljavljanje na mednarodnem področju.

Socialna informatika obsega dve področji:

a) Zbiranje in analiziranje podatkov o socialnovarstvenem stanju in delovanju v državi. Informacijski sistem, ki je bil pred kratkim pripravljen za centre za socialno delo, je bil obetaven začetek opravljanja te naloge – žal se je zgodilo kakor je rado: njegovo začetniško uvajanje je trajalo do prve zamenjave človeka, ki je v vladi odgovoren za socialo. Prav tako bo treba urediti enoten sistem za zbiranje in analiziranje podatkov o delovanju socialnih zavodov in domov, ustanov pod okriljem dobrodelnosti, samopomoči in zasebnikov, indikatorje o socialnem stanju prebivalstva pa za to področje sproti analizirati iz redne nacionalne statistike.

Gre torej za uvedbo, vzdrževanje in dopolnjevanje osnovnih socialnovarstvenih podatkovnih zbirk, zlasti o socialnovarstvenih storitvah in dajatvah ter registra strokovnih in laičnih izvajalcev socialnovarstvenih dejavnosti. Ker je pri nas treba šele pripraviti smiselni sistem zbiranja in analiziranja socialnovarstvenih podatkov, je to zahtevna znanstvena naloga, ki jo lahko za državo opravi le znanstveni inštitut, ko pa bo informacijski sistem izdelan in preizkušen, lahko delo

preide v redno nacionalno statistiko ali pa celo na poseben oddelek državne uprave.

b) Matično središče (clearing house) o socialnovarstvenem delovanju za Slovenijo. To je informacijski center, ki zbira in sproti dopolnjuje podatke o mreži socialnovarstvene ponudbe. Za informativno socialno delo je odločilno, da ima tekoče vsebinske in organizacijske podatke o delovanju vseh izvajalcev pluralistične sociale v državi: o skupinah in organizacijah za samopomoč, o dobrodelniških organizacijah in vsej dobrodelniški ponudbi, o državnih in zasebnih socialnovarstvenih ustanovah. Gre za vse tekoče podatke o ustanovah in njihovih programih, ki so potrebni strokovnim delavcem in porabnikom, da se lahko smiselno odločajo za njihovo ponudbo. Da pridemo do tega, je potrebna projektna študija za vzpostavitev sistema zbiranja, rednega obnavljanja in publiciranja stanja v obliki tiskanega in računalniškega disketnega kataloga.

Poleg te naloge pa je v naših razmerah bistvena naloga nacionalnega matičnega središča tudi to, da je proizvajalec in posrednik novih delovnih programov in metod, domačih in svetovnih, mentor pri njihovem uvajanju ter pri usposabljanju zanje.

2. Raziskovanje.

Socialno področje zahteva prav tako kakor vsako drugo svoje lastno bazično, razvojno in aplikativno raziskovanje. Poseben pomen ima v sociali akcijskoraziskovalno razvijanje nove metodologije za socialno delo. Naštejmo ***nekaj polj sociale, ki tačas posebej terjajo znanstveno raziskovalno poglobitev:***

– socialno stanje prebivalstva, posebej rizičnih skupin;
– učinkovitost reševanja akutnih socialnih problemov;
– medčloveška problematika zakona in družine kot osrednje družbene ustanove za socialno varnost; njuna sodobna kriza in izhodi iz nje;
– socialna problematika v zvezi s populacijskimi gibanji;
– vpliv osebnostnih in etičnih razsežnosti na socialno varnost in socialno vulnerabilnost ljudi;
– delovanje obstoječe solidarnostne mreže za reševanje socialnih težav in vzpostavljanje novih sistemov samopomoči in dobrodelništva ter možnosti stroke pri pospeševanju tega.

Inštitut za socialno varstvo bi opravljal tudi ***evaluacijo*** izvajanja socialnovarstvenih ukrepov, ***pripravljal podlage za oblikovanje programov*** socialnega varstva in novih oblik reševanja problematike, ***preučeval organiziranost izvajalcev in dajal pobude za organizacijske izboljšave.***

Inštitut bi moral imeti na voljo tudi poseben potencial za ***hitre analize socialnih posledic elementarnih nesreč drugih izrednih stanj ter za strateško odločanje o nujnih posegih*** v teh primerih.

Zelo pomembna naloga inštituta mora biti skrb za ***medsektorsko povezovanje socialnega varstva z drugimi sektorji*** pri skupnih projektih in prireditvah ter z drugimi oblikami strokovnega sodelovanja. Eno od področij, kjer je nujen interdisciplinarni in medsektorski nastop, so programi in akcijskoraziskovalni projekti vzgoje za socialno klenost prebivalstva.

Samostojna država potrebuje tudi na socialnem področju ***sodelovanje v mednarodnih raziskovalnih projektih in s sorodnimi mednarodnimi ustanovami,*** kar je seveda tudi naloga matičnega socialnovarstvenega inštituta.

3. Dokumentacija.

Socialna stroka potrebuje – prav tako kakor druge, ki to že imajo – lastno dokumentacijsko središče za svoje področje. Nekje v državi je treba ***organizirano in urejeno dokumentirati in zbirati vse strokovno in drugo pisano gradivo, ki izhaja*** doma, če ne že tudi nekaj osnovnega svetovnega. Svetovne reference o sociali je vsaj možno najti po tujih informacijskih središčih, slovenske pa nam ne bo nihče zbiral, urejal, shranjal in dajal na voljo, če sami ne bomo poskrbeli za to. Seveda pa se tujci obračajo na nas, kadar želijo kaj našega. Skratka, brez matičnega nacionalnega dokumentacijskega središča smo pred tujino popolnoma nerazvita dežela, sami pa brez strokovne podlage za kontinuiran razvoj – v nevarnosti, da vsak začenja z novim »odkrivanjem Amerike«, pa mu brez velikega raziskovalnega brskanja po knjižnicah ni moč niti dokazati, da je že bila odkrita.

Sicer pa tukaj ne gre za kak velikanski oddelek, verjetno bi bil že en delavec na inštitutu ali pa celo polovični delovnik dovolj za najnujnejše zbiranje in urejanje strokovne in druge socialnovarstvene dokumentacije ter posredovanje le-te tistim, ki jo potrebujejo.

4. Publicistika in izobraževanje.

Slovenska socialna strokovna in poljudna publicistika je zelo revna; kaka lovska jo na primer daleč prekaša, da ne govorimo o sociološki ali zdravstveni. ***Strokovna revija*** Socialno delo je edino naše socialno glasilo. Večino svojega tridesetletnega izhajanja je bilo v praksi neopaženo »uradno glasilce« in morda si šele odkar se je preselila na Višjo šolo za socialne delavce, nekoliko bolj utira pot k socialnim delavcem. Ob nastajajoči pluralistični sociali pa bomo potrebovali tudi dobro ***poljudno glasilo*** za informiranje in izmenjavo praktičnih izkušenj, v katerem bo domovala tako samopomoč kakor dobrodelništvo, tako laično in ljubiteljsko kakor strokovno in poklicno socialno delo. Prizadevna skupina socialnih sodelavcev pri delu z otroki in mladino – imenujejo se Šotorovci – je v dobrem letu izdala petnajst številk svojega časopisa Šotorček, časopis Lučka za svojce in prijatelje duševno prizadetih otrok pa na tak način vztraja že dolga leta in šteje sto in več skromnih revialnih številk. Ta dva primera nista edina, že sama pa zgovorno kažeta, da je potreba velika, le sociala se mora konstituirati kot stroka tudi na tem področju. Enako bi ugotavljali, če bi se dotaknili vprašanja izdajanja ***strokovnih in poljudnih knjig*** za to področje.

Inštitut za socialno varstvo bi bil primerna skupna ustanova, da bi dal svoj suportivni prispevek tudi na področju socialne publicistike.

Osrednji strokovni inštituti – pa tudi majhni zasebni – so danes po svetu pionirji v ***tekočem usposabljanju in izobraževanju glede svežih spoznanj in praktičnih tehnik. Skupen matični inštitut vse pluralistične slovenske sociale bo lahko imel izredno pomembno vlogo pri usposabljanju strokovnih delavcev za pomoč pri uvajanju samopomoči in dobrodelnosti pri nas, pri usposabljanju laičnih kadrov za ti dve področji, verjetno pa tudi pri interdisciplinarnem podiplomskem šolanju vrhunskih strokovnjakov s tega področja za pedagoško, raziskovalno, publicistično, politično in drugo delo.*** Pereča sodobna po-

treba, kjer bi socialna stroka lahko pokazala svoje zmožnosti za celostni pristop, je usposabljanje strokovnjakov in politikov za interdisciplinarno in medsektorsko razvijanje zdravja in socialne blaginje ter za uveljavljanje njihove poklicne odgovornosti za zdravje in socialno blaginjo; Svetovna zdravstvena organizacija in Evropska skupnost dajeta temu velik poudarek.

Ustanovitev inštituta za socialno varstvo je dolžnost države, saj je njegovo področje dela temeljni nacionalni interes. ***Glavna soustanoviteljica bi morala biti fakulteta za socialno delo, tako da bi bil to tudi njen matični raziskovalni inštitut.*** Da bi bil inštitut eden od temeljnih mehanizmov za povezavo vseh vej sociale v eno nacionalno celoto, bi morali prispevati svoj lastni delež kot ***soustanovitelji tudi razni drugi vodilni subjekti naše pluralistične sociale,*** Karitas, Rdeči križ in podobne velike mednarodne dobrodelniške ustanove ter večja in pomembnejša združenja na področju samopomoči, ki živo delujejo na našem socialnovarstvenem področju. Če kdo, potem ima inštitut za socialno varstvo nalogo, da strokovno povezuje vso slovensko socialo v eno celoto in da ga vsak del te celote čuti za svojega, saj znanost je ena sama za vse.

Inštitut za socialno varstvo bo moral ***organizacijsko in projektno sodelovati s sorodnimi domačimi in mednarodnimi ustanovami ter organizacijami.*** V tesni povezanosti bo moral biti s socialno medicino, sociologijo, psihologijo, pedagogiko, pravom, teološko pastoralo in sorodnimi antropološkimi vedami. Spoznanja o psihosomatiki, sociosomatiki in noosomatiki kažejo, kako tekoče se prelivajo človeške motnje med telesnim, duševnim, duhovnim in medčloveškim področjem, zato je reševanje stisk in težav uspešno šele, če je interdisciplinarno in holistično; svetovni trendi gredo tako in tako v tej smeri.

Socialni stroki je danes na teoretičnem področju potrebno zlasti dvoje; oboje zahteva poglobljeno in kontinuirano znanstveno delo:

1. oblikovanje lastnega strokovnega izrazoslovja; ki bo strokovno nedvoumno, koherentno s strokovnimi izrazoslovji sorodnih strok in splošno razumljivo za slehernega slovenskega človeka, in

2. oblikovanje teoretičnega koncepta za socialno delo in specifičnih metodičnih orodij za preprečevanje in reševanje socialne problematike.

Navrzimo za konec še ***nekaj misli o organiziranosti*** inštituta za socialno varstvo.

S svojimi oddelki bo moral zaobseči uvajanje in vzdrževanje socialnovarstvene informatike za Slovenijo, analitiko socialnih problemov, razvijanje in uvajanje socialne metodike, preučevanje ter uvajanje samopomoči in dobrodelništva ter njuno smiselno včlenjanje v slovensko socialo, preučevanje organizacije in ekonomike socialnega varstva ter socialno publicistiko in dokumentacijo.

Po kadrovskem obsegu bo majhen. Raziskovalni kader centra za socialno varstvo pri Univerzitetnem zavodu za zdravstveno in socialno varstvo je štel največ tri do štiri ljudi, kar pa je seveda premalo.

Financiral naj bi se iz več virov. Delo, ki ga bo opravljal neposredno in redno za državno upravo – to so zlasti informacijski sistem, analize in predlogi za ukrepe – financira neposredno državni resor za socialno varstvo. Temeljne in aplikativne raziskave socialnovarstvenega področja morajo biti v raziskovalnih programih resorja za znanost in raziskovanje, kolikor pa so povezane z mednarodnim prostorom v mednarodnih tovrstnih fondih. Specializiran študij je finančna dolžnost izobraževalnega resorja. Deloma pa se bo inštitut vzdrževal z neposredno raziskovalno in pedagoško ponudbo na trgu. Tudi pri financiranju ne bi smeli obiti civilne sfere naše bodoče pluralistične sociale, saj bi na primer naše mlado dobrodelništvo nemara težko obšlo čeri razvojnih stranpoti, če ne bo samo nič investiralo v svoj smiselni strokovni razvoj.

Inštitut za socialno varstvo bi lahko deloval – seveda kot samostojni subjekt – v širši sestavi s sorodnim zdravstvenim in ekološkim znanstvenim delom za kakovost življenja. Za to je več razlogov: tesna soodvisnost zdravja od socialnega stanja in socialne blaginje od zdravja, obojega pa od okolja, razvojne težnje znanosti v interdisciplinarno in medsektorsko raziskovanje in spoprijem s problemi, usmeritev Svetovne zdravstvne organizacije (projekti zdravje za vse do 2000, Zdrava mesta...). Z druge strani pa se takšna povezanost pri nas kaže skorajda kot še popolnoma utopična: na področju

socialnega varstva je treba vpeljati od začetka tako informacijski sistem kakor inštitutsko raziskovanje za posamezne smeri socialnega dela, medtem ko ima zdravstvo že izdelan in razvejan sistem zdravstvene statistike ter številne inštitute pri posameznih stolicah medicinske fakultete; majhen in začetniški inštitut za socialno varstvo bi dejansko ne zaživel avtonomno v večinskem medicinskem okolju, zlasti ker je naše zdravstvo strukturno usmerjeno predvsem v kurativno zdravljenje bolezni in v parcialno specialistično obravnavanje posamezne bolezni, manj pa v celostno povezanost in soodvisnost med somatskimi, psihičnimi, duhovno-kulturnimi in socialnimi vidiki. Danes je torej ***najbrž edina smiselna rešitev ustanovitev samostojnega inštituta za socialno varstvo,*** ki pa se bo po logiki razvoja stvari povezoval z zdravstvom, ekologijo in drugimi področji, od katerih je odvisno zdravje, socialna klenost in sploh kakovost življenja prebivalstva.

5.8.3. Združenja strokovnih delavcev

O uradnem nacionalnem združenju vseh strokovnih delavcev socialnovarstvenega področja smo že govorili pri socialni zbornici. Tukaj pa nam preostaja zelo pomembno področje ***svobodnih civilnih povezovanj v poklicna društva in združenja strokovnih delavcev posameznih vej sociale.***

Te civilne asociacije strokovnih delavcev so važne za strokovno identiteto vsakega poklica ali stroke. V njih se ljudje združujejo popolnoma po svojih potrebah, interesih in motivih. V ospredju je ponavadi ***strokovno povezovanje, izmenjava izkušenj in poklicno izpopolnjevanje, nič manj važna pa ni družabnost in običajni medčloveški stiki.***

Civilna strokovna združenja se lahko zelo razrastejo in utrdijo, tako da igrajo odločilno vlogo pri ***organiziranju nacionalnih in mednarodnih kongresov, simpozijev, kolokvijev in drugih strokovnih srečanj, pri izdajanju strokovnih glasil in podobnem. Velik vpliv imajo tudi na javnost, tako civilno kakor politično.***

V smislu pluralističnega koncepta sociale, ki je povezana v

eno nacionalno celoto, bi bilo dobro, če bi se strokovni delavci povezovali ***čim bolj horizontalno in ne vertikalno.*** To pomeni, da bi se povezovali med seboj delavci, ki na področju socialnega varstva delajo na primer s starimi, pa najsi bo v državnih ustanovah, v onih iz okvira samopomoči, v dobrodelniških ali v zasebnih. Če se bodo namreč povezovali med seboj le Karitasovi delavci, državni pa spet le med seboj in tako naprej, se bo v teh mejah oblikovala zaokrožena, toda parcialistična miselnost, tako da bi tako združevanje bilo velika ovira za celostno povezanost slovenske sociale.

5.8.4. Skupnosti socialnovarstvenih ustanov

Tudi socialnovarstvene ustanove se med seboj povezujejo v skupnosti. Do tega prihaja že po sami logiki njihovega delovanja, saj je ***številne funkcionalne naloge lažje rešiti skupaj,*** pa naj gre za skupno oblikovanje raznih meril za delovanje, za skupni pritisk na financerje ali za razne druge stvari. Pri nas je sedaj na primer dejavna povezava vseh domov za ostarele v skupnost.

Tudi prispevek skupnosti socialnovarstvenih ustanov je nepogrešljiv za socialo. Te asociacije so važen ***vmesni člen med državo in civilno družbo, med strokovnimi delavci kot osebami in inštitucijami - delodajalkami.*** Njihov prispevek je največji, če vztrajajo v tem ravnotežju, tako da se ne nagnejo niti v »podaljšano roko« niti v »sovražnika« države, niti v »advokata« niti v »tožnika« svojih delavcev kot ljudi. Enako, kakor smo malo prej dejali za združenja strokovnih delavcev, da naj bi bila horizontalna, velja tudi za skupnosti socialnih ustanov: ***združevale naj bi se tiste, ki opravljajo isto vrsto dejavnosti, pa naj pripadajo kateri koli veji pluralistične sociale,*** ne pa državne posebej, Karitasove posebej, privatne posebej... Krovne povezave posameznih vej sociale morajo obiti sektaško cepljenje tako sorodnih strokovnih delavcev, kakor sorodnih socialnih ustanov, in najti za svoje delovanje druge, zdrave poti. Na naslednji strani dodajamo grafično shemo o sodobni organiziranosti socialnega varstva, kakor je bilo prikazano v prejšnjih poglavjih, zlasti v tem zadnjem.

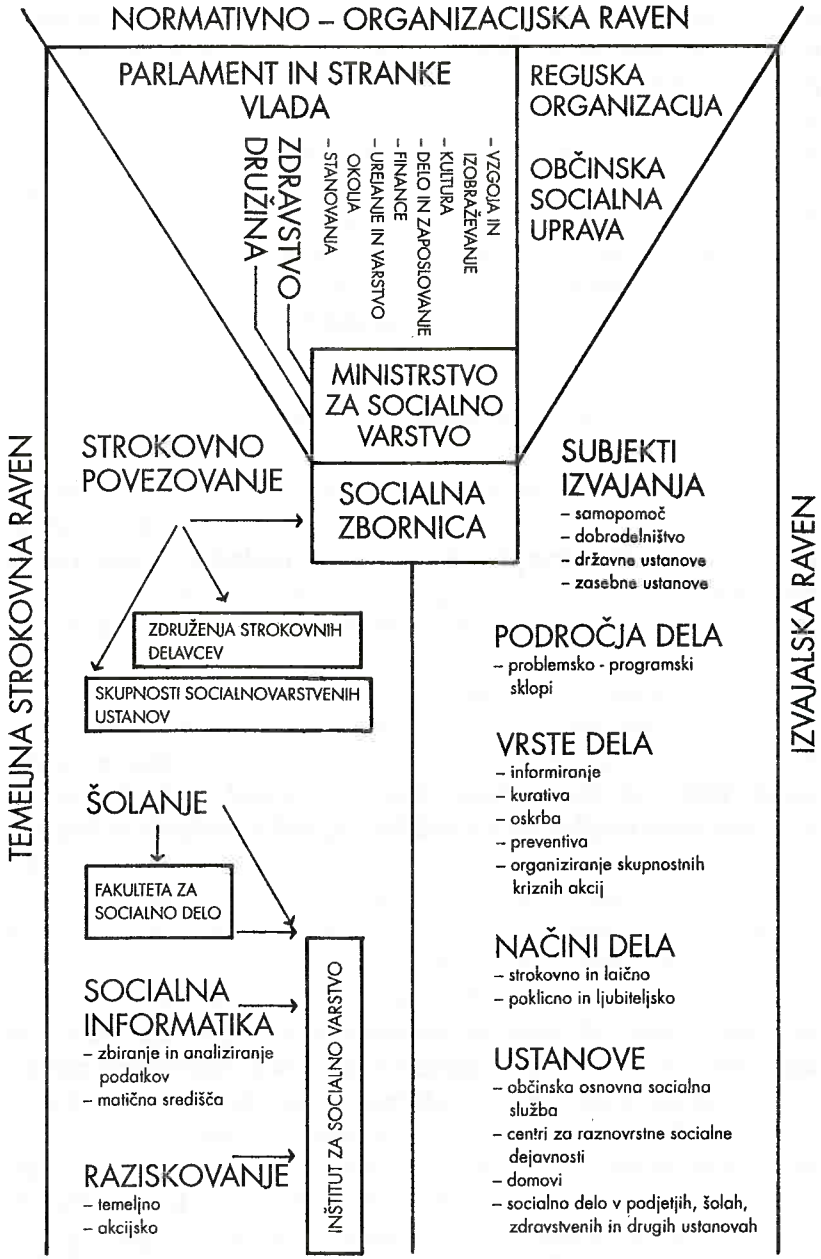

Slika 2. Organizacijska shema sodobnega socialnega varstva

6. MISLI O NEKATERIH NUJNIH NALOGAH ZA KREPITEV SOCIALNE KLENOSTI PREBIVALSTVA

V zadnjem poglavju, ki je bolj dodatek razmislekov kakor pa sistematična celota, se bomo posvetili nekaterim ***nujnim nalogam pri današnji povečani socialni stiski – »gašenju požara« v kriznem času,*** kakor smo to nalogo slikovito poimenovali. V tem trenutku je skrajno akutno konkretno iskanje rešitev na najbolj pereče in najbolj množične socialne stiske ljudi. Gre seveda za konstruktivno iskanje rešitev in ne zgolj za analiziranje problemov ali iskanje krivcev zanje v preteklosti in sedanjosti.

Za perečo socialno problematiko današnjega dne ***ni čudežnih receptov, gotovo pa so rešitve.*** Dodajmo takoj: rešitve niso parcialne, samo na enem polju človeškega življenja in družbenega sožitja, ampak celostne sistemske in konkretno akcijske, kakor je to spoznanje poslala v svet Svetovna zdravstvena organizacija v obliki gesla: ***MISLI GLOBALNO, UKREPAJ LOKALNO.*** Gre torej za celostne in medseboj prepletene naloge vseh področij socialne politike.

Socialno varstvo, ki kot zadnji vagon družbe dobiva v krizi nase vso težo socialnih težav in stisk, ***ima v kriznem času povečani obe svoji temeljni družbeni nalogi:***

– strahovito naraste nuja po operativno-metodičnem reševanju konkretnih materialnih in medčloveških stisk ljudi;

– odločilna postane njegova globalna sistemska vloga vzvratnega informiranja vseh drugih resorjev o tem, katere njihove napake čezmerno povečujejo socialno problematiko prebivalstva ter kaj in kako je treba ukrepati, da se bo stanje normaliziralo.

Materialne in odnosne socialne težave ljudi so glavni barometer napak vsakega od resorjev socialne politike: družinske, vzgojne in izobraževalne, kulturne, politike dela in zaposlovanja, finančne politike, politike urejanja in varstva okolja, stanovanjske, zdravstvene in končno tudi same socialnovarstvene politike. Reči moramo: ne le barometer napak vsakega posameznega od teh resorjev, pač pa ***predvsem barometer sistemske neusklajenosti med vsemi njimi.***

Če socialnovarstvena stroka in socialnopolitični resor ne znata operativno reševati konkretnih socialnih težav ljudi, sta kakor butalski kovač, ki zna kovati le v svoji glavi, ne pa tudi z rokami. Če pa zgolj rešujeta posamezne probleme, in s svojimi spoznanji ne korigirata celotne politike, sta kakor butalski gasilci, o katerih velja rek: »Mi smo butalski gasilci: mi nič ne gledamo, kje gori in kaj gori, mi samo pridemo in špricamo.«

Boljši koncept in boljša organiziranost socialnega varstva je že odločilni prvi korak za reševanje krize – o tem smo obširno govorili. Kolikor sta koncept in organiziranost boljša, bo boljše reševanje problemov in uspešnejše preprečevanje njihovega nastajanja v prihodnje.

To se mora videti na primer že pri ceni.

Naša prenovljena sociala mora biti varčnejša pri uporabi denarja za lastno delovanje: ***režijski sistem sociale po pluralističnem konceptu mora biti cenejši, kakor je bil doslej,*** sicer to ne bo pluralistična sociala, povezana v enovit nacionalni sistem, ampak liberalistično delovanje več paralelnih social, od katerih se vsaka bori predvsem za svoj kos kruha pri finančnem koritu.

Koliko denarja je potrebno za nujne socialne dajatve in strokovne storitve, da se v krizi prebivalstvo socialno ne sesuje, pa ni odvisno ne od socialnovarstvene politike ne od socialne stroke, ampak od socialne problematike prebivalstva, torej od napak ali uspešnosti socialne politike v preteklosti. Tudi če

na primer v deželi izbruhne kolera, se zelo povečajo nacionalni stroški za njeno zdravljenje in zaustavitev epidemije. Stvar zdravstvene politike in zdravstvene stroke je, da sta na to strokovno in organizacijsko pripravljeni in da nadlogo čim bolje, čim prej in kar najceneje opravita.

V naši današnji krizi so skrajno stopnjevane odnosne socialne težave: naglo upadajo rojstva, hudo so izpraznjeni hriboviti in odročni kraji, zelo sta razkrojena družina in zakon, zmaličena je delovna tovarišija z delavnostjo in delovnim poštenjem vred... Zelo so zaostrene tudi materialne težave velikega dela prebivalstva: padel je standard, veča se revščina, zlasti pa narašča brezposelnost.

Vse to so velike naloge pred našo socialo, ki jim tačas, takšna kakor je, gotovo ni kos. Toda to je edina naša sociala, ki jo imamo. Edino, za kar lahko smiselno uporabljamo energijo, tako v stroki in socialnovarstvenem sistemu kakor v parlamentu in ostali politični sferi, je ustvarjanje razmer za boljši organizacijski sistem in hitrejši strokovni razvoj.

Pri tem se lahko zanesljivo ***opremo na svetovne razvojne tendence, kakor so na primer izražene v programih Svetovne zdravstvene organizacije (WHO) za krepitev zdravja:*** »ZDRAVJE ZA VSE DO LETA 2000« ali pa »ZDRAVA MESTA«. V teh in podobnih projektih gre za celostni pristop h krepitvi zdravja in socialne klenosti. Pri teh programih imajo svojo nenadomestljivo vlogo tako politika in uprava kakor civilna iniciativa samopomoči, tako medicinska in socialna stroka, kakor ekologija, kultura, vzgoja in drugi družbeni sektorji, posebej važna pa so javna občila. Celosten pristop tu ne pomeni le interdisciplinarnosti in medsektorskega sodelovanja vseh, ampak novo akcijsko kakovost skupnega delovanja za krepitev zdravja in socialne klenosti prebivalstva. Zavestna krepitev zdravja in socialne klenosti je namreč neizmerno več, kakor samo preprečevanje bolezni in socialnih težav.

Pri teh svetovnih projektih ***se mora država posebej posvetiti kvalitetnemu osnovnemu zdravstvenemu in osnovnemu socialnemu varstvu.*** Tu pa je stična točka z našo tematiko: ob povečani socialni problematiki kriznega obdobja bi morali veliko strokovne in organizacijske energije

nameniti ***oblikovanju dobrega osnovnega socialnega dela v občinskih socialnih službah, da bi v njih stekla usklajena mobilizacija vseh potencialov za reševanje socialne problematike: državnih in zasebnih, samopomoči in dobrodelništva.***

Sedaj pa preletimo nekaj področij, na katerih je danes problematika posebej pereča in naloge socialne politike nujne.

6.1. Dvig osebnega etično-moralnega delovanja ljudi

Osnovni pogoj za uspešno socialno politiko je etična kakovost ljudi, saj je le-ta edino jamstvo zdravega družbenega razvoja in miru, s tem pa je že sama po sebi tudi eden glavnih virov socialne varnosti. Zato mora socialna politika s svojo sistemsko strukturo omogočati in pospeševati moralno zorenje in delovanje prebivalstva.

Naj takoj poudarim, da sistematična skrb za etično-moralno razsežnost človeka ***ni moraliziranje.*** Moraliziranje je govorjenje o moralnih vsebinah, moralno spodbujanje in hvaljenje, obljubljanje in grožnje v primeru, ko bi bilo treba življenjsko nalogo opraviti na ustrezni konkretni operativni način. Moraliziranja so polna usta takrat, ko manjka etično-moralne trdnosti.

Etično-moralna razsežnost je osebna zrelost človeka za prepoznavanje najbolj smiselne med možnostmi v določenem trenutku, njegovo odločanje po vesti zanjo ter primerno znanje in moč, da jo udejanji.

Etično delovanje ***zahteva zavestno uporabo najvišje oblike osebne človeške energije.*** Zgodovinska izkušnja ve, da je človek lahko dober le z žrtvijo in v potu svojega obraza; to je samo po sebi popolnoma razumljivo, saj je napor za premagovanje trenja potreben že na fizikalnem področju, na izvirno človeškem področju uresničevanja vrednot pa toliko bolj, kolikor je ta raven nad fizikalno.

Temeljni etično-moralni kakovosti človeka sta tudi ***kesanje in odpuščanje*** ob zablodah, krivdah in zmotah, ki jih dela

sleherni človek. Brez njiju ni etične trdnosti in etičnega napredka pri nobenem človeku. Kdor ju ima – na osebni ali na družbeni ravni – za ceneno svetobežnost ali pa za hinavsko licemerstvo, ne pozna človeške narave. Anton Trstenjak ugotavlja, da sta kesanje in odpuščanje »pomlajevanje« na človeškem nivoju; sta namreč etična ustvarjalnost, le-ta pa je najvišja oblika ustvarjalnosti sploh.

Ti dve etični drži je realni socializem popolnoma popačil in zanemaril. Še tik pred njegovim polomom je poudarjal komentator po radiu, naj ves svet ve, da »mi ničesar ne odpuščamo in se nam ni treba ničesar kesati«. Tudi tukaj bo držalo splošno pravilo, da je etično kakovost v ljudeh tisočkrat lažje podirati, kakor jo dvigati. Isti Trstenjak posebej opozarja na družbeni pomen ***sloge*** pri nas, toda o njej pozneje posebej. Sloga se zdi, da je med človeškimi vrlinami kakor nebogljen otrok, ki ga morata voditi za roko z ene strani kesanje in odpuščanje, z druge pa ***upanje in zaupanje,*** to je, sproščen odprt duhovni pogled v prihodnost.

V tem trenutku družbenih sprememb se zdi, da se nuja po teh etičnih krepostih srečuje v zenitu našega družbenega življenja kot odločilna zrelostna naloga. Njena rešitev seveda ni družbena, ampak le zavestna osebna odločitev posameznih ljudi; misel o kolektivni zaslugi, kolektivni krivdi in kolektivni odgovornosti je namreč – kakor ugotavlja Viktor E. Frankl – ena od zablod tega stoletja, ki jo čas pravkar pokopava. Seveda pa ima javna raven organiziranega družbenega sožitja v pravni državi in v civilni družbi nezamenljivo nalogo, da vzpostavi dobre razmere za etično rast vseh državljanov.

S tega vidika je potrebno, da pride v demokratični državi ***do konsenzualno sprejetega obsega temeljnih človeških vrednot in glavnih nesprejemljivih napak za življenje in sožitje. Ta usmeritev mora biti vdelana v celoten javni red.*** Zelo važno pa je, da je proces njenega nastajanja prozoren, brez ideološkega boja za moč v ozadju. To pomeni tudi, da je treba vsako javno vrednoteno krepost in vsako nesprejemljivo držo jasno opredeliti, celostno utemeljiti ter osebno in odnosno konkretizirati tako za vzgojni proces kakor v sistem javnega sožitja. Pri tem je odločilno tudi, da se z negativno platjo, to je z zmotami in hudobijami, ukvarja le malo v primerjavi s pozitivnimi zgledi uspehov in kreposti.

Naštejmo na temelju kulturnega izročila še nekaj pomembnih etičnih drž:

- ***delavnost,***
- ***pravičnost,***
- ***resnicoljubnost,***
- ***srčnost;*** to je lep star slovenski izraz, ki se zelo ujema s postmodernističnim spoznanjem, da je potrebna drža, ki presega golo alternativo: pogum ali strah,
- ***skromnost,***
- ***zmernost,***
- ***miroljubnost,***
- ***obvladovanje svojih strasti,***
- ***človekoljubje,***
- ***dobrota...***

Tem in sorodnim bo treba posvetiti izrecno pozornost, če hočemo dvigniti etično-moralno delovanje pri nas. Po spoznanjih Trstenjaka izraža pri Slovencih vso širino osnovnih človeških kreposti ***en sam izraz – poštenost, poštenjak.*** Če te kreposti gledamo vdelane v strukturo javnega življenja, gre zlasti za tele in podobne vidike:

- ***kultivirano občevanje;*** jezikovna kultiviranost v materinščini je pogoj za to;
- ***splošna poučenost ter zavest o človeku in medčloveških odnosih,*** kamor sodi podoba človeka, družina, prijateljstvo, delovna tovarišija; zgoraj navedene vrline so nujni elementi za nenehno usklajevanje mečloveških odnosov;
- ***ljubezen do otrok;*** otrok je največja vrednota ne le v družini, ampak tudi v šoli in v celotni družbi;
- ***navajanje otrok na njihovo žrtvovanje za iste vrednote;*** otrok se mora že od začetka učiti tudi sam ljubiti – ne le biti ljubljen, dajati – ne le prejemati in zahtevati, seveda v skladu z njegovo razvitostjo; brez vsega tega nehote vzgajamo psihopatizirano sebične in razvajene ljudi;
- ***uvajanje v intelektualno poštenost;*** jasno je treba razlikovati med eksaktnimi spoznanji in nedokazanimi domnevami, prav tako spet med duhovno osebnim stališčem ali nazorom in med rabno operativnim delovanjem zavesti (kar sem spoznal, to vem, kar sem se naučil, pa znam);
- ***narodni pouk;*** to je vse, kar potrebujemo za prenašanje svojega zgodovinskega izročila in za ozaveščanje dolžnosti soooblikovanja narodne identitete;

- ***državljanski pouk;*** vse mlade državljane je treba tudi s primernim poukom pripraviti tako za aktivno življenje z osebnimi pobudami in osebno odgovornostjo v civilni družbi, kakor za demokratični red, spoštljiv dialog in ravnovesje pravic in dolžnosti v pravni državi.

Za dvig etično-moralnega delovanja je najpomembnejša vzgoja otrok; javna, zlasti pa domača, saj otrok osebno prevzema vrednote zlasti v temeljnem človeškem odnosu. Po konkretnih vedenjskih vzorcih ***v medčloveških odnosih mora otrok dobiti izkušnje, v katere se zakoreninjajo njegove etične drže.*** Osnovna etična dolžnost staršev in vzgojiteljev je, da otrokom te izkušnje omogočijo. Take izkušnje so zlasti:

- ***sem sprejet:*** pri mami, atu, v šoli..., na svetu sem domačin;
- ***na svetu je treba nekaj smiselnega početi: živeti za nekaj in za nekoga po spoznanju in po vesti,*** kajti vsak človek je – če uporabim znamenito Levinasovo sintagmo – »talec za druge«: za soljudi in za naravo;
- ***ljudje smo različni;*** to dejstvo pa je osmišljeno le v ***medsebojnem dopolnjevanju;***
- ***imetje je le sredstvo za zadovoljevanje materialnih potreb;*** duhovne kvalitete ne more dati;
- ***ljudje smo lahko le: »človek človeku človek« – tako je prav in lepo – ali pa »človek človeku volk«*** po načelu »Znajdi se!« – toda to tudi iz vrtca in šole naredi hladno bojišče in šolo sebičnosti.

Etika je temeljna človeška zadeva; je zadeva vsakega in vsak je pri njej kompetenten. Etika ni strokovna zadeva – ne psihologije, ne sociologije, ne filozofije, ne teologije... Če etika ni temeljna zadeva vseh, se zgodi, da je »v načelih« oklican dober moralni ali etični nauk, da se vsi z njim strinjajo, da ga posamezne skupine zagrizeno zagovarjajo, da ga posamezni ljudje ali skupine izvajajo do fundamentalistične natankosti..., v družbi kot celoti pa se bohoti nepoštenje, krivičnost, lenoba, nesloga... in stvarnost življenjskega razvoja naroda je usodno pohabljena.

Osnovna naloga nacionalnega programa so-

cialne politike je torej vzpostaviti tak sistem vzgoje, izobraževanja in vse organizirane javne sfere, ki ni usmerjen le v telesno in duševno, ampak tudi v etično in moralno zorenje ljudi. To je najboljša socialna preventiva, oziroma podlaga za vsako konkretno akcijo dviganja socialne klenosti prebivalstva.

6.2. Preraščanje nesloge, malodušja in cinizma

Slovenci smo si na političnem in narodnem področju zadnjih sto let največ škodovali z neslogo in nestrpnostjo med seboj. ***Sloga je, zlasti za male narode, življenjsko nujna za preživetje.***

Trstenjak pravi, da je nesloga glavna oblika slovenske samomorilnosti. Zadnjo tretjino prejšnjega stoletja pa do konca 2. svetovne vojne je razraščanju nesloge dajalo ton katoliško označevanje ljudi, znano pod parolo »ločevanje duhov«, od 1945 do zdaj pa komunistična »diferenciacija«. V prvem obdobju so socialno trpeli nekatoličani, v drugem verni.

Sedaj smo začeli s pluralistično politično demokracijo. Toda vanjo nesemo vsi le sami sebe; drugače bo toliko, kolikor bomo drugačni mi. ***Ali bomo presegli tragiko očetov, ki so se med seboj pobijali in se bomo naučili brezpogojnega spoštovanja ljudi in nenasilja do njih*** ali pa bomo demokratično življenje v lastni državi začeli z iluzijo neskladnih zakoncev ob ločitvi, da bo v drugem zakonu čisto drugače?

Pri spreminjanju sožitja imamo v oblasti le spreminjanje samega sebe in sicer le svoje osebne zavesti. ***Kolikor se kdo osebno spremeni, sproži s tem plaz spreminjanja drugih in končno tudi družbenih sprememb.*** Zato je treba pri preseganju tako občutljivih zablod, kakor je naša nesloga v preteklosti, zavestno ostajati pri samem sebi in pri »svojih« – »pometati le pred svojim pragom«, kakor pravi naš pregovor.

Vso zahodno civilizacijo, ki jo vodi materialistična in pozitivistična miselnost, zajema danes ***globoka bivanjska praznota*** ali eksistencialni vakuum, o katerem govori Frankl. Pri nas je to praznoto povečevalo še razočaranje nad socialističnim sistemom in represivnost političnega režima. Čim bolj je notranje hiral sistem, tem bolj se je širilo ***splošno malodušje, pesimizem, črnogledost in zagrenjenost.***

Zadnji čas se je bilo zelo razbohotilo ***negativistično vzdušje: zajedljivost, pikrost, razdiralnost, kritizerstvo, cinizem.*** Analitična destrukcija je pokazala svojo veliko moč, saj je bila eden od glavnih rušilcev komunizma pri nas. Kakor se dober učinek soli v jedi sprevrže, če se namesto začimbe razmahne v gosto slanico, tako je usodno, če splošna analitičnost in destruktivnost prevladata nad sintetičnostjo in konstruktivnostjo. V tem času je bilo takih večina poročil, komentarjev, pogovorov in drugih oddaj na televiziji, v radiju in v tisku; tudi alternativni in celo verski tisk se ni znal izogniti temu, kajti ***kritika kritike je tudi kritika.***

Problemi so res zelo hudi. Vprašanje je, kako blizu je to naše stanje na primer razmeram ob koncu druge svetovne vojne pri nas ali stanju v Nemčiji ob njenem porazu. Če bi tudi v resnici bilo tako hudo, kažeta tako zgodovinska izkušnja kakor sodobna psihološka spoznanja, da ***se človek ali narod izvleče na temelju poguma, optimizma, poleta, humorja, zavzetosti, kljubovalne moči duha nad težkimi razmerami, da pa je celo v majhni ogroženosti pesimistično analiziranje slabih perspektiv dobesedno programiranje tega samemu sebi*** – »samoizpolnitveno prerokovanje« (self-fullfilling prophecy).

Nesloga, malodušje in cinična razdiralnost gotovo niso zadnja beseda slovenskega človeka. Odgovorno vodstvo – politično, versko in vsakršno – je dolžno poskrbeti za razmere, v katerih se bodo te naše epidemične duhovne in socialne motnje ozdravile, saj med drugim usodno blokirajo in dušijo v kali tudi vsak socialni program in socialno varstveno pomoč.

Z veseljem in hvaležnim srcem pa bi rad poudaril, da je prav leto ob nacionalnem osamosvajanju in vojni za Slovenijo glede tega zelo drugačno, polno up zbujajočih znamenj. Slovenski narod – tudi politika – je bil vzorno složen, širil se je realistični polet in življenjski optimizem, srčnost navkljub vsem težavam, spoštljiv in strpen postmodernistični odnos do stvarnosti: do življenja, okolja, narave, do različnosti, drugih, tudi do vojnih na-

sprotnikov. Slovenski človek je postal takorekoč čez noč ponosen, zavzet, zdravo samozavesten in realistično skromen obenem, trden in notranje samostojen. Pa poreče kdo: prva lastovka še ne prinese poletja. Res, toda prvi lastovki je treba odpreti okno do njenega gnezda in zagotovo bo prišlo poletje z vso jato lastovk.

6.3. Smiselna prebivalstvena politika

Slovenci smo majhen narod, zato je med osnovnimi moralnimi dolžnostmi in političnimi nalogami tudi pametna skrb za lastno ohranitev in napredek v krogu drugih narodov, kakor nam je nazdravil že Prešeren. Narodna kultura in materin jezik sta vsekakor temeljni življenjski vrednoti, saj sta za večino ljudi edina pot za osebno kultiviranje, počlovečevanje in uresničenje, za vse pa glavna.

Slovencem ***že nekaj časa upadajo rojstva*** – podobno kakor vsem narodom razvite Evrope – zadnje čase je to upadanje tolikšno, da populacijski strokovnjaki govorijo o najresnejšem narodnem alarmu. V prejšnjem obdobju socializma je to bila skupaj z narodno zavestjo tabu tema, prebivalstvo v Sloveniji pa se je vse doslej večalo s priseljenci iz juga. Nedavno pa je prišel na plan tudi problem prebivalstvene politike. V predvolilnem boju se ga je oprijela večina strank. Zdi se, da gre ob upadanju rojstev za uravnovešeno skrb; posvečati se ji začenja stroka in politika, čuti jo tudi večina ljudi. Na koncu koncev bo moral naši močni generaciji nekdo streči v starostni onemoglosti in nam služiti za pokojnine; to pa ne bo lahko, če že sedaj ni, ko najmočnejša generacija skrbi za pokojnine šibki; stvar nas samih je, ali bodo to priseljenci z našega juga ali celo iz Azije in Afrike, kakor je po Evropi, ali pa bodo to naši otroci.

V sedanjem trenutku je vse naravnano v upadanje rojstev; povečuje se negotovost za službo in dohodek, uvajajo evropski delovni čas, ki pri tolikšni zaposlenosti mladih mater, kakor je to pri nas, pred marsikatero postavi dilemo: služba ali otroci, saj pri celodnevni odsotnosti ne more sama imeti predšolskih otrok. In v letu 1990 se je zmanjšalo število

rojstev za več kakor tisoč v primerjavi s prejšnjim: leta 1989 je bilo 23.641 živorojenih, leta 1990 pa 22.623; za primerjavo dodajmo to gibanje zadnjih dvajset let: od 1970–1974: povprečno 28.519, od 1975–1979: povprečno 30.197, od 1980–1984: povprečno 28.298, 1985: 25.838, 1986: 25.027, 1987: 25.480, 1988: 25.441. In v samostojni Sloveniji kažejo podatki nadaljnje padanje; leta 1991 je bilo 21.618 živorojenih otrok, 1992: 20.002, 1993: 19.716 in 1994: 19.377 (Zdravstveni statistični letopis 1994 :32).

Uravnovešen narodni prirastek in tudi sama prebivalstvena politika sta danes tesno povezana z dvigom etično-duhovne zavesti ljudi. Nemčija in ostala zahodna Evropa kažejo, da ***zgolj materialno udobje ne dvigne rodnosti, ampak jo zniža;*** tako in tako pa je za zdaj zaman pričakovati, da bi na področju materialne spodbude dohiteli ali prehiteli te države. Pa ***tudi pri spodbujanju rojevanja z denarnimi, stanovanjskimi in drugimi materialnimi spodbudami je demokratična oblast popolnoma odvisna od javnega mnenja:*** če vlada vrednostna samovolja, ko je, denimo, hišni cucek enako ali celo bolj čislan kakor otrok ali pa je homoerotika vrednostno izenačena s heterospolnostjo, tam oblast nima možnosti, da bi »jemala denar iz žepov« tistih brez otrok in ga namenjala za družinske dajatve.

Ob pametni materialni prebivalstveni politiki gre torej izrazito za oblikovanje človeške vesti in zavesti odgovornosti, da je investicija lastne življenjske energije v rodnjo, vzrejo in vzgojo otrok prva naravna dolžnost – biološki gon po ohranitvi vrste – in prva moralna dolžnost vseh moralnih sistemov v zgodovini človeštva. Sodobna spoznanja pa ugotavljajo, da se neproduktivno in nesmiselno investiranje človeške energije v zrelih letih tako ali drugače maščuje: telesno s psihosomatskimi obolenji, duševno z nezadovoljstvom, socialno z neskladnimi medčloveškimi odnosi in osamljenostjo, duhovno z bivanjsko praznoto in življenjskim nesmislom.

Prebivalstvena politika mora ob prenizki rodnosti ***neposredno podvzeti številne materialne in druge ukrepe za spodbujanje naravnega populacijskega ravnovesja, predvsem tiste, ki so se obnesli drugod;*** znano

je na primer dolgotrajno tovrstno prizadevanje Francije. Vzporedno z materialnimi ukrepi pa mora ***spodbujati zorenje etično in kulturno razsežnost pri reševanju tega problema: z mehanizmi javnega mnenja, vzgoje in izobraževanja vzpostavljati razmere, da bo rodnja, vzreja in vzgoja potomstva doživeta vrednota. Bistveni element za uravnovešeno število rojstev v narodu je zmožnost ljudi za uspešno usklajevanje medčloveških odnosov v zakonu in družini.***

6.4. Posebna skrb za družino

Družina je temeljna človeška skupina; v rodni družini, nato pa v lastni, je človek duševno, socialno in materialno doma od spočetja do zadnjega izdiha. V družini sprejme glavnino podlage za svojo duševno, medčloveško in kulturno usmerjenost.

Že prej smo omenili temeljno civilizacijsko krizo na prehodu iz predindustrijske v poindustrijsko družbo, ko je odpovedala tradicija. Ta ***kriza se kaže najočitneje kot kriza družine in zakona.*** Pri nas je družina še dodatno zanemarjena, ker jo je realsocialistični sistem zapostavljal v njenem vzgojnem in temeljnem medčloveškem delovanju.

Preraščanje krize družine in zakona je preraščanje etično-moralne in splošne civilizacijske krize. Zato se v tej nalogi stikajo prej omenjene etično-vrednostne in prebivalstvene naloge, kakor v križišču koordinatnega sistema. Rešitev družinske krize je v veliki meri obenem tudi rešitev vseh teh. In obratno.

Vrednote, zdravo osebnost, osebno odgovornost in iniciativnost si človek oblikuje le v temeljnih človeških odnosih, pri čemer daleč prednjači družina. Sekundarni vzgojni odnosi (vrtec, šola, TV, cesta...) s splošno socializacijo oblikujejo kvantitativne vidike življenja, ki omogočajo, da se človek »znajde v družbi«. Oboje je potrebno, toda prvo je danes zanemarjeno, drugo pa preveč poudarjeno; kvantitativna socializacija brez kvalitativno-etične pa vodi v etični kaos družbe in množično psihopatizacijo: brezbrižnost, nepoštenje, razdiralnost, egocentričnost. Upoštevati je treba

soglasne sodobne psihološke izsledke, da je primarno in naravno vzgojno okolje otroka v prvih letih življenja rodna ali nadomestna družina, vse družbene institucije so le pomoč družini ali pa nadomestek zanjo, kadar odpove.

Če kaj, potem zahteva reševanje družinske in zakonske krize ***celosten, holističen pristop,*** ki zajema številne stroke in vso politiko, civilno mrežo v družbi in sistematično ukrepanje države, šole, verskih ustanov in drugih. ***Javna skrb za družino, otroka in mladino mora dobiti v Sloveniji prednost, da se bomo svoje samostojnosti lahko veselili tudi na stara leta.***

Seveda bi bilo zelo zgrešeno segregiranje poročenih in neporočenih, družine in domačijstva, družin z otroki in onih brez njih, saj gre za dinamiko življenja, kjer se vse to prepleta in je naravnano eno na drugo. Neustrezno je tudi ostro ločevanje »zdrave in bolne« družine, saj vsaka družina občasno pride v krizo in prej ali slej potrebuje tudi družbeno pomoč. Vendar pa menim, da je smiselno v tem trenutku posvetiti družini posebno družbeno skrb in je v ta namen potrebno tudi ***nanovo organizirati ustrezne ustanove, vključno s posebnim ministrstvom za družino;*** socialno varstvo je namreč po svojem bistvu naravnano le na tiste družine, ki so odpovedale.

Socialna politika mora dati sistemsko podporo dobri vzgoji v rodni družini. Če so vsaj minimalni pogoji, je bolje pomagati družini in jo dodatno usposabljati za vzgojo, kakor pa telesno, duševno ali socialno prizadete otroke izdvajati. Kjer pa ne gre drugače, mora z ene strani poskrbeti socialno varstvo za čim boljši nadomestek, z druge strani pa celotna socialna politika sistematično poskrbeti za mladi rod, da bo imel v naslednjem pokolenju trdnejše družine.

Javna skrb za obnovitev zakona in družine mora torej biti sestavljena iz številnih ukrepov v vseh resorjih socialne politike, saj se nanaša na štipendiranje in življenjske razmere študentskih družin, na zaposlovanje mladih ljudi, na stanovanjske možnosti mladih družin, na kreditiranje in davčne olajšave za otroke, na javno mnenje glede družine in otrok, na vzgojno pomoč družini z javnimi občili... Vse to bo moral podvzeti ministrski resor za družino, ki pa seveda ne

more biti niti zakrpano dosedanje socialistično otroško varstvo niti razširjeno socialno varstvo. ***Javno otroško varstvo*** ima, s svojo skrbjo za vrtce, za pakete novorojencem, nadomestilo za porodniški dopust, otroški dodatek in podobno, svoje važno mesto v ministrstvu za družino; enako ***socialno varstvo*** s svojo skrbjo za socialno problematiko družin. ***Velika večina vsebine delovanja ministrstva za družino, denimo osemdeset odstotkov, pa bo morala biti nova:*** ustvarjalno delo za obnovitev družine, zakona in domačijstva pri nas.

Programi za obnovitev zakona in družine morajo biti celostno povezani ***v nacionalnem programu.*** Omenimo nekatere od teh programskih sklopov.

Usposabljanje za zakon preko celotnega sistema javne vzgoje, izobraževanja in javnih občil. Celostna priprava na zakon se deli na daljnjo – od spočetja do pubertete, bližnjo – od pubertete do tedaj, ko si zaročenca postavita datum za poroko in neposredno – sem sodijo informativni socialni in cerkveni »tečaji« pred poroko, podaritev primerne knjige o zakonu vsakemu paru pri poroki in podobno. Sem sodi ponudba različnih zakonskih skupin za samopomoč pri oblikovanju kvalitetnega zakona, ki jih je pri nas doslej uvajala predvsem Cerkev, prav tako pa tudi možnosti dobrega strokovnega svetovanja, družinskega urejanja in ostale pomoči v konkretnih zakonskih zagatah.

Temu vzporeden je sklop programov, ki ***pomagajo staršem dobro vzgajati*** že od časa pred spočetjem otroka, preko nege dojenčka in vzgoje malčka v prvih letih življenja, v šolskem obdobju, v puberteti in mladostništvu, pa vse tja do ločevanja od staršev in vzpostavljanja zdravih odnosov z osamosvojenimi odraslimi otroci in vnuki. Tudi tukaj ima televizija velike naloge, seveda pa lahko z nepreverjenimi pedagoškimi teorijami iz popularnega psiho-buma tudi mnoge zavede v hude vzgojne zablode. Odlična sodobna pomoč so družinske skupine za vzgojno samopomoč.

Materi je treba omogočiti, da bo prva tri leta z otrokom doma, če je le za to sama pripravljena. Čakati jo mora delovno mesto in prejemati mora plačilo za svoje delo v družbi za bodoči rod, kajti rodnja in vzgoja

bodočega rodu je v okviru družbene delitve dela vsaj tako pomembno naložbeno delo, kakor zavarovalništvo.

Tudi ***otroški dokladi,*** ki so bili socialna dajatev za revnejše družine, morajo postati splošna pravica »iz rodnje otrok«, to je, javno plačilo materialnih stroškov sleherni družini za najodgovornejše družbeno delo vzreje in vzgoje potomstva. Popolnoma resničen je ugovor: sedaj ni denarja za otroke, bila je vojna, gospodarstvo je razdejano, čaka šolstvo, zdravstvo, kultura, znanost... Vedno bo nekaj! Zgodovina in današnji čas pa govore nemo: na Kosovu, na Koroškem, v Ljubljani... bo živel tisti narod, ki bo tam rodil in vzgajal otroke.

Na tistih področjih v Sloveniji, ki so populacijsko najbolj ogrožena, so potrebni ***dodatni programi pomoči in motivacije za življenje, za napredek in za rodnjo otrok.*** Ker se tačas kot narod staramo, zahteva to dodatne varstvene mehanizme družini za podpiranje uravnovešenega nacionalnega prirastka. Denar, ki ga država nameni za družine, ne sme biti socialna »miloščina«, ampak ustrezno plačilo roditeljskemu delu za družbo, saj bo naša generacija v starosti živela od dela in človeške kvalitete tistih, ki jih sedanji starši rojevajo in vzgajajo – trenutno bolj ali manj na svoje stroške.

Težek socialni, moralni in duhovni problem je tudi množični ***splav.*** Ta negativna selekcija ljudi je po evolucijski teoriji naravnega izbora populacijsko degenerativnejša kot je bilo proporcionalno enako umiranje dojenčkov v prejšnjih časih, pri tem pa ostaja tako v stroki in družbi kakor pri posameznikih etična problematika, ki se pri poglobljenem delu z ljudmi v socialnih in osebnih stiskah kaže zelo drastično; krivde se ne da odpsihologizirati. Rešitev v tej situaciji gotovo ni represivni »lov na čarovnice«, seveda pa tudi ne dosedanje pojmovanje, da je splav eno od »sredstev za načrtovanje družine«. Prav tako ni rešitev modrovanje in moraliziranje o tem problemu. Socialna politika bo morala tu narediti zelo ustvarjalne korake v smeri preprečevanja, ki pa niso lahki, saj je celo okrogla miza, ki so jo organizirali na teološki fakulteti »o alternativah splava«, izzvenela skoraj izključno kot govor o znanih »dejstvih« splava in ne o njegovih alternativah, oziroma realistični preventivi.

Program pomoči študentskim družinam. Pregovor »Najprej štalica, potem pa kravica«, je bil propagandno geslo

za zbijanje prevelike rodnosti v časih materialne revščine. V resnici je pri vsakem izvirno človeškem ravnanju – tudi pri sprejemanju otrok – vrednota časovno pred njeno materializacijo. Študentska populacija je čedalje večja in čim bolj se bomo hoteli razviti, večja bo morala biti. Študij traja do srede dvajsetih let, sledi mu mrzlična bitka za delovno mesto, pripravništvo, poklicno in strokovno kariero... Posebej akuten problem je pri ženskah. Rojstvo prvega otroka se odmika k tridesetemu letu. Kaže, da so pri tej populaciji najugodnejši čas za začetek družine študentska leta; študentke, ki splavljajo, so po raziskavi tista kategorija žensk pri nas, ki to stori najteže. Tu čaka nekoga lepa dobrodelniška akcija: TISOČ ŠTUDENTSKIH DRUŽINSKIH GARSONJER VSAKI SLOVENSKI UNIVERZI, skupaj z akcijo za podaljšanje rednega študija za eno leto na otroka, porodniško »plačo« študentkam in otroškim dodatkom, ki bo pokrival materialne stroške vzreje otroka.

V narodu je treba privzgojiti ***kulturo pozornosti do nosečnic in staršev z majhnimi otroki.*** Na mestnih avtobusih na primer komajda kdo vstane nosečnici ali materi, ki se z eno roko lovi za držalo, z drugo pa drži otroka in vrečko; izkušnja moje žene je, da ji je še najbolj verjetno odstopil mesto kak doseljenec z juga. Tudi v ljubljanskih cerkvah redno vidim, da stoji nosečnica ali mati z majhnimi otroki vso mašo ob klopeh, medtem ko v njih sedijo krepki mladi ljudje in ljudje srednjih let; pa ne, da bi ti ljudje ne bili kultivirani, le pozornosti do okolice nimajo privzgojene, osredotočeni so nase.

Če hočemo dvigniti nacionalno rodnost do ravni populacijskega ravnotežja, je smiselno zastaviti vse sile v ***»tretjega otroka«:*** v materialne bonitete in javnomnenjsko motivacijo, da se družine odločajo za tretjega. Družine z veliko otroki so danes lepa izjema, ki ji gre vsa pozornost – nekdaj je bil desetemu otroku cesar ali kralj za botra – problematiko nacionalnega upadanja pa lahko reši množično odločanje za tretjega otroka.

Vprašanje je, ***kdo naj izvaja nove pobude in programe na področju skrbi za družino.***

Doslej so z državne strani skrbeli za zakon, družino in otroka: otroško varstvo s svojimi »vzgojno-varstvenimi ustanovami«, medicina in njena patronažna služba, centri za socialno delo kot uradna družinska svetovalnica. Za pripravo na

zakon, za pouk staršem o vzgoji, za zakonske in družinske skupine in podobno pomoč zakonu in družini je v civilni sferi posebej skrbela Cerkev. Če se omejim s kritičnostjo samo na naše, socialno področje, je treba reči, da so socialno delo kot stroka in centri za socialno delo kot ustanova, zamudili veliko priložnost na področju celostne priprave na zakon in družino v osemdesetih letih. To se vidi šele sedaj, ko v slabših pogojih kakor prej posamezni socialni delavci začenjajo razvijati izvirne programe priprave na zakon in družino, za pomoč v stiskah po razvezi in podobno.

Dosedanji nosilci in izvajalci »družbene skrbi za družino, otroka in mladino« ne smejo biti vnaprej zapostavljeni pri delu za obnovo družine in zakona, prav tako pa ne imeti prednosti ali celo državnega monopola, kajti česar niso naredili doslej, ni moč pričakovati, da bi kar naenkrat sedaj. Nadalje je treba pametno ***integrirati v nacionalno celoto cerkveni prispevek in izkušnjo pri delu za zakon in družino.***

Vsekakor pa je treba ***vzpostaviti za nove prioritetne naloge na tem področju nove strukture.*** Nikakor ne morejo to biti zakrpane strukture realsocialističnega otroškega varstva, vzgoje in šolstva, ki so bile »nosilke in izvajalke« politike slabitve družinske vzgoje. Vsebina in organizacija skrbi za prenovo družine, zakona in vzgoje bo morala biti nanovo postavljena od ministrstva za družino navzdol do vseh izvajalcev.

6.5. Reševanje problemov alkoholizma

»Alkoholizem je ***najobsežnejši socialno patološki pojav z neštetimi negativnimi posledicami***«, je ugotovila skupščina SR Slovenije leta 1982.

To se deloma nanaša neposredno na socialne, zdravstvene in druge ***težave zapitih ljudi,*** še mnogo bolj pa na socialno, vzgojno, zdravstveno in drugo ***problematiko v njihovih družinah in v socialnem mikro okolju ter v celotni družbi, oziroma narodu.*** Že zgolj z zdravstvenega vidika spada alkoholizem med prve bolezni človeštva; po Hudolinu je na tretjem ali celo drugem mestu. Raziskave po Jugoslaviji,

zlasti na Hrvaškem, kažejo, da je z alkoholom zasvojenih okrog 20% moških v aktivni dobi, nadaljnih 20% pa jih čezmerno pije. V Sloveniji doslej ni bilo epidemiološkega spremljanja te patologije, zato ne vemo eksaktno za število alkoholikov niti za obseg problematike v zvezi s tem; cenitve se gibljejo med 40.000 in 100.000 zapitih. Videz kaže, da je pitje v porastu, zlasti med mladino in ženskami.

Kot narod in država se tega problema ne zavedamo; nimamo sprejetega nikakršnega nacionalnega programa za celosten spoprijem z alkoholizmom, po katerem bi lahko v okviru danih možnosti smiselno podvzemali posamezne terapevtske, preventivne in druge ukrepe.

Sama alkoholna zasvojenost je le manjši del celotne problematike alkoholizma, ki zajema vse plasti človekovega osebnega in družbenega življenja. Zato ga 13. mednarodni kongres medicinske psihoterapije 1985, za njim pa 3. in 4. jugoslovanski alkohološki kongres 1987 in 1988, opredeljujejo kot ***patološki življenjski in sožitni slog, ki postopoma postane tudi bolezen v ožjem medicinskem pomenu.*** Pri spoprijemu z alkoholizmom je torej učinkovit le ***holistično-interdisciplinarni in intersektorski pristop,*** pa naj gre za preučevanje pojava, za zdravljenje in urejanje alkoholikov ter njihovih družin, za preprečevanje ali pa za ustrezno oskrbo neozdravljivih alkoholikov.

Skozi vso zgodovino je veljala izkušnja, da je patologija, ki je povezana s pitjem alkoholnih pijač, nerešljiva; slovenska pregovora pravita: »Pijanec se spreobrne, ko se v jamo zvrne« in »Pijancu se ogni s senenim vozom«. ***Dandanes je tunel skozi to goro trpljenja in zla prebit, za promet pa še ni kaj prida usposobljen.***

Alkohološka spoznanja so večinoma zelo mlada, glavnina sodobnih terapevtskih in epidemioloških spoznanj je iz zadnjih desetletij. Treba je poudariti, da je pri samem pojavu alkoholizma še veliko neznanega in delno znanega. Navedimo nekaj šibkih mest alkohologije. Skoraj vsa spoznanja o alkoholikovi osebnosti so dobljena na raziskavah alkoholikov, ki so se zdravili; ker pa se velikanska večina alkoholikov ne zdravi, ta vzorec ni reprezentativen za alkoholično osebnost. Biokemična spoznanja o vplivu alkohola zelo prednjačijo pred psihološkimi in socialnimi, zlasti pa pred terapevtskimi spoznanji;

zato je logično, da je na teh področjih veliko različnih teorij in delnih spoznanj, pri čemer je za uspešno nacionalno alkohologijo važno, da včlenja različne teorije in metode ter vzpostavlja med njimi komplementarno ravnotežje v skupnem prizadevanju za pomoč prizadetim in za preprečevanje širjenja alkoholne patologije.

Kljub temu začetniškemu stanju alkohologije pa je na tem področju ***že toliko spoznanj, da lahko organizirano delo pomaga marsikateremu alkoholiku in njegovemu svojcu rešiti življenjski problem, prav tako tudi marsikomu, da se obvaruje alkoholizma. To znanje bi verjetno omogočilo že tudi smiselne preventivne akcije za zmanjšanje alkoholizma na celotnem nacionalnem področju.***

Prvi uspešni program za urejanje alkoholikov – nastal je leta 1935 – je ***laični program skupin AA (anonimnih alkoholikov) za samopomoč,*** ki so ga prilagodili tudi ***za odrasle svojce alkoholikov v skupinah Al-anon, za otroke alkoholikov v skupinah Al-ateen in za odrasle, ki čutijo zle posledice otroštva v alkoholični družini (ADULT).*** Po drugi svetovni vojni so se ti laični programi za samopomoč pri alkoholizmu razširili po vsem svetu v sto tisoče skupin z več milijoni članov. Do danes se je v njih urejalo nad sedem milijonov alkoholikov, Svetovna zdravstvena organizacija pa jih priporoča kot najboljši množični način za urejanje alkoholikov in njihovih svojcev.

Ob teh dobrih izkušnjah in ob rastočem strokovnem znanju o pojavu alkoholizma so se zadnja desetletja oblikovali ***strokovni programi za zdravljenje in urejanje alkoholikov in njihovega temeljnega mikro socialnega okolja.*** Naslanjajo se na to ali ono psihoanalitično, vedenjsko ali drugo psihološko teorijo, večinoma pa so eklektični. Med najbolj znanimi v svetovnem merilu je socialnopsihiatrični sistem zagrebške alkohološke šole, ki jo je leta 1964 osnoval Vladimir Hudolin. Ta alkohološka šola je bila glavni strokovni sistem tudi pri nas. Vpeljana je bila leta 1971 na Škofljici, pozneje pa je o razvoju njegove ambulantne oblike posebej veliko publiciral Janez Rugelj. Današnje zdravljenje odvisnih od alkohola v psihiatričnih ustanovah kombinira elemente iz več alkoholoških šol, med drugim iz Hudolinove.

Po konceptu zagrebške šole je srčika celotnega spoprijema z alkoholizmom dobro lokalno razširjena in družbeno utrjena ***mreža klubov zdravljenih alkoholikov,*** ki so skupine družin zdravljenih alkoholikov za samopomoč z dejavno strokovno asistenco.

Danes imajo strokovni programi urejanja alkoholikov ***nekatere prednosti*** pred laičnimi skupinami za samopomoč, obenem pa tudi ***nekatere pomanjkljivosti,*** zato je najboljša kombinacija obojega.

Pojav alkoholizma je tako sestavljen in zapleten, kakor sta sestavljena in zapletena človeško življenje in sožitje med ljudmi. Patološke posledice pitja alkoholnih pijač se kažejo na somatski, duševni, duhovni in osebni, medosebni in odnosni, kulturni, politični, gospodarski in drugih ravneh; na osebnem zdravju praviloma celo sorazmerno pozno. Mnogoplastna sestavljenost patologije alkoholizma ni njegov spremljajoči pojav, ampak samo bistvo motnje; prav v tem se razlikuje od bolezni v ožjem medicinskem pomenu. Za smiselni spoprijem z alkoholizmom je torej odločilnega pomena holistični, celostni pogled nanj, ki zajema v enoto njegove različne ***vidike, kakor so: biološki, psihični, osebno duhovni, zdravstveni, socialno-odnosni, ekonomski, kriminološko-viktimološki, moralni, vzgojni, socialno-varstveni, družbeno-kulturni, antropološko-bivanjski.***

Pitje alkohola je ***ena od najbolj množičnih pojavnih oblik omamljanja,*** to je, človekove nagnjenosti k oženju in plitvenju zavesti in s tem begu pred stvarnim življenjem, begu pred človeško svobodo. Ta nagnjenost je v razvoju človeštva stalnica, prav tako, kakor je stalnica ustvarjalni polet življenjskega vzgona. Postopoma privede pitje do ***zasvojenosti*** pivca, to je, do umetne škodljive duševne in organske potrebe.

Naj poudarimo ***posebnost alkoholizma v primerjavi z drugimi boleznimi.***

Pri preučevanju kake bolezni in pri spoprijemu z njo ima običajno domeno medicinska stroka. Alkoholizem tudi v tem smislu ni samo »bolezen«: Ker je namreč mnogoplasten pojav, tako širok v svojih razsežnostih, kakor je življenje samo, ***ga je možno dojeti samo z interdisciplinarno integracijo spoznanj vseh različnih strok, ki odgovarjajo njegovim razsežnostim.*** Posamezna stroka – naj je to biologija, medicina, psihologija, sociala ali kaka druga – lahko pride do zelo prodornih spoznanj o posameznem vidiku alkoholizma; in to tudi mora, saj znanje o pojavih napreduje s spoznavanjem posameznih delov . Toda nobeno od teh posameznih spoznanj še ni spoznanje alkoholizma.

To isto velja za ***preventivni in terapevtski spoprijem z alkoholizmom: možen je le kot intersektorski projekt, pri katerem so partnersko udeleženi vsi resorji organizirane družbe, ki jih prizadeva problem alkoholizma, prvenstveno pobudo in odgovornost pri tem pa mora imeti država.*** To gre tako daleč, da medicina, sociala ali kaka druga stroka sama, brez izrazite državne podpore v celostnem spoprijemu z alkoholizmom ne le da ne more uspeti, ampak lahko zaradi družbenih obrambnih mehanizmov stanje še poslabša; to se zdi, da se je najbrž deloma zgodilo tudi pri nas po kometskem poskusu na Škofljici v začetku sedemdesetih let. Stroka mora seveda državo in družbo na alkoholno problematiko opozarjati, zlasti pa jima nuditi spoznanja in biti na voljo z učinkovito metodologijo za spoprijem na vseh glavnih področjih alkoholizma. Je pa tudi raven strokovnega znanja o alkoholizmu na nacionalni ravni vzvratni odraz tega, koliko država v svojih vodstvenih strukturah doživlja alkoholizem kot javni problem in podvzema proti njemu potrebne akcije.

Pri terapevtskem spoprijemu z alkoholizmom je dobro razločevati zdravljenje in urejanje. ***Zdravljenje alkoholikov*** je odstranjevanje zdravstvenih alkoholičnih okvar pri alkoholiku in pri njegovih svojcih, vključno z ustrezno rehabilitacijo, ***urejanje*** pa je celostno preraščanje patološkega življenjskega in sožitnega sloga, ko se alkoholik in njegovo socialno mikro okolje preusmerjajo v zdravo življenje, v socialno klenost in v osebno poglobljeno življenje. ***Zdravljenje in urejanje sta enovit življenjski proces.*** Vsako sodobno medicinsko zdravljenje vključuje tudi socialne sestavine urejanja in po intenzivnem strokovnem obdobju zdravljenja usmerja zdravljene alkoholike v tako ali drugačno obliko skupin za samopomoč. Z druge strani pa ima tudi čisto laično urejanje, kakršno je na primer v sistemu AA, glede na sam alkoholizem učinek zdravljenja.

Celostni spoprijem z alkoholizmom obsega naslednja ***štiri področja:***

1. epidemiološko spremljanje in preučevanje pojava alkoholizma;

2. razvijanje alkohološke metodologije za zdravljenje alkoholikov ter za socialno urejanje alkoholikov, njihovih družin in ostalega socialnega mikro okolja;

3. razvijanje alkohološke metodologije za oskrbo neozdravljivih alkoholikov; in

4. razvijanje alkohološke metodologije za preprečevanje alkoholizma.

Bistvo celostnega spoprijema z alkoholizmom je, da so vsa ***ta štiri področja med seboj povezana v skladno delujočo celoto.***

Celostni spoprijem z alkoholizmom je možen, ***če se zanj odloči država ter ga sprejme in vodi kot javni program za krepitev zdravja, socialne klenosti prebivalcev in za dviganje javne blaginje. V njegovo izvajanje pa morajo biti vključeni vsi potrebni subjekti*** na državno-pravni, finančno-gospodarski, vzgojno-kulturni, zdravstveno-socialni in vseh drugih področjih, vse tja do mikrokapilarne civilne socialne mreže.

Smiselni in realistični nacionalni alkohološki program mora torej imeti naslednje tri značilnosti:

1. temeljiti mora na holistični podobi alkoholizma in upoštevati interdisciplinarnost vseh spoznanj o njem;

2. zaobjemati mora vsa področja celostnega spoprijema z alkoholizmom in biti intersektorsko organiziran; ter

3. izvajati ga je treba kontinuirano daljše obdobje, pri tem pa ga sproti evaluirati in dopolnjevati; znano je namreč, da se ukoreninjena družbena stališča ali razvade vidneje spremenijo šele po dveh ali treh rodovih, če se na tem resno dela.

Navedimo ***nekaj bistvenih ukrepov*** za program spoprijema z alkoholizmom.

1. Na področju fenomenološkega in epidemiološkega spoznavanja pojava alkoholizma je potrebno:

– ovedeti se je treba dejstva, da je alkoholizem celostni življenjski pojav, ki ima biološko, psihično, osebno duhovno, zdravstveno, socialno-odnosno, ekonomsko, kriminološko-viktimološko, moralno, vzgojno, socialno, družbeno-kulturno, antropološko-bivanjsko in še druge razsežnosti, zato je ustrezno znanje o njem lahko le interdisciplinarna celota iz delnih znanj vseh ved, ki preučujejo ta področja;

– epidemiološko spremljati gibanja problematike alkoholizma po zdravstvenih, socialnih, kriminološko-pravnih, gospodarskih in javnomnenjskih indikatorjih iz redne nacionalne statistike; model za to je bil izdelan leta 1990 (Ramovš, Jakopič 1990);

– osnovati republiški register bolnišničnega in ambulantnega zdravljenja alkoholikov po vzoru hrvaškega registra;

– osnovati nacionalno interdisciplinarno matično alkohološko središče ter v povezavi z njim interdisciplinarni znanstveni forum za alkoholizem;

– vpeljati redno evaluiranje uspešnosti in stroškov vsakega zdravljenja, preprečevanja in oskrbe neozdravljivih, ki je financirano z javnim denarjem;

– sistematično opravljati smiselne vzorčne in terenske raziskave epidemiološke problematike alkoholizma v Sloveniji v okviru rednih nacionalnih raziskovalnih programov ter v študijskih okvirih diplomskih in magistrskih nalog ter doktorskih disertacij; prej omenjeni model epidemiološkega spremljanja navaja 24 tematskih predlogov za prioritetne vzorčne in terenske epidemiološke raziskave alkoholizma v Sloveniji.

2. Na področju zdravljenja alkoholikov ter socialnega urejanja alkoholikov, njihovih družin in ostalega socialnega mikro okolja, je potrebno:

– strokovni delavci v zdravstvenih, socialnih, vzgojno-izobraževalnih, versko-pastoralnih in podobnih javnih ustanovah, ki delajo z ljudmi, morajo pri temeljnem poklicnem izobraževanju dobiti potrebna alkohološka spoznanja za osnovno informativno alkohološko delo, pozneje pa to znanje stalno dopolnjevati; informativno alkohološko delo je namreč posredovanje informacij o možnostih osebne zaščite pred alkoholizmom in o možnostih realnega reševanja tovrstne problematike, kadar pride do nje;

– za strokovno terapevtsko delo je nujna obširna interdisciplinarna specializacija,

– ker je metodologija za zdravljenje alkoholikov ter za socialno urejanje alkoholikov in njihovih svojcev dandanes še

zelo nemočna – saj zajame le nekaj odstotkov od zasvojenih, od teh pa se jih uspešno ozdravi in uredi spet le manjši del – je najbolje, da so vpeljani različni strokovni, psihiatrični in socialni, sistemi; eden odgovarja temu, drugi pa drugemu vidiku ali tipu alkoholne motnje, strokovna konkurenca pa vzpodbuja razvoj;

– poleg strokovnih sistemov za zdravljenje in urejanje alkoholikov in njihovih svojcev je nujno vpeljati svetovno preizkušene laične sisteme; AA, ki med njimi prednjači po razširjenosti in uspešnosti, je prišel v Slovenijo leta 1989; laični sistemi samopomoči lahko sami zajamejo in uspešno uredijo celo večje število alkoholikov, kakor strokovni načini, sprejemajo zdravljence iz strokovnih sistemov v rehabilitacijo in vzdrževanje abstinence, in nenazadnje, sistem AA deluje za družbo zastonj;

– na področju spoprijema z alkoholizmom ni pomoči brez samopomoči; ker je tukaj samopomoč tako odločilna, je njeno podpiranje bistvena sestavina javnega dela na tem področju;

– odločilno je, da so vsi terapevtski sistemi med seboj povezani v enotno nacionalno prizadevanje za reševanje problematike alkoholizma.

3. Na področju oskrbe neozdravljivih alkoholikov je potrebno:

– ovedeti se je treba tragičnega dejstva, da se na današnji stopnji alkohologije in družbene zavesti o alkoholnem problemu pri nekaterih alkoholikih ne da doseči stabilne alkoholne abstinence, zlasti pa ne urediti njihovega alkoholičnega življenjskega in sožitnega sloga; naloga medicinske, socialne in drugih strok za pomoč ljudem v stiski je, da pri njih rešujejo tisti del motenj, ki je rešljiv, in jim oskrbijo minimum človeka vrednega življenja do njihove smrti, podobno kakor pri AIDS-u, neozdravljivem raku, kroničnih duševnih motnjah, astmi in podobnih boleznih;

– socialna stroka mora izpopolniti sedanjo metodologijo za socialno oskrbo neozdravljivih alkoholikov v posebnih stacionarnih ustanovah zanje, med starimi v domovih, v njihovem domačem okolju, zlasti pa vpeljati nove oblike dobrodelniške oskrbe zanje;

– sprejeti je treba strokovna merila za bolniški stalež in invalidiziranje neozdravljivih alkoholikov.

4. Na področju preventive alkoholizma je potrebno:

– zmanjšati proizvodnjo in potrošnjo alkoholnih pijač za 25% do leta 2000, kakor zahteva sprejeti projekt Svetovne zdravstvene organizacije »Zdravje za vse do leta 2000«;

– doseči, da bo v državi spoštovan zakoniti red; če vozniki v cestnem, železniškem in ostalem prometu vozijo opiti, če so pijani v službah, če pijani motijo nočni mir ali red na javnih mestih, če zapiti starši zanemarjajo ali celo trpinčijo otroke..., pa se vsem tem nič ne zgodi, je to največja ovira, da bi se odločili za zdravljenje in past za množično pitje;

– prodaja alkoholnih pijač mora biti ločena od prodaje hrane in brezalkoholnih pijač, tako da je alkohol dostopen samo v gostiščih in v posebnih prodajalnah; z davčno politiko je treba ukinjati bifeje, ki so največja priložnost za neopazno drsenje v alkoholizem;

– vpeljati v javno izobraževanje in občila splošno antropohigieno, ki uvaja ljudi v bolj zdravo življenje, v uspešnejše usklajevanje medčloveških odnosov ter v duhovno plodnejše in bolj smiselno življenje, kar je temeljna oblika osebne primarne preventive alkoholizma;

– aktivno spreminjati javno mnenje, da ne bo naklonjeno pitju alkoholnih pijač, omamljanju in razvadam na tem področju;

– vpeljati in podpirati razna združenja ter skupine in organizacije za samopomoč, ki s svojimi dejavnostmi ozaveščanja ter krepitve zdravja in socialne klenosti delujejo kot sekundarna preventiva za otroke in mladino iz alkoholičnih in drugače razrvanih družin ter za druge rizične skupine prebivalstva;

– sprožiti projektno akcijo za preraščanje krize zakona in družine; povečanje socialne trdnosti zakona in družine je najboljša oblika preventive alkoholizma za sedanje in naslednje pokolenje.

Raziskave kažejo, da ***preventivni pouk o alkoholizmu ne zmanjšajo njegove epidemiološke razširjenosti.*** Zgolj s »splošnim intelektualnim poučevanjem alkohologije«, s političnim besedovanjem, pisnimi ali slikovnimi gradivi, s »tedni boja proti alkoholizmu« ter z lepakovsko propagando se ne spremenijo stališča in navade ljudi. Možno je

celo, da take akcije le pritegnejo pozornost in zbudijo radovednost ter tako celo povečajo ogroženost; po tem principu zlahka posežejo po pijači, cigaretih in mamilih zlasti mladi.

Za konec teh misli o akutni socialni problematiki alkoholizma si na njegovem primeru ***oglejmo razmerje med socialnim varstvom in drugimi sektorji politike.*** Alkoholizem je vtkan v vse sektorje, le viden ni povsod enako. Poglejmo kako se kaže na nekaterih sektorjih in začnimo pri najbolj vidnem:

– Sociala. Posledice alkoholizma so najbolj množična problematika socialne službe; po ocenah je nad dve tretjini obravnavanih primerov direktno ali indirektno povezanih z alkoholizmom. Sociala oskrbuje propadle alkoholike (kakih 5% od alkoholikov), brezdelneže, otroke iz preveč okvarjenih alkoholičnih družin. Iz alkoholičnega bazena izvira velik del zakonske razrvanosti in razvez, iz njega se polnijo zavodi, zlasti za vedenjsko motene, rejništvo itn.

– Zdravstvo. Znan je ducat telesnih in duševnih bolezni, ki so posledica pitja.

– Vzgoja in izobraževanje. Po rednih šolah in po posebnih zavodih se kažejo prikrite posledice alkoholizma staršev na otrocih zlasti v dveh tipih: »viharniki« – osebnostno krhki odličnjaki in vzorno pridni otroci in »naplavina« – vedenjsko moteni, duševno zaostali, neuspešni in problematični.

– Kultura. Sem sodi splošna razširjenost pijančevanja, nezmeren način pitja in izrivanje iz javne zavesti vse problematike, ki je povezana s pitjem alkoholnih pijač.

– Gospodarstvo. Pridelava, predelava in prodaja alkoholnih pijač prinaša velik zaslužek.

– Politika. Dobiva davek od alkoholnih pijač. Pred dva in pol tisočletja je bila v Bibliji zapisana tudi izkušnja vladarjev – slikovito jo pripoveduje mati kraljica svojemu sinu, ki prevzema prestol –, da se z alkoholno omamo lahko tolaži reveže, da pozabijo na svoje težave.

Značilnost te lestvice je, da prvi klini, zlasti socialno varstvo, zdravstvo ter vzgoja in izobraževanje, nosijo vso težo alkoholizma, medtem ko zadnji, zlasti politika in gospodarstvo, jemljejo od njega korist.

Sprejeta obveza programa Svetovne zdravstvene organizacije do 2000 je zmanjšati porabo alkoholnih pijač za 20%, kar avtomatično zmanjša za petino alkoholno problematiko: alkoholne jetrne ciroze, razveze zaradi alkoholizma, motnje in zanemarjenost otrok v alkoholičnih družinah, propadle alkoholike klošarje... Če hočemo to uresničiti, moramo sistemsko zaobjeti vse omenjene sektorje, toda v obratnem vrstnem redu od zgornjega:

– Politika. Sprejeti in voditi mora nacionalni program realno izvedljivega spoprijema z alkoholizmom.

– Gospodarstvo. Prestrukturirati se mora na neškodljive proizvode, da se bo bolj splačalo proizvajati in kupovati nealkoholne pijače kakor alkoholne.

– Kultura. Zelo mora znižati vrednotenje pitja alkoholnih pijač. Na zdrav način mora dvigniti zavest in samozavest ljudi ter njihovo zmožnost za kljubovanje neprijetni usodi. Pri Slovencih ima kultura še toliko večji pomen. Stvar kulturne politike je, da je lahko vsak večer pred dnevnikom na televiziji reklama za cigarete, da je večina otroških oddaj zgrajenih na cinični in oholi zadirčnosti, brez lepote, človeške topline, mirne dialoške komunikativnosti, program za odrasle pa se je še toliko bolj omejeval na negativistično analiziranje slabega in grdega... Preplavljenost z negativnim pa človek redno komajda lahko prenaša neomamljen. Nekoč je kultura mestne higiene odločilno prispevala k zmanjšanju nalezljivih bolezni, kulturna akcija proti pljuvanju po tleh k zmanjšanju tuberkuloze; v problemih alkoholizma se bolj dušimo, kakor smo se po vojni v tuberkulozi, pa javna občila in druga središča kulture še niso začela izobešati tablic »Ne pljuvaj po tleh!«

– Vzgoja in izobraževanje. Postaviti mora zdrave temelje za rabno in odnosno človekovanje in občestvovanje; navajanje na zdrav način življenja, na učenje stalnega usklajevanja medčloveških odnosov in stalnega duhovnega poglabljanja.

– Zdravstvo. Razvijati mora metode zdravljenja zasvojenosti in posledic alkoholizma, organizirati strokovne in laične sisteme za to ter dajati svoja spoznanja v družbeni prostor.

– Sociala. Razvijati in organizirati mora sisteme za socialno urejanje temeljnih človeških skupin, kjer je kdo alkoholik, uvajati skupine za samopomoč prizadetih, skupine sekundarne preventive za ogrožene skupine mladih (na primer model skupin mladih za zdravo življenje in lepe medčloveške odnose),

oskrbovati preko stroke, samopomoči in dobrodelnosti ostalo socialno problematiko, ki izhaja iz alkoholizma in s svojimi spoznanji ozaveščati družbo.

6.6. Delo in zaposlenost ter problematika brezposelnosti

Srečujemo se s hudo rastjo brezposelnosti, ***enim od najhujših socialnih problemov.*** Njegovo reševanje je naloga celotne politike, socialnemu varstvu pa pri tem pripada tako velik delež, da bo moralo mobilizirati vse sile. Njegove naloge so tudi tukaj dvojne: materialna in odnosna pomoč.

Materialna socialna pomoč brezposelnim so socialne dajatve, potem ko izgubijo pravico do nadomestila za brezposelnost in niso mogli priti do dela, nimajo pa nobenega drugega vira za preživljanje. Pravica do te socialne dajatve mora biti jasno opredeljena v zakonu. Njena višina ne sme biti – glede na materialne razmere pri nas – pod pragom revščine.

Glede tega poteka prerekanje ali sme biti socialna pomoč tako visoka, kakor je minimalno nadomestilo za brezposelnost. Treba je reči takole. ***Socialna pomoč mora biti izračunana po dobri metodologiji življenjskih stroškov in dosegati spodnji prag revščine, kadar gre za edini vir preživljanja.*** Iti pod ta prag, bi pomenilo ljudi obsojati na »umiranje na obroke«, jih pehati v krajo za preživetje ali podobno. Nadomestilo za brezposelnost pri zavodu za zaposlovanje, oziroma pri resorju za delo, bi normalno moralo biti čim višje od tega minimuma. Če pa je zaradi pomanjkanja v skladu za brezposelne tudi tam definiran najnižji znesek na točki praga preživetja – torej tam, kjer je v sociali definiran najvišji znesek socialne pomoči – je to žalostno, vendar pa zaradi tega sociala ne sme še korak niže; kadar gre za golo preživetje imamo – vsaj povprečno – vsi enak želodec.

Temu podobne so tudi izjave, ki jih sedaj slišimo tu in tam v politiki: »Denar, ki ga imamo za socialo, je treba deliti pametno, tistim, ki ga zaslužijo.« Ta liberalistična teza vsebuje napako. ***V gospodarstvu je treba denar »deliti« samo tistim, ki ga zaslužijo in kolikor ga zaslužijo, v sociali pa samo tistim, ki ga na noben način ne morejo zaslužiti, nujno pa ga potrebujejo za preživetje.*** Če ta socialni aksiom ne velja, ni socialne materialne pomoči potrebnim in državi preostane, da socialno nemočne bolj ali manj odkrito uničuje; nacizem je to storil grozljivo, ko je duševno prizadete, cigane in podobne poslal naravnost v plinske celice. Osnovno humano izročilo človeštva in temeljno spoznanje socialne stroke pravita, da mora vsak zdrav človek in vsaka človeška skupnost del svojega delovnega zaslužka namenjati nemočnim, ki se ne morejo preživljati sami. ***To je nujno za preživetje in napredek obojih: nemočnim, da materialno preživijo, imetnikom pa kot zdravilo proti pogubni pohlepniški in ergomanski omami.*** Seveda pa popolnoma drži, da mora sociala državni – in prav tako dobrodelniški – socialni denar deliti zelo modro in smiselno.

Drugo področje socialnih nalog so ***medčloveške storitve za preprečevanje brezposelnosti in za pomoč brezposelnim.*** Te pravice ne morejo biti natančno opredeljene, vendar pa bi morala država s svojimi mehanizmi sistemsko spodbuditi delovanje vseh strokovnih in laičnih potencialov za reševanje medčloveških odnosnih zagat brezposelnosti. Sociala ima tu vsaj tri velike sklope projektnih nalog:

1. akcije za motiviranje suficitarnih nižje kvalificiranih delavcev za pridobitev druge ali tretje kvalifikacije na perspektivnem delovnem področju;

2. organiziranje središč za iskanje in posredovanje priložnostnih del za zaslužek brezposelnim; sem sodi tudi socialna pomoč pri organiziranju javnih del; in

3. organiziranje in vodenje skupin za samopomoč brezposelnih, ki pomagajo premagati malodušje in občutek nemoči.

Poleg tega bi sociala morala dati tudi svoj ***prispevek pri množičnem organiziranju seminarjev za podjetnost.***

6.7. Skrb za stanovanja

Stanovanje je ***nujno potrebna embalaža za človekovo življenje in družinsko sožitje.*** Ne glede na to,

koliko odločilnejša je vsebina življenja in sožitja kakor ta embalaža, je urejeno stanovanje nujen pogoj za kvaliteto življenja. Kjer se zaplete ob njem, je to ***prioritetna socialna težava.*** Grenka usoda stanovanjske zagate najpogosteje doleti mlade družine.

Za ***slovensko nedavno preteklost lahko ugotovimo*** naslednja dejstva. Zgrajenih je bilo veliko mestnih blokovskih naselij; stanovanja so deloma razdelile delovne organizacije svojim delavcem, deloma so bila razdeljena po socialnem ali po političnem ključu, nekaj so jih pokupili zasebniki. Na podeželju in v primestjih je bilo postavljenih veliko družinskih hiš, prostornih, s težkim garanjem, veliko iznajdljivostjo in odrekanjem lastnikov. Država s svojim prostorskim planiranjem in arhitekturna stroka z načrtovanjem nista poskrbeli, da bi zapustilo to najintenzivnejše gradbeniško obdobje v slovenski zgodovini lepe, skladne soseske in hiše; to je velika škoda.

Sedaj prehajamo s ***privatizacijo*** na urejene lastniške odnose tudi na stanovanjskem področju. S tem sovpadajo tržne najemnine. ***Za socialo pomeni to z ene strani sistemsko olajšanje, z druge strani pa nove, drugačne naloge.***

Najemnina in davek na lastnino sta v medsebojnem odnosu mehanizem, da odvečni stanovanjski fond pride po realni ceni na trg v najem ali odkup. S tem bo marsikdo prišel do lastne ali pa urejene najemniške in podnajemniške strehe. Sistemsko se zmanjša tudi možnost malverzacij z »družbenimi« stanovanji.

Najnižji socialni sloj pa je vsepovsod bolj ali manj nezmožen oskrbeti si stanovanje, zato bo morala tudi nova stanovanjska politika na nek način včlenjati ***socialna stanovanja.*** Odločilna točka bodo ***stanovanja za mlade družine.*** Država bo morala že iz populacijskih razlogov s posebnimi skladi, krediti in podobnim sistemsko olajšati mladim družinam nakup ali najem družinskega gnezda. Poleg tega pa čaka to polje tudi ustvarjalno in pogumno civilno iniciativo, da z dobrodelniškimi akcijami in fundacijami omogoči priti najbolj rizičnim mladim družinam do stanovanja, ga vzdrževati ali plačevati najemnino; ko smo govorili o družini, smo na primer omenjali tako akcijo za študentske družine.

6.8. Pošten odnos do žensk

O tej nalogi bom zapisal komaj kaj več od naslova, saj nisem doma na tem področju, preveč pa je aktualna, da bi jo smel obiti. Pregovor pravi, da žena podpira tri vogale družine; vsekakor gre ***reševanje številnih nujnih socialnih nalog – izrazito na primer obnovitev zakona in družine pa tudi spoprijem s problematiko alkoholizma – preko reševanja sodobnega ženskega vprašanja ali bolje rečeno, preko poštenega odnosa do žensk.***

Današnji položaj ženske je neposredni dedič dolgega paternalističnega obdobja v zgodovini ter ženskega gibanja v zadnjem obdobju. Od prvega ostaja ukoreninjena vloga ženske, da jo čaka večina dela z otroki, gospodinjskega dela in ostale skrbi za dom; tudi najglasnejše propagandiste ženske enakopravnosti gledamo dnevno v svežih, z žensko roko zlikanih srajcah. Žensko gibanje polpretekle dobe je ženske naredilo ekonomsko neodvisne in prineslo še več drugih dobrih rezultatov, naložilo pa jim je dodatno poklicno in družbeno obremenitev, ne da bi jim kaj od prejšnjih odvzelo. Tudi izvirne ženske človeške podobe to gibanje ni moglo dati, ne ženskam v njihovi samopodobi ne naši surovi, racionalistični, nasilni in militaristični civilizaciji, ki je tako potrebna specifične ženske nežnosti in intuicije. Najvidneje emancipirane ženske – na primer v politiki – so bile identitetna maskulinizacija, neredko celo z nezaželjenimi »moškimi« lastnostmi. To gibanje je bilo tudi samo otrok istega modernističnega časa, kakor vsa druga družbena dogajanja prejšnjega in tega stoletja. Vinko Ošlak šegavo pravi ob marksizemu in industrijski revoluciji, ki sta prav tako otroka istega modernističnega duha, da je za vse reprezentativni parni stroj s tremi slabimi značilnostmi: deluje le na neposreden nasilni pritisk (pare ne bat), ima zelo slab izkoristek energije, dela velik hrup. Parni stroj je bil seveda nujno potrebna stopnica v napredku. V tehniki so ga že davno izrinili motorji, ki delujejo na principu magnetne privlačnosti iz svobodne distance, imajo boljši izkoristek dragocene energije in tečejo tiho. Zdi se, da s postmodernizmom zadnja leta tudi družbeno področje presega obdobje »parnega stroja«; v tem primeru se tudi ženskam obeta nova kvaliteta njihove podobe in vloge, da

bodo v bolj ljubeznivem času z dobrim izkoristkom prispevale svojo izvirno energijo k počlovečevanju naše civilizacije.

6.9. Prispevek starih in družbena skrb zanje

V Sloveniji je bilo ob koncu leta 1994 348.138 prebivalcev starih nad 60 let, oziroma 240.145 nad 65 let, kar znaša že 12% prebivalstva. ***Delež starega prebivalstva pri nas naglo narašča,*** največje skupine prebivalstva bodo prišle med starostnike v prvih dveh desetletjih naslednjega stoletja. Tačas pa bodo prihajale v aktivno življenjsko obdobje čedalje manjše starostne skupine, zato se je treba začeti ***sedaj pripravljati na problem starostništva,*** in sicer osebno vsak človek sam, saj je znano, da so pravi čas za pripravo na starost srednja leta življenja, prav tako pa se moramo na tako spremenjeno razmerje med generacijami pripraviti že sedaj tudi družbeno, sicer bo tedaj to pretežak problem. Pri tem dobesedno velja za sedanjo aktivno populacijo, da »bo tako ležala, kakor si bo sedaj postlala«.

Govorili smo že o postopni ***ponovni integraciji vseh treh generacij, ki jo prinaša postmodernistična miselnost.*** S tem se reši težak problem socialne izolacije in osamljenosti starih. Odstranjen bo tudi velikanski kulturni primanjkljaj, saj morajo stari v neposrednem vsakdanjem odnosu prenašati na srednjo in mlado generacijo zgodovinske in kulturne izkušnje, sicer se družba lovi brez zgodovinskega spomina. Seveda pa bo reintegracija prinesla nekaj novih nalog. Že arhitekturna podoba stanovanj bo morala biti drugačna, v blokih na primer zraven večjega stanovanja za družino »v konfederativni« povezavi manjše za stare.

Ena od akutnih današnjih nalog sociale je ***pomoč osamljenim, socialno izoliranim starim ljudem*** po domovih za stare – v Sloveniji je v domovih blizu 10.000 starih ljudi – in prav tako onim deset, oziroma sto tisočem, ki živijo v svojem domačem okolju. Treba je pogledati v njihove oči. Grozno je videti, kako otopelo in zgubljeno gledajo starostniki, ki jih odvržejo na slepi tir čakanja na smrt, pri tem pa jim zelo dobro poskrbijo za hrano, čistočo, toploto in ostali materialni standard. ***Kakovost življenja ni samo materialni standard, temveč tudi duševni – počutiti se dobro, socialni – pripadati komu, kulturni – nekaj prejemati od sveta in mu nekaj dajati, duhovni – živeti za nekoga ali za nekaj...*** Na tem področju so odlična možnost ***skupine starih za samopomoč,*** ki pa jih morajo seveda uvajati in do neke mere tudi voditi ljudje srednje generacije v sodelovanju z mlado, s čimer se odlično pripravljajo na svojo starost. Zadnja leta poteka izjemno uspešno uvajanje teh skupin – konec leta 1994 jih je bilo že nad 200 v 63 krajih po Sloveniji.

6.10. Vzgoja in izobraževanje

Prehod iz monopolne državne, ideološko ekskluzivne, pozitivistične šole v postsocialistično sodobno učno in vzgojno ustanovo ni lažji, kakor je pri socialnem varstvu. Zdi se, da je pri tem precej opletanja, so pa znaki, da nekateri – izrazit primer je knjiga pokojnega Janeza Svetine Slovenska šola za tretje tisočletje – celostno pripravljajo koncepte in programe za dober sistem javne vzgoje in izobraževanja. Ena od dilem je sorodna naši v sociali: ali en pluralistični sistem šolstva povezan v nacionalno celoto ali pa po ameriško razbit in nepovezan v državne šole in nešteto alternativnih zasebnih.

Današnja javna vzgoja in izobraževanje sta seme jutrišnjega socialnega stanja: njune slabosti bodo jutrišnji socialni problemi, njune odlike jutrišnja socialna blaginja. Dobra javna vzgoja in izobraževanje do neke mere nadomestita slabo družinsko vzgojo. Otroke in mladino lahko lepo vpeljeta v navade zdravega življenja, jim odpirata oči in roke za stiske in težave soljudi – sošolcev, jih usmerita v stalno usklajanje medčloveških odnosov in uglajeno socialno obnašanje, v stalno duhovno bogatenje iz nakopičenega narodnega in svetovnega kulturnega zaklada, jih utrdita v delovnih navadah, jih pritegneta v lepo sožitje z naravo... Vse to je na primer prava preventiva alkoholizma, medtem ko je poučevanje otrok o alkohologiji nesmiselno.

Z eno besedo bi dejal, da je prispevek javne vzgoje in izobraževanja za socialno delovanje z ene strani ***dober***

pouk, da se bodo kot ljudje znašli v rabnem preživetju, z druge strani pa prav udejanjena ***etična razsežnost vzgoje,*** da bodo znali usmerjati osebno življenje in medčloveško sožitje v izvirno človeško globino in širino. Dober pouk je stvar strokovne metodologije; na prehodu v postmodernizem se tudi ta zelo spreminja v primerjavi s pozitivističnim kopičenjem golih podatkov zadnjih dveh stoletij. Etična razsežnost javne šole pa je stvar slehernega človeka, ki mu je mar za življenje svojih otrok. Z odprto razpravo moramo priti do konsenzualnega obsega temeljnih vrednot, na katerih temeljita vzgoja in pouk v javni šoli; stvar države pa je potem, da to udejanja.

Tukaj se lahko dotaknemo vprašanja o vsebinah predmeta v naši osnovni in srednji šoli, ki naj bi nadomestil socialistično »družbeno–moralno vzgojo« in »samoupravljanje s temelji marksizma«, oziroma odgovarjal verouku, etičnemu pouku in podobnim predmetom po Evropi. Menim, da bi bil namen tega predmeta ***pouk o minimumu osebne, medčloveške in družbene orientacije za slehernega človeka;*** v tem smislu bi predlagal le naslednje obvezne vsebine:

a) podoba človeka,
b) temeljni medčloveški odnosi v družini in zakonu,
c) slovenski narod v sožitju z vsemi drugimi,
č) družbeno sožitje v pravni državi in v civilni družbi,
d) temeljne osebne lastnosti za uspešno človeško življenje in družbeno sožitje.

Poleg obveznega vsebinskega minimuma naj bi ponudba obsegala veliko izbirnih vsebin z istimi cilji.

Javna vzgoja in izobraževanje pa seveda ne zadevata samo šole, ampak ***celotno javno vzgojno okolje.*** Ista pravila igre o socialni in etični razsežnosti vzgoje veljajo tudi za javna občila, zlasti ***televizijo, mladinski tisk in radio.***

6.11. Kultura

Človek je zgodovinsko zakoreninjen v kulturi: iz nje se oblikuje, da ne začenja vedno znova v kameni dobi, v njej duhovno živi in se giblje, kakor riba v vodi, vanjo predaja vse, kar je v življenju s svojimi rokami, glavo in srcem pridelal, dobrega in slabega. Neposredno smo zakoreninjeni v trenutno

stanje svoje narodne kulture. ***Koliko je neka generacija zmožna kljubovati težavam, je odvisno predvsem od tega, koliko je kulturno stanje »čisto in hranljivo«. Pri posameznem človeku pa je njegova kljubovalnost stiskam premo sorazmerna z osebno kultiviranostjo.*** Človekova zakoreninjenost v čiste vire narodne in človeške kulture je porok, da ga vihar krize ne bo izruval, da ga ne bo »vrglo iz tira«.

Tu ni mesto, da bi razčlenjevali vsa številna področja kulture in njihovo povezavo z reševanjem akutnih socialnih nalog. Iz izkušenj s socialnim urejanjem družin menim, da je potreben večji ***poudarek na splošni telesni kulturi vsega prebivalstva ter na uvajanju v doživljanje lepote in skladnosti*** – tako v vrhunskih umetniških delih kakor v naravi in vsakdanji bivalni in delovni stvarnosti vsakega človeka. Za medčloveške odnose pa je največjega pomena ***kultura govorice:*** lepo govorjenje in pisanje materinščine, pa tudi znanje vsaj enega tujega jezika; Judje – najboljši zgled malega naroda, ki se ohranja in napreduje v sebi nenaklonjenih razmerah zgodovine – dajejo vso pozornost na svoj jezik in na to, da se vsak nauči še nekaj svetovnih jezikov.

6.12. Davčna politika

Davki so ***najboljši materialni mehanizem za izvajanje politične usmeritve.*** Če je le-ta militaristična, bo usmerjala javni denar za oboroževanje, če je usmerjena v skladen razvoj socialne države, bo s selekcioniranim obdavčevanjem in smiselnim financiranjem javne porabe usmerjala razvoj k vse večji kakovosti življenja.

Davčne olajšave na otroke in na otroške potrebščine so eden od pomembnih materialnih ukrepov za reševanje družinske in populacijske problematike. ***Davek na alkoholne pijače, cigarete in druge škodljive psihoaktivne snovi*** pa je spet močan vzvod državne politike na področju problematike zasvojenosti.

Poleg davčne je tudi vsa ostala ***finančna politika*** dejanska determinanta socialnega stanja ljudi v neki državi. Z nerevaloriziranimi krediti ob nenehnih devalvacijah so na

primer pri nas prišli nekateri do stanovanja zelo poceni; stanovanjske problematike na nacionalnem nivoju pa finančni nered ni pomagal rešiti, saj se zdaj maščuje vsem, tudi na stanovanjskem področju.

Od davčne in kreditne politike je odvisno, koliko bodo ljudje tvegali svoje socialno stanje prevzemati v svoje roke s podjetništvom. ***Družinska podjetja postajajo ob družinskih kmetijah*** v razvitem svetu nov vir trdnosti družine, obenem pa ena od pomembnih gospodarskih perspektiv.

6.13. Skrb za zdravje

Zdravstvo je po svoji naravi blizu sociali. Obema je skupna pomoč človeku v njegovi nemoči. Ne gre pa prezreti, da je zdravstvo kot stroka in kot politični resor staro, renomirano in izkušeno, sociala pa mlada in obrobna. Sedanja prestrukturacija v postsocialistično organiziranost je tudi za zdravstvo zelo zahtevna naloga in naše zdravstvo preživlja tačas težke čase. Toda zdravstvo je tako važno področje, ima toliko izkušenj, v njem deluje toliko odličnih intelektualcev, dobrih strokovnjakov in poštenih ljudi, da se ni bati za njegovo usodo.

Človeška problematika se med socialnim in zdravstvenim področjem tekoče pretaka, kakor voda v veznem posodju. Bolezen prinaša številne socialne težave, socialne zagate se preko duševne stiske rade pokažejo v psihosomatskih obolenjih. In dalje: zdravljenje bolezni je pogosto veliko uspešnejše, če se uredijo socialne težave bolnika, socialno problematiko pa je spet marsikdaj mogoče reševati šele, če se človek podvrže zdravljenju in le-to uspeva. Zato ni čudno, da so sodobna prizadevanja Svetovne zdravstvene organizacije, ki smo jih že večkrat omenjali, usmerjena v interdisciplinarni in intersektorski pristop, kjer so poleg zdravstva in sociale enakopravni reševalci celostne človeške problematike še ekologija, politika, vzgoja in izobraževanje, kultura... Od tod se je uveljavil pojem ***»zdravje«,*** ki pomeni veliko več kakor zgolj ne-bolanost; označeval naj bi celostno človekovo blaginjo, »krepitev zdravja« pa novo smer in kvaliteto socialne medicine. Vendar se to pojmovanje s težavo

uveljavlja tudi v samem zdravstvu; kakor da hočejo zdravniki ostati tam, kjer so doma in močni v svojem znanju. Tudi v jeziku se beseda zdravje preveč trdno veže na zdravstvo in na nebolanost, da bi ljudje v njej razumeli tudi duševno in socialno klenost, duhovno in ostalo človeško blaginjo.

Vsekakor mora sociala z vso prizadevnostjo razvijati svoje področje – kurativo socialnih težav in stisk ter krepitev socialne klenosti prebivalstva – pri tem pa ***z medicino kar najtesneje sodelovati*** tako pri pomoči posameznemu človeku kakor na splošnem strokovnem polju.

7. LITERATURA

Adam Franko (1992). Akcijsko raziskovanje v luči sistemske teorije. Socialno delo 31, 1–2: 82–89.

Auer Alfons (1971). Autonome Moral und christlicher Glaube. Düseldorf: Patmos-Verlag.

Berne Eric (1970). Spiele der Erwachsenen. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt V.

Berne Eric (1972). Sprechstunden für die Seele. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt V.

Berne Eric (1979). Struktur und Dynamik von Organisationen und Gruppen. München: Kindler V.

Bianco Enzo, Ambrogio de Carlo (1974). Ukradli ste mi srce. Življenje Janeza Bosca. Koper: Ognjišče.

Brajša Pavao (1978). Splošna psihodinamika samoupravnega vedenja. Ljubljana: Delavska enotnost.

Brajša Pavao (1979). Psihodinamika partnerskih odnosa. V: Socialna zaštita II, št. 3–4, str. 3–192.

Brajša Pavao (1982). Človek, spolnost, zakon. Ljubljana: Delavska enotnost.

Brajša Pavao (1983a). Freudova psihoanaliza in individualni obrambni mehanizmi. V: Rugelj J. Uspešna pot. Ljubljana: Rdeči križ, str. 156–166.

Brajša Pavao (1983b). Odnosna psihodinamika in alkoholizem. V: Rugelj J. Uspešna pot. Ljubljana: Rdeči križ, str. 119–152.

Brajša Pavao (1983c). Vodenje kot medosebni proces. Ljubljana: DDU Univerzum.
Braun Joachim, Röhrig Peter (1985). Soziales Engagement: Ehrenamtliche Mitarbeit und Selbsthilfe im Bereich Soziales, Gesundheit und Jugend. V: Drogalkohol 3: 209–225.
Bregant Veronika (1985). Zgodovina socialne pomoči do druge svetovne vojne na območju občin Kranjske gore in Jesenic. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
Buber Martin (1978). Urdistanz und Beziehung. Heidelberg: Verlag Lambert Schneider.
Buber Martin (1982). Princip dialoga. Ljubljana: 2000.
Buber Martin (1982a). Das Problem des Menschen. Heidelberg: Verlag Lambert Schneider.
Burisch Matthias (1989). Das Burnout-Syndrom. Theorie der inneren Erschöpfung. Berlin-Heidelberg-New York: Springer Verlag.
Chalier Catarine (1994). Odgovornost in izvoljenost. V: 2000; 78–79: 74–86.
Frankl Viktor Emil (1974). Der unbewuste Gott. München: Kösel V.
Frankl Viktor Emil (1982). Der Wille zum Sinn. Bern-Stuttgart-Wien: Hans Huber V.
Frankl Viktor Emil (1984). Der leidende Mensch. Anthropologische Grundlagen der Psychotherapie. Bern-Stuttgart-Toronto: Verlag Hans Huber.
Frankl Viktor Emil (1985). Der Mensch vor der Frage nach dem Sinn. München: Piper Verlag.
Frankl Viktor Emil (1987). Logotherapie und Existenzanalyse. München-Zürich: Piper.
Frankl Viktor Emil (1993). Kljub vsemu rečem življenju da. Celje: Mohorjeva družba (prevod knjige Ein Psychologe erlebt Konzetrationslager in poglavja Logotherapy in a Nutshell iz knjige Man's Search for Meaning).
Frankl Viktor Emil (1994a). Volja do smisla. Celje: Mohorjeva družba (prevod knjige The Will to Meaning. Foundations and Applications of Logotherapiy. New York-Scarborough: New American Library).
Frankl Viktor Emil (1994b). Zdravnik in duša. Celje: Mohorjeva družba (prevod knjige Ärztliche Seelsorge. Grundlagen der Logotherapie und Existenzanalyse. Wien: Franz Deuticke).

Friedländer Walter, Pfaffenberger Hans (1970). Osnovna načela in metode socialnega dela. Ljubljana: Tehniška založba Slovenije).
Geislinger Lara, Fuss Reinhard (1992). Selbsthilfe und Eigeninitiative. Münchner Gruppen stellen sich vor. München: Selbsthilfezentrum.
Gesundheitsforderung in der Gemeinde (1990). Dokumentation zur »Gesunde Städte«. Stadt Wels: IFF–WHO.
Hadinger Boglarka (1994). Selbstmord und die Medien. Tübingen: Verlag Lebenskunst.
Hlebš Jože (1996). Izvor človeka. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka (v tisku).
Jerebic Imre (1993). Karitas – luč sočloveku. Ljubljana: Katehetski center – Knjižice.
Juhant Janez, Valenčič Rafko (1994). Družbeni nauk Cerkve. Celje: Mohorjeva družba.
Kardelj Edvard (1978). Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja. Ljubljana: ČZP Komunist.
Klaus Wolfgang, Knaier Waltraud (1989). Selbsthilfeinitiativen und kommunale Selbsthilfeförderung. Weinheim: Deutscher Studien Verlag.
Koehler Goeorges (1991). Imunska terapija (1). Zavezništvo zdravnikov in celic. V: Delo. Sobotna priloga, 16. nov., str. 26.
Konfucij (1988). Pogovori. Ljubljana: Cankarjeva založba.
Kovač Edvard (1989). Sledovi neskončnosti v človeku. Etični preobrat v filozofiji Emmanuela Levinasa. V: 2000; 46–47: 7–21.
Kovač Edvard (1994). Etični odnos kot odgovornost do imena. V: 2000; 78–79: 124–132.
Kuret Niko (1989). Praznično leto Slovencev. 1. in 2. knjiga. Ljubljana: Družina.
Kurz Wolfram (1991). Suche nach Sinn. Würzburg: Stephans-Buchhandlung Wolfgang Mittelstädt.
Kurz Wolfram, Sedlak Franz (Hrsg.) (1995). Kompendium der Logotherapie und Existenzanalyse. Tübingen: Verlag Lebenskunst.
Küng Hans (1992). Projekt Weltethos. München: Piper.

Laing Ronald D. (1969). Phänomenologie der Erfahrung. Frankfurt am Main: Suhrkamp V.
Laing Ronald D. (1976). Das geteilte Selbst. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
Laing Ronald D. (1977). Das Selbst und die Anderen. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
Laing Ronald D. (1978). Die Tatsachen des Lebens. Köln: Kiepenheuer.
Laing Ronald D. (1979). Die Politik der Familie. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
Laing Ronald D., Phillipson H. (1971). Interpersonelle Wahrnehmung, Frankfurt am Main: Suhrkamp V.
Lukas Elisabeth (1980). Auch dein Leben hat Sinn. Freiburg im Breisgau: Herder.
Lukas Elisabeth (1981). Auch deine Familie braucht Sinn. Freiburg im Breisgau: Herder.
Lukas Elisabeth (1981a). Auch dein Leiden hat Sinn. Freiburg im Breisgau: Herder.
Lukas Elisabeth (1983). Von der Tiefen zur Höhenpsychologie. Freiburg im Breisgau: Herder.
Lukas Elisabeth (1985). Psychologische Seelsorge. Freiburg im Breisgau: Herder.
Lukas Elisabeth (1986). Von der Trotzmacht des Geistes. Freiburg im Breisgau: Herder.
Lukas Elisabeth (1989). Geist und Sinn. München: Psychologie Verlag Union.
Lukas Elisabeth (1989a). Psychologische Vorsorge. Krisenprävention und Innenschutz aus logotherapeutischer Sicht. Freiburg im Breisgau: Herder
Lukas Elisabeth (1991a). Spannendes Leben. München: Quintessenz Verlag.
Lukas Elisabeth (1991b). Die magische Frage wozu? Freiburg im Breisgau: Herder.
Lukas Elisabeth (1993a). Geborgensein – worin? Freiburg im Breisgau: Herder.
Lukas Elisabeth (1993b). Družina in smisel. Celje: Mohorjeva družba.
Madara Edward J., Meese Abigail (1990). The Self-Help Sourcebook. Denville, New Jersey: American Self-Help Clearinghouse.

Makarenko Anton Semjonovič (1950). Pedagoška pesnitev. Ljubljana: Mladinska knjiga.
Makarenko Anton Semjonovič (1963). Knjiga za starše. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
Matzat Jürgen (1985). Zum Verhöltniss von Profession, Leienhilfe und Selbsthilfe. V: Drogalkohol 3: 159–173.
Mesec Blaž (1993). Akcijsko raziskovanje med socialnim inženirstvom in revolucionarnim aktivizmom. Socialno delo 32; 1–2.
Mesec Blaž (1994). Model akcijskega raziskovanja. Socialno delo 33; 1: 3–16.
Moeller Michel Lukas (1978). Selbsthilfegruppen. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
Moeller Michel Lukas (1981). Anders Helfen. Selbsthilfegruppen und Fachleute arbeten zusammen. Stuttgart: Ernst Klet.
Moltmann Jürgen (1971). Mensch. Stuttgart-Berlin: Kreutz V.
Novak Mojca (1994). Dober dan, revščina. Dejstva, pristopi, politike. Ljubljana: Socialna zbornica Slovenije.
Picchi Mario (1995). Projekt Človek. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka.
Ramovš Jože, Jakopič Jože (1990). Indikatorji za redno epidemiološko spremljanje alkoholizma v Sloveniji. Raziskovalna naloga. Ljubljana: Univerzitetni zavod za zdravstveno in socialno varstvo, Inštitut za socialno medicino in socialno varstvo.
Ramovš Jože, Kladnik Tone, Knific Branka in sod. (1992). Skupine starih za samopomoč. Ljubljana: Inštitut za socialno medicino in socialno varstvo.
Ramovš Jože (1975). Skupinsko socialno delo v teoriji in praksi. Diplomska naloga. Ljubljana: Višja šola za socialne delavce (186 strani).
Ramovš Jože (1985). Alkoholizem, zdravljenje alkoholikov in anonimni alkoholiki. V: Duval L. A. Otrok, ki se je igral z luno. Koper: Ognjišče, str. 105–127.
Ramovš Jože (1988). Socialni delavec in alkoholizem. Ljubljana: Delavska enotnost.
Ramovš Jože (1990a). Sto domačih zdravil za dušo in telo 1. Antropohigiena. Celje: Mohorjeva družba.
Ramovš Jože (1990b). Doživljanje temeljno človekovo duhovno dogajanje. Ljubljana: Založništvo slovenske knjige.

Ramovš Jože (1992). Socialni imunski sistem. Socialno delo 31, 1–2: 130–143.
Ramovš Jože (1993). Družina – metropola človeških izkušenj. V: Lukas E. Družina in smisel. Celje: Mohorjeva družba, str. 193–221.
Ramovš Jože (1994). Sto domačih zdravil za dušo in telo 2. Antropohigiena. Celje: Mohorjeva družba.
Ramovš Jože (1995). Intergeneracijski prenos vrednot. (sumarni podatki raziskave, rokopis).
Ramovš Jože (1995a). Projekt Človek v Sloveniji. V: Picchi Mario. Projekt Človek. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka, str. 95–117.
Ramovš Jože (1996). Logotheoretische Grundlagen der Anthropohigiene. V: Journal des Viktor-Frankl-Instituts (v tisku).
Ramovš Jože (1996a). Osebnostne osnove etičnega ravnanja v poklicu. V: Poklicna etika pri delu z ljudmi. Zbornik referatov s simpozija. Ljubljana – Maribor: Inštitut Antona Trstenjaka – Univerza v Mariboru (v tisku).
Rapoša Tanjšek Pavla (1993). Skupnostno socialno delo in skupnostna usmeritev v praksi socialnega dela v Sloveniji. V: Socialna Slovenija. Socialno delo 32; 5–6: 139–151.
Richter Horst-Eberhard (1969). Eltern, Kind und Neurose. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
Richter Horst-Eberhard (1972a). Die Gruppe. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
Richter Horst-Eberhard (1972b). Patient Familie. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
Richter Horst-Eberhard (1974). Lernziel Solidarität. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
Richter Horst-Eberhard (1979). Der Gotteskomplex. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
Rus Veljko (1990). Socialna država in družba blaginje. Ljubljana: Domus.
Schasching Johannes (1988). In Sorge um Enwicklung und Frieden. Wien-Zürich: Europaverlag; Düsseldorf: Patmos Verlag.
Schasching Johannes (1991). Unterwegs mit den Menschen. Wien-Zürich: Europaverlag.
Schmidbauer Wolfgang (1977). Die hilflosen Helfer. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.

Schmidbauer Wolfgang (1983). Helfen als Beruf. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
Slomšek Anton (1842). Blaže in Nežica v nedeljskej šoli. – Faksimile 3. izdaje iz leta 1957. Celje: Mohorjeva družba 1991.
Slovar slovenskega knjižnega jezika. Četrta knjiga (1985). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
Stierlin Helm (1978). Eltern und Kinder. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
Stierlin Helm (1980). Von der Psychoanaliyse zur Familientherapie. Stuttgart: Klett-Cotta V.
Stres Anton (1991). Oseba in družba. Celje: Mohorjeva družba.
Stritih Bernard, Možina Miran (1992). Evtopoeza: procesi samoorganiziranja in samopomoči. Socialno delo 31, 1–2: 18–73.
Stritih Bernard (1995). Prostovoljno delo kot prostor, v katerem se oblikujejo generativne teme. Socialno delo 34; 1: 5–20.
Svetina Janez (1990). Slovenska šola za novo tisočletje. Radovljica: Didakta.
Svetina Janez (1992). Slovenci in prihodnost. Radovljica: Didakta.
Sveto pismo stare in nove zaveze.
Škafar Vinko, Emeršič Jakob (1991). Slomškovo berilo. Celje: Mohorjeva družba.
Šušnji Djuro (1971). Odpori kritičkom mišljenju. Beograd: Vuk Karadži .
Šušnji Djuro (1982). Cvetovi i tla. Beograd: NIRO Mladost.
Trstenjak Anton (1957). Človek v ravnotežju ali nauk o značaju za vsakogar. Celje: Mohorjeva družba.
Trstenjak Anton (1968). Hoja za človekom. Celje: Mohorjeva družba.
Trstenjak Anton (1985). Človek – bitje prihodnosti. Ljubljana: Slovenska matica.
Trstenjak Anton (1988). Človek končno in neskončno bitje. Celje: Mohorjeva družba.
Trstenjak Anton (1991). A smal nation can survive only as an elite. V: American Association for the Advancement of Slavic Studies.
Trstenjak Anton (1995). Slovenska poštenost. Ljubljana: Inštitut

Antona Trstenjaka.
Vozelj Marjan (1989). Medsebojno spoznavanje in sodelovanje celic. Ljubljana: Univerza E. Kardelja, Medicinska fakulteta.
Vozelj Marjan (1989a). Kratek pregled klinične imunologije. Ljubljana: Univerza E. Kardelja, Medicinska fakulteta v Ljubljani, Inštitut za mikrobiologijo.
Watzlawick Paul, Beavin Janet H., Jackson Don D. (1969). Menschliche Kommunikation. Bern-Stuttgart-Wien: Hans Huber V.
Watzlawick Paul, Weakland John H., Fisch Richard (1974). Lösungen. Bern-Stuttgart-Wien: Hans Huber V.
Willi Jürg (1975). Die Zweierbeziehung. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
Willi Jürg (1978). Therapie der Zweierbeziehung. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
Willi Jürg (1985). Koevolution. Die Kunst gemeinsamen Wachsens. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
WHO (1985). Einzelziele für »Gesundheit 2000«. Einzelziele zur Unterstützung der europäischen Regionalstrategie für »Gesundheit 2000«. Weltgesundheitsorganisation: Regionalbüro für Europa, Kopenhagen; Deutsche Zentrale für Volksgesundheitspflege e. V. Frankfurt am Main.
Zdravstveni statistični letopis – Slovenija 1994. Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije; Zdrav Var 1995, letnik 34, suplemet 4.